

DE D 840
OFFICIIS MAR-
CI TVLLII CICERO-
NIS LIBRI TRES. — *K*

ITEM, DE AMICITIA: DE SENE-
Stute: Paradoxa: & de Somnio Scipionis.

CVM INDICE IN FINE
libri adiuncto.

OMNIA, VARIIS ATQVE OPTIMIS
quibusque collatis exemplaribus, diligen-
tissime castigata.

LONDINI,
Ex typographeio Societatis Stationario-
rum. 1614.

Cum Privilegio.

DE P
OFFICIIS MAR-

CLAVES CLAVES

CLAVES CLAVES

CLAVES CLAVES

CLAVES CLAVES

CLAVES CLAVES

CLAVES CLAVES

CLAVES CLAVES

CLAVES CLAVES

CLAVES CLAVES

CLAVES

CLAVES CLAVES

CLAVES CLAVES

CLAVES CLAVES

indedit *ab eo* *ind* *3* *Sub*
**M. T. CICERONIS DE OFFICIIS LIBER PRIMVS,
AD MARCVM FILIVM.**

Argumentum per D. Erasmus Roterod.

Ciceronem filium suo hortatur exemplo, ne simplici cui-
piam studio sese addicat, sed Græca cum Latinis, & orationis
virtutes cum Philosophiæ Scientia coniungat. Deinde quo
cum reddat attentiores, hanc, quæ de officiis est, philoso-
phiæ partem, duobus potissimum nominibus commendat, vel
quodd' usus eius ad omnem vitæ rationem latissime pateat, vel
quodd' hæc una sit philosophis omnibus inter se communis:
Postremo, restatur se in hac disputatione Stoicos potissimum
sequi, quodd' hi vel optime boni finem, ad quem omnia officia
referuntur, constituerint: quum Epicurus voluptate metiens
summum bonum, atq; Aristoteles Pyrrho, & Herillus, tollen-
tes rerum delectum, officij quoque naturam subuerterint.

QUANTUM te, Marce, fili, annum iam
audientē Cratippum idq; Athenis, abun-
dare oportet preceptis, institutisq; philo-
sophiæ propter summā & doctoris aucto-
ritatem, & urbis, quorū alter te sciētia augere potest,
altera exemplis: tamen ut ipse ad meam utilitatem
semper cum Græcis Latina coniunxi, neq; id in philo-
sophia solum, sed etiam in dicendi exercitatione feci,
idem tibi censeo faciendum, ut par sis in utriusq; ora-
tionis facultate. Quam quidem ad rem, nos (ut vide-
mur) magnum attulimus adiumentum hominibus no-
stris, ut non modo Græcarum literarum rudes, sed etiā
docti aliquantum se arbitrentur adeptos, & ad di-
cendum, & ad indicandum. Quamobrem discas tu
quidem à principe huius ætatis philosophorum, &
discas quā diu voles: tam diu autem velle debēbis,
quoad te quantum proficias, non pœnitebit. Sed tamen

Triplex ar-
gumentum,
a nobilitate
doctoris, &
item loci &
temporis di-
uturnitate.

Dicere ora-
toris iudici-
um rerum
Philosophiæ.

A 2

nostra

Handwritten signature or flourish.

Vtrique, id
est, tu, qui
Peripateticus
tequetis, &
ego qui Aca-
demicus si.
Nam o' im
qui Peripa-
terici, idem
& Academicus
erant.

* Et id qui-
dem nemini
est.
Inter Philo-
sophos in v-
tro Demo-
stropho etiam
fuit, ut
per a omni
dicendi dicen-
di exercita-
tio, Demo-
stropho philoso-
phandi de-
fuit.

Exultatio
ut & Ansto-
tem p. il-
lud &
Isocratem
philosophum.

nostra legens, non multum a Peripateticis dissidentia
(quoniam viri q. & Socratici, & Platonici esse volu-
mus) de rebus ipsis utere tuo iudicio (nihil enim im-
pedio) Orationem autem Latinam profecto legendis
nostris efficies pleniorē. Nec verò arrogāter hoc di-
ctum existimari velim. Nam philosophandi scientiam
concedens multis, quod est Oratoris proprium, apte,
distincte, ornatēq. dicere (quoniam in eo studio atatem
consumpsi) si id mihi assumo, videor id meo iure quo-
dammodo vindicare. Quamobrem magnopere te hor-
tor, mi Cicero, ut non solum orationes meas, sed has
etiam de Philosophia libros, qui iam se illis ferē aqua-
runt, studiosē legas. Vis enim dicendi maior est in illis:
sed hoc quoq. colendum est aquabile, & temporatum
orationis genus. * Et ideo, quod nemini video Græco-
rū adhuc cōtigisse, ut idem utroq. in genere laboraret
sequereturq. & illud forense dicendi, & hoc quietum
disputandi genus: nisi forte Demetrius Phalerius in
hoc numero haberi potest, disputator subtilis, orator
parum vehemens, dulcis tamen, ut Theophrasti di-
scipulum possis agnoscere. Nos autem quantum in v-
troq. profecerimus, aliorum sit iudicium: utrumque
certe secuti sumus. Equidem & Platonem existimo
(si genus id forense dicendi tractare voluisset) gravif-
sime, & copiosissimē potuisse dicere: & Demosthenem,
si illa quæ a Platone didicerat, tenuisset, & pronuntia-
re voluisset, ornatē splendideque facere potuisse. Eo-
demque modo de Aristotele, & Isocrate iudico, quo-
rum uterq. suo studio delectatus, contempsit alterum.
Sed cū statuissem aliquid hoc tempore ad te scri-
bere, & multa posthac, ab eo exordiri volui maximē,
quod & atari tua esset aptissimum, & authoritati meæ
gravis-

*gravissimum. Nam cum multa sint in Philosophia
 & gravia, & utilia accurate, copioseq; à philosophis
 disputata, latissime patere videntur ea, quæ de officiis
 tradita ab illis, & præcepta sunt. Nulla enim vita pars
 neque publicis, neque privatis neque forensibus, neque
 domesticis in rebus; neq; si tecum agas quid, neque si
 cum altero contrahas, vacare officio potest, in eoq; ex-
 colendo sita vita est honestas omnis, & in negligendo,
 turpitudine. Atq; hæc quidem questio communis est om-
 nium philosophorum. Quis est enim qui nullis officiis
 præceptis tradendis philosophum se audeat dicere? Sed
 sunt nonnullæ discipline, quæ propositis bonorum &
 malorum finibus, officium omne pervertunt. Nam qui
 summum bonum sic instituit, ut nihil habeat cum vir-
 tute coniunctum, idque suis commodis non honesta-
 te metitur: hic si sibi ipse consentiat, & non interdum
 naturæ bonitate vicatur, fit, ut neq; amicitiam colere
 possit, nec iustitiam, nec liberalitatem. Fortis vero, do-
 lorem summum malum indicans; aut temperans, vo-
 luptatem summum bonum statuens, esse certè nullo
 modo potest. Quæ quanquā ita sint in promptu, ut res
 disputatione non egeat, tamen sunt a nobis alio loco
 disputata. Hæ discipline igitur si sibi consentanea es-
 se velint, de officio nihil queant dicere. Neque vlla of-
 ficii præcepta firma, stabilia, coniuncta naturæ tradi
 possunt, nisi aut ab ijs, qui solam, aut ab ijs qui maxi-
 me honestatem propter se dicant experendam. Itaque
 propria est ea præceptio Stoicorum, & Academicorum
 & Peripateticorum: quoniam Aristonis, Pyrrhonis,
 & Herilii iam pridem explosa sententia est. Qui ta-
 men haberent ius suum disputandi de officio, si rerum
 aliquæ delectum reliquissent, ut ad officii inventionem*

*Commendat
 officia à ci-
 vibus utrius-
 que, deinde
 ab utilitate
 & commu-
 nitate.*

*Epicureos
 notat.*

aditus esset. Sequimur igitur hoc quidem tempore, & in hac quaestione potissimum Stoicos, nō ut interpretes, sed, ut solemus, e fontibus eorum, iudicio arbitrioq; nostro, * quantum quoq; modo videbitur, hauriemus.

* Alias, quanto-
cunq; modo.
Idem in ora-
tione Lyfiae
notauit So-
crotes in
Phaedro Pla-
tonis.

Placet igitur, quoniam omnis disputatio de officio futura est, ante definire, quid sit officium: quod à Panetio pretermisum esse miror. Omnis enim quae à ratione suscipitur de aliqua institutio, debet à definitione proficisci, ut intelligatur quid sit id, de quo disputetur.

Quoniam non est simplex officij vocabulum, neque poterat in genere definiri commodè, diuisione explicat, duplici quidem verbo, sed re eadem. Facit autem ex Stoicorum sententia duo genera officiorum. Alterum, quod perfectum vocant, estque cum fine boni coniunctum, neque in quenquam præterquam in sapientem competit. Alterum medium, siue inchoatum, quod per se neque bonum sit, neque malum, sed ad vsum aliquem vitæ sumitur: ut recte depositum reddere perfecti sit officij; depositum reddere, imperfecti: cum recte nisi sapiens nemo reddat, reddant autem simul & stulti. Diuus autem Ambrosius prioris generis esse putat, quæ secundum consilia fiunt; posterioris, quæ secundum præcepta: ut bene administrare rem, ad inchoatum officium pertineat: erogare in pauperes, ad perfectum.

Omnis de officio duplex est quaestio. Vnum genus est, quod pertinet ad finem bonorum: alterum, quod positum est in præceptis, quibus in omnes partes vsus vitæ confirmari possit. Superioris generis huiusmodi exempla sunt: omniāne officia perfecta sint? Nunc quid officium aliud alio maius sit? & quæ sunt generis eiusdem. Quorum autem officiorum præcepta traduntur, ea quanquam pertinent ad finem bonorum, tamen id minus apparet, quia magis ad institutionem vitæ communis spectare videntur: de quibus est nobis

his

his libris explicandum. Atque etiam alia divisio est officij: nam & medium quoddam officium dicitur, & perfectum. Perfectum autem officium, Rectum (optior) vocemus, quod Græci κατὰ φύσιν: hoc autem Commune, quod ἡμετέριον vacant. Atq; ea sic definiunt, ut rectum quod sit, id perfectum officium esse definiant, Medium autem officium id esse dicant, quod cur factum sit, ratio probabilis reddi possit.

Quæ in deligendis rebus deliberandi ratio.

Triplex igitur est, ut Panætius videtur, consilij capiendi deliberatio. Nam honestumne factu sit, an turpe, dubitant, id quod in deliberationem cadit: in quo considerando sæpe animi in contrarias sententias distrahuntur. Tum autem inquirunt aut consultant, ad vitæ commoditatem, incunditatemq; ad facultates rerum atq; copias, ad opes, ad potentiam, quibus & se possint iuvare, & suos, conducat id nec ne, de quo deliberant. Quæ deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubitandi genus est, cum pugnare videtur cum Honesto, id quod videtur esse utile. Cum enim utilitas ad se rapere, honestas contra reuocare ad se videtur, sit ut distrahatur deliberando animus, afferatque ancipitem curam cogitandi. Hac divisione (cum præterire aliquid maximum vitium in dividendo sit) duo prætermissa sunt. Nec etiam solum utrum honestum, an turpe sit, deliberari solet: sed etiam duobus propositis honestis, utrum honestius. Itemq; duobus propositis utilibus, utrum utilius. Ita quam ille triplicem putavit esse rationem, in quinque partes distribui debere reperitur. Primum igitur est de Honesto, sed dupliciter, tum pari ratione de Utili: post de

Comparatio non modo in omnes partes suasoria, sed etiam in plerasque iudicialis incidit generis. Partitio totius quæstionis de officijs.

Ex veteris Academiæ, & Stoicorum sententia, qui summum bonum à natura proficisci putant, & hoc ipsum esse beatè viuere, secundum naturam viuere commemorant, docet, quæ semina nobis natura inseuerit, quæque adminicula addiderit, quibus accedente industria, ac usu, ad felicitatem; quò referuntur omnia, proficiamus. Nam primo loco, omni animanti studium tuenti sui indidit, id quod iure naturæ est hominum cum pecudibus commune, vocaturque *regnum* *negotium*; id est, secundum naturam primum; consequens est appetitus eorum, quæ incolumitati sunt amica, fuga eorum, quæ noxia. Verum homini, quoniam non solum è corpore constat, sed etiam ex animo, ut totus esse possit incolumis, ratiocinandi vim addit, vnde disciplinæ omnes, & virtutes illæ morales proficiuntur.

P Rincipio generi animantium omni est à natura tributum, ut se, vitam corpusq; tueatur, declinetq; ea, quæ nocitura videantur, omniaque, quacunque ad viuendum sint necessaria, inquirat, & paret, ut pastum; ut latibula, & alia eiusdem generis. Commune autem animantium omnium est coniunctionis appetitus procreandi causa, & cura quædam eorum, quæ procreata sunt. Sed inter hominem & belluam, hoc maximè interest, quòd hac tantum, quantum sensu mouetur, ad id solum, quod adest, quodque præsens est, se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum, aut futurum: homo autem, quoniam rationis est particeps; consequentia cernit principia, & causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus presentibus adiungit atque annectit futuras: facile totius vite cursum videt, antequam regendum preparat res necessarias. Eademq; natura vi rationis hominem conciliat homini; & ad orationis, & ad vite societatem: ingeneratq; in primis præcipuum quendam amorem in eos, qui

* *Int.*

* *Cumque de-
gentium.*

qui procreati sunt: impellitq; ut hominum cætus celebrari inter se, & sibi obedire velit: ob easque causas studeat parare ea, quæ suppeditent & ad cultum, & ad victum nec sibi soli, sed coniugi, liberis, caterisque, quos charos habeat, tuerique debeat. Quæ cura exuscitat etiam animos, & maiores ad rem gerendam facit. In primisque hominis est propria, veri inquisitio; atq; investigatione. Itaq; cum sumus necessarijs negotijs curisque vacui, tum auemus aliquid videre, audire ac discere cogitationemq; rerum aut occultarum, aut admirabilem* ad beate vivendum necessariam ducimus: ex quo intelligitur, quod verum simplex, sincerumque sit, id esse naturæ hominis aptissimum. Huic veri vivendi cupiditati adiuncta est appetitio quadam principatus, ut nemini parere animus bene à natura informatus velit, nisi precipienti, aut docenti, aut utilitatis causa iuste, & legitime imperanti, ex quo animi magnitudo existit humanarumq; rerum contemptio. Nec verò illa parva vis naturæ est, rationisq; quod unum hoc animal sentit quid sit ordo,* quid deceat, in factis* distisq; quis sit modus. Itaq; eorum ipsorum, quæ aspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venustatem, convenientiam partium sentit. Quam similitudinem naturæ, ratioque ab oculis ad animum transferens, multò etiam magis pulchritudinem, constantiam, ordinem in consilijs factisq; conservandam putat, cavetq; ne quid indecore, effæminatæve faciat, tum in omnibus & opinionibus, & factis, ne quid libidinosè aut faciat, aut cogitet. Quibus ex rebus conflatur & efficitur id, quod quarimus, Honestum, quod etiam si nobilitatum non sit, tamen honestum sit; quodq; verè dicimus, etiam si à nullo laudetur, laudabile esse

* Ad bene
beatæque vi-
vendum.

* Quid sit
quod deceat:
in factis di-
stisque quis
modus.

Ex his hone-
stò, quod est,
tali, id est,
finis: &
quod est per
se laudabile,
etiam si ne-
mo laudet.

Socrates in
Phædro Pla-
tonis.

*natura formam quidem ipsam, Marce fili, & tan-
quam faciam honesti vides, qua si oculis cerneretur,
mirabiles amores (ut ait Plato) excitaret sapientia.*

De quatuor virtutibus, vnde omnia vitæ communis offi-
cia manant, Prudentia, Iustitia, Fortitudo & Temperantia,
ac de materia singularum.

Omnes vir-
tutes vna vir-
tus absoluta,
iuxta Plato-
nem.

Sed omne quod honestum est, id quatuor partium
sortitur ex aliqua. Aut enim in perspicientia veri
solertiaq; versatur: aut in hominum societate tuenda,
tribuendoq; suum cuique, & rerum contractarum fi-
de: aut in animi excelsi atque inuicti magnitudine ac
rebre, aut in omnium quæ fiunt, quæq; dicuntur ordi-
ne & modo, in quo inest modestia & temperantia. Quæ
quatuor quanquam inter se colligata, atque implicata
sunt, tamen ex singulis certa officiorum genera nas-
cuntur: velut ex ea parte, quæ primò descripta est, in
qua sapientiam & prudentiam ponimus, inest indaga-
tio atq; inuentio veri, eiusque virtutis hoc munus est
proprium. Vt enim quisque maxime perspicit, quid in
re quæq; verissimum sit, quiq; acutissime & celerrime
potest & videre & explicare rationem, is prudentissi-
mus, & sapientissimus rite haberi solet. Quocirca huic
quasi materia, quam tractet, & in qua versetur, sub-
iecta est veritas. Reliquis autem tribus virtutibus ne-
cessitates propositæ sunt, ad eas res parandas, tuendasq;
quibus actio vitæ continetur, ut & societas hominum
coniunctioq; seruetur, & animi excellentia, magnitu-
doque cum in augendis opibus, utilitatibusq; & sibi,
& suis comparandis, tum multo magis in his ipsis de-
spiciendis eluceat. Ordo autem & constantia, & mo-
deratio, & ea quæ sunt his similia, versantur in eo ge-
nere, ad quod adhibenda est actio quadam, non solum
mentis

Prudentia in
veri perspi-
cientia sita,
est fons reli-
quarum.

Fortitudo in
contemptu
difficulta-
rum.

Temperan-
tia in aqua-
bili modo
rerum omni-
um.
Decorum
velut umbra
corpus hone-
statem con-
sequitur.

mentis agitatio. His enim rebus, quæ tractantur in vita, modum quendam abhibentes, & ordinem, honestatem & decus conseruabimus.

De prudentia virtutum omnium principe, & quid in ea fugiendum, quidue sequendum.

EX quatuor autem locis, in quos honesti naturam, vimq; diuisimus, primus ille, qui in veri cognitione consistit, maximè naturam attingit humanā. Omnes enim trahimur, & ducimur ad cognitionis & scientia cupiditatem, in qua excellere pulchrū putamus. Labi autem, errare, nescire, decipi, & malum, & turpe ducimus. In hoc genere, & naturali, & honesto, duo vitia vitanda sunt: unum, ne incognita pro cognitis habeamus, hisq; temere assentiamur. Quod vitium effugere qui vult (omnes autem velle debent) adhibebit ad considerandas res, & tempus, & diligentiam. Alterum est vitium, quod quidem nimis magnum studium, multamq; operam, in res obscuras atq; difficiles conferunt, easdemq; non necessarias. Quibus vitijs declinatis, quod in rebus honestis, & cognitione dignis opera curaq; ponetur, id iure laudabitur; ut in astrologia C. Sulpitium audiuius, in geometria Sex. Pompeium ipsi cognouimus, multos in dialecticis, plures in iure ciuili, quæ omnes artes in veri inuestigatione versantur, cuius studio à rebus agendis abduci contra officium est. Virtutis enim laus omnis in actione consistit, à qua tamen saepe fit intermissio, multiq; dantur ad studia reditus. Tum agitatio mentis, quæ nunquam acquiescit, potest nos in studijs cogitationis, etiam si

Sulpitius
Gallus exer-
citum Ro-
manum falsa
formidine li-
berauit, luna-
ris eclipsi
rationem e-
disserens.
Liu. lib. 44.
* quiescit.

in studijs scientia, cognitionisq; versatur. Ac de primo quidem officij fonte diximus.

DE IUSTITIA.

Iustitia &
beneficentia.

Apud iurisc.
consultos res
quædam
communes
singulorum,
quædam
vniue. & a-
ris, nullius
sunt.
Vnde dicitur
occupatio
qua rem
vacuam
vsurpamus.
Prim. l. ad
Architam.

DE tribus autem reliquis latissime patet ea ratio, qua societas hominum inter ipsos, & vita quasi communitas continetur. Cuius partes due sunt. Iustitia, in qua virtutis splendor est maximus, ex qua boni viri nominantur, & huic coniuncta beneficentia, quæ eandem vel benignitatem, vel liberalitatem appellare licet. Sed iustitiæ primum munus est, ut ne, cui quis noceat, nisi laceffitus iniuria. Deinde ut communibus utatur pro communibus, priuatis autem ut suis. Sunt autem priuata nulla naturâ, sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt: aut victoriâ, ut qui bello potiti sunt: aut lege, pactione, conditione, sorte. Ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatium dicatur, Tusculanus Tusculanorum. Similisque est priuatarum possessionum descriptio, Ex quo quia suum cuiusque sit eorum, qua natura fuerant communia, quod cuique obligit, id quisq; teneat. Eo si quis sibi plus appetet, violabit ius humane societatis. Sed quoniam (ut praeclare scriptum est à Platone) non nobis solam nati sumus, ortusq; nostri partem patria vendicat, partem parentes, partem amici: atq; (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad vsum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse genitos, ut ipsi inter se alijs alijs prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre mutatione officiorum, dando accipiendoque, tum artibus, tum opera, tum facultatibus deuincire hominum inter homines societatem.

Fides

Fides iustitiæ fundamentum, ab etymologia.

Fundamentum est autem iustitia fides, id est, dictorum, conuentorumque constantia et veritas, ex quo, quanquam hoc videbitur fortasse cupiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos: qui studiosi exquisierunt, unde verba sint ducta, credamusque, quia fiat quod dictum est, appellatam fidem. * Alias videtur.

Duo iniustitiæ genera, ut iustitiæ: & unde oriuntur.

Sed iniustitiæ duo genera sunt. Unum eorum, qui inferunt: alterum eorum, qui ab ijs, quibus inferuntur, si possit, non propulsant iniuriam. Nam qui iniuste impetum in quempiam facit, aut ira, aut aliqua perturbacione incitatus, is quasi manus videtur afferre socio. Qui autem non defendit, nec obsistit, si potest, iniuria, tam est in vitio, quam si parentes, aut amicos, aut patriam, aut socios deserat. Atque illa quidem iniuriæ, qua necendi causa de industria feruntur, sæpè à metu proficiuntur, ut cum is, qui nocere alteri cogitat, timet, ne nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur nonnulli, ut adipiscantur ea, qua concupierunt, in quo vitio latissime patet auaritia. Expetuntur autem diuitiæ cum ad vsus vitæ necessarios, tum ad perfruendas voluptates. In quibus autem maior est animus, in ijs pecunia cupiditas spectat ad opes, et ad gratificandi facultatem, ut nuper M. Crassus negabat, ullam satis magnam pecuniam esse ei, qui in Repub. princeps velle esset, cuius fructibus exercitum alere non posset. Delectant etiam magnifici apparatus vitæque cultus cum elegantia & copia, quibus rebus affectum est, ut infinita pecuniæ cupiditas esset. Nec verò rei familiaris amplificatio, nemini nocens, * Malus videtur.

Iniuria ab imprudente, iniuria non est, nisi ipsa vitiosa sit ignorantia, Aristot.

* Qui suis fructibus.

* vitæpe-

vituperanda, sed fugienda semper iniuria est. Maxime autem adducuntur plerique, ut eas iniuria capiat obliuio, cum in imperiorum, honorum, gloriæ cupiditatem inciderint. Quod enim est apud Ennium: Nulla sancta societas, nec fides regni est; id latius patet. Nam quidquid eiusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo sit plerumque tanta contentio, ut difficillimum sit sanctum seruare societatem. Declarauit id modo temeritas C. Caesaris, qui omnia iura diuina atque humana peruertit propter eum, quem sibi ipse opinionis errore finxerat, principatum. Est autem in hoc genere molestum, quod in maximis animis, splendidissimisque ingenijs plerumque iuxta sunt honoris, imperij, potentia, gloria cupiditates. Quo magis cauendum est, ne quid in eo genere peccetur.

Iniuria alia, alia leuior.

Maxime cum primi motus in nostra non sint potestate.

Sed in omni iniustitia periculum interest, utrum specturbatione aliqua animi, quæ plerumque breuis est, & ad tempus, an consulto, & cogitato fiat iniuria. Leuiores sunt enim, quæ repentino aliquo motu accidunt, quàm ea, quæ meditata, & preparata inferuntur. Ac de inferenda quidem iniuria satis dictum est.

Causas recenset, unde secundum iniustitiæ genus oriatur.

Permittenda autem defensionis, differendique officij plures solent esse causæ. Nam aut inimicitias & laborem, aut sumptus suscipere nolunt: aut etiam negligentia, pigritia, inertia, aut suis studijs quibusdam, occupationibusque sic impediuntur, ut eos, quos tutari debeant, desertos esse patiantur. Itaque videndum est, ne non satis sit id, quod apud Platone est in philosophos dictum: quod in veri inuestigatione versentur, quodque

Hoc Plato in libris de Republica eleganter.

ea,

ea, quae plerique vehementer expetunt, de quibus inter se digladiari solent, contemnunt, & pro nihilo ducant, propterea iustos esse. Nam dum alterum iniustitia genus assequuntur, in inferenda, ne cui noceant, iniuria, in alterum incidunt. Discendi enim studio impediti, quos eveneri debent, deserunt. Itaque eos ad Rempublicam ne accessuros quidem putant, nisi coactos: equius autem erat id voluntate fieri. Nam hoc ipsum ita institutum est, quod recte fit, si est voluntarium. Sunt etiam, qui aut studio rei familiaris tuenda, aut odio quodam hominum, suum se negotium agere dicant, ne facere cuiquam videantur iniuriam: qui dum altero iniustitia genere vacant, in alterum incurrunt. Deserunt enim vitam societatem, quia nihil conferunt in eam studij, nihil operae, nihil facultatum.* Quando igitur duobus generibus iniustitia propositis, adiunximus causas utriusque generis, easque res ante constituimus, quibus iniustitia continetur, facile quod cuiusque temporis officium sit poterimus, nisi nosmetipsos valde amabimus, iudicare. Est enim difficilis cura rerum alienarum: quanquam Terentianus ille Chremes, humani nihil à se alienum putas. Sed tamen quia magis ea percipimus, atque sentimus, quae nobis ipsis aut prospera, aut adversa eveniunt, quam illa, quae ceteris, quae quasi longe intervallo interiecto videmus, aliter de illis, ac de nobis iudicamus. Quocirca bene praecipiunt, qui vetant quicquam agere, quod dubites, aequum sit, an iniquum: Aequitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cognitionem significat iniuria.

Docet officia pro circumstantijs variari, & quod officiosum erat, id contra officium fieri duobus maxime modis, si aut ab utilitate recedatur, aut minus utile praefertur utiliori: quin interdum praeter officium esse nimium inhaerere iuris apicibus.

Sed

Offendit per fabulam, de ijs qui vincunt in specu sedent: id quod Cicero non probat, viro politico, & natura subinani, non est mirum. Horatius diffimulatur opis propriae incommodus vni.

* Quoniam,

Ex Heautontimerumeni initio.

Prouerbiū, Quae dubitas ne feceris.

Sed incidunt sæpè tempora, cum ea qua maximè videntur digna esse iusto homine, eoque, quem virum bonum dicimus, commutantur: fiuntq; contraria, ut non reddere depositum etià mne furioso facere promissum, quaq; pertinent ad veritatem, & ad fidem, ea negare interdum, & non servare, sit iustū. Refert enim decet ad ea, qua proposui in principio, fundamenta institui: primum, ut ne cui noceatur: deinde ut communi utilitati seruiatur. Ea cum tempora commutantur, commutatur officium: & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod, & conuentum, ut id effici sit inutile, vel ei cui promissum sit, vel ei, qui promiserit: Nam si (ut in fabulis est) Neptunus quod Theseo promiserat, non fecisset. Theseus filio Hippolyto suo non esset orbatu. Ex tribus enim optatis (ut scribitur) hoc erat tertium, quod de Hippolyto interitu iratus optauit: quo impetrato, in maximis luctus incidit. Nec promissa igitur seruanda sunt ea, qua sint ijs quibus promiseris inutilia: nec si plus tibi noceant, quam illi prosint, cui promiseris. Contra officium est, maius anteponi minori: ut si constitueris te cupiam aduocatum in rem presentem esse venturū: atq; interim grauitè agrotare filius cœperit, non sit contra officiū, non facere quod dixeris: magisque ille, cui promissū sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur: Iam illis promissis non standum esse quis non videt, qua coactus quis metu, qua deceptus dolo promiserit? Qua quidem pleraque iure pratorio liberantur, nonnulla legibus.

In iuridicialit us officijs equiras spectanda,
non verbis inhærendum.

Existunt etiam sæpè iniuria, calumnia quadam, & animis callida, sed malitiosa iuris interpretatione.

Ex

Communi
id est, cum
eius cui præ
stat iustum,
tum illius in
quem præ
stat.
Tragicum
exemplum.
Theseus tria
optauerat ab
ano Neptu
no, ut Mino
taurum con
ficeret, ut sibi
ad inferos
daretur adi
tus, ut Hip
polytum
viceretur.

Stare pro
missis, ut
manere di
ctis.

Ex quo illud summum ius, summa iniuria, factum est. iam tritum sermone proverbum. Quo in genere etiam in Republica multa peccantur, ut ille, qui, cum * centum triginta dierum essent cum hoste pacta inducia, noctu populabatur agros, quod dierum essent pacta, non nocturnum inducia. Nec noster quidem probandus, si verum est, Q. Fabium Labconem, seu quem alium (nihil enim prater auditum habeo) arbitrum Nolanis, & Neapolitanis de finibus agri à Senatu datum, cum ad locum venisset, cum utrisq; separatim loquantur, ut ne cupide quid agerent, nec appeterent, atq; ut regredi, quam progredi mallent. Id cum * utriusq; fecissent, aliquantum agri in medio relictum est. Itaq; illorum fines, sicut ipsi dixerant, terminavit. In medio relictum quoderat populo Romano adiudicavit. Decipe hoc quidem est, non indicare. Quocirca in omni re, fugienda est talis solertia. Sunt autem quadam officia etiam aduersus eos seruanda, à quibus iniuriam acceperis. Est enim vlcscondi & puniendi modus. Atque haud scio, an satis sit eū, qui lacefferit, iniuria sua punire: ut & ipse ne quid tale posthac committat, & ceteri sint ad iniuriam tardiores.

Haecenus de ciuili iustitia, nunc de bellicis officijs. Facit autem duo belli genera, quorum utrique communia sunt hæc: ut non nisi iustus de causis suscipiantur: ne inferantur nisi rebus repetitis, nisi solenniter denunciata: ut ritè gerantur, ne sciamus supra modum in victos: humanius etiam qui se dedunt, recipiantur: fides hosti etiam priuatim præstetur, non modò in conuentis solennibus. Propria verò sunt illa, ut cum hoc hostium genere, qui de imperio cessant, humanius agamus: cum his, qui vitam nostram petunt, seueriùs.

A Tq; in Rep. maxime seruanda sunt iura bel-
li. Nam cum sint duo genera decertandi: vnus

B

per

Ex Hes-
contineru-
meno.

* Triginta,
Plutarchus
hoc com-
mentum
Cleomeni
Lacedæmo-
nio adscribit
in apoph. Q.
Labeo.

* Utriusq;

Quod in pu-
nienda iniu-
ria officium.

Carthago in
Africa, Numantia in
Celtiberia à
Scipione &
militano funditus euerfa:
Corinthus
item in Achaia à L.
Mummio
sublata,
quod in Isthmo esset, &
ad bellum
mouendum
opportuna.

Quod in tel-
lis suscipien-
dis officium.

Quanta f. -
cramenti
militaris re-
ligio maiori-
bus.

per disceptationem, alterum per vim: cumq; illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore. Quare suscipienda quidem bella sunt ob eā causam, ut sine iniuria in pace viuatur. Parta autem victoria, conseruandi sunt ij, qui non crudeles in bello, nec immanes fuerūt: ut maiores nostri Tusculanos, Equos, Volscos: Sabinos. Hernicos, in ciuitatem etiā acceperunt: at Carthaginem, & Numantiam funditus sustulerunt. Nollē Corinthum: sed credo illos secutos opportunitatē loci maxime, ne possit aliquando ad bellū faciendum locus ipse adhortari. Mea quidem sententia, paci, quam nihil habitura sit insidiarum, semper est consulendum. In quo si mihi obtemperatum esset, et si nō optimam, at aliquā Remp. quae nunc nulla est, haberemus. Et cum ijs quos vi deuiceris, consulendum est: tum ijs, qui armis positis ad imperatorum fidem confugient (quamuis murum aries percusserit) recipiendi sunt. In quo tantopere apud nostros iustitia culta est, ut ijs, qui ciuitates, aut nationes deuictas bello, in fidem recepissent, earum patroni essent more maiorū. Ac belli quidem aquitas sanctissime Feciali populi Romani iure perscripta est. Ex quo intelligi potest, nullum bellum esse iustum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denunciatum antē sit, & indictum. Pompilius Imperator tenebat prouinciam, in cuius exercitu Catonis filius tyro militabat. Cum autem Pompilio videretur unam dimittere legionem, Catonis quoq; filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, ut si eum pateretur in exercitu remanere, secundo enim obligaret militia sacramento: quia priore amisso iure

cum

cum hostibus pugnare non poterat. Adeo summa erat
 observatio in bello mouendo. *M.* quidem *Catonis* senis
 epistola est ad *M.* filium, in qua scripsit se audisse cum
 missum factum esse à Consule, cum in Macedonia Per-
 sico bello miles esset. Monet igitur, ut caueat, ne prae-
 sumeat. Negat enim ius esse, qui miles non sit, pugna-
 re cum hoste. Equidem illud etiam animaduerto, quod
 qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur,
 lenitate verbi tristitiam rei mitigante: hostis enim a-
 pud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregri-
 num dicimus. Indicant enim duodecim tabulae: AVT
 STATVS DIES CVM HOSTE. Itemq̃, ADVER-
 SVS HOSTEM AETERNA AVTORITAS. Quid
 ad hanc mansuetudinem addi potest, eum quicum bel-
 la geras tam molli nomine appellari? Quamquam id
 nomen durius iam effecit vetustas: a peregrino enim
 iam recessit. & proprie in eo qui ferret arma contra,
 remansit. Cum vero de Imperio decertatur, belloque
 queritur gloria, causas omnino subesse tamen oportet
 easdem, quas dixi paulo ante, iustas causas esse bello-
 rum. Sed ea bella quibus imperij gloria proposita est,
 minus acerbe gerenda sunt. Ut enim cum civiliter con-
 tendimus, aliter si est inimicus, aliter si competitor:
 cum altero certamen honoris, & dignitatis est, cum
 altero capitis & fama: sic cum Celtiberis, cum Cim-
 bris bellum ut cum inimicis gerebatur, vter esset, non
 vter imperaret: cum Latinis, Sabinis, Samnitibus,
 Pœnis, Pyrrho, de Imperio dimicabatur. Pœni fœdi-
 fragi, crudelis Annibal, reliqui iustiores. Pyrrhi qui-
 dem de captiuis reddendis illa praeclara sententia:
 Nec mi aurum polleo, nec mi pretium dederitis:
 Nec cauponantes bellum, sed belligerantes.

Senis addi-
 dit, ne pro-
 nepotem hu-
 ius Vicien-
 sem intelli-
 geres, nisi
 maius ad ab-
 solutam aet-
 tem referre.

Ennial
 Verius.

Pyrrhus rex
ad Pyrrhum
Achillis fili-
um genus su-
um refere-
bat, cui avus
fuerat Aca-
cus.

* *Genere.*

Tantaque a-
liquos affe-
cerunt igno-
minia, ut sta-
tim mortem
sibi concif-
cerent, auto-
re Livio
Decad. 2.
lib. 3.

Ferro, non auro vitam cernamus utrique:
Vosne velit, an me regnare hera, quidue ferat fors,
Virtute experiamur, & hoc simul accipe dictum:
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorundem me libertati parcere certum est.
Dono ducite, dōque volentibus cum magnis dijs.

Regalis sanè & digna Æacidarum gente senten-
tia. Atq; etiam si quid singuli temporibus adducti ho-
sti promiserint, est in eo ipso fides conservanda: ut pri-
mo Punico bello Regulus captus à Pœnis, cum de cap-
tivis commutandis Romam missus esset, iurassetque se
rediturum: primum ut venit, captivos reddendos in
Senatu non censuit: deinde cum retineretur à propin-
quis & ab amicis, ad supplicium redire maluit, quam
fidem hosti datam fallere. Secundo autem Punico bel-
lo, post Cannensem pugnam, quos decem Annibal Ro-
mam adstrictos misit iureiurando se redituros esse, ni-
si de redimendis ijs, qui capti erant, impetrassent: eos
omnes censores, quoad quisq; eorum vixit, qui peio-
rassent, in ararijs reliquerunt: nec minus illum, qui
iureiurandi fraude culpam inuenerat. Cum enim An-
nibalis permissu exisset e castris, redijt paulo post, quod
se oblitum nescio quid diceret. Deinde egressus e ca-
stris, iureiurando se solutum putabat: & erat verbis,
re non erat. Semper autem in fide quid conseris, non
quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplū
est in Titie in hostem à maioribus nostris constitutum.
Cum à Pyrrho perfuga senatui est pollicitus se venenū
regi daturum, & eum necaturum. Senatus, & C. Fa-
bricius perfugam Pyrrho dedit. Ita ne hostis quidē,
& potentis, & bellum ulirō inferentis, cum scelere in-
teritum approbas. Ac de bellicis quidem officijs satis
dictum*

dictum est. Meminerimus autem etiam aduersus infimos iustitiam esse seruandam. Est autem infima conditio, & fortuna seruorum, quibus non male precipiunt, qui ita iubent uti, ut mercenarijs ad operam exigendam, & iusta prabenda. Cū autem duobus modis, id est, aut Vi, aut Frande, fiat iniuria fraus quasi vulpecula, vis leonis videtur: utrunq, alienissimum ab homine, sed fraus odio digna maiore. Totius autem iniustitia nulla capitalior est, quàm eorum, qui tum, cum maxime fallunt, id agunt, ut viri boni esse videantur. De iustitia satis dictum est.

Officium
domini in
seruos.

Triplex no-
cendi genus.

De liberalitate secunda iustitiæ parte, quam tamen Aristoteles modestiæ videtur annectere, in qua tria potissimum spectanda docet Cicero: ne quid demus quod accipienti sit nociturum, neque quod alijs largiamur, ab alijs per iniuriam auferamus. Secundum, ut pro facultatum modo liberalitatem exerceamus, Tertium, ne demus quibus non oportet. Dandum autem aut virtute commendatis, aut iis qui nos honesta beneuolentia prosequuntur: aut quibuscum nobis aliquod societatis vinculum intercedit: aut denique qui bene de nobis meriti, quibus & cum scēnore beneficiū remetiendū: Postremo societatis humanæ gradus à summo fonte repetens, inter se componit, ut quantum cuiq; debetur, tantū praestetur. Sed de hac parte Seneca pluribus libris diligentissimè scripsit.

DEinceps (ut erat propositum) de beneficentia, & de liberalitate dicatur: qua quidem nihil est natura hominis accommodatius: sed habet multas cautiones. Videndū est enim primum, ne ob sit benignitas, & ijs ipsis, quibus benignè videbitur fieri, & ceteris. Quomodo dandum, quantum, & quibus. Deinde, ne maior benignitas sit, quàm facultates. Tum ut pro dignitate cuiq; tribuatur, id enim est iustitia fundamentū, ad quam hac referēda sunt omnia. Nam & qui gratificantur cupiam, quod ob sit illi, cui prodesse velle videatur, non benefici, neq; liberales, sed

Ut si, pro ac
si, Terentius:
Ut si esset
frater.

Ty' annica
li' eralitas
Cesaris &
Sylla.

• Aliis deli-
beratione.

Quis dan-
du m. probis,
et is claris,
quo vin-
quo nobis
conferet, bene-
meritis.

perniciosa, atq; assentatores iudicandi sunt. Et qui alijs nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt iniusti-
tia, ut si ipsi in suam rem aliena convertant. Sunt au-
tem multi, & quidem cupidi splendoris & gloria, qui
eripiunt alijs, quod alijs magis largiantur. Hiq; arbi-
trantur se beneficos in suos amicos visum iri, si locu-
plerent eos quacunq; ratione. Id autem tantum abest
ab officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium.
Videndum est igitur, ut ea liberalitate utamur, quæ
profit amicis, noceat nemini. Quare L. Sylla, & C.
Cesaris pecuniarum translatio à iustis dominis ad ali-
enos, nō debet liberalis videri. Nihil est enim liberale,
quod non idem sit iustum. Alter erat locus cautionis,
ne benignitas maior esset, quàm facultates: quod qui
benigniores volunt esse, quàm res patitur, primum in
eo peccant, quod iniuriosi sunt in proximos. Quas enim
copias his & suppeditari equius est, & relinqui, eas
transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberali-
tate cupiditas plerunq; rapiendi, & auferendi per in-
iuriam, ut ad largiendum suppetant copia. Videre eti-
am licet plerasq; non tam natura liberales, quàm qua-
dam gloria duces, ut benefici videantur, facere mul-
ta; quæ videntur ab ostentatione magis, quàm à vo-
luntate proficisci. Talis autem simulatio vanitati est
coniunctior, quàm aut liberalitati, aut honestati. Ter-
tium est propositum, ut in beneficentia delectus esset
dignitatis: in quo & mores eius erunt spectandi, in
quem beneficium conferetur, & animus erga nos, &
communitas, & societas vna, & ad nostras utilitates
officia ante collata, quæ ut concurrant omnia, optabile
est: sin minas, plures cause maioresq; ponderis plus
habebunt.

Mores

Mores non ad exactam illam sapientis Stoici rationem spectandos, sed civilem virtutis imaginem.

Quoniam autem vivitur non cum perfectis hominibus, pleneque sapientibus, sed cum iis, in quibus praeclare agitur, si sint simulacra virtutis, etiam hoc intelligendum puto, neminem omnino esse negligendum, in quo aliqua significatio virtutis appareat. Caelendum autem esse ita unumquemque, maxime, ut quisque maxime his virtutibus lenioribus erit ornatus; Modestia, Temperantia, ac ipsa, de qua iam multa dicta sunt, Iustitia. Nam fortis animus & magnus in homine non perfecta, nec sapiente ferventior plerumque est: illa virtutes virum bonum videntur potius attingere. Atque hac in moribus considerentur.

Quomodo considerata sit benevolentia aliorum erga nos.

DE benevolentia autem, quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, à quo plurimum diligimur. Sed benevolentiam non adolescentulorum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potius: & constantia indicemus.

Bene meritis de nobis, quomodo referenda gratia.

Sint erunt merita, ut non ineunda, sed referenda sit gratia, maior quedam cura exhibenda est. Nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. Quod si ea quae acceperis utenda, maiore mensura (si modo possis) iubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio provocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt quam acceperunt? Et enim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui iam profuerunt? Nam cum duo genera liberali-

Beneficia cum ignore remeunda à maiori.

Beneficia
potissimum
animo dan-
tis metienda.

Non dan-
dum ut reci-
pias, sed ut
prosis ami-
co.

tatis sint, unum dandi beneficij, alterum reddendi: de-
mus nec ne in nostra potestate est: non reddere, viro
bono non licet, modo id facere possit sine iniuria. Ac-
ceptorum autē beneficiorū sunt delectus habendi. Nec
dubium, quin maximo cuiq; plurimum debeatur. In
quo tamen in primis quo quisq; animo, studio, beneuo-
lencia fecerit, ponderandum est. Multi enim faciunt
multa temeritate quadā sine iudicio, vel modo in om-
nes, vel repentino quodam, quasi vento, impetu animi
incitati: qua beneficia aequae magna non sunt habenda
atq; ea, qua iudicio, considerate, constanterq; delata
sunt. Sed in collocando beneficio, et in referenda gratia
(si cetera paria sint) hoc maxime officij est, ut quisque
maxime opis indigeat, ita ei potissimum opitulari; quod
contra fit a plerisq;. A quo enim plurimum sperant, e-
tiam si ille his non eget, tamen ei potissimum inferniunt.

In coniunctione vitæ quis ordo, ac primum de societate v-
niuersali omnium mortalium.

Primi socie-
tatis huma-
na fontes,
ratio, & ora-
tio.

Optimè autem societas hominum coniunctioque
seruabitur, si ut quisq; erit coniunctissimus, ita
in eum benignitatis plurimum conferetur. Sed qua
naturae principia sint communis, & societatis hu-
mana, repetendum alius videtur. Est enim primum,
quod cernitur in vniuersi generis humani societate. E-
ius autem vinculum est Ratio, et Oratio: qua docendo,
discendo, communicando, disceptando, iudicando con-
ciliat inter se homines, coniungitq; naturali quadam
societate. Neq; ullare longius absumus à natura fe-
rarum, in quibus inesse fortitudinem saepe dicimus, ut
in equis, in leonibus; iustitiam, aequitatem, bonitatem
non dicimus. Sunt enim rationis, & orationis exper-
tes. Ac latissime quidem patens hominibus inter ipsos,
omnibus

omnibus inter omnes societas hac est, in qua omnium rerum, quas ad communem usum hominum natura genuit, est seruanda communitas, ut quae descripta sunt legibus, & iure civili, hac ita teneantur, ut sit constitutum è quibus ipsis cetera sic obseruentur, ut Gracorum prouerbio est: AMICORVM ESSE OMNIA COMMVNIA. Omnia autem communia hominum videntur ea, quae sunt generis eius, quod ab Ennio posuitum in una re, transferri in per multas potest.

Bellissimi
Ennij verius.

Homo qui erranti * comiter monstrat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipsi lucet, cum illi accenderit.

* Comiti.

Vna enim ex re satis precipit, ut quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto Ex quo sunt illa communia, non prohibere aquam profluentem: pati ab igne ignem capere, si quis velit: consilium fidele deliberanti dare: quae sunt ijs utilia qui accipiunt, danti non molesta. Quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem afferendum. Sed quoniam copia parua singulorum sunt, eorum autem, qui his egeant infinita est multitudo, vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennij finem, NIHILOMINVS IPSI LVCET, ut facultas sit, qua in nostros simus liberales.

Quae sunt
omnibus
abique dis-
crimine
communi-
canda.

GRadus autem plures sunt societatis hominum. Ut enim ab illa discedatur infinitate, propior est eiusdem Gentis, Nationis, Linguae, quae maxime homines coniunguntur. Interius etiam est eiusdem esse ciuitatis. Multa enim sunt ciuibus inter se communia, forum, fana, porticus, viae, leges, iura, iudicia, suffragia, consuetudines praeterea et familiaritates, multa, cum multis res, rationesque contractae. Arctior est

Ab illa pri-
ma commu-
nitate ad
contractiores
societates
descendit.
Quae com-
munia uni-
uersitatis.

verò

Cognatio. *verò colligatio societas propinquorum. Ab illa enim immensa societate humani generis in exiguum angustumq; concluditur. Nam cum sit hoc natura commune omnium animantium, ut habeant libidinem procreandi, prima societas in ipso est Coniugio: proxima in liberis, deinde * una Domus, cui sunt omnia communia. Id autem est principium Urbis, & quasi seminariū Reip. Sequuntur fratrum coniunctiones, post cōsobrinorū, sobrinorumq;: qui cum una domo iam capi non possint, in alias domos, tanquam in colonias exeunt.*

** Vincen de-
mus, commu-
nia omnia.*

Affinitates
ca coniugis. *Sequuntur connubia & affinitates, ex quibus etiam plures propinqui. Quæ propagatio, & soboles, origo est rerum publicarum. Sanguinis autem coniunctio et benivolentia deuincit charitate homines. Magnum est enim eadem habere monumenta maiorum, iisdem uti sacris, sepulchra habere communia. Sed omnium societatum nulla præstantior est, nulla firmitior, quam cum viri boni moribus similes sunt familiaritate coniuncti. Illud enim honestum (quod sæpe diximus) etiam si in alio cernimus, tamen nos mouet, atq; illi in quo id inesse videtur, amicos facit. Et quanquam omnis virtus nos ad se allicit, facitque ut eos diligamus, in quibus ipsa inesse videatur: tamen Iustitia & liberalitas id maxime efficit. Nihil autem est amabilius, nec copulatius, quam morum similitudo bonorum. In quibus enim eadem studia sunt, eadem voluntates: in his sit, ut quisq; altero æquè delectetur, ac seipso. Efficiturq; id quod Pythagoras vult in amicitia, ut unus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas est societatum, quæ conficitur ex beneficijs vltro, citroque datis exceptisq;. Quæ mutua, & grata dum sint, inter quos ea sunt, firma deuinciuntur societate. Sed cum omnia ratione,*

Amicitia
virtute conciliata.

Nihil amabilius virtute.

Amicitia
iuxta Pythagoram æquilitas est. Idem dixit amicitiam vnam esse animam in corporibus duobus.

zione, animoq. iustitiae, omnium societatum nulla est gravior, nulla charior, quam ea, quae cum Rep. est unicuique nostrum. Chari sunt parentes, chari liberi, propinqui familiares: sed omnes omnium charitates patria una complexa est: pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus? Quod est detestabilior istorum immanitas, qui lacerarunt omni scelere patriam, & in ea funditus delenda occupati & sunt & fuerunt. Sed si contentio quadam, & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum sit officij, principes sunt patria & Parentes, quorum beneficijs maxime obligati sumus: proxime liberi, totaque domus, quae spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium: deinceps bene convenientes propinqui, quibus cum communis etiam plerumq. fortuna est. Quamobrem necessaria praesidia vita debentur ijs maxime, quos ante dixi. Vita autem pietasq. communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam obiurgationes in amicis vigent maxime. Estq. ea iucundissima amicitia, quam similitudo morum coniungit.

Patriae debemus plurimum.

Oppetere mortem, id est, vitæ mori.

Convenientes, p. o. con- cordibus. Quid sanguine coniunctis, quid amicis potissimum debeamus.

Liberalitatis officia non solum ab his gradibus societatis, sed etiam ab alijs circumstantiis spectari oportet.

Sed in his omnibus officijs tribuendis videndum est, quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum, vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Itaq. non iidem erunt necessitudinum gradus, qui & temporum: suntque officia, quae alijs magis, quam alijs debeantur: ut vicinum citius adiueris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem, aut familiarem. At si sis in iudicio sit, propinquum potius & amicum, quam vicinum defenderis. Hac igitur, & talia circumspicienda

Vicinis quid debeatur. * Alijs fructibus.

Quæ reliqui,
id est, quan-
tum relin-
quatur, de-
ductis & ad-
ditis quæ
opportunt.

*cumspicienda sunt in omni officio: & consuetudo, ex-
ercitatioq; capienda, ut boni ratiocinadores officiorum
esse possimus, & addendo, deducendoq; videre, quæ reli-
qui summa fiat: ex quo quantum cuiq; debeatur, intel-
ligas. Sed ut nec medici, nec imperatores, nec oratores
quamvis artis precepta perceperint, quicquam mag-
na laude dignum sine usu & exercitatione consequi
possunt: sic officij conservandi precepta traduntur il-
la quidem, ut faciamus ipsi: sed rei magnitudo usum
quoq; exercitationemq; desiderat. Atq; ab ijs rebus,
quæ sunt in iure societatis humana, quemadmodum
ducatur honestum, ex quo ortum est officium, satis fere
diximus.*

Magnanimitatis tertius officiorum fons, quæ ex rerum hu-
manarum contemptu, & animi amplitudine quadam nasci-
tur: declaratur autem potissimum in periculis adeundis, & ar-
duis rebus obeundis. Huic ad dextram est audacia, pertina-
cia, inanimas, arrogantia, crudelitas, confidentia, morositas,
ira, sœuitia, ambitio: ad læuam, timiditas, ignavia, stupor, &
id genus vitia. Exercetur autem magnanimitas partim in re-
bus bellicis, magis autem in negotiis urbanis, denique & pri-
vata in vita: de quibus omnibus variè differit Cicero.

Commenda-
tio fortitudi-
nis.

In primis op-
probratur
pusillanimi-
tas.

Ex Ennio
verba impe-
ratoris ex-
emplo Cili-
cæ militum

ignaviam
increpantis.
In hoc car-
mine molli-
citi est ex-
probratio

Intelligendum est autem, cum proposita sint genera
quatuor, è quibus honestas, officiumque manaret,
splendidissimum videri, quod animo magno elatoque,
humanaq; res dispiciente, factum sit. Itaq; in probris
maxime in promptu est, si quid tale dici potest:

Vos etenim iuvenes, animos geritis muliebres,
Illaque virgo viri. Et si quid est eiusmodi:
Salmacida spolia sine sanguine, & sudore.

Contraq; in laudibus quæ magno animo, & fortiter
excellenterq; gesta sunt, ea nescio quo modo pleniore
ore laudamus. Hinc Rhetorū campus de Marathone,
Salamine,

Salamine, Plataeis, Thermopylis, Lenctris, Stereocle. quoniam
Hinc noster Cocles, hinc Decij, hinc Cneus, & Pub- Salmacis
licus Scipiones hinc Marcus Marcellus innumerabi- fons pro ef-
lesq; alij: maximeq; ipse populus Romanus animi mag- facinatio
nitudine excellit. Declaratur autē studiū bellica glo- dicitur.
ria, quod statuas quoq; videmus ornatu fere militari.

Fortitudinem si ab honestate recedat, nomen
 suum amittere.

SEdeā animi elatio, quæ cernitur in periculis & la-
 boribus, si iustitia vacat, pugnatque non pro salute
 communi, sed pro suis commodis, in vitio est. Nō enim
 modo id virtutis non est, sed potius immanitatis, om-
 nem humanitatem repellentis. Itaq; probe definitur à
 Stoicis fortitudo, cum eam virtutē esse dicunt propug-
 nantem pro equitate. Quocirca nemo, qui fortitudinis
 gloriam consecutus est, insidijs & malitia laudem est
 adeptus. Nihil enim honestum esse potest, quod iustitia
 vacat. Præclarum igitur Platonis illud: Non solum,
 inquit scientia, quæ est remota à iustitia, calliditas po-
 tius, quàm sapientia est appellanda: verum etiam ani-
 mus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utili-
 tati communi impellitur, audacia potius nomen habe-
 at, quàm fortitudinis. Itaque viros fortes, & magna-
 nimos, eosdem bonos, et simplices veritatis amicos, mi-
 nimeque fallaces esse volumus, quæ sunt ex media lau-
 de iustitiæ. Sed illud odiosum est, quod in hac elatione,
 & magnitudine animi, facillime pertinacia & nimia
 cupiditas principatus innascitur. Vt enim apud Pla-
 tonem est, omnem morem Lacedæmoniorum inflam-
 matum esse cupiditate vincendi, sic ut quisque nimis
 magnitudine maxime excellit, ita maxime vult prin-
 ceps omnium esse, vel potius solus esse. Difficile autem
 est,

Magnanimi-
 tas à iustitia
 pendet.
 Pertinacia
 elati animi
 comes.

Proverbio
Socratis, pul-
chra quæ
difficilia.
Qui gloria
spe pericula
fufcepit, am-
bitiofus, non
fortis.

Labricus, an-
ceps, & per-
calolus.

est, cum præstare omnibus concupieris. seruare equita-
tem, quæ est iustitia maxime propria. Ex quo fit, ut ne-
que disceptatione vinci se, nec villo publico ac legitimo
iure patiantur. Exiſtuntq; in kep. plerunq; largitores,
& factioſi, ut opes quàm maximas conſequantur, &
ſint vi potius superiores, quàm iustitia pares. Sed quo
difficilius, hoc præclarius. Nullum enim eſt tempus,
quod iustitia vacare debeat. Fortes igitur, & magna-
nims ſunt habendi, non qui faciunt, ſed qui propulſant
iniuriam. Vera autem & ſapiens animi magnitudo ho-
neſtum illud, quod maxime natura ſequitur, in factis
poſitum, non in gloria indicat: principemq; ſe eſſe ma-
nult quàm videri. Et enim qui ex errore imperita
multitudinis pendet, hic in magnis viris non eſt ha-
bendus. Faciliſſime autem ad res iniuſtas impellitur,
ut quiſq; eſt altiffimo animo, & gloria cupido. Qui lo-
cus eſt ſane lubricus, quod vix inuenitur, qui labori-
bus ſuſceptis, periculisque aditis, non quaſi mercedem
rerum geſtarum deſideret gloriam.

Vera magnanimitas duabus in rebus potiſſimum ſita, in
contemnendis tum proſperis, tum aduerſis, & in arduis rebus
gerendis.

OMnino fortis animus & magnus duabus rebus
maxime cernitur: quarum una in rerum exter-
narum deſſicientia ponitur, cum perſuaſum ſit nihil
hominem, niſi quod honeſtum, decorumque ſit, aut ad-
mirari, aut optare, aut expetere oportere: nulliq;, ne-
que homini, neque perturbationi animi, nec fortuna
ſuccumbere. Altera eſt res, ut cum ita ſis affectus ani-
mo, ut ſupra dixi, res geras, magnas illas quidem &
maxime utiles, ſed vehementer arduas, plenasque la-
borum, & periculorum cum vita, tum aliarum rerum,
quæ

quæ ad vitam pertinent. Harum rerum duarum splendor omnis & amplitudo, addo etiam utilitatem, in posteriore: causa autem & ratio efficiens magnos viros, est in prior. In eo enim est illud, quod excellentes animos, & humana contemnentes facit. Id autem ipsum cernitur in duobus, si & solum id quod honestum sit, bonum iudices, & omni animi perturbatione liber sis. Nam & ea, quæ eximia plerisque, & præclara videntur, parua ducere, eaq; ratione stabili, firmaq; contemnere fortis animi, magnique ducendum est. Et ea quæ videntur acerbæ, quæ multa, & varia in hominū vita, fortunaque versantur, ita ferre, ut nihil à statu naturæ discedas, nihil à dignitate sapientis, hoc robusti animi est, magnæque constantia. Non est autem consentaneum, qui metu non frangatur, eum frangi cupiditate: nec qui inuictum se à labore præstiterit, vinci à voluptate. Quamobrem & hæc vitanda sunt, & pecunia fugienda cupiditas. Nihil enim est tam angustum, animi tamq; parui quam amare diuitias. Nihil honestius magnificentiisque quam pecuniam contemnere, si non habeas; si habeas, ad beneficentiam liberalitatemque conferre. Cavenda est etiam gloria cupiditas, ut supra dixi: Eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. Nec vero Imperia expetenda, ac potius aut non accipienda interdum, aut deponenda nonnunquam. Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate, & metu, tum etiam egritudine, & voluptate animi, & iracundia, ut tranquillitas adsit, et securitas, quæ afferat cum constantiam, tum etiam dignitatem. Multi autem & sunt, & fuerunt, qui eam, quam dico tranquillitatem expetentes, à negotiis publicis se removerunt,

Turpius à
voluptate
vinci quam
à dolore.

Humilis ani-
mi mirari di-
uitias.

Æquabilitas
animi pro-
pria fortitu-
dinis.

Fuga nego-
riorum.

ad

ad otiumq; perfugerunt. In his & nobilissimi philo-
 phi, longeq; principes, & quidam homines seueri, &
 graues, nec populi, nec principū mores ferre potuerunt.
 Vixeruntq; nonnulli in agris delectati re sua familia-
 ri. His idem propositum fuit, quod regibus, ut ne qua
 re egerent, ne cui parerent, libertate uterentur: cuius
 proprium est sic viuere, ut velis. Quare cū hoc com-
 mune sit potentiae cupidorum cū ijs, quos dixi, otiosis:
 alteri se adipisci id posse arbitrantur, si opes magnas
 habeant: alteri, si contenti sint & suo, & paruo. In quo
 quidem neutrorum omninō contemnenda est senten-
 tia. Sed & faciliior & tutior, & minū alijs grauis
 aut molesta vita est otiosorum: fructuosior autem ho-
 minum generi, & ad claritatē amplitudinēq; aprior
 eorum, qui se ad Remp. & ad res magnas gerendas ac-
 commodarunt. Quapropter & ijs forsitan conceden-
 dum sit Remp. nō capeſcentibus, qui excellenti ingenio;
 otio doctrināq; sese dederunt: & ijs qui aut valetudi-
 nis imbecillitate, aut aliqua grauiore causa impediti,
 à Repub. recesserunt, cū eius administranda potesta-
 tem alijs laudemque concederent. Quibus autem talis
 nulla sit causa, si despicere se dicant ea, quae pleriq; ad-
 mirantur, imperia, & magistratus, ijs non modo non
 laudi, verum etiam vitio dandum puto. Quorum iudi-
 cium in eo, quod gloriam contemnant, & pro nihilo pu-
 tent, difficile factu est non probare: sed videntur labo-
 res, & molestias, tum offensionum tum repulsarum,
 quasi quandam ignominiam timere et infamiam. Sunt
 enim qui in rebus contrarijs parū sibi consent, vo-
 luptatem seuerissimē contemnant, in dolore sint mollio-
 res, gloriam negligant; frangantur infamia: atque ea
 quidem non satis constanter. Sed ijs, qui habent à na-
 tura

Vt ne pro
 ne.

Vti Plato.

Vti Scipio.

tura adiumenta rerum gerendarum, abiecta omni cunctatione, adipiscendi magistratus sunt, & gerenda resp. est. Nec enim aliter aut regi ciuitas, aut declarari animi magnitudo potest. Capeissentibus autem Rempub. nihilominus, quàm philosophis, haud scio an magis etiam, & magnificèntia, & despicientia adhibenda sit rerum humanarum, quam saepe dico, & tranquillitas animi atque securitas: si quidem nec auxy futuri sunt, & cum grauitate, constantiaque victuri. Quae eò faciliora sunt philosophis, quò minus patent multa in eorum vita, quae fortuna feriat, & quo minus multis rebus egent: & quia si quid aduersi eueniat, tam grauius cadere non possunt. Quocirca non sine causa maiores motus animorum concitantur, * maiorque cura efficiendi Remp. gerentibus, quàm quietis: quo magis hic & magnitudo animi est adhibenda, & vacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui accedit, caueat, ne id modò consideret, quàm illares honesta sit: sed etiam ut habeat efficiendi facultatem. In quo ipso considerandum est, ne aut temerè desperet propter ignaniam, aut nimis confidat propter cupiditatem. In omnibus autem negotijs prius quàm aggrediare, adhibenda est preparatio diligens.

Longè fortius esse ciuilibus in rebus quàm bellicis antecellere, multis argumentis docet, nonnihilque de se.

Sed cum plerique arbitrentur res bellicas maiores esse quàm urbanas, minuenda est hac opinio. Multi enim bella saepe quaesierunt propter glorie cupiditatem: atq; id in magnis animis ingenijsq; plerunq; contingit: eoq; magis si sunt ad rem militarem apti, & cupidi bellorum gerendorum. Verè autem si volumus indicare, multae res extiterunt urbanae maiores, clario-

C

resque

Non satis
constanter,
id est, alibi
contemnunt,
alibi mini-
me.

* Maioraque
efficienda.
Maiora viri-
bus aggredi,
temeritatis
est: quae pos-
sit, in his tibi
diffidere ig-
nauiæ.

Themistocles Atheniensium imperator apud Salaminum insulem Xerxem praelio vinctus. Solon Salaminis deducit leges maximè salutares.

Lycurgus legum lator Pausaniæ ac Lylandro ducibus multis victorijs nobilibus antefertur. M. Scaurus eloquentia & iuris scientia commendatus, & Q. Catulus in rebus civilibus floruerunt. Merius & Pompeius h. illi gloria. Scipio Æmilianus Numantiani succulit. Scipio Nasica Tiberium Gracchum perniciosas leges ferentem priuatus occidit.

resq; quam bellica. Quamuis enim Themistocles inre laudetur, et sit eius nomen quàm Solonis, illustrius: ceterumq; Salamis clarissima testis victoria, qua anteponatur consilio Solonis ei, quo primum constituit Areopagitæ: non minus praeclarum hoc, quàm illud, iudicandum est. Illud enim semel profuit, hoc semper proderit ciuitati. Hoc consilio leges Atheniensium, hoc maiorum instituta seruantur. Et Themistocles quidè nihil dixit in quo ipse Areopagum adiunxit. At ab illo verum est adiutum esse Themistoclem: est enim bellum gestum consilio Senatus eius, qui à Solone erat constitutus. Licet eadem de Pausania Lysandroq; dicere: quorum rebus gestis quanquam imperium Lacedæmonijs dilatatum putatur, tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus, et disciplina conferendi sunt. Quinetiam ob has ipsas causas & paratiores habuerunt exercitus, & fortiores. Mihi quidem neque pueris nobis, M. Scaurus, C. Mario, neq; cum versaremur in Repn. Q. Catulus Cn. Pompeio cedere videbatur. Parui enim sunt foris arma, nisi est consilium domi. Nec plus Africanus singularis, & vir, & Imperator, in excindenda Numantia Reip. profuit, quàm eodè tempore P. Nasica priuatus, cùm Tiberiū Gracchum interemit. Quanquā hac quidem res non solum ex domestica est ratione: attingit enim & bellicā, quoniam vi, manuq; confecta est: sed tamen id ipsum gestū est consilio urbano sine exercitu. Illud autè optimū est, in quo inuadi solere ab improbis, & innidis me audio. Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Ut enim alios omittam, nobis Remp. gubernantibus, nonne togæ arma cessere? Neq; enim in Rep. periculum fuit granius vnquam, nec maius odiū. Ita consilijs, diligentiaque

lignentiaq; nostra celeriter de manibus audacissimorum
 ciuium delapsa arma ipsa ceciderunt. Quae res igitur
 gesta est unquam in bello tanta? quis triumphus con-
 ferendus? Licet enim mihi, Marce fili, apud te gloria-
 ri, ad quæ & hereditas huius gloriae & factorum imi-
 tatio pertinet. Mihi quidem certe vir abundans belli-
 cis laudibus Cn. Pompeius, multis auditibus, hoc tri-
 buit, ut diceret frustra se tertium triumphum depor-
 taturum fuisse, nisi meo in Remp. beneficio, ubi trium-
 pharet, esset habiturus. Sunt ergo domestica fortitudi-
 nes non inferiores militaribus: in quibus plus etiã, quã
 in his, opera studiũq; ponendum est. Omnino enim illud
 honestum, quod ex animo excelso magnificoq; quæri-
 mus, animi efficitur non corporis viribus. Exercendũ
 tamen corpus, & ita afficiendum est, ut obedire consi-
 lio, rationiq; possit in exsequendis negotijs & in labore
 tolerando. Honestum autem id quod exquirimus, totũ
 est positum in animi cura & cogitatione: in quo non
 minorem utilitatem asserunt, qui rogati Reipub. præ-
 sunt, quã qui bellum gerunt. Itaque eorum consilio
 saepe aut non suscepta, aut confecta bella sunt, nonnun-
 quam etiã illa: ut M. Catonis bellum tertium Pu-
 nicum, in quo etiã mortui valuit auctoritas. Quare
 expetenda quidem magis est decernendi ratio, quã
 decertandi fortitudo. Sed cauendũ, ne id bellandi ma-
 gis fuga, quã utilitatis ratione faciamus. Bellũ
 autem ita suscipiatur, ut nihil aliud nisi pax quaesita
 videatur. Fortis verò animi, & constantis est, non per-
 turbari in rebus asperis, nec tumultuantem de gradu
 deiici, ut dicitur, sed presentis animi uti consilio, nec
 à ratione discedere, quanquam hoc animi, illud etiã
 ingenij magni est, præcipere cogitatione futura. & di-

Hic est inui-
 diosus ille
 versiculus,
 quo Cicero
 glorians est
 se in roga
 Catilinari-
 am coniura-
 tionem op-
 pressisse.
 Ter trium-
 phauit Pom-
 peius, de
 Afis, & ite-
 rum de Hif-
 panis, terti-
 um de Mi-
 thr date.

M. Cato sic
 quam tido
 secum e Car-
 thagine tulerat,
 in leuatu
 ostenta per-
 suasit ut ter-
 tium bellum
 Punicum
 susciperetur,
 quo etiã
 euerfa est
 Carthago
 qui cum in
 sequenti an-
 no mortuus
 esset, tamen
 valuit & se-
 pulchra auctori-
 tas contra
 Nasicam, ne
 eius terrae
 si darentur.

Turpe non
putaram.
Scipionis a-
pophtheg-
ma.

liquantò antè cōstituere, quid accidere possit in utrāq;
partē, & quid agendū sit, cūm quid euenerit, nec com-
mittere, ut aliquādo dicendū sit, Nō putarā. Hac sunt
opera magni animi, & excelsi, & prudentia, consiliog;
fidentis. Temere autem in acie versari, et manu cū ho-
ste cōfligere, immane quiddā, et belluarū simile est: sed
cūm tempus est, necessitasq; postulat, decertandū manu
est, & mors seruituti, turpitudiniq; anteponenda.

Alienam ab officio magnanimi crudelitatem, &
item temeritatem.

Non fauien-
dum in vi-
ctos.
Multitudini
parcendum.

DE euertendis autem, diripiendisque urbibus, val-
de illud considerandum est, ne quid temere, ne
quid crudeliter fiat, idq; est viri magni, rebus agitat-
is punire fontes, multitudinem conseruare, in omni for-
tuna; recta atque honesta retinere.

Pericula quatenus viro forti suscipienda.

Magnani-
mus non nisi
idonea de
causa peri-
cula suscipit.

VT enim sunt (quemadmodum supra dixi) qui vr-
banis rebus bellicis anteponunt: sic reperies
multos, quibus periculosa et callida cōsilia, quietis co-
gitationibus & splēdidiora, et maiora videantur. Nū-
quam omnino periculi fuga committendum est, ut im-
belles, timidique videamur. Sed fugiendum etiam illud,
ne offeramus nos periculis, sine causa: quo nihil potest
esse stultius. Quapropter in aduendis periculis consue-
tudo imitanda medicorum est, qui leuiter agrotantes
leuiter curant: granioribus autem morbis periculo-
sas curationes, & ancipites adhibere coguntur. Quare
in tranquillo, tempestatem aduersam optare dementis
est: subuenire autem tempestati quauis ratione, sapien-
tis: eoq; magis, si plus adipiscare re explicata boni, quā
addubitata mali. Periculosa autem rerū actiones par-
tim iis sunt, qui eas suscipiunt, partim Reip. Itemque a-
lij

Bellissimæ
Met. apocora

Quæ res po-
tius periculi-
uandæ.

ly de vita, alij de gloria, & beneuolentia ciuium in discrimen vocantur. Promptiores igitur debemus esse ad nostra pericula, quam ad communia, dimicareque paratius de honore, & gloria, quam de ceteris commodis. Inuenti autem multi sunt, qui non modo pecuniam, sed vitam etiam profunderere pro patria parati essent: ydem glorie iacturam ne minimam quidem facere vellent, ne Respublica postulante: ut Callicradites, qui cum Lacedemoniorum dux fuisset Peloponnesiaco bello, multa que fecisse egregie, vertit ad extremum omnia, cum consilio non paruit eorum, qui classem ab Arginussis remouendam, nec cum Atheniensibus dimicandum putabant. Quibus ille respondit, Lacedemonios classe illa amisso, aliam parare posse; se fugere sine suo dedecore non posse. Atque hæc quidem Lacedemonijs plaga mediocris fuit: illa pestifera, qua, cum Cleombrotus inuidiam timens temere cum Epaminonda conflixisset, Lacedemoniorum opes corruerunt. *Quanto Qu. Fabius Maximus melius? de quo Ennius:*
 Vnus homo nobis cunctando restituit rem:
 Non ponebat enim rumores ante salutem.
 Ergo postque magisque viri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi vitandum est, etiam in rebus urbanis. Sunt enim qui quod sentiunt, etiam si optimum sit, tamen inuidia metu non audent dicere.

Omnino qui Reipublicæ præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant: Vnum, ut utilitatem ciuium sic tueantur, ut quicquid agunt, ad eam referant: obliti commodorum suorum: Alterum, ut totum corpus Reip. curent, ne dum partem aliquam tuentur, reliquas deferant. Ut enim tutela, sic procuratio Reip. ad utilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad

* Callicrati-
des Lacedæ-
moniorum
dux ab offi-
cio magna-
nimi recessit,
qui classis,
quàm p. iua-
re gloriæ i-
acturam face-
re. Lærit:
hæc gloria est
aqui Xeno-
phontem,
p. iacturam Pa-
liphon enon.
Cleombro-
tus Lacedæ-
monius ab
Epaminon-
da Thebae-
rum duce vi-
ctus, magni
suorum cla-
de. Fabius
cunctator:
hæc gloria no-
tissim. For-
tis est fallam
infamiam
contemnere.
Magnanimi
est publica
commoda
suis interpo-
nere.
Magni autem
aquis omni-
bus, &
partium stu-
dio vacuus.

Optimum
optimatem
dicit.
Fortis vt
non recusat
inuidiam in
loco, ita nec
temere ar-
cessit.

eorum, quibus commissa est, gerenda est. Qui autem parti ciuium consulunt, partem negligunt, rem perniciosissimam in ciuitatem inducunt, seditionem, atque discordiā. Ex quo enenit, vt alij populares, alij studiosi optimi cuiusq; videantur, pauci vniuersorum. Hinc apud Athenienses magna discordia orta: in nostra Repub. non solum seditiones, sed pestifera etiam bella ciuilia: quae grauis, & fortis ciuis, & in Repub. dignus principatu fugiet, atq; oderit, iradetq; se totū Reipub. neq; opes, aut potentiam consecrabitur: totamq; eam sic trebitur, vt omnibus consulat. Nec verè criminibus falsis in odium, aut inuidiam quenquam vocabit: omninoq; ita iustitia, honestatiq; adhaerescet, vt dum eam conseruet, quemuis grauer offendat, mortemque oppetat potius, quam deserat illa, quae dixi.

De honoribus vehementer contendere contra officium esse magnanimi.

Miserrima est omnino ambitio honorumque contentio: de qua praclare apud eundem est Platonem: similiter facere eos, qui inter se contenderent, vte potius Rem. administraret, vt si n. iuta certarent, quis eorum possimum gubernaret. Idemq; precipit, vt eos aduersarios existimemus, qui arma contra ferunt: non eos, qui suo iudicio tueri Remp. velint, qualis fuit inter P. Africanum, & Q. Metellum sine acerbitate dissensio.

Ciuiis dis-
sensio inter
P. Scipionem
& Q. Metel-
lum.

Ira moderari proprium fortitudinis.

Nec verò audiendi sunt, qui grauer irascendum inimicis putabunt, idq; magnanimi, & fortis viri esse censebunt. Nihil enim laudabilius, nihil magno & praclaro viro dignius placabilitate, atq; clementia. In liberis verò populis, & in iuris aequabilitate exer-
cenda

Africani a-
pophtheg-
ma.

Præfidere,
nimium fi-
dere.

Magnani-
mus assenta-
tiones non
recipit.

Vti Pompo-
nius Atticus.

Priora tria
ad negotia-
lem vitam,
Posteriora
ad otiosam
pertinet.

semper magnus, alter saepe turpissimus fuit: ut rectè præcipere videantur, qui monent, ut quanto superiores sumus, tanto nos summissius geramus. Panatius quidem auditorem Africanum & familiarem suum solitum ait dicere, sicut equos propter crebras contentiones praliorum, ferocitate exultantes, domitoribus tradere solent, ut his facilioribus possint uti: sic homines secundis rebus effratos, sibiq; præfidentes, tanquam in gyrum rationis, & doctrinæ duci oportere, ut perspicerent rerum humanarum imbecillitatem, varietatemq; fortuna. Atq; etiā in secundissimis rebus maxime est utendum consilio amicorum, hisq; maior etiam quàm antè, tribuenda est autoritas, isdemq; temporibus cauendum est, ne assentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos sinamus: in quo falli facile est. Tales enim nos esse putamus, ut iure laudemur. Ex quo nascuntur innumerabilia peccata, cum homines inflati opinionibus turpiter iridentur, & in maximis versantur erroribus. Sed hæc quidem hactenus.

Officia magnanimi in otio honesto.

Illud enim sic est indicandum, maximas geri res, & maximi animi, ab ijs, quæ Rempublicam regunt, quod eorum administratio latissimè pateat, ad plurimosque pertineat. Esse autem magni animi, & fuisse multos, etiam in vita otiosa, qui aut inuestigarent, aut conarentur magna quadam, sequæ suarum rerum finibus continerent: aut interiecti inter philosophos, et eos, qui Remp. administrarent, delectarentur re sua familiari, non eam quidem omni ratione exaggerantes, neq; eludentes ab eius usu suos potiusque & amicis imperitantes, & reip. si quando usus esset. Quæ primum bene parata sit, nullo neq; turpi quasi neq; odioso: tum
quàm

quàm plurimis, modò dignis, se utilē prabeat: deinde augeatur ratione, diligentia, parsimonia: libidini potius, luxuriæq̃, quàm liberalitati, & beneficentiæ pateat. Hac præscripta seruantem licet magnifice & graniter, animoseque viuere, atque etiam simpliciter, fideliter, vitæque hominum amice.

TEMPERANTIA.

Quartus officiorum fons Temperantia, quam Aristoteles moderationem esse putat cupiditatum, earum duntaxat, quæ circa gulæ, & inguinis voluptates versantur. Temperans, inquit, ea cepit quæ oportet, & ut oportet, & quando oportet. Huius est caput, ut cupiditas rationi pareat, sicut puer pædagogo. Indidem oritur illud decorum, quod quemadmodum à natura, ac cæteris circumstantiis, ducatur, omneq̃ vitæ officium cõhonellat, diuinitus tradit Ciceo.

Sequitur ut de vna reliqua parte honestatis dicendum sit: in qua verecundia, & quasi quidam ornatus vitæ, temperantia, & modestia, omnisque sedatio perturbatiõnum animi, et rerum modus cernitur. Hoc loco continetur id, quod dici Latine Decorum potest. Grace enim τοῦ καλοῦ dicitur. Huius vis ea est, ut ab honesto non queat separari. Nam & quod decet, honestum est: & quod honestum est, decet: Qualis autem differentia sit honesti, et decori facilius intelligi, quàm explanari potest. Quicquid enim est quòd deceat, id tum apparet, cum antegressa est honestas.

Decorum
honesti
comes.

Duplex decorum: generale, quod in omni officio situm est: & speciale, quod temperantiam propriè consequitur. Diuus Ambrosius generale decorum accipit, quod ex harmonia, & consensu omnium inter se virtutum existit, quale relucet in concordia vniuersitatis: speciale, quod in vna quapiam parte reluceat, potissimum tamen in temperantia.

Itaque non solum in hac parte honestatis, de qua Decorum in
hoc loco differendum est, sed etiam in tribus superioribus
tribus
prudentia.

Decorum
iustitia.

Decorum ab
honestate
non separa-
tur.

Liberali, id
est, honesta.

ribus quid deceat, apparet. Nam & ratione uti, atque oratione prudenter, et agere quod agas considerare, omniq; in re quid sit veri videre, & inveri decet: contraq; falli, errare, labi, decipi, tam dedecet, quam delirare, & mente captum esse. Et iusta omnia decora sunt: iniusta contra ut turpia, sic indecora. Similis est ratio fortitudinis. Quod enim viriliter, animoq; magno fit, id dignum viro, & decorum videtur: quod contra, id ut turpe, sic indecorum. Quare pertinet quidē ad omnem honestatem hoc, quod dico Decorum: & ita pertinet, ut non recondita quadam ratione cernatur, sed sit in promptu. Est enim quiddam (idque intelligitur in omni virtute) quod deceat, quod cogitatione magis à virtute potest, quam re separari. Et ut venustas, & pulchritudo corporis secerni non potest à valetudine: sic hoc de quo loquimur Decorum, totum illud quidem est cum virtute confusum, sed mente, & cogitatione distinguitur. Est autem eius descriptio duplex. Nam & generale quoddam decorum intelligimus, quod in omni honestate versatur: & aliud huic subiectum, quod pertinet ad singulas partes honestatis. Atq; illud superius sic fere definiri solet: Decorum id esse, quod consentaneum sit hominis excellentia, in eo, in quo natura eius à reliquis animantibus differat. Quae autem pars subiecta generi est, eam sic definiunt, ut id Decorum esse velint, quod ita natura consentaneum sit, ut in eo moderatio, & temperantia appareat cum specie quadam liberali. Hac ita intelligi à Philosophis possumus existimare ex eo decoro, quod Poeta sequuntur: de quo alio loco plura dici solent. Sed tum servare illud poetas dicimus, quod deceat, cum id, quod quaque persona dignum est, & fit, & dicitur: Vt si
Æacus,

Æacus, aut Minos diceret.

Oderint, dum metuant : *aut,*

Natis sepulchrum ipse est parens :

Indecorū videretur, quòd eos fuisse iustos accepimus.

At Atreo dicente plausus excitantur : est enim digna persona oratio. Sed poeta quid queng, deceat, ex persona iudicabunt: nobis autem personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia præstantiaq, animantium reliquorum. Quocirca poeta in magna varietate personarum etiam vitiosis quid conueniat, & quid deceat videbunt: nobis autē cum à natura constantia, moderationis, temperantia, verecundia partes data sint: cūque eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos aduersus homines geramus: efficitur, ut & illud quod ad omnem honestatem pertinet decorum, quàm latè fufum sit, appareat : & hoc quod spectatur in unoquoque genere virtutis. Vi enim pulchritudo corporis apta compositione membrorum monet oculos, & delectat, hoc ipso quòd inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt : sic hoc decorum, quod elucet in vita, mouet approbationem eorum, quibus cum vivitur, ordine, & constantia, & moderatione dictorum omnium, atq, factorum. Adhibenda est igitur quadam reuerentia aduersus homines & optimi cuiusque, & reliquorum. Nam negligere, quid de se quisque sentiat, non solūm arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. Est autem quod differat in omni ratione habenda inter iustitiam & verecundiam. Iustitia partes sunt, non violare homines: Verecundia, non offendere : in qua maxime perspicitur vis decori. His igitur expositis, quale sit id quod decere dicimus, intellectum puto.

Horatius,
Reddere
persona scit
conuenien-
tia cuiusque.

46
Decorum
poetarum
honestis, ac
turpibus
commune.

Decorum in
ordine, con-
stantia &
modo situm.

Violamus
iniuria, of-
fendimus
immodestia.

Deco-

Decorum secundum naturam esse, & cum in omnibus partibus, tum in temperantia plurimum valere.

Prudentia,
Iustitia.

Officium autem quod ab eo ducitur, hanc primū habet viam, qua deducit ad convenientiam, conservationemq; naturæ: quam si sequemur ducem, nunquam aberrabimus: sequemurq; & id quod acutum, & perspicax natura est, & id quod ad hominum confociationem accommodatum, & id quod vehemens, atque forte. Sed maxima vis decori in hac inest parte, de qua disputamus. Neque enim solum corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multo etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati sunt.

Fortitudo,
Temperantia.

Fontem omnis esse modestiæ ut appetitus pareat rationi: At hunc ipsum putat Ambrosius, omnium officiorum primum esse fontem.

quæ,
quam in libris de finibus appetitionem vocat, unde oriuntur rationes, id est perturbationes.

Sic in libris de finibus Cato, officium, quod ita factum est, ut eius facti probabilis ratio reddi possit.

Duplex est enim vis animorum atq; naturæ: Una pars in appetitu posita est, quæ est quæ Gracæ, quæ hominem huc & illuc rapit. Altera in ratione: quæ docet & explanat, quid faciendum, fugiendumue sit. Ita fit, ut ratio præsit, appetitus verò obtemperet. Omnis autem actio vacare debet temeritate & negligentia: nec verò agere quicquā, cuius nō possit causam probabile reddere. Hæc est enim ferè descriptio officij. Efficiendū autē est, ut appetitus rationi obediāt, eamq; neq; præcurrant, nec propter temeritatem, nec propter pigritiam, aut ignaviam deserant: sintque tranquilli, atq; omni perturbatione animi careant. Ex quo elucebit omnis constantia, omnisque moderatio. Nam qui appetitus longius euagantur, & tanquam exultantes sine cupiendo, sine fugiendo, non satis à ratione retinentur, hi sine dubio finem, & modum transseunt. Relinquunt enim, & abiciunt obedientiam, nec rationi parent, cui sunt subiecti lege naturæ, à quibus non modo

dò animi perturbantur, sed etiam corpora. Licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestuunt: quorum omnium vultus, voces, motus statusq; mutantur. Ex quibus illud intelligitur (ut ad officij formam reuertamur) appetitus omnes contrahendos, sedandosq; excitandamque esse animaduersionem & diligentiam, ut ne quid temere ac fortuito, inconsiderate negligenterq; agamus. Neq; enim ita generati à natura sumus, ut ad ludum, & iocum facti esse videamur: sed ad seueritatem potius, & ad quadam studia grauiora, atq; maiora. Ludo autem & ioco, uti illis quidem licet, sed sicut somno, & quibus ceteris, tum, cum grauib; serijsq; rebus satis fecerimus. Ipsumque genus iocandi non profusum, nec immodestum, sed ingenuum, & facetum esse debet. Ut enim pueris non omnem licentiam ludendi damus, sed eam qua ab honestatis actionibus non sit aliena: sic in ipso ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat.

Indecorum
& in corpo-
re à pertur-
bationibus.

Gravitas, &
Urbanitas
quatenus
adhibenda.

Licentia
non omnis
aliena ab
honestate.

De scurrilitate & facetia.

DVplex omnino est iocandi genus: Vnum illibera-
le, petulans, flagitiosum, obscœnum. Alterum
elegans, urbanum, ingeniosum, facetum. Quo ge-
nere non modo Plautus noster & Atticorum anti-
qua comœdia. sed etiam Philosophorum Socratico-
rum libri referti sunt: multaque multorum facetè
dicta, ut ea, qua à sene Catone sunt collecta, qua vo-
cantur *συναγματοί*. Facilis igitur est distinctio ingenui,
& illiberalis ioci. Alter est, si tempore sit, ac remisso
animo, homine libero dignus: Alter ne libero qui-
dem, si rerum turpitudini adhibetur verborum obscœ-
nitas.

Veteris co-
mœdiæ
Plautini, ne-
que non So-
cratici sales.
Apophtheg-
ma, brevis &
gravis sen-
tentia.

Et

Et honesti lusus modum esse quendam.

Suppeditant
submini-
strant.
Venatio.

L Videndi etiam est quidam modus retinendus, ut ne
luminis omnia profundamus, elatiq; voluptate in a-
liquam turpitudinem dilabamur. Suppeditant autem
& campus noster, & studia venandi, honesta exempla
ludendi.

Animi delectatio ab honestis studiis petenda: corporis vo-
luptas, quia pecorina sit, aut planè reiicienda, aut quàm pa-
cissimè adhibenda.

Sed pertinet ad omnem officij questionem semper in-
promptu habere, quantū natura hominis pecudibus
reliquisq; bestiis antecedit. Illa enim nihil sentiunt ni-
* Alias omni. si voluptatem, adeamq; feruntur* toto impetu: Homi-
autem mens discendo alitur & cogitando, semper ali-
quid aut inquit, aut agit: videndiq; & audiendi de-
lectatione ducitur. Quinetiam si quis est paulo ad vo-
luptates propensior, modò ne sit ex pecudum genere
(sunt enim quidam homines non re, sed nomine) sed
si quis est paulo erectior, quamvis voluptate capiat,ur,
occultat & dissimulat appetitum voluptatis propter
verecundiam. Ex quo intelligitur, corporis volupta-
tem non satis esse dignam hominis præstantia, eamque
contemni, & reiici oportere: sin sit quispiam, qui ali-
quid tribuat voluptati, diligenter ei tenendum esse eius
fruenta modum. Itaq; victus, cuiusq; corporis ad va-
letudinem referantur, et ad vires, non ad voluptatem.
Atq; etiam si considerare volumus, quæ sit in natura
* excellentia, & dignitas, intelligemus, quàm sit turpe
diffuere luxuria, et delicatè, ac molliter vivere; quam-
que honestum, parcè, continenter, sènerè, sobrie.

Propensior.
Qui propen-
dit, id est, in-
clinatur.

Voluptas
homine in-
digna.

* Hominis
excellencia.

Animaduerte lector ordinem: primum ostendit quid de-
corum secundum naturam cum pecoribus communem: de-
inde

inde quid secundum hominis præstantiam: deinceps quid deceat vniuscuiusque personam, vel à natura tributam, vel casu impositam, vel iudicio assumptam.

Intelligendum etiam est, duabus quasi nos à natura induos esse personis: quarum una est communis, ex eo quòd omnes participes sumus rationis, præstantiaq; eius qua antecellimus bestiis: à qua omne honestum, decorumq; traditur, & ex qua ratio inueniendi officij exquiritur. Altera autem, qua proprie singulis est attributa. Vt enim in corporibus magna dissimilitudines sunt (alios enim videmus velocitate ad cursum, alios viribus ad luctandum valere: itemque in formis alijs dignitatem inesse, in alijs venustatem) sic & in animis existunt etiam maiores varietates. Erat in L. Crasso, & in L. Philippo multus lepos, maior etiam magisque de industria in C. Casare Lucij filio. At iisdem temporibus in M. Scauro; & in Marco Druso adolescente singularis severitas: in C. L. alio multa hilaritas, in eius familiari Scipione ambitio maior, vita tristior. De Græcis autem dulcem & facetum, festiniq; sermonis, atque in omni oratione simulatorem, quem ^{sic} Græci nominauerunt, Socratem accepimus: contra Pythagoram, & Periclem summam autoritatem consecutos sine ulla hilaritate. Callidum Annibalem ex gente Pœnorum; ex nostris ducibus Q. Maximum accepimus facile celare, tacere, dissimulare, insidiari, præcipere hostium consilia. In quo genere Græci Themistoclem Atheniensem, & Pherem Iasonem ceteris anteponunt. In primisque versutum, & callidum factum Solonis, qui quòd & tutior vita eius esset, & plus aliquando reipub. prodesset, furere se simulavit. Sunt his alijs multum dispares, simplices, & aperti, qui

Varietas ingeniorum à natura.

Simplicitas.

nihil

Vasri & ad
omnia ver-
sátiles.

Comitas &
affabilitas.

* Mancino.

Non frustra
cum natura
pugnandum.
Hora. Tu nil
inuita dices
faciesue Mi-
neruæ.

nihil ex occulto, nihil ex insidijs agendum putant; ve-
ritatis cultores, fraudis inimici. Itemq; alij, qui quid-
uis perpetiantur, cuius deseruiant dum quod velint;
consequantur: ut Syllam, & M. Crassum videbamus.
Quo in genere versutissimum, & patientissimum La-
cedæmanium Ly sandrum accepimus: contraque Calli-
cratidem, qui præfectus classis proximus post Ly san-
drum fuit: itemq; in sermonibus alium quidem vide-
mus, quamuis præpotens sit, efficere ut unus de multis
esse videatur. Quod in Catulo, & in patre, & in filio,
itemque & in Q. Mutio * Numantino vidimus. Au-
dini & ex maioribus natu hoc idem fuisse in P. Scipio-
ne Nasica. Contraq; patrem eius, illum, qui Tyberij
Gracchi conatus perditos vindicavit, nullam comita-
tem habuisse sermonis, ne Xenocratem quidem seueris-
simum Philosophorum: ob eamq; rem ipsum magnum
clarumq; fuisse. Innumerabiles alia dissimilitudines
sunt natura, morumque minime tamen vituperando-
rum. Admodum autem tñenda sunt sua cuiq;, non vi-
tiosa, sed tamen propria, quo facilius decorum illud
quod querimus, retineatur. Sic enim est faciendum ut
contra naturam vniuersam nihil contendamus: ea ta-
men conseruata propriam naturam sequamur. Vt eti-
am si sint alia grauiora atq; meliora, tamen nos studia
nostra natura regula metiamur. Neq; enim attinet re-
pugnare natura, nec quicquam sequi, quod assequi ne-
queas. Ex quo magis emergit, quale sit decorum illud.
Ideo, quia nihil decet inuita (ut aiunt) Minerva, id
est, aduersante, & repugnante natura: omnino si quic-
quam est decorum, nihil est profecto magis, quam æ-
quabilitas. vniuersa vite, tum singularum actionum:
quam conseruare non possis, si aliorum naturam imi-
teris

veris omittas tuam. Ut enim sermone eo debemus uti, qui notus est nobis, ne (ut quidam) Græca verba inculcantes, in re optimo irrideamur: sic in actiones, omnemque vitam, nullam discrepantiam cōferre debemus. Atque hæc differentia naturarum tantam habet vim, ut nonnunquam mortem sibi ipsi consciscere alius debeat, alius in eadem causa non debeat. Num enim alia in causa M. Cato fuit, alia ceteri, qui se in Africa Casari tradiderunt? Atqui ceteris forsitan vitio datum esset, si se interemissent, propterea quod eorum vita lenior, & mores fuerunt faciliores. Catoni autem cum incredibilem tribuisset natura gravitatem, eamque ipse perpetua constantia roborasset, semperque in proposito susceptoque consilio permanisset, moriendum potius quam tyranni vultus aspiciendus fuit. Quam multa passus est Ulysses in illo errore diuturno, cum & mulieribus (si Circe, & Calypso mulieres appellande sunt) infernaret, & in omni sermone omnibus affabilem & iucundum se esse vellet? Domi vero etiam contumelias servorum, ancillarumque pertulit, ut ad id aliquando, quod cupiebat, perveniret. At Ajax (quo animo traditur (millies oppetere mortem, quam illa perpeti malisset. Quæ contemplantes expendere oportebit quid quisque habeat sui, idque moderari, nec velle experiri, quam se aliena doceant. Id enim maxime quæque decet, quod est cuiusque suum maxime. Summum igitur quisque noscat ingenium, ac remque se et vitiorum, & bonorum suorum indicem præbeat: ne scenici plus quam nos videantur habere prudentia. Illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt. Qui vocati sunt, Epigonos, Medeamque, qui gestu, Menalipam, vel Clytemnestram: semper Rutilius, quem ego

Vt apud La-
ciliū Mutio
ridetur Al-
butius:
Chær. Tirc.

Cato Uticæ
sibi mortem
consciuit.

Circe solis
filia, Calyp-
so nymphe,
quarum hos-
pitio Ulysses
aliquandiu
vixit: Ut
procos vxor-
is perderet.

Scenici, hi
triones &
scena.
Epigoni cla-
mota tragœ-
dia de The-
bis capis.
Medea non

memini, Antiopam: non saepe Aesopus Aiacem. Ergo histrio hoc videbit in scena, quod non videbit sapiens in vita. Ad quod igitur res aptissimi erimus, in ijs potissimum elaborabimus. Sin aliquando necessitas nos ad ea detruserit, quae nostri ingenij non erant, omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea si non decore, at quàm minime indecore facere possimus. Nec tam est enitendum, ut bona, quae nobis data non sunt, sequamur, quàm ut vitia fugiamus.

Decorum ab ijs, quae nobis fortuna attribuit, quaeque nobis iudicio, ipsi adseuimus.

Ad duabus ijs personis quas supra dixi, tertia adiungitur, quam casus aliquis, vel tempus imponit. Quarta etiam, quam nobismet ipsis iudicio nostro accommodamus. Nam regna, imperia, nobilitates, honores, diuitiae, opes, eaque, quae sunt his contraria, in casu sita temporibus gubernantur. Ipsam autem quam personam gerere velimus, à nostra voluntate profisciscitur. Itaque se alij ad philosophiam, alij ad ius civile, alij ad eloquentiam applicant, ipsarumque virtutum in alia alius manu excelleat. Quorum vera patres, aut maiores aliqua gloria praestiterant, eorum plerique in hoc genere laudis student excelleat: ut Q. Mutius. P. filius in iure civili, Pauli filius Africanus in re militari. Quidam autem ad eas landes quas à patribus acceperunt, addunt aliquam suam: ut hic idem Africanus eloquentia cumulauit bellicam gloriam. Quod idem fecit Timotheus Cononis filius qui cum bellum de non inferior fuisset, quàm pater: ad eam landem, de Evina & ingenij gloriam adiecit. Fit autem interdum, ut nonnulli omnia imitacione maiorum, suum quoddam institutum consequantur: maximeque in eo plerumque laborant

Quae quisque
studia
maxime se-
quitur.

Timotheus
etiam orator
Isocratis discipulus.
Cono inclutus
dux Atheniensium.
Homines
novi.

laborant ij, qui magna sibi proponunt obscuris orti
 * maioribus. Nec igitur omnia, cum quaerimus qua de- * Parentibus.
 ceant, complecti animo, & cogitatione debemus.

Constituendum genus vite, & institutum.

In primis autem constituendum est, quos vos, et qua-
 los esse velimus, & in quo genere vita: qua delibe-
 ratio est omnium difficilima. Incunte enim adolescen-
 tia, cui inest maxima imbecillitas consilij, tunc id sibi * Cum.
 quisq; genus atq; aetatis degenda constituit, quod maxime
 adamavit. Itaq; ante implicatur aliquo certo genere
 cursusq; vivendi, quam potuit, quod optimu esset, indi-
 dicare. Nam quod Herculem * prodicium dicunt (vs
 est apud Xenophontem) cum primum pubesceret (quod
 tempus a natura ad deligendum, quam quisque viam
 vivendi sit ingressurus, datum est) exisse in solitudi-
 nem atq; ibi sedentem, diu secum multumq; dubitasse,
 cum duis cerneret vias. unam voluptatis, alteram
 virtutis, utriq; ingredi melius esset. Hoc Herculi Iouis
 saty edito potuit fortasse contingere: nobis * non idem,
 qui imitamur quos cuiq; visum est, atq; ad eorum stu-
 dia, institutaq; impellimur. Plerumque autem parentu
 preceptis imbuti ad eorum consuetudinem, moremque
 deducimur. Alij multitudinis indicia feruntur, quaq;
 maiori parti pulcherrima videntur, ea maxime ex op-
 tant. Nonnulli autem siue felicitate quadam, siue bo-
 nitate naturae, siue parentum disciplina; rectam vita
 secuti sunt viam. Illud tamen maxime rarum genus
 est eorum, qui aut eccellente ingenij magnitudine, aut
 praeflata eruditione, atq; doctrina, aut utraq; re orna-
 ti, spatium deliberandi habuerunt, quem potissimum
 vite cursum sequi vellent. In qua deliberatione, ad su-
 am cuiusq; naturam consiliu est omne renocandu. Nam

* Alias Pro-
 dicus dicit.
 Prodicus so-
 phista de
 Hercule fa-
 bula per-
 quam festiva
 refertur a-
 pud Xeno-
 phontem li-
 bro secundo
 Memorabi-
 lium.
 * Item.

* *Aliter
quem quisque
est nactus.*

Perpetuita-
te, id est,
constantia.

* *Vita.*

Quomodo
commutan-
dam vite ge-
nus.

* *Paulo
Emilio.*

cum in omnibus quæ aguntur ex eo modo quo quisque natus est (ut supra dictum est) quid deceat exquirimus: tum in tota vita constituenda multo est cura maior adhibenda ut constare in vita perpetuitate possimus nobismet ipsis, nec in ullo officio claudicare. Ad hanc autem rationem, quoniam maximam vim Natura habet, fortuna proximam, virisq; omnino ratio habenda est in diligendo genere vite, sed Natura magis: multo enim & firmitior est, & constantior: ut Fortuna nonnunquam tanquam ipsa mortalis, cum immortalis natura pugnare videatur. Qui igitur ad naturam suam non vitiose genus, consilium vivendi omne contulerit, is constantiam teneat: id enim maxime decet, nisi forte se errasse intellexerit in diligendo genere vite. Quod si acciderit (potest autem accidere) faciendæ morum institutionumq; mutatio est. Eam mutationem si tempora adiunxerint, facilius, commodiusq; faciemus: sin minus, sensim erit pedetentimq; faciendæ: ut amicitias, quæ minus delectent & minus probentur, magis decere censent sapientes sensim dissuere, quam repente praeicere. Commutato autem genere vite, omni ratione curandum est, ut id bono consilio fecisse videamur. Sed quoniam paulo ante dictum est, imitandos esse maiores: primum illud exceptum, ne vitia sint imitanda; deinde, si natura non feret, ut quædam imitari possint, ut (superioris Africani filius, qui hunc Paulo natum adoptauerat, propter infirmitatem valetudinis non tam potuit patri similis esse, quam ille fuerat suus) si igitur non poterit siue causas defensitate, siue populum concionibus tenere, siue bella gerere: illa damna præstare debet, quæ erunt in ipsius potestate, infirmitatem, fidem, liberalitatem, modestiam, temperantiam,

tiam, quò minus ab ea id, quod defuit, requiratur. Optima autem hereditas à patribus traditur liberis, omniq; patrimonio praesentiar, gloria virtutis, rerumq; gestarum: cui de decore esse, nosse, & vitium iudicandum est. Et quoniam officia non eadem disparibus aetatibus tribuuntur, aliaque sunt iuuenum, alia seniorum, aliquid etiam de hac distinctione dicendum est.

Deorum ab
aetate.

Adolescenciam quae propriè deceant.

Est igitur adolescentis, maiores natu vereri, ex hisq; diligere optimos, & probatissimos, quorum consilio, atq; auctoritate nitatur. Inuentis enim aetatis infectis, senum constituenda & regenda prudentia est. Maxime autem haec aetas à libidinibus arcenda est, exercendaq; in labore, patientiaq; & animi, & corporis: ut eorum & in bellicis, & civilibus officijs vigeat industria. Atque etiam cum relaxare animos, & dare se iucunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundia: quod erit facilius, si eiusmodi quoque rebus maiores natu interesse velint.

Verecundia.

Disciplina.

Industria.

Senectutem quae deceant maximè.

Senibus autem labores corporis minuendi, exercitationes animi etiam augenda videntur. Danda verò opera, ut & amicos iuventutem & maximè Remp. consilio, & prudentia quam plurimum adinveniant. Nihil autem magis cavendum est senectuti, quam ne languori se, desidiaque dedat. Luxuria verò cum omni aetate turpis, in senectute foedissima est. Sin autem libidinum etiam intemperantia accesserit, duplex malum est, quod & ipsa senectus concipit dedecus, & facit adolescentium impudentiorem intemperantiam.

Exercendus
animus.
Ut profint
alijs.

Turpis res
desidia
senectus:
Luxuriosa
turpior: Li-
bidinosa
turpissima.

Magistratus personam quæ deceant.

Privatum
quid deceat.Hospitis off.
c. iiii.

A Cne illud quidem alienam esse de Magistratu-
um, de privatorum, de civium, de peregrinorum
officiis dicere. Fisi igitur proprium nomen magistratus
intelligere, se gerere personam civitatis, debereque eius
dignitatis & decori sustinere. servare leges, iura de-
scribere, & ea fide sua commissa munuisse. Privatum
autem oportet equum, & paricum civibus iure vivere,
neque submissum & abiectum, nec se offerentem; tum
in repub, ea velle, quæ iranquilla, & honesta sint. Ta-
lem enim & sentire bonum civem, & dicere solemus.
Peregrini autem, & incole officium est, nihil præter
suum negotium agere, nihil de alio inquirere, minime-
que in aliena esse Repub, curiosum. Ita ferè officia re-
perientur, cum quaeritur quid deceat, & quid aptum
sit personis, temporibus, atque locis. Nihil est autem,
quod tam deceat, quam in omni re gerenda, consilioque
capiendo servare constantiam.

Decorum à cultu motuque corporis.

Sed quoniam decorum illud in omnibus factis, &
dictis, in corporis denique motu, & statu cernitur,
itaque positum est in tribus rebus, formositate, ordine,
ornatu ad actionem apto: difficilius ad eloquendum,
sed satis erit intelligi. In his autem tribus continetur
cura etiam illa, ut probeamur iis, quibuscum, & apud
quos vivamus. His quoque de rebus pauca dicantur.

Quædam corporis partes indecore ostendi: res item quas-
dam, inhonestè vel fieri palam vel aperte nominari.

Pincipio corporis nostri magnam natura ipsa vi-
detur habuisse rationem, quæ formam nostram re-
liquamque figuram, in qua esset species honesta, eam po-
suit in promptu. Quæ autem partes corporis ad naturæ
necessi-

necessitatem dare, aspectum essent deformem habitu-
 ra, atq; formam, eas contexit, atq; abdidit. Hanc na-
 tura tam diligentem fabricam imitata est hominum
 verecundia. Quae enim in natura occultauit, eadem om-
 nes qui sana mente sunt, remouent ab oculis: ipsique
 necessitati dant operam, ut quam occultissime pateant:
 quarumque partium corporis usus sunt necessarij, eas
 neq; partes, neq; earum usus suis nominibus appellat:
 quodq; facere turpe non est, modo occulte; id dicere
 obscœnum est. Itaq; nec aperta actio rerum illarum
 petulantia vacat, nec orationis obscœnitas. Nec verò
 audiendi sunt Cynici, aut si qui fuerunt Stoici penè
 Cynici, qui reprehendunt, & irrident, quòd ea, quae tur-
 pia re non sunt, verbis flagitiosa dicamus: illa autem,
 quae turpia sunt, nominibus appellemus suis: latroci-
 nari, fraudare, adulterari, re turpe est: sed dicitur non
 obscœne: liberis dare, operam, re honestum est, nomine
 obscœnum: Plurag; in eam sententiam ab eisdem con-
 tra verecundiam disputantur. Nos autem naturam
 sequamur, & ab omni, quod abhorret ab ipsa oculo-
 rum, auriumq; approbatione fugiamus. Status, incessus,
 sessio, accubatio, vultus, oculi, manuum motus teneant
 illud decorum. Quibus in rebus duo sunt maxime fu-
 gienda, ne quid effœminatum, aut molle, & ne quid du-
 rum, aut rusticum sit. Nec verò histrionibus, oratori-
 busq; concedendū est, ut ijs hac apta sint, nobis dissolu-
 ta Scenicorum quidem mos tantam habet veteris dis-
 ciplina verecundiam, ut in scena sine subligaculo pro-
 deat nemo. Verentur enim, ne si quo casu euenerit ut
 corporis partes quaedam aperiantur, aspiciantur non
 decore. Nostro quidem more cum parentibus puberes
 filij, cum soceris generi non lauantur. Retinenda est

* Atq; tempem-
 tati.

* Oratio ob-
 scœnitate.
 Cynici &
 veteres Stoi-
 ci nihil dictu
 putabant
 scœnum
 quod f. etu
 turpe non
 esset.

Gestus ne-
 que mollis,
 neque rusti-
 cus.

Exemplum
 verecundiae
 & à scena
 petitur.

Exemplum
Romanæ
verecundiz.

igitur huius generis verecundia præsertim natura ipsa magistra, & duce.

Dignitas
virorum.
Venustas
mulierum.
* Ducere.

Quæ forma virum, quæ fœminam deceat, & quatenus utraque colenda: quis ueni gestus, quis motus decoris.

Forma &
Vetustas.
Mundities
media inter
elogiam
vitiosam, &
agrestem
negligentiam,
Incessus
moderatus.
Pomparum,
in quibus
sacra & sim-
plicia len-
tissimo in-
cessu cir-
cumferuntur
Horatius,
sæpè veluti
qui correbat
fugien hostem,
perseus
velut qui
Iunoni f. cra-
teret.

Cogitatio.
Appetitus.

Cum autem pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas: venustatem muliebrem dicere debemus, dignitatem virilem. Ergo & à forma remoneatur omnis viro non dignus ornatus: & huic simile vitium in gestu, motuq; caueatur. Nam & palestrici motus sæpe sunt odiosiores, & histrionum nonnulli gestus ineptis non vacant, & in viroq; genere quæ sunt recta & simplicia, laudantur. Forma autem dignitas, coloris bonitate tuenda est: color exercitationibus corporis. Adhibenda est præterea munditia, non odiosa, neq; exquisita nimis; tantum quæ fugiat agrestem, & inhumanam negligentiam. Eadem ratio est habenda vestitus: in quo, sicut in plerisque rebus, mediocritas optima est. Cauendum est autem, ne aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur, aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates, quæ cum sunt, anhelitus mouetur, vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna significatio fit, non adesse constantiam. Sed multo etiam magis elaborandum est, ne animi motus à natura recedant: quod assequemur, si cauebimus, ne in perturbationes, atq; exanimationes incidamus: & si attentos animos ad decori conseruationem tenebimus. Motus autem animorum duplices sunt: alteri cogitationis, alteri Appetitus. Cogitatio in vero exquirendo maxime versatur: Appetitus impellit ad agendum. Curandum est igitur, ut cogitatione ad res quam optimas utamur: appetitum

appetitum rationi obedientem praebeamus.

Duplex orationis genus, rhetoricum, & quotidianum.

Et quoniam magna vis orationis est, eaq; duplex, altera contentiois, altera sermonis: Contentio disceptationibus tribuatur iudiciorum, concionum senatus: Sermo in circulis, disputationibus, congressionibus familiarium versetur, sequatur etiam conuivia. Contentiois praecepta rhetorum sunt multa, nulla sermonis: quanquam haud scio, an possit haec quoque esse. Sed discentium studiis inueniuntur magistri: huic autem qui studeat, sunt nulli: rhetorum turba referta omnia. Quanquam quae verborum, sententiarumq; praecepta sunt, eadem ad sermonem pertinebunt. Sed cum orationis indicem vocem habemus, in voce autem duo sequamur, ut clara sit, ut suavis: utrumque omnino à natura petendum est: verum alterum exercitatio augebit, alterum imitatio preesse loquentium, & leniter: quod fuit in Catulis, ut eos exquisito iudicio putares utili literarum: quanquam erant literati sed & alij. Hi autem optime uti lingua Latina putabantur. Sonus erat dulcis litera neq; expressa, neq; oppressa, ne aut obscurum esset, aut putidum. Sine contentione vox, nec languens, nec canora. Vberior oratio L. Crassi, nec minus faceta, sed bene loquendi de Catulis opinio non minor. Sale verò, & facetijs Caesar Catuli patris frater vicit omnes, ut in ipso illo forensi genere dicendi contentiones aliorum sermone vinceret. In omnibus igitur his elaborandum est, si in omni re quid deceat exquirimus.

Sermo familiaris quemadmodum moderandus.

Sit igitur hic sermo (in quo Socratici maxime excellant) lenis, minimeque pertinax insit in eo lepos. Nec

Ha nemo docet quæ nulli cupiunt discere. Semopertus & cum dignitate. Pronuntiatio cuiusmodi. Catuli pater & filius, de quibus in Bruto. Putidum, id est, odiosum & affectatum.

Ne acerbis,
ne pertinax,
ne intusus,
ne immodi-
cus, sit rebus
accommo-
dus, ne ob-
treccatorius.

Ut honestis
de rebus.

Ne vagus, &
inqualis.

Ne concu-
tior.

Ne contu-
méliosus in
amicos.
Obiurgatio
quærens
adhibenda.

* Secundum
medici, sic nos
ad hoc

Nec verò tanquam in possessionem suam venerit, excludat alios: sed cum reliquis in rebus, tum in sermone communi, vicissitudine nonnunquam utendum putet. Ac videat in primis, quibus de rebus loquatur: si serijs, severitatem adhibeat: si iocosis, leporem. In primis provideat, ne sermo vitium aliquod indicet inesse moribus. Quod maxime tum solet evenire, cum studiosè de absentibus detrahendi causa, aut perridiculus, aut severe, aut maledice, contumelioseq; dicitur. Habentur autè plerumq; sermones, aut de domesticis negotijs, aut de repub. aut de artiũ studijs, & doctrina. Danda igitur opera est, ut etiam si aberrare ad alia cœperit, adhuc renocetur oratio. Sed utcunq; adierint res (neque enim omnes iisdem rebus, nec in omni tempore, nec similiter delectamur) animadvertendum est etiam quatenus sermo delectationem habeat. & ut incipiendi ratio fuerit, ita sit desinendi modus. Sed quoniam in omni vita rectissime præcipitur, ut perturbationes fugiamus, id est, motus animi nimios, rationi nõ obtemperantes: sic eiusmodi motibus sermo debet vacare, ne aut ira existat, aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignavia, aut quid tale appareat. Maximeq; curandum est, ut eos quibuscum sermonũ conferemus, & vereri & diligere videamus. Obiurgationes etiam nonnunquam incidunt necessaria, in quibus utendum est fortasse & vocis contentione maiore, & verborum gravitate acriore. Id agendum etiam est, ut ne ea facere videamur irati: sed ut ad vrendũ, & secundum, sic ad hoc genus castigandi rarò inuitiq; veniamus: nec unquam, nisi necessario, si nulla reperitur alia medicina. Sed tamen ira procul absit, cum qua nihil rectè fieri, nihil consideratè potest. Magna autem parte cle-
menti

menti castigatione licet uti, gravitate tamen adiuncta, ut & seneritas adhibeatur, & contumelia repellatur. Atque etiam illud ipsum, quod acerbitatis habet obiurgatio, significandum est ipsius causa, qui obiurgetur, susceptum esse. Rectum est autem etiam in illis contentionibus, quæ cum inimicissimis fiunt, etiam si nobis indigna audiamus, tamen gravitatem retinere, iracundiam repellere. Quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea nec constanter fieri possunt, nec ijs qui adsunt approbari. Deforme etiam est, de seipso predicare, falsa præsertim, & cum irrisione audientium imitari militem gloriosum.

Ne tum quidam referendum maledictum, cum male audierimus. Indegora Istantia Thralonica.

In ædificijs extruendis qui modus.

ET quoniam omnia persequimur, dicendum est etiam qualem hominis honorati, & principis domum placeat esse, cuius finis est usus: ad quem accommodanda est edificandi descriptio, & adhibenda dignitatis, commoditatisque diligentia. C. Octavio (qui primus ex illa familia consul factus est) honori fuisse accepimus, quod præclarissimam edificasset in palatio & plenam dignitatis domum: quæ eam vulgò viseretur, suffragata domino novo homini ad consultatum putabatur. Hanc Scnruus demolitus, accessionem adiunxit ædibus. Itaque ille in suam domum Consulatus primus attulit: hic summi & clarissimi viri filius in domum multiplicatam non repulsam solum retulit, sed ignominiam etiam, & calamitatem. Ornanda est enim dignitas domo, non ex domo dignitas tota querenda. Nec domo dominus, sed domino domus honestanda est. Et ut in cæteris habenda ratio non sui solum, sed etiam aliorum: sic in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi sunt, & admittenda hominum cuiusque

Ignominiam quod à consulatu repulsus: calamitatem quod repetundarum. Cus.

Domus optimas, neque angustas, neque vastas. A poetis quopiam sumptus versutus videtur. Antiquam autem nobilem dicit & augustam.

cuiusque generis multitudo, adhibenda est cura laxitatis. Aliter ampla domus dedecori domino sepe fit, si est in ea solitudo: & maxime, si aliquando alio domino solita est frequentari. Odiosum est enim cum a prateruentibus dicitur: O domus antiqua, heu quam dispari dominaris domino! Quod idem his temporibus in multis licet dicere. Cauendum est etiam (praesertim si ipse adifices) ne extra modum sumptu, & magnificentia prodeas, quo in genere multum mali etiam in exemplo est. Studiose enim plerique (praesertim in hac parte) facta principum imitantur: ut L. Lucilli summi viri virtutem quis? at quam multi villarum magnificentiam imitati sunt? Quorum quidem certe est adhibendus modus, ad mediocritatemque, reuocandus; eademque mediocritas* ad omnem usum, cultumque vitæ referenda est. Sed hac haecenus.

* Ad communem usum.

Tria omni in vita seruanda.

Ut consilio non cupiditate fulcipiatur.

* Liberalem speciem, & dignitatem, moderata sunt.

IN omni autem actione suscipienda, tria sunt tenenda. Primum ut appetitus rationi pareat: quo nihil est ad officia conseruanda accommodatius. Deinde, ut animaduertatur, quanta illa res sit, quam efficere, velimus, neue maior neue minor cura & opera suscipiatur, quam causa postulet. Tertium est, ut caneamus ut ea quæ pertinent ad* liberalitatem, specie & dignitate moderanda sint. Modus autem est optimus, decus ipsum tenere de quo antè diximus: nec progredi longius. Horum autem trium præstantissimum est appetitum obtemperare rationi.

Decorum à loco, ac tempore.

DEinceps de ordine rerum, & temporum opportunitate dicendum est: hac autem scientia continetur ea, quam Greci *ὀλιζία* nominant, non hac
quæ

Athletæ qui
virtutis exer-
cendæ gratia
certant.

Harmonia
ut in fidibus,
ita & in vita.
Ne minimis
rebus oportet
à loco ac
tempore dis-
sentire.

Vir a quo-
rum pro ij
quorum vi-
tiis.

athletarum probatione dixisset, infra reprehensione ca-
ruisset. Tanta vis est & loci, & temporis, ut si quis cū
causam sit acturus in itinere, aut in ambulatione se-
cū ipse meditetur, aut si quid aliud attentius cogitet,
non reprehendatur: at hoc idem si in convivio faciat,
inhumanus videatur, inscitia temporis. Sed ea, quæ
multū ab humanitate discrepant, ut si quis in foro cū-
tet, aut si quæ est alia magna peruersitas, facile appa-
rent, nec magnopere admonitionem, & præcepta defi-
derant; quæ autem parua videntur esse delicta, neq; à
multis intelligi possunt, ab ijs est diligentius etiam de-
clinandum: ut in fidibus, aut in tibijs quamuis paulum
discrepent, tamen id à sciente animaduerti solet. Sic
vivendum est in vita, ne forte quid discrepet: vel mul-
to etiam magis, quo maior, & melior actionum quàm
sonorum concentus est. Itaq; ut in fidibus musicorum
aures vel minima sentiunt: sic nos (si acres ac diligen-
tes indices esse volumus, animaduersoresq; vitiorum)
magna sæpe intelligemus ex paruis. Ex oculorum ob-
tutu, ex superciliorum aut remissione, aut contractione,
ex mœstitia, ex hilaritate, ex risu, ex locutione, ex re-
ticentia, ex contentione vocis, ex submissione, ex cate-
ris similibus facile indicabimus, quid eorum aptè fiat,
quid ab officio nostraq; discrepet. Quo in genere non
est incommodum, quale quodq; eorum, sit ex alijs indi-
care: ut si quid dedecet in alijs, vitemus & ipsi. Fit
enim, nescio quomodo, ut magis in alijs cernamus,
quàm in nobismetipsis, si quid delinquitur. Itaq; faci-
limè corriguntur in discendo, quorum vitia imitantur
(emendandi causa) magistri. Nec vero alienum est ad
ea eligenda, quæ dubitationem afferunt, adhibere do-
ctos homines, vel etiā usu peritos, & quid his de uno
quoque

quoq; officij genere placeat exquirere. Maior enim pars eo fere deferre solet, quò a natura ipsa deducitur. In quibus videndum est non modò quid quisq; loquatur, sed etiam quid quisque sentiat, atque etiam quade causa quisq; sentiat. Ut enim pictores, & qui signa fabricantur, & veri etiam poeta suum quisq; opus à vulgo considerari vult, ut si quid reprehensum sit à pluribus, id corrigatur, hiq; & secù & cum alijs, quid in eo peccatum sit exquirunt: sic aliorum iudicia permulta nobis & facienda & non facienda, & imitanda, & corrigenda sunt. Quae verò more aguntur, & institutis civilibus, de ijs nihil est precipiendum. Illa enim ipsa praecepta sunt. Nec quencquam hoc errore duci oportet, ut si quid Socrates, aut Aristippus contra morem consuetudinemq; civilem fecerint, locutine sint, idem sibi arbitretur licere. Magnis enim illi, & diuinis bonis hanc licentiam assequebantur. Cynicorum verò ratio tosa est eijcienda. Est enim inimica verecundia, sine qua nihil rectum esse potest, nihil honestum. Eos autem, quorum vita perspecta in rebus honestis atq; magnis est, bene de Republica sentientes, ac bene meritos, aut merentes, aliquo honore, aut imperio affectos observare, & colere debemus: tribuere etiam multum senectuti. Cedere ijs, qui magistratum habebunt: habere delectum ciuis, & peregrini: in ipso quoq; peregrino priuè immo an publicè veneris. Ad summam (ne agam de singulis) communem totius generis hominum conciliationem, & consociationem colere, tueri, seruare debemus.

Quae artea, & qui questus sordidi: qui contra liberales. **I**am de artificijs, & questibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint, hac fere accepimus. Primum, improbantur

Id. de Apelle
refert Plinius,
& de Marone, item
literis pro-
ditum.

* Mutanda.

Socrates re-
us factus
quod Athe-
nienfium in-
stitutis con-
temneret.
Hor. Omnis
Aristippum
decurt color.
Cynicorum
institutum,
quoniam ab-
horret ab
humanis ve-
recundim, re-
ijciendum:
Quid erga
quamque
personam
deceat.

* Et,
Auctoramentum,
præsumi
aut obligato.
Circitores.

* Officina.

Ex Eunuchis.

Antes boni
nesta.
Medicus fidelis.
Architectura
studia.
Mercatura
copiosa, citra
vanitatem.

Ex alto, id
est, e mari.
Laus agricul-
tura.

improbantur y questus, qui in odia hominum incut-
runt: ut portitorum, * ut fœneratorum. Illiberales
autem & sordidi questus mercenariorum, omniumq;
quorum opera, non quorum artes emuntur. Est enim
in illis ipsa merces auctoramentum seruitutis. Sordidi
etiam patendi, qui mercantur à mercatoribus, quod
statim vendant. Nihil enim proficiunt, nisi admodum
mentiantur. Nec verò quicquam est turpius vanita-
te. Opificesque omnes in sordida arte versantur. Nec
vero quicquam ingenium potest habere * officina: mi-
nimeq; artes hæc probanda, quæ ministræ sunt volupta-
tû, cetarij, lanij, coqui, factores, piscatores, ut ait Te-
rentius. Adde his, si placet, vnguentarios, saltato-
res, totumq; ludum talarium. Quibus autem artibus
aut prudentia maior inest, aut non mediocri utilitas
quaritur, ut medicina, ut architectura, ut doctrina
rerum honestarum, hæc sunt ijs, quorum ordinem conue-
niunt, honesta. Mercatura autem, si tenuis est, sordi-
da putanda est. Sin magna, & copiosa, multa undique
apportans, multisq; sine vanitate impertiens, non est
admodum vituperanda. Atq; etiam si satiata quæstu
vel contenta potius, ut sepe ex alio in portum, sic ex
ipso poru se in agros, possessionesq; contulerit, videtur
iure optimo posse laudari. Omnium autem rerum, ex
quibus aliquid acquiritur, nihil est Agriculturæ me-
lius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero
dignius. De qua quoniam in Catone Maiore satis
multum diximus, illinc assumes, quæ ad hunc locum
pertinebunt.

Ex duobus honestis virum honestius.

Sed ab ijs partibus, quæ sunt honestatis, quemad-
modum officia ducerentur, satis expositum viden-
tur

tur. Eorum autem ipsorum, qua honesta sunt, potest incidere saepe contentio, et comparatio de duobus honestis utrum honestius. Qui locus à Panatio est pratermissus. Nam cum omnis honestas manat à partibus quatuor, quarum una sit Cognitionis, altera Communitatis, tertia Magnanimitatis, quarta Moderationis: hæ in diligendo officio saepe inter se comparentur, necesse est. Placet ergo aptiora esse natura ea officia, quæ ex communitate quam ea, quæ ex cognitione ducantur. Idque hoc argumento confirmari potest: quod si contigerit ea vita sapienti ut omnium rerum affluentibus copiis ditetur: quamvis omnia, quæ cognitione digna sint summo otio secum ipse consideret & contempletur, tamen si solitudo tanta sit, ut hominem videre non possit, excedat vita. Princepsque omnium virtutum est illa Sapientia, quam ^{copiis} Græci vocant: Prudentiam enim, quam Græci ^{prudentiam} dicunt, aliam quandam intelligimus, quæ est rerum expetendarum, fugiendarumque scientia. Illa autem Sapientia (quam principem dixi) rerum est diuinarum, atque humanarum scientia: in qua continetur decorum, & hominum communitas, & societas inter ipsos. Ea si maxima est (ut est certe necesse est, quod a communitate ducatur officium, id esse maximum. Etenim cognitio, contemplatioque natura manca quodammodo, atque inchoata sit, si nulla actio rerum consequatur: ea verò actio in hominum commodis tuendis maxime cernitur: pertinet igitur ad societatem generis humani. Ergo hæc cognitioni anteponenda est: atque id optimus quisque re ipsa ostendit, & iudicat. Quis est enim tam cupidus in perspicienda, cognoscendaque rerum natura, ut sit ei tractantæ, contemplantique res cognitione dignissi-

Iustitiæ officia potiora officijs præcedunt.

Sapientia rerum intelligibilium. Prudentia rerum agentiarum.

Antiquius, id
est charius.

Epaminon-
das dux
Thebanus
à Lyfia, Ta-
rentino Phi-
losopho Py-
thagoræ
Philosophiæ
præceptis in-
fuitur, Dy-
on Syracul-
nus à Plato-
ne.
Eloquentia
ad commu-
nitatis com-
moda utilior
quàm con-
templatio.
Communi-
tatem magis
ac prius se-
cundum na-
turam homi-
nis esse quàm
cognoscen-
di cupidita-
tem : ideo
enim disci-
mus ut socie-
tatem adiu-
vamus, non
ideo coniun-
gimur, ut
cog.

mas subito sit illarum periculum, discrimenque patriæ,
cui subvenire, opitularique possit, non illa omnia relin-
queat atque abiciat, etiam si dinumerare se stellas aut
metiri mundi magnitudinem posse arbitraretur? Atq;
hoc idem in parentis, in amici re, aut periculo fecerit.
Quibus rebus intelligitur, studijs officiisque scientia
præponenda esse officia iustitia, quæ pertinent ad homi-
num utilitatem, quæ nihil homini debet esse antiquius.
Atq; illi, quorum studia vitæq; omnis in rerum cogni-
tione versati est, tamen ab augendis hominum utili-
tatibus, & commodis non recesserunt. Nam erudie-
runt multos, quo meliores civis utilioresque in rebus
suis publicis essent; ut Thebanum Epaminondam Ly-
sias Pitagoræ, Syracusum Dionem Plato, multi-
que multos. Nosq; ipsi quicquid ad Rempub. attulimus
(si modo aliquid attulimus) à doctioribus atq; doctrina
instructi ad eam, & ornati accessimus. Neque solum
vini atque presentes studiosos dicendi erudiunt, atque
docent: sed hoc idem etiam post mortem monumentis
literarum assequuntur. Nec enim locus ullus præter-
missus est ab ijs, qui ad leges, qui ad mores, qui ad disci-
plinam Reipub. pertineret: ut otium suum ad nostrum
negotium contulisse videantur. Ita illi ipsi doctrinæ
studijs, & sapientiæ dediti, ad hominum utilitatem
suam prudentiam, intelligentiamq; potissimum confe-
runt. Ob eam etiam causam eloqui copiose (modò pru-
denter) melius est, quàm vel acutissime sine eloquen-
tia cogitare: quod cogitatio in se ipsa vertitur, elo-
quentia vero complectitur eos, quibuscum communi-
tate iuncti sumus. Atque ut apud examina non sin-
gendorum fautorum causa congregantur, sed cum con-
gregabilia natura sint singunt faves: sic homines, ac
multo

multo etiam magis, natura congregati, adhibent agendi cogitandique solertiam. Itaque nisi ea virtus, quae constat ex hominibus tuendis, id est, ex societate generis humani, attingat rerum cognitionem, solitudo agnoscitio, & ieiuna videatur. Itaque magnitudo animi remota comitate, coniunctioneque humana, feritas sit quadam & immanitas. Ita sit, ut vincat cognitionis studium consociatio hominum, atque communitas. Nec verum est, quod dicitur a quibusdam, propter necessitatem vitae, quod ea quae natura desideraret, consequi sine alijs, atque efficere non possemus, idcirco istam esse cum hominibus communiter, & societatem. Quod si omnia nobis, quae ad vitum, cultumque pertinent, quasi virgula divina (ut aiunt) suppeditarentur, tum optimo quisque ingenio, negotijs omnibus omissis, totum se cognitione, et scientia collocaret. Non est ita. Nam & solitudinem fugeret, & socium studij quareret, tum docere, tum discere vellet, tum audire, tum dicere. Ergo omne officium quod ad coniunctionem hominum, & ad societatem tuendam valet, anteponendum est illi officio, quod cognitione, & scientia continetur.

Iustitiae, an temperantiae prior.

Illud forsitan querendum sit, num hac communiter, quae maxime est apta natura, sit etiam Moderationi, Modestiaeque semper anteponenda. Non placeat. Sunt enim quadam partim ita foeda, quadam partim ita flagitiosa, ut ea ne conservanda quidem paria causa sapiens facturus sit. Ea Posidonius collegit per multa, sed ita tetra quadam, ita obscena, ut dictum quoque videantur turpia. Hac igitur non suscipiet quisquam Reipub. causa: ne Respub. quidem pro se

noscamus, i. quae acutiissima metaphora docet, Congregari dicitur.

Virgula divina, id est, citra nostram operam: providentiale.

Ne iustum quidem, quod non idem decorum. Ex ipso iustitiae officio aliud alio honoris.

suscipi volet. Sed hac commodius se res habet, quod non potest accidere tempus, ut intersit Reipub. quicquam illorum facere sapientem. Quare hoc quidem, effectum sit in officijs deligendis, id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum societate. Etenim Cognitionem, Prudentiamq³ sequetur considerata a-
 Etio. Ità fit, ut consideratè agere pluris sit, quàm cogitare prudenter. Atq² hac quidem hactenus; Patefa-
 Etus est enim locus ipse, ut non sit difficile in exqui-
 rendo officio, quid cuique sit praeponendam, videre. In
 ipsa autem communitate sunt gradus officiorum, ex
 quibus quid cuique praestet, intelligi possit: ut prima
 dijs immortalibus, secunda patrie, tertia parentibus,
 deinceps gradatim aliqua reliquis debeantur. Quibus
 ex rebus breuiter disputatis, intelligi potest, non solum
 id homines solere dubitare, Honestumne, an Turpe sit:

Gradus offi-
 ciorum. 1
 Dij, primus:
 Patria, 2
 Parentes, 3
 Pupilli, nobis
 crediti, 4
 Clientes, 5
 Hospites, 6
 Cognati, 7
 Affines, 8
 De his apud
 Gellium. lib.
 3, cap. 13.

sed etiam duobus propositis honestis, virum ho-
 nestius. Hic locus à Panatio est (ut supra
 dixi) praetermissus. Sed iam ad re-
 liqua pergamus.

M.T.

M. T. CICERONIS DE OFFICIIS LIBER SECVNDVS.

Argumentum per D. Erasmus Roterod.

Superiore libro duas propositas initio diuisionis partes ob-
soluit, quid honestum, quid contra: & in honestis vitium ho-
nestius. In hoc de alteris duabus pronuntiat, quid utile quid
inutile: tum inter utilia vitium utilius, aut quid utilissimum.
Deinde inconstantiae reprehensionem deprecatur, quod à
ciuili vita, quam sæpe prætulit, nunc ad otium studiorum
se conuertit: tum cur ad philosophiam potius, quam aliud
studiorum genus. Postremo, cur Academicus de officijs præ-
cipiat, rationem reddit.

*Q*uoniam admodum officia ducerentur ab hone-
state, Marce fili, atque ab omni genere vir-
tutis, satis explicatum arbitror libro su-
periore. Sequitur ut hac officiorum gene-
ra, prosequar, quæ pertinent ad vitæ cultum, & ad ea-
rum rerum, quibus utuntur homines, facultatem, ad
opes, ad copias. In quo tum quæri dixi, quid utile, quid
inutile, tum ex utilibus quid utilius, aut quid maxi-
mè utile. De quibus dicere aggrediar, si pauca prius
de instituto, ac de iudicio meo dixerò. Quanquam e-
nim libri nostri complures non modò ad legendi, sed e-
tiam ad scribendi studium excitauerunt: tamen inter-
dum vereor, ne quibusdam bonis viris philosophia no-
men sit inuisum, mirenturque in ea tantum me cura &
temporis ponere. Ego autem quamdiu Respublica per eos
gerebatur, quibus se ipsa commiserat, omnes meas cu-
ras, cogitationesque in eam conferebam. Cum autem do-
minatu unius omnia tenerentur, neque esset usque con-
silio, aut auctoritati locus, socios denique tuenda Reipub-
licæ summos viros amissem: nec me angoribus dedidi,

1
23
Propositio
argumenti
totius huius
libri.4
Bene nomē,
quod erat apud politi-
cos viros in-
uidiosum:
nem res ipsa
bino vno
non potest
non probari.
Cicero istud
nisi notat.
S. So. ior.
Catonem
M. Iunem;

E 3

quibus

In agendo,
id est, in di-
cendo.

Forenses in
iudicijs, se-
natoriae in
consultatio-
nibus.

Successive
opera Stu-
dij data.

Laus Philo-
sophiz,
Duobus
nominibus
philosophia
autem com-
mendatur
primum
quod vitam
tranquillem
iucundam-
que reddit:
deinde quod
per hanc vi-
tam nobis
constat.

quibus essem confectus, nisi his restitisssem: nec rur-
sum indignis homine docto voluptatibus. Atque utinam
Respub. stetisset, quo cæperat statu, nec in homines non
tam commutandarum rerum, quam evertendarum
cupidos incidisset: primum enim, ut stante Repub. fa-
cere solebamus, in agendo plus, quam in scribendo o-
pera poneremus: deinde ipsis scriptis non ea quæ nunc,
sed actiones nostras mandaremus, ut sæpe fecimus.
Cum autem respublica (in qua omnis mea cura, cogita-
tio, opera poni solebat) nulla esset omnino, illa scilicet
literæ conticuerunt forenses, et senatoriæ. Nihil autem
agere cum animus non posset, in ijs studijs ab initio ver-
satus ætatis, existimavi honestissime molestias deponi
posse, si me ad Philosophiam retulisssem. Cui cum mul-
tum adolescens discendi causa temporis tribuisssem,
postea quæ honoribus inscribere cæpi, meque totum Reip.
tradidi, tantum erat Philosophiæ loci, quantum su-
per fuerat amicorum, & Reipub. temporis. Id autem
omne consumebatur in legendo: scribendi otium non
erat. Maximis igitur in malis hoc tamen boni asse-
quuti videmur, ut ea literis mandaremus, quæ nec
satis erant nota nostris, & erant cognitione dignissi-
ma. Quid est enim per Deos optabilis sapientia? quid
prestantius? quid homini melius? quid homine dig-
nius? Hanc qui expetunt igitur, Philosophi nominan-
tur: nec quicquam aliud est Philosophia, si interpreta-
ri velis, quam studium sapientiæ. Sapientia autem
est (ut à veteribus philosophis definitum est) rerum
divinarum, & humanarum, causarumque quibus hæ-
res continentur scientia: cuius studium qui vitupe-
rat, haud sanè intelligo quidnam sit, quod laudandum
putet. Nam siue oblectatio queritur animi, requiesque
curarum,

curarum, quæ conferri cum eorum studiis potest, qui semper aliquid acquirunt, quod spectet, & valeat ad bene beateq; viuendum? siue ratio constantia, virtutisq; queritur: aut hac ars est, aut nulla omnino, per quam eas assequamur. Nullam verò dicere maximarum rerum artem esse, cum minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum consideratè loquentium. atque in maximis rebus errantium. Si autem est aliqua disciplina virtutis, ubi ea queritur cum ab hoc discendi genere discesseris? Sed hac cum ad Philosophiâ cohortamur, accuratius solent disputari: quod alio quodam libro fecimus. Hoc autem tempore tantum nobis declarandum fuit, cur orbatî Reip. muneribus, ad hoc nos studium potissimum contulissimus. Occurritur autem nobis, & quidè à doctis, & eruditis querentibus, satisne constanter facere videamur, qui cum percipi nihil posse dicamus: tamen & alijs de rebus differe soleamus, & hoc ipso tempore præcepta officij persequamur. Quibus vellem satis cognita esset nostra sententia. Non enim sumus ij, quorum vagetur animus errore, nec habeat unquam quid sequatur. Quæ enim ista esset mens? Vel quæ vita potius, non solum disputandi, sed etiam viuendi ratione sublata? Nos autè ut ceteri, qui alia certa, alia incerta esse dicunt, sic ab his dissentientes, alia probabilia, contrà alia improbabilia esse dicimus. Quid est ergo, quod me impediat ea, quæ mihi probabilia videantur, sequi? quæ contrà improbare, atque affirmandi arrogantiam vitantem, fugere temeritatem, quæ à sapientia diffidet plurimum? Contrà autem omnia disputantur à nostris, quòd hoc ipsum probabile elucere non possit, nisi ex utraque parte causarum esset facta contentio:

In Hortensio qui desideratur, neq; solus, Occurritur, aut in conuersatione, aut in rebus, & repugnat: nam illicoque significat occurro. Quonia Acad. mi-cum morem multis locis probauit. Co. redio.

Scimus nihil opinamur quæ verisimilima.

Id quod erat Pyrrhoniorum omni de re ambigentium.

Efficax refutandi genus, cum argumentum veluti telum in aduersarium reorietur: non erat tibi differend. n. quonia neq;

gas quic-
quid in perci-
piendo ob-
staculum ipsum
et non de re
differe-
ndum, ut pro-
babat ceate
emceat.
emutina,
et od. me
quod non
malum dif-
ferentia
dant.

Sed hac explanata sunt in Academicis nostris satis, ut arbitror, diligenter. Tibi autem mi Cicero, quam in antiquissima nobilissimaq; philosophia Cratippa autore versaris, is similimo, qui ista praeclara peperunt: tamen hac nostra finitima vestris ignota esse nolui. Sed iam ad insituta pergamus.

Utilitatem non eam hic accipi. quam vulgus pecuniario lucro meretur, & commoditate vnde cunq; patitur, sed eam quae cum honesto sit coniuncta, & ad vitae societatem pertineat.

QUINQUE igitur rationibus propositis officij persequendi, quarum duae ad decus honestatemq; pertinent: duae ad commoda vitae, copias, opes facultates; quinta ad eligendi iudicium, si quando ea, quae dixi, pugnare inter se viderentur; honestatis pars perfecta est, quam quidem tibi cupio esse notissimam. Hoc autem, de quo nunc agimus, id ipsum est quod Vtile appellatur. In quo verbo lapsa consuetudo deflexit de via, sensimque eo deducta est, ut Honestatem ab utilitate secernens, constitueret honestum esse aliquid, quod utile non esset: & utile, quod non honestum: qua nulla perniciēs maior hominum vitae potuit afferri. Summa quidem auctoritate Philosophi, senere sanè atque honeste, haec tria genera confusa, cogitatione distinguunt. Quicquid enim iustum sit, id utile etiam esse censent. Itemque quod honestum id esse iustum. Ex quo efficitur, ut quicquid honestum sit, idem sit utile. Quod qui parum perspiciunt, hi saepe versutos homines & callidos admirantes, eorum malitiam sapientiam iudicant. Quorum error eripiendus est, omnisq; opinio ad eam speciem traducenda, ut honestis consilijs, iustisq; factis, non fraude & malitia se intelligant ea quae velint consequi posse.

Quæ

Confusa, id
est, in pa-
radigmate.
C. g. ratione
id est, rati-
one confusa
p. u. u.

Quæ quaque ex re commoda, aut incommoda capiantur, quæ Græci euchrestemata, & dyschrestemata nominant. Colligitque quicquid est fere in vita commodi, aut incommodi, id homini ab homine nasci.

QUæ ergo ad vitam hominum tuendam pertinent, partim sunt inanimata, ut aurum, argentum, ut ea quæ gignuntur è terra, & alia eiusdem generis : partim* animata, quæ habent suos impetus, & rerum* Animalia. appetitus. Forùm autem alia rationis expertia sunt, alia ratione utentia. Expertes rationis sunt equi, boves, & reliquæ pecudæ, apes, quarum opera efficiuntur aliquid ad hominum usum atque vitam. Rationis autem utentium duo genera ponuntur : unum Deorum, alterum Hominum. Deos placatos pietas efficiet, & sanctitas : Proximè autem, & secundum deos, Homines hominibus maximè utiles esse possunt. Earumque item rerum quæ noceant & obsint, eadè diuisio est. Sed quia Deos nocere non putant, his exceptis, homines hominibus plurimum obesse, vel prodesse arbitrantur. Ea enim ipsa, quæ inanimata diximus, pleraque sunt hominum operis effecta, quæ nec haberemus, nisi manus, & ars accessissent ; nec his sine hominum administratione uteremur. Neque enim valetudinis curatio, neque nauigatio, neque agricultura, neque frugum fructumque reliquorum perceptio, & conservatio siue opera hominum vlla esse potuisset. Iam verò & earum rerum, quibus abundaremus, exportatio, & earum quibus egere-mus, inuectio certè nulla esset, nisi his muneribus homines fungerentur. Eademque ratione nec lapides è terra exciderentur ad usum nostrum necessarii : nec ferrum, aurum, æs, argentum effoderentur penitus abdita, sine hominum labore, & manu. Tecta verò, quibus & fragorum

Dij semper
benefici pijs.
Homini ab
homine plu-
rimum vel
commodi,
vel incom-
modi.

Artes ad v-
sum vitæ ex-
cogitata.
Quæ verò
quisque in
vita inuene-
rit, refert.
Plin. lib. 7.
cap. 19.
Commurati-
o medicum.

gorum vis pelleretur, & calorum molestia sedaretur, unde aut initio generi humano dare potuissent, aut postea subuenire, si aut vi tempestatis, aut terra motu, aut vetustate cecidissent, nisi communis vita ab ho-

Fontes cana-
libus ducti.
Riuus deri-
uata flumina.
Portus facti-
tij.

* Que non
sine.

E mutis quæ
commodita-
tes.

Paslo is.

* Equos,

Venatio.

Medicina.

* Ministra-

rent.

Destitit, id

est, distare

cepit, aut di-

stat legatur,

ut est in non-

nullis exem-

plaribus.

Politicæ.

minibus harum rerum auxilia petere didicisset? Ad-
de ductus aquarum, deriuationes fluminum, agrorum
irrigationes, moles oppositas fluctibus, portus manu fa-
ctos, quæ unde sine hominum opera habere possemus?
Ex quibus omnibus, multisq; alijs perspicuum est, qui
fructus, quæq; utilitates ex rebus ijs, quæ sunt in ani-
mata, percipiuntur, eas nos nullo modo sine hominum
manu, atq; opera capere potuisse. Qui denique ex be-
stijs fructus, aut quæ commoditas, nisi homines adiu-
uarent, percipi posset? Nam & qui principes inuenien-
di fuerunt, quem ex quaq; bellua usum habere possemus,
homines certe fuerunt. Nec hoc tempore sine hominū
opera aut pascere eas, aut domare, aut tueri, aut tem-
pestiuos fructus ex his capere possemus. Ab eis deniq;
& ea quæ nocent, interficiuntur: & quæ usui possunt
esse, capiuntur. Quod enumerem artium multitudi-
nem, sine quibus vita omnino nulla esse potuisset? Quis
enim agris subuenisset? quæ esset oblectatio valētium?
qui victus, aut cultus, nisi tam multa nobis artes, mi-
nistrarentur, quibus rebus excolta hominū vita tan-
tum destitit à victu & cultu bestiarum? Vrbes verò,
sine hominū cœtu non potuissent, nec edificari, nec fre-
quentari. Ex quo leges, moresq; constituti, tum inuis
aqua descriptio, certaq; viuendi disciplina, per quas
bene beateq; vivitur. Quas res, & māsuetudo animo-
rum consecuta, & verecundia est: effectumq; est, ut
esset vita munitior, atque ut dando & accipiendo per-
mutandisq; facultatibus, & commodis, nulla re egere-

mus.

ius Longiores hoc loco summi quam necesse est. Quia enim est cui non perspicua sint illa, quae pluribus verbis à Panatis commemorantur? neminem neque ducem bello, nec principem domi magnas res, & salutare sine hominum studiis gerere potuisse. Commemorantur ab eo Themistocles, Pricles, Cyrus, Agefilaus, Alexander: quos negat sine adiumentis hominum tantas res efficere potuisse. Vixit in re non dubia, testibus non necessariis. Atque ut magnas utilitates adipiscimur conspiratione hominum, atque consensu: sic nulla tam detestabilis pestis est, quae non homini ab homine nascatur. Est Dicaarchi liber de interitu hominum, Peripatetici magni, & copiosi: qui collectis ceteris causis, eluuiionis, pestilentiae, vastitatis, belluarum etiam repentinae multitudinis, quarum impetu docet quaedam hominum genera esse consumpta: deinde comparat, quantum plures deleti sunt homines hominum impetu, id est, bellis, aut seditionibus, quam omni reliqua calamitate. Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus & profint, & obsint: proprium hoc statuo esse virtutis, conciliare sibi animos hominum, & ad usus suos adiungere. Itaque quae in rebus inanimis, quae in visis, & tractatione belluarum sunt utiliter ad hominum vitam, artibus ea tribuuntur operosis. Hominum autem studia ad amplificationem nostrarum rerum prompta & parata, virorum praestantium sapientia, & virtute excitantur. Etenim viri us omnis in tribus rebus fere vertitur: quarum una est in perspicendo, quid in quaque re verum, sincerumque sit, quid consentaneum cuique, quid consequens, ex quo quaeque gignantur, quae cuiusque rei sit causa. Alterum, cohibere

Themistocles Pericles, Duces Athenienses. Cyrus Persarum tyrannus. Agefilaus Lacedaemoniorum dux. Alexander Macedonum rex. Fatales casus Eluuiiones ab inundantibus aquis. Pestilentiae à caelo corrupto. Vastitates à fuga incolarum.

Imperus serpentium locustarum, cuniculorum. Plurima perniciēs hominibus ab homine. visus ordo, primum ut quid optimam videamus, alterum ne cupiditibus ab eo a-

bere

vocemus,
tertium vt
cōmunicate
equabiliter
agamus.
Vertitur de-
poſitis pro
verſatur.
nam, cum
morbos tum
perturbatio-
nes, tam
affectiones,
nonnulli
paſſiones
verterunt.
Incommoda
a calu.

Reſtauit, id
eſt, iduerſa
ſtauit.

Trium. Pom-
peij in Theſ.
Petren in
Hiſp. filio-
rum Pomp.
Expulſas
Camillus:
Phocion
d. monar. u.
Caſſi inui-
dia Scipio.
Copaetur,
id eſt, com-
penſatur.

bere matius animi turbatos, quos Graci ^{uſu} nominās,
appetitioneſque, quas illi ^{quidam} obediētes efficere ratio-
ni. Tertium ijs, quibuſcum congregiamur, vt mode-
ratē & ſcienter: quorum ſtudijs ea, quae natura deſi-
derat, expleta cumulataq; habeamus: per eos deniq; ſi
quid importetur nobis incommodi propulſemus: vlci-
ſcamurq; eos qui nocere nobis conati ſunt, tātaq; pœ-
na afficiamus, quātum aequitas humanitaſq; patitur.
Quibus autem rationibus hanc facultatē aſſequi poſ-
ſimus, vt hominū ſtudia complectamur, eaque tenea-
mus, dicemus: neq; ita multo poſt, ſed pauca ante di-
cenda ſunt. Magnam vim eſſe in Fortuna in vitan-
dā partē, vel ſecundas ad res, vel aduerſas, quis ignorat?
Nam & cūm proſpero ſtatu eius utimur, ad optatos
exitus prouehimur: & cūm reſtauit, affligimur. Hac
igitur ipſa fortuna ceteros caſus rarioreſ habet: pri-
mum ab inanimis procellis, tempeſtates, naufragia,
ruinas, incendia; deinde à beſtis, iſtus, morſus, impe-
tus. Hac igitur (vt dixi) rariora. At verò interius
exercituum, vt proximè triūm ſape multorum, clades
imperatorū, vt nuper ſummi ac ſingularis viri: inui-
dia praeſertim à multitudinē, atq; ob eos bene meritorū
ſape ciuium expulſiones, calamitates, fuga; ruruſq;
ſecūda res, honores, imperia, victoriae, quanquam for-
tuita ſunt, tamen ſine hominum opibus, & ſtudijs neu-
tram in partem effici poſſunt. Hoc igitur cognito, di-
cendum eſt quonam modo hominum ſtudia ad vtilita-
tes noſtras allicere, atque excitare poſſimus. Quae ſi
lōgior fuerit oratio, cum magnitudine utilitatis com-
paretur, ita fortassis etiam breuior videbitur.

Quibus rebus commoueantur homines, vt quempiam ma-
giſtratu dignum puteat, eique parere velint.

Quae-

QUacumq; igitur homines homini tribuunt ad e-
um augendum, atq; honestandum, aut beneuo-
lencia gratia faciunt, cum aliqua de causa quempiam
diligunt: aut honoris, si cuius virtutem suspiciunt, &
si quem dignum fortuna quàm amplissima putant: aut
cui fidem habent, & bene de rebus suis consulere arbi-
trantur: aut cuius opes metuunt: aut contra, à quibus
aliquid expectant. ut cum reges, popularene homines
largitiones aliquas proponunt: aut postremo, pretio,
aut mercede ducuntur: qua sordidissima quidem est
ratio, & inquinatissima, & ijs qui ea tenentur, & illis
qui ad eam confugere conantur. Male enim se res ha-
bet cum quod virtute effici debet, id tentatur pecunia.
Sed quoniam nonnunquam hoc subsidium necessarium
est, quemadmodum sit utendum eo, dicemus, si prius ijs
de rebus, qua virtuti propiores sunt, dixerimus. At-
que etiam subiiciunt se hominis imperio alterius &
potestati pluribus de causis. Ducuntur enim aut bene-
uolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignita-
tis praestantia, aut spe sibi id utile futurum, aut metu,
ne viparere cogantur, aut spe largitionis promissionis-
que, capti: aut postremo (ut saepe in nostra Republica
videmus) mercede conducti.

Primum ho-
nores homi-
ni ab homi-
ne deferun-
tur.
Conducta
suffragia.

Mercenarius
honor.

Vtilissimum ijs, qui cum Imperio sunt, ab omnibus amari:
meto: tum turpe. tum minimè tutum:

RERUM autem omnium nec aptius est quicquam
ad opes tuendas, ac tenendas, quàm diligi, nec a-
lienius, quàm timeri. Praclare enim Ennius: Quem
metuunt, oderunt: Quem quisq; odit, perisse expetit.
Multorum autē odijs nullas opes posse obistere, si an-
tea fuit ignotum, nuper est cognitum. Ne vero huius
tyranni solum, quem armis oppressa pertulit civitas,
apparet,

Cæsar tyrannus opprobrius.

* Instruant.
Metu coerceri, feruile.

Dionysius Syracusarum tyrannus.

Alexander Pheræus.

Thracæ barbari, apud quos frons stigmatibus compuncta, nobilitatis erat insigne: apud alios ferat fugacis indicium.

apparet, cuius maxime mortui interitus declarat, quantum odium hominum valet ad pestem: sed reliquorum similes exitus tyrannorum: quorum haud ferè quisquam interitum, similem effugit. Malus enim est custos diuturnitatis metus: contraque Beneuolentia fidelis est, vel ad perpetuitatem. Se autem qui vi oppressos impatio coercent, sit sane adhibenda fauitia ut heris in famulos, si aliter teneri non possunt: qui vero in libera ciuitate ita se * instruant, ut metuantur, his nihil esse potest demetum. Quamuis enim demersa sint leges alicuius opibus, quamuis iuxta facta libertas, et mergunt tamen hæc aliquando aut iudicijs tacitis, aut occultis de honore suffragijs. Acriores autem morsus sunt intermissa libertatis, quam retenta. Quod igitur latissime patet, neque ad incolumitatem solum, sed etiam ad opes et potentiam valet plurimum, id amplectamur, ut metus absit, charitas retineatur. Ita facillimè qua volumus et priuatis in rebus, et in repub. consequemur. Etenim qui se metui volent, à quibus metuantur, eosdem metuant ipsi necesse est. Quid enim censemus superiorem illum Dionysium? quo cruciatus timoris angitur solum, qui cultras metuens torquos, candenti carbone sibi adurebat capillum? Quid Alexandrum Pheræum? qua animo vixisse arbitramur, qui (ut scriptum legimus) cum uxorem Theben admodum diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbarum, et eum quidem, ut scriptum est, compunctum notis Thracijs, distracto gladio iubeat anteire? Præmittebat quædam stipatoribus suis, qui perscrutarentur arculas muliebres. Et ne quod in vestimentis occultaretur telum, exquirerent. O miserum, qui fidiorem, et barbaram, et stigmatum putaret quam

quam coniugem! Nec eum fefellit opinio: ab ea est enim ipse propter pellicatus suspicionem interfectus. Nec vero vlla vis imperijs tanta est, quæ premente metu possit esse diuturna. Testis est Phalaris, cuius est præter ceteros nobilitata crudelitas: qui non ex insidijs interijt, ut is, quem modo dixi, Alexander non a paucis, ut hic nostr: sed in quem vniuersa Agrigentinorum multitudo impetum fecit. Quid? Macedones nonne Demetrium reliquerunt, vniuersiq; se ad Pyrrhum contulerunt? Quid? Lacedæmonios inuisit imperantes, nonne repente omnes ferè socij deseruerunt spectatoresq; se otiosos præbuerunt Leuctrice calamitatis? Externa libentius in talire, quam domesticare, cordor. Veruntamen quamdiu Imperium populi Romani beneficij tenebatur, non iniurijs, bella aut pro socijs, aut de imperio gerebantur: exitus erant bellorum aut mites, aut necessarij. Regum, populorum, nationum portus erat, & refugium Senatui. Nostri autem magistratus, Imperatoresq; ex una hac re maximam laudem capere studebant; si provincias, si socios æquitate, & fide defendissent. Itaq; illud patrociniū orbis terrarū verius quam Imperium poterat nominari. Sensim hanc consuetudinem & disciplinam iam antea minuebamus: post vero Sylla victoriam penitus amisimus. Desitum est enim videri quicquam in socijs iniquum, cum extitisset etiam in ciues tanta crudelitas. Ergo in illo secuta est honestam causam non honesta victoria. Est enim ausus dicere hasta posita, cum bona in foro venderet, & bonorum virarum, & tecumpleiū, & certe ciuium prædā suam socij vendere. Sequentus est, qui in causa impia, victoria etiam fædiore, non solum singulorum ciuium bona publicaret, sed vniuersas

Nobilitata adeo, ut etiam in proverbium abiit, Phalarissimus & Phalaridis imperium. Desectio Macedoniam Demetrio rege superbo ad Pyrrhum humanum, Lacedæmones ob superbiam a socijs deserti contra Thebanos pugnaturi. P. R. Imperij cum charitate auctum, Syllæ amissum. Syllæ victoris crudelitas in Marianos. Desitum est pro desijt, eleganter, ut ceptum est, quicum est. Caesar Sylla crudelior.

* Iure.

Massilia
Galliz Nat-
bonis vrbs
P. R. amica
cuius imago
in triumpho
circumlatā.
Sol vidisset,
prouerbia-
liter.

Haſta Sylla,
& Cæſaris.
Cornelius in
priorē ſcriba
tantum, in
poſteriore
tiam quæſtor.
Modo non
refertur ad
ſtant, ſed ad
parietes, id
eſt, tantum
parietes ſtāt,
non etiam
imperium.

Exemplum
à maiore.

ninerſas prouincias, regionesq; vno calamitatis gene-
re comprehenderet. Itaque vexatis & perditis exte-
ris nationibus, ad exemplum amiſſi Imperij portari in
triumpho Maſſiliam vidimus, & ex ea vrbe trium-
phari, ſine qua nunquam noſtri Imperatores ex Tran-
ſalpinis bellis triumpharunt. Multa præterea cōme-
morarem nefaria in ſocios, ſi hoc vno ſol quicquam vi-
diſſet indignius. Iure igitur plēctimur. Nic enim,
multorum impunita ſcelera tuliffemus, nunquam ad
vnum tanta perueniſſet licentia: à quō quidem rei fa-
miliaris ad paucos, cupiditatum ad multos improbos
venit hereditas. Nec vero vnum bellorum ciuiliū
ſemen, & cauſa deerit, dum homines perditī haſtam
illam cruentam & meminerint, & ſperabunt, quam
P. Sylla cum vibraſſet, dictatore propinquo ſuo, idem
ſexto & triceſimo anno poſt à ſcleratiore haſta non
receſſit. Alter autem, qui in illa dictatura ſcriba fue-
rat, in hac fuit quæſtor urbanus. Ex quo debet intel-
ligi, talibus premijs propoſitis nunquam defutura bel-
la ciuilia. Itaq; parietes vrbs modo ſtant & manent,
iſque ipſi iam extrema ſcelera metuentes: rem verò
publicam penitus amiſimus. Atq; in has clades inci-
dimus (redendum eſt enim ad propoſitum) dum me-
tui, quàm chari eſſe & diligere malimus. Quæ ſi Po.
Rom. iniuſte imperanti accidere potuerunt, quid de-
bent putare ſinguli? Quod cum perſpicuum ſit, Bene-
uolentia vimeſſe magnam. Metus imbecillem: ſequi-
tur vt diſſeramus, quibus rebus poſſimus faciliſime eam
quam volumus, adipiſci cum honore, & fide Charita-
tem. Sed ea non pariter omnes egemus. Nam ad cu-
iuſq; vitam inſtituendam accommodandū eſt, à mul-
tis ne opus ſit, an ſatis à paucis diligere. Certum igitur
hoc

hoc sit, idq; & primum, & maximè necessarium, familiaritates habere si las amantium nos amicorum, & non fr amirantium, Hac enim est una res prorsus, ut non differat multum inter summos, & mediocres viros, eaq; est virisq; propemodum comparanda Honore, & gloria, & benevolentia civium fortasse non aequè omnes egent: sed tamen si cui hac suppetunt, adiuvant aliquantum tum ad cetera, tum ad amicitias comparandas. Sed de amicitia alio libro dictum est, qui inscribitur Lælius: nunc dicamus de gloria quamquam ea quoque de re duo sunt nostri libri: sed attingamus, quandoquidem ea in rebus maioribus administrandis, adiuvat plurimum.

Lælius Ci. de
Amicitia.
Duo libri
Cic. de Glo-
ria.

Tribus maximè adduci multitudinem, ut honore dignum aliquem ducat: Benevolentia, Fide, & Admiratione.

Summa igitur, & perfecta gloria constat ex tribus his si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam honore nos dignos putat. Hac autem (si est simpliciter, breviterq; dicendum) quibus rebus pariuntur à singulis, eisdem fere à multitudine. Sed est alius quoq; quidam aditus ad multitudinem, ut in universorum animos tanquam influere possimus.

Liberalitas
optima con-
ciliatrix
amorum.

Quæ res homini multitudinis benevolentiam concilient.

Ac primum de illis tribus, quæ antè dixi, benevolentia præcepta videamus, quæ quidem beneficii capitur maximè. Secundo autem loco beneficæ voluntate Benevolentia movetur, etiam si res fortè non suppetit. Vehementer autem amor multitudinis commovetur ipsa fama, & opinione liberalitatis, beneficentia, iustitia, fidei omniumq; earum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. Etenim illud ipsum quod decorum honestumq; dixi-

Humanitas
& benigni-
tas grata po-
pulo.

mus, quia per se nobis placet, animosq; omnium natura
& specie sua commouet, maximeq; quasi perlucet ex
ipsis, quod commemorari virtutibus adcirco illos, in qui-
bus eas virtutes esse remur, à natura ipsa diligere co-
gimur. Atq; hæc quidem sunt causæ diligendi grauissi-
mæ. possunt enim præterea nonnulla esse leniores.

Quibus rebus efficiatur, ut nobis habeatur fides.

Fides autem ut habeatur, duabus rebus effici potest,
Si existimabimur adepti coniunctam cum iustitia
prudentiam. Nam & ipsam fidem habemus, quos plus in-
telligere quam nos arbitramur, quosq; & futura pro-
spicere credimus, & cum res agatur, in discrimenq;
uentum sit, expedire rem & consilium ex tempore ca-
pere posse. Hanc enim omnes existimant utilem, ve-
ramq; prudentiam. Iustis autem, & fidis hominibus,
id est viris bonis, ita fides habetur, ut nulla sit in his
fraudis iniuriæq; suspicio. Itaq; his salutem nostram,
his fortunæ, his liberos rectissime committi arbitra-
mur. Harum igitur duarum ad fidem faciendam iu-
stitia plus pollet: quippe cum ea sine prudentia satis
habeat autoritatis, prudentia sine iustitia nihil valet
ad faciendam fidem. Quo enim quis versutior, & cal-
lidior est, hoc inuisior & suspectior, detracta opinione
probitatis. Quamobrem intelligentia iustitia coniun-
cta, quantum volet habebit ad faciendam fidem viri-
um: iustitia sine prudentia multum poterit: sine iu-
stitia nihil valebit prudentia. Sed ne quis sit admira-
tus, cur cum inter omnes philosophos constet, à meq;
ipso sæpe disputatum sit, qui unam haberet, omnes ha-
bere virtutes: nunc ita seiungam, quasi possit quisquam
qui non idem prudens sit, iustus esse. Alia est illa, cum
veritas ipsa lumbatur in disputatione, subtilitas: alia,
cū

Suspecta sine
iustitia pru-
dentia.

Aliet in ex-
actis disputa-
tione

cum ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. Quamobrem ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos viros, alios prudentes dicamus. Popularibus enim verbis est agendum, & visitatis, cum loquimur de opinione populari: idq; eodem modo fecit Panatius. Sed ad propositum reuertamur.

Quæ res multitudinis admirationem moueat: quæ contra contemptum.

ERat igitur ex tribus, quæ ad gloriam pertinent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum honore ab his digni iudicemur. Admirantur igitur communiter illi quidam omnia, quæ magna, & præter opinionem suam animaduertunt: separatim autem in singulis, si perspiciunt nec opinata quedam bona. Itaq; eos viros suspiciunt, maximisq; offerunt laudibus, in quibus existimant se excellentes quasdam & singulares virtutes perspicere. Dispiciunt autem eos, & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil nervorum putant. Non enim omnes eos contemnunt, de quibus malè existimant. Nam quos improbos, maleficos, fraudulentos putant, & ad faciendum iniuriam instructos, eos haud contemnunt quidem, sed de his malè existimant. Quamobrem (ut ante dixi) contemnuntur ij, qui nec sibi, nec alteri profant, (ut dicitur) in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est.

Admiratione autem quadam afficiuntur ij, qui anteire ceteros virtute putantur, & cum omni carere dedecore, tum vero ijs vitijs, quibus alij non facile possunt obistere. Nam & voluptates blandissima domina, sæpe maiores partes animæ à virtute detorquens, & dolorum quantum admonentur facies præter modum pleriq; extenderent. Ita, mors, diuitis, paupertas, omnes homines

ter in præci-
piendo, aut
cohortando
loquimur.

Nec sibi nec
alijs utiles,
proverbio
dicti.
Admiratio à
continentia,
voluptates
dominæ.
Admiratio à
magnanimitate.

Admiratio
iustitia.

A pecunia-
rum con-
tempu.

Iustitiæ opi-
nio ad om-
nes vite
partes ne-
cessaria.

A minore
exemplum.

vehementissime permouent. Quæ qui in utraq; par-
tem excelso animo, magnâq; despicunt, cumq; aliqua
his ampla & honesta res obiecta est, totos ad se conuer-
tit, & rapit. Tum quis non admiretur splendorem, pul-
chritudinemq; virtutis? Ergo & hac animi despicien-
tia admirabilitatem magnam facit: & maxime iusti-
tia, ex qua una virtute viri boni appellantur, mirifica
quædam res multitudini videtur: nec iniuria. Nemo
enim iustus esse potest, qui mortem, qui dolorem, qui
exilium, qui egestatem timet, aut qui ea, quæ his sunt
contraria, aequitati anteponit. Maximeq; admiran-
tur eum, qui pecunia non mouetur: quod in quo viro
perspectum sit, hunc dignum spectatu arbitrantur.
Itaque illa tria, quæ proposita sunt ad gloriam, omnia
iustitia conficit: & beneuolentiam, quod prodesse vult
plurimis, & ob eandem causam, fidem, & admiratio-
nem, quod eas res spernit, & negligit, ad quas plerique
inflammati auaritate rapiuntur. Ac mea quidem
sententia omnis ratio, & institutio vite, adiumenta
hominum considerat. Inprimisq; ut habeas quibuscum-
possis familiares conferre sermones: quod est difficile,
nisi speciem præ te boni viri feras. Ergo & solitario
homini, atque in agro vitam agenti opinio iustitiæ
necessario est, eoque etiam magis, quod sicam non ha-
bebunt, iniusti habebuntur: & nullis præsidys septi
multis afficientur iniurijs. Atque his etiam, qui ven-
dunt, emunt, conducunt, locant, contrahendisq; nego-
tijs implicantur, iustitia ad rem gerendam necessaria
est. Cuius tanta vis est, ut nec illa quidem, qui malefi-
cio, & scelere pascuntur, possunt sine vlla particula iu-
stitiæ vivere. Nam qui eorum cupiam, qui unâ latro-
cinantur, cū furatur aliquid aut eripit, is sibi ne in
latrocinio

latrocinio quidem relinquit locum. Ille autem qui Archiparata dicitur, nisi aequaliter pradam disperdit, aut occidetur à socijs, aut relinquetur. Quinetiam leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas obseruant. Itaq; propter aequalem prada partitionem, & Burgulus Illyricus latro (de quo est apud Theopompum) magnas opes habuit: & multo maiores Viriatus Lusitanus, cui quidem etiam exercitus nostri, Imperatoresq; cesserunt: quem C. Lelius, is qui sapiens usurpatur, prator fregit, & comminuit, ferocitatemq; eius ita repressit, ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta vis iustitiae sit, ut ea etiam latronum opes firmet, atque augeat, quantam eius vim inter leges, & iudicia, & instituta Republica fore putamus? Mihi quidem non apud Medos solum (ut ait Herodotus) sed etiam apud maiores nostros* seruanda iustitia causa videntur olim bene morati reges constituti: nam cum premeretur initio multitudo ab ijs, qui maiores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant viritate praestantem: qui cum prohiberet iniuria tenuiores, aequitate constituenda, sumptos cum infimis pari iure retinebat. Eademq; constituendarum legum fuit causa, quae regum. Inus enim semper quasi sum est aequalis, neq; enim aliter esset ius. Id si ab uno iusto, & bono viro consequerentur, eo erant contenti: cum id minus cõtingeret, leges sunt inuenta, quae cum omnibus semper una atq; eadẽ voce loquerentur. Ergo hoc quidem perspicuum est, eos ad imperandum deligi solitos, quorum de iustitia magna esset opinio multitudinis. Ad iuncto vero hoc, ut iidem etiam prudentis haberentur, nihil erat, quod homines his autoribus non posse consequi se arbirarentur. Omni igitur ratione colenda,

Leges latronum inter ipsos.

Burgulus & Viriatus latrones ob aequitatis opinionem potentes.

Cesserunt, verecunde, quum victos significet. Usurpatur, id est, vulgò nominatur. Herodotus in Thalia, & Clio.

* Alias fructu. Iustitiae opinio primum reges fecit.

Honoris vel
quærendi,
vel deferen-
di modus.

Compendia-
riam, id est,
expeditam
& breuem:
agere radi-
ces, vt agere-
rimas, agere-
gemmas.
Nihil fuca-
rum diutur-
um.

Nobilibus
curandum,
ne quid ma-
iorum inma-
ginibus in-
dignum
committant.
Nouis sum-
ma probita-
te opus vt
nobilitentur.

Et retinenda iustitia est, tum ipsa propter se (nam ali-
ter iustitia non esset) tum propter amplificationem ho-
noris, & gloria. Sed vt pecunia quærenda non solum
ratio est, sed etiam collocanda, quæ perpetuos sumptus
suppeditet, nec solum necessarios, sed etiam liberales: sic
gloria & quærenda, & collocanda ratione est. Quan-
quam præclare Socrates hanc viam ad gloriam proxi-
mam, & quasi compendiarium, dicebat esse, si quod age-
ret, vt qualis haberi vellet, talis esset. Quod si qui si-
mulatione, & inani ostentatione, & ficto non modo ser-
mone, sed etiam vultu stabilem se gloriam consequi
posserentur, vehementer errant. Vera gloria radices
agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celeriter
tanquam flosculi decidunt, nec simulatum potest quic-
quam esse diuturnum. Testes sunt permulti in vitan-
que partem, sed breuitatis causa, familia erimus con-
tenti vna. Tyberius enim Gracchus Publii filius tam-
diu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum
munabit. At eius filij nec vini probabantur à bonis, &
mortui obtinent nomen iure casorum. Qui igitur ad-
ipisci veram gloriam volent, iustitia fungatur officijs.
Ea quæ essent, dictum est libro superiore. Sed vt faci-
lime quales simus, tales esse videamur, est in eo ipso
vis maxima est, vt simus ij, qui haberi velimus, tamen
quædam præcepta danda sunt. Nam si quis ab ineunte
ætate, habet causam celebritatis & nominis, aut à pa-
tre acceptam (quod tibi mi Cicero arbitror conti-
gisse) aut aliquo casu, atque fortuna: in hunc oculi om-
nium conijciuntur, atque in eo, quid agat, quemadmo-
dum viuatur, inquiritur: & tanquam in clarissima luce
versetur, ita nullum obscurum potest, nec dictum eius
esse nec factum. Quorum autem prima ætas propter
lumen

*humilitatem, & obscuritatem in hominum ignorantia-
ne versatur, hi simulac inuenies esse cœperunt, magna
spectare, & ad ea rectis studiis debent contendere.
Quod eò firmiore animo facient, quia non modò non
inuideatur illis, verum etiam fauetur.*

Adolescentes quibus rebus populo primùm commen-
dantur.

Prima igitur est adolescenti commendatio ad glo-
riam, si qua ex bellicis rebus comparari potest: in
qua multi apud maiores nostros existerunt: semper
enim ferè bella gerebantur. Tua autem etas incidit in
id bellū, cuius altera pars sceleris nimium habuit, altera
fœlicitatis parū. Quo tamen in bello cum te Pompeius
alæ alteri præfecisset, magnam laudem & à summo vi-
ro, & ab exercitu consequere, equitando, iaculando,
omniaq; militari labore tolerando. Atq; ea quidem tua
laus pariter cum Repub. cecidit. Mibi autem hac or-
atio suscepta non de te est, sed de genere toto: quamabrè
ad ea, quæ restant, pergamus. Vt igitur in reliquis re-
bus multa maiora sunt opera animi, quàm corporis:
sic heres, quas persequimur ingenio ac ratione, grati-
ores sunt, quàm illæ, quas viribus. Prima igitur com-
mendatio proficiscitur à modestia, tum pietate in pa-
rentes, tum in suos benevolentia. Facilius autem, &
in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se
ad claros & sapientes viros, bene consulentes Rei-
publicæ, contulerunt: quibuscum si frequentes sunt,
opinionem afferunt populo, eorum fore se similes, quos
sibi ipsi delegerunt ad imitandum. P. Rutilij adoles-
centiam ad opinionem & innocentia & iuris scien-
tiæ P. Mutij commendavit domus. Nam Lucius
quidem Crassus cum esset admodum adolescens, non

Cæsariana &
Pompeiana.
Cic filius alæ
Præfatus, si
dijs placet.

Domus familiaritas.
Crassus adolescentescens accusatione C. Carbonis nobilissimi cuius nobilitatus. Caue improprie medicatum legas, ut magna quaedam habent exemplaria, nihil enim cum sensu convenit. Affabilitas.

Eloquentia.

Scenatoria, oratio forensis ad gloriam parandam uberior.

aliunde nutritus est, sed sibi ipsi peperit maximam laudem ex illa accusatione nobili, & gloriosa. Et quae aetate qui exercentur, laudibus affici solent (ut de Demosthene accepimus) ea aetate L. Crassus ostendit id se in foro optime iam praemeditatum facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari. Sed cum duplex sit ratio orationis, quarum in altera sit sermo, in altera contentio: non est id quidem dubium, quin contentio orationis plurimum valeat, & maiorem vim habeat ad gloriam. Ea est enim, quam eloquentiam dicimus. Sed tamen difficile dictum est quanto opere conciliet animos hominum comitas affabilitasque sermonis. Extant epistola & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum filium, trium prudentissimorum, (si enim accepimus) quibus praecipunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad benevolentiam alliciant, militesque blandè appellando sermone deliniant. Quae autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea saepe universam excitat gloriam. Magna est enim admiratio copiose, sapienterque dicentis: quem qui audiunt, intelligere etiam, & sapere plus quam ceteros arbitrantur. Si verò inest in oratione mista modestia gravitas, nil admirabilius fieri potest: eoque magis, si ea sunt in adolescente. Sed cum sunt plurima causarum genera, quae eloquentiam desiderant, multique in nostra Republica adolescentes & apud iudices & apud Senatum dicendo laudem assequuti sunt, maxima admiratio est in iudiciis: quorum ratio duplex est. Nam ex accusatione, & defensione constat: quarum & si laudabilior est defensio, tamen etiam accusatio probata per se est. Dixi paulo ante de Crasso: idem fecit adolescens M. Antonius.

IONIS.

tonius, Etiam P. Sulpitij eloquentiam accusatio illustravit, cum seditiosum, & inutilem ciuem C. Norbannum in iudicium vocavit. Sed hoc quidem non est saepe faciendum, nec unquam nisi aut Respublica causa, ut duo Luculli: aut patrocini, ut nos pro Siculis, pro Sardinis, pro Albutio Iulius Caesar. In accusando etiam Manlio, L. Fusi cognita industria est. Semel igitur, aut non saepe certe. Sin erit cui faciendum sit sapiens, Reip. tribuatur hoc munus, cuius inimicos ulcisci sapiens non est reprehendendum: modus tamen adsit. Duri enim hominis, vel potius vix hominis videtur periculum capitis inferre multis. Id enim cum periculosum ipse est, tum etiam sordidum ad famam, committere, ut accusator nominetur. Quod contigit M. Bruto summo genere nato, illius filio, qui iuris civilis inprimis peritus fuit. Atque etiam hoc preceptum officij diligenter tenendum est, ne quem unquam innocentem indicio capitis accersas. Id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam quid est tam inhumanum, quam eloquentiam à natura ad salutem hominum, & conservationem datam, ad hominum pestem, perniciemque convertere? Nec tamen ut hoc fugiendum est, ita habendum est religioni contrarium, nocentem aliquando, & nefarium, impiumque defendere. Vult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas, Iudicis est, semper in causis verum sequi; patroni, nonnunquam verisimile, etiam si minus sit verum, defendere. Quod scibere (presertim cum de Philosophia scriberem) non audirem, nisi idem placeret gravissimo Stoicorum Panatio. Maximè autem & gloria paritur, & gratia defensionibus: eoque maior, si quando accidit, ut ei subueniatur, qui potentis alicuius opibus circumveniri,

Rare accusandum, & quatenus. Accusatio Verris: item pro Sardinis.

Brutus accusator vehementis.

Scelustum, accusare innocentem: humanum defendere aliquando nocentem.

Adolescentes, id est, in anno 17.

niri, urgeriq³, videtur: ut nos & saepe alias, & adolescentes contra L. Sylla dominantis opes pro Sext. Roscio Amerino fecimus: qua (ut scis) extat oratio.

Duplex liberalitatis genus, & quatenus ad conciliandam multitudinem adhibendum.

Sed expositis adolescentum officiis, quae valeant ad Sgloriam adipiscendam, deinceps de Beneficentia ac liberalitate dicendum est. Cuius est ratio duplex. Nam aut opera benignè sit indigentibus, aut pecunia. Facilius est hac posterior, locupletis praesertim: sed illa lautior, ac splendidior, & viro forti, clarioque dignior. Quanquam enim in viroq³ inest gratificandi liberalis voluntas, tamen altera ex arca, altera ex virtute depromitur. Largitioque, quae sit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitate benignitas tollitur. Qua quò in plures usus sis, eò minus in multos uti possis. At qui opera, id est, virtute, & industria benefici & liberales erunt, primum quo pluribus profuerunt, eò plures ad benignè faciendum adiutores habebunt: deinde consuetudine beneficentia paratiores erunt, & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum. Praclare in epistola quadam Alexandrum filium Philippus accusat, quòd largitione benevolentiam Macedonum confectetur. Quae te, malum, inquit, ratio in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupisset? An tu id agis, ut Macedones non i³ regem suum, sed ministrum, & prebitorem putent? Quo quid sordidius regi? Melius etiam, quòd largitionem corruptelam dixit esse. Fit enim deterior, qui accepit, atque ad idem semper expectandum paratior. Hoc ille filio: sed preceptum patemus omnibus. Quamobrem id quidem

Largitiones multis de causis vitandae.

Largitiones tum sordidae, tum pestiferae.

non est dubium, quin illa benignitas quæ constat ex opera & industria, & honestior sit, & latius pateat, & possit prodesse pluribus. Nonnunquam tamen est largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est. & sæpe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, sed diligenter, atque moderatè. Multi enim patrimonia effuderunt, inconsultè largiendo. Quid autem est stultius, quam quod libenter facias, curare ut id diutius facere non possis? Atque etiam sequuntur largitionem rapina. Cum enim dando egere cœperint, alienis bonis manus afferre coguntur. Ita cum benivolentia comparanda causa beneficii esset velint, non tanta studia assequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita referenda, ut pateat omnibus. Modus adhibeatur, isque referatur ad facultates. Omnino meminisse debemus, id quod a nostris hominibus sæpissime usurpatum, iamq; in proverbijs consuetudinem venit: Largitionem fundum non habere. Etenim quis potest esse modus, cum idem et qui consueverunt, & illud idem alij desiderent? Omnino duo sunt genera largorum: quorum alteri Prodigii dicuntur, alteri Liberales. Prodigii, qui epulis, & viscerationibus, & gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque apparatu pecunias profundunt, in eas res quarum memoriam breuem, aut nullam sint relicturi omnino. Liberales autem, qui suis facultatibus aut captos à prædonibus redimunt, aut eas alienum suscipiunt amicorum, aut in filiarum collocatione adiuvant, aut opitulantur vel in re querenda, vel augenda. Itaque mirar, quid in mentem venerit

Adagium à
dolio pertu-
so transla-
tum: quod
ut infusa a-
qua nun-
quam tamen
impletur, ita
nec populus
largitioni-
bus. Viscerat-
iones conui-
væ carnis.
Munera gla-
diorum
spectacula
cruenta.
Ludorum, id
est, comædi-
arum, aut
tragædiarum,
Venationum,
cùm novæ
quædam fe-
ræ populo
exhibentur.
Collocatio-
ne cum nup-
tum dantur.

Notatus à
Cicerone
Theophras-
tus.

Ad multitu-
dinem delin-
niendam in
multis exem-
plaribus non
est adscrip-
tum.

Honestis de-
causis facien-
de nonnun-
quam largi-
tiones sed
modicæ.

nerit Theophrasto, in eo libro, quem de diuitiis scripsit, in quo multa præclare, illud absurde. Est enim multius in laudanda magnificentia, & apparatione popularium munerum: taliumq; sumptuum facultatem fructum diuitiarum putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla pauca posui, multo & maior videtur & certior. Quia Aristoteles grauius, & verius nos reprehendit, qui has effusiones pecuniarum non admiremur, quæ sunt ad multitudinem delinendam: atque, qui ab hostibus obsidentur, si mere aque sextarium mina cogerentur, hoc primo incredibile videri, omnesq; mirari. Sed quum attenderimus, veniam necessitati dari, in his immanibus iacturis, infinitisq; sumptibus nihil nos magnopere mirari, præsertim cum nec necessitati subueniatur, nec dignitas augeatur, ipsaq; illi delinitio multitudinis ad breue, exiguumq; sit tempus, eaque à leuissimo quoque animo: in quo tamen ipso una cum satietate, memoria quoque moriatur volaptatis. Bene etiam colligitur, hæc pueris, & mulierculis, & seruis, seruorum similis liberis esse grata: graui verò homini, & ea quæ sunt iudicio certo ponderanti, probari posse nullo modo. Quamquam intelligo in nostra ciuitate inueterasse iam bonis temporibus, ut splendor Adilitatum ab optimis viris postuletur. Itaque & P. Crassus cum cognomine diues, tum copiis, functus est adilitis maximo munere. Et paulo post L. Crassus cum omnium hominum modera-
tissimo Q. Mutio magnificentissima adilitate functus est. Deinde C. Claudius Apicius filius. Multi post, Lucullus, Hortensius, Syllanus. Omnes autem P. Lentulus mihi consule vixit superiores. Hunc est Scaurus imitatus. Magnificentissima vero nostri Pompeii mu-
nera

nera secundo consulatu: in quibus omnibus quid mihi placeat, vides. Vitanda tamen est suspicio auaritia. Nam Mamerco bezzini ditissimo praetermissio adilitati, Consulatus repulsam attulit. Quare & si postulat a populo, bonis viris si non desiderantibus, aut amè approbantibus, faciendum est; modò pro facultatibus, nos ipsi ut fecimus: & si quando aliqua res maior, atque utilior populari largitione acquiritur: ut Orestis nuper prandia in semitis, decima nomine, magno bonori fuerunt. Ne Marco quidem Scio vitio datū est, quod in caritate annonae asse modicum populo dedit. Magna enim se, & inueterata inuidia, nec turpi iactura, quando erat adilis, nec maxima, liberauit. Sed honoris summo nuper nostro Miloni fuit, quod gladiatoribus impiis Reipub. causa, quae salute nostra continebatur, omnes Pubij Clodij conatus, furore, & compressit. Causa igitur, largitionis est, si aut necesse est, aut utile. In his autem iis mediocritatis regula optima est. L. quidem Philippus Q. Fabij filius, magno vir ingenio, imprimisq; clarus gloriari solebat se sine ullo munere adeptum esse omnia, quae haberentur amplissima. Dicebat idem Cotta Curio. Nobis quoque licet in hoc quodam modo gloriari. Nam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragijs adepti sumus, nostro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modò nominari, sane exiguis sumptibus adilitatis fuit. Atq; etiā illae impensae meliores, sunt mari, naualia, portus, quarum ductus, omniaq; quae ad vsum Reipublicae pertinent. Quamquam enim quod praesens tanquam in manu datur, incandius est: tamen haec in posterum gratiora sunt. Theatra, porticus, noua templa, verè eundem reprehendo propter Pompeium: sed doctissimi improbant

Mos antiquitus decimam partem Herculi consecrare, ut dicerent: unde decimam Herculanam partem Plutus nominat.

Assis hic aureum nummulum significat.

Qui citra villas largitiones honoris sunt contenti.

Nostro anno Emphasis est. Quibus in rebus sumptus huiusmodi rectius collocantur.

Propylaea
Mineræ, id
est, vestibula
sumptuosius
cepta inui-
diam attule-
re Pericli.
Tum.

improbant, ut & hic ipse Panætius, quem multum in his libris secutus sum, non interpretatus: & Phalarius Demetrius, qui Periclem principem Græciæ vituperabat, quod tantam pecuniam in præclara illa Propylæa cōiecerit. Sed de hoc genere toto in his libris quos de Repub. scripsi diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum genere vitiosa, est, temporibus necessaria, & tamen ipsa & ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda est.

Privata liberalitas in quos, & quatenus exercenda.

Ad succur-
rendum
promptiores
esse oportet
quàm ad
ornandum.

IN illo autem altero genere largiendi, quod à liberalitate profisciscitur, non uno modo in disparibus causis affecti esse debemus. Alia casu est eius, qui calamitate premitur, & eius qui res meliores querit, nullis suis rebus aduersis. Propensior benignitas esse debet in calamitosos, nisi forte erunt digni calamitate. In iis tamen, qui se adiuvare volunt, non ut ne affligantur, sed ut ad altiore gradum ascendant, restricti omnino esse nullo modo debemus: sed in diligendis idoneis iudicium, & diligentiam adhibere. Nam præclare Ennius:

Carmen ad-
nomination-
ibus & con-
trariorum re-
ciprocationi
decentissi-
mum.

Benefacta malè locata, malefacta arbitror.

Quod autem tributum est bono viro, & grato, in eo cum ex ipso fructus est, tum etiam ex ceteris. Temeritate enim remota gratissima est liberalitas, eoque, cum studiosius plerique laudant, quod summi cuiusque bonitas commune per fugium est omnium. Danda igitur opera est, ut hos beneficijs quam plurimis afficiamus, quorum liberis posterisque prædatur, memoria, ut his ingratis esse non liceat. Omnes enim inmemorem beneficij oderunt: eamque iniuriam in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri: eamque, qui faciat, communem, hostem

hostem tenuiorem putant. Atq; hac benignitas etiam Reip. utilis est, redimi e seruitute captivos, locupletari tenuiores, quod quidem vulgo solitum fieri ab ordine nostro, in oratione Crassi scriptum copiose videmus. Hanc ergo consuetudinē benignitatis largitioni munerum longe antepono. Hac est grauium hominum, atq; magnorum: illa quasi assentatorum populi, multitudinis leuitatem voluptate quasi titillantium. Conuenit autem tum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum: in omniq; re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, in vicinisatib; & consinijs aequum, & facilem, multa multis de iure suo concedentem: à litibus verò, quantum liceat, & nescio an paulo plus etiam quàm liceat, abhorrentem. Est enim non modo liberale; paulum nonnunquam de suo iure decedere, sed interdum etiam fructuosum. Habenda autem est ratio rei familiaris, quam quidem dilabi sinere flagitiosum est: sed ita, ut illiberalitatis, auaritiæq; absit suspicio. Posse enim liberalitate uti, non spoliante se patrimonio, nimirum is est pecunie fructus maximus. Recte etiam à Theophrasto est laudata hospitalitas: est enim (ut mihi quidem videtur) valde decorum, patere domos hominum illustrium illustribus hospitibus. Idque etiam Reip. est ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in vrbe nostra non egere. Est autem etiam vehementer utile his, qui honeste posse multa volunt, per hospites apud externos populos valere opibus, & gratia. Theophrastus quidem scribit, Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas hospitalem fuisse. Ita enim instituisse, & villicis imperauisse, ut omnia praeberentur, quicunque Laciades in villam suam dieritisset.

Paululum alijs de suo iure concedere, liberalitatis species.

Hospitalitas publice priuatimque utilis ad multa.

Cimonis hospitalitas in contribulantes suos.

In

In altero beneficentiæ genere, quod operis constat, multum valere iurisprudentiam, longè plurimum eloquentiam.

Antiquitas
in pretio ha-
bita iurispru-
dentia-

Dicendi fa-
cultas ante-
fertur.

Turpis mer-
cenaria elo-
quentia.

* Quam.
Elevioribus
quoqueope-
ris gratiam
concedant.

Qua autem opera, non largitione, beneficia dan-
tur, hæc tum in universam Rempublicam, tum
in singulos ciues conferuntur. Nam in iure cauere,
consilio innare, atq; hoc scientia genere prodesse quam-
plurimis, vehementer & ad opes augendas pertinet &
ad gratiam. Itaq; cum multa præclara maiorum, tum
quam optimè constituti Iuris civilis summo semper in
honore fuit cognitio atq; interpretatio : quam quidem
ante hanc confusionem temporum in possessione sua
principes retinuerunt : nunc ut honores, ut omnes dig-
nitatis gradus ; sic huius scientiæ splendor deletus est.
Idq; eo indignius, quò deo tempore hoc contigit, cum is
esset, qui omnes superiores, quibus honore par esset, sci-
entia facile vicisset. Hæc igitur opera grata multis, &
ad beneficijs astringendos homines accommodata. Atq;
huic arti finitima est dicendi gravior facultas, &
gratior, & ornatio. Quid enim Eloquentia præ-
stabilium, vel admiratione audientium, vel spe indi-
gentium, vel eorum, qui defensi sunt gratia ? Huic
quoque ergo à maioribus nostris est in tota dignitate
principatus datus. Diserti igitur hominis & facile la-
borantis, quodque in patrijs est moribus multorum
causis, & non gravatè sed gratuito defendentis, be-
neficia, & patrocinia late patent. Admonebat me res,
ut hoc quoq; loco intermissionem eloquentiæ, ne dicem
intertum, deplorarem, nisi vererem, ne de vie ipsa ali-
quid viderem queri. Sed tamen videmus, quibus extin-
ctis oratoribus, quàm in paucis spes, * quanto in pau-
cioribus facultas, quàm in multis sit audacia. Cum
autem omnes non possint, ne multi quidem, aut Iuris præ-

riti esse, aut deserti: licet tamen opera prodesse multis, beneficia petentem commendante iudicibus, aut magistratibus, vigilantem pro re alterius, eos ipsos, qui aut consulunt, aut defendunt, rogantem. Quod qui faciunt, plurimum gratia consequuntur, latissimeq; eorum manat industria. Iam illud non sunt admonendi (est enim in promptu) ut animadvertant, cum alios iuuare velint, ne quos offendant. Sape enim aut eos laedunt, quos non debent: aut eos quos non expedit. Si imprudentes, negligentia est: si scientes, temeritatis. Utendū etiam est excusatione aduersus eos, quos innitutus offendas, quacunque possis, quare id quod feceris, necesse fuerit, nec aliter facere potueris: ceterisq; operis & officiis erit, quod violatum est, compensandum.

Aut v'tenda,
aut mitiganda
da effectus.

Operum apud tennes, & bonos rectius, quam apud locupletes collocari, nulli tamen nisi iusta in re præstandum esse.

Sed cum hominibus iuuandis, aut mores spectari, aut fortuna soleat, dictū quidem est proclive: itaq; vulgo loquuntur, se in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam sequi. Hæc oratio est: sed quis est tandem, qui inopis, & optimi viri cause, non anteponat in opera danda gratiam fortunati, et potentis? A quo enim expeditior, & celerior remuneratio fore videtur, in eum fere est voluntas nostra propensior. Sed animaduertendum est diligentius, quæ natura rerum sit. Nimirum enim inops ille, si bonus est vir, etiā si referre gratiam non potest, habere certe potest. Commodè autem quicumq; dixit: Pecuniam qui habeat, non reddidisse, & qui reddiderit, non iam habere: gratiam autē & qui retulerit, habere, & qui habeat, retulisse. At qui se locupletes, honoratos, & beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volūt: quin etiā bene-

Mortis in-
star, id est,
extremum
malum.

Humilis
probitas.

Contentio-
nem, id est,
contulatio-
nem, & col-
lationem.

cium se dedisse arbitrantur, cum ipsi, quamvis aliquid
magnum acceperint, aequè etiam a se aut postulari, aut
expectari aliquid suspicantur. Patrocinio vere se usos,
aut clientes appellari mortis instar putant. At vero il-
le tenuis, cum quicquam factum sit se spectatum, non
fortunam putat: non modo illi, qui est meritis, sed eti-
am illis, à quibus expectat (eget enim multis) gratum
se videri studet. Neque verò urbis auget suum munus,
si quo forte fungitur, sed etiam extenuat. Videndumque
illud est, quod si opulentum fortunatumque defenderis,
in illo uno, aut forte in liberis eius manet gratia: sin
autem in opem, probum tamen, & modestum, omnes
non improbi humiles (quæ magna in populo multitudo
est) presidium sibi paratum vident. Quamobrem meli-
us apud bonos, quam apud fortunatos beneficium col-
locari puto. Danda tamen omnino opera est, ut omni
generi satisfacere possimus. Sed si res in contentionem
veniet, nimirum Themistocles est auctor adhibendus,
qui cum consuleretur, utrum bono viro pauperi, aut
minus probato diuiti filiam collocaret: Ego, inquit,
malo virum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quæ
viro. Sed corrupti mores, depravatiq; sunt admirati-
one diuitiarum: quarum magnitudo quid ad unum-
quenque nostram pertinet? Illam fortasse adiuuat qui
habet: ne id quidem semper. Sed fac iuuare: poten-
tior sanè sit, honestior vero quomodo? Quod si etiam
bonus erit vir, ne impediant diuitia, quo minus iue-
tur, modo ne adiuent: sitque omne iudicium, non
quam locuples, sed qualis quisque sit. Extremum
autem preceptum in beneficijs, operaque danda est, ne
quid contra æquitatem contendas, ne quid pro iniu-
ria. Fundamentum enim perpetua commedationis, &
fama,

jama, est iustitia, sine qua nihil potest esse laudabile.

Liberalitas in vniuersam multitudinem modicè exercenda; exactiones, non nisi in iusta necessitate.

Sed quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, quæ ad singulos spectant: deinceps de ijs, quæ ad vniuersos, quæq; ad rem publicam pertinent, disputandum est. Eorum autem ipsorum partim eiusmodi sunt, ut ad vniuersos ciues pertineant, partim singulos ut attingant, quæ sunt etiam graviora. Danda est opera omnino si possit, utrisque; nec minus, ut etiam singulis consolatur. sed ita ut earum aut prosit, aut certe ne ob sit Reip. C. Helij, & P. Gracchi frumentaria magna largitio fuit: exhauriebat igitur ararium: modica M. Octauij & reipublicæ tolerabilis, & plebi necessaria: ergo & ciuibus, & Reipublicæ salutaris. In primis autem videndum erit ei, qui Rempublicam administrabit, ut suum quisque teneat, neque de bonis priuatorum publice diminutio fiat. Perniciose enim Philippus in tribunatu, cum legem Agrariam ferret, quam tamen antiquari facile passus est: in eo vehementer se moderatum præbuit: sed cum in agendo multa populariter tum illi male dixit, non esse in ciuitate duo milliâ hominum, qui rem haberent. Capitalis oratio, & ad æquationem bonorum pertinens, quæ peste quæ potest esse maior? Hanc enim ob causam maxime, ut sua tuerentur, Respub. ciuitatesq; constitutæ sunt. Nam & si duce natura congregabantur homines, tamen spe custodie rerum suarum, urbium præsidia quærebant. Danda etiam opera est, ne (quod apud maiores nostros sæpe fiebat) propter ararj tenuitatem assiduitatemque bellorum, tributum sit conferendum. Idque ne eueniat, multo ante erit providendum. Si uero

Singuli & vniuersi possunt inter se. In vetust. codici, Helij, & duæ voces aberrant.

Antiquari, id est, tolli, & abrogari.

Capitali, id est, id extrinsecus in perniciem spectans.

Exactio tributum vitanda.

Ominari id
est, nominā-
do eulam,
malū omen
adferre.

quā necessitas huius muneris alicui Reipub. obuenerit
(malo enim alteri, quam nostra ominari neq̃ tantum
de nostra, sed de omni Reipub. disputo) danda erit ope-
ra, ut omnes intelligant (si salui esse velint) necessitati
esse parendum. Atq̃ etiam omnes qui Remp. gubernā-
bunt, consulere debebunt, ut earum rerum copia sit,
quæ sunt necessaria. Quarum qualis comparatio fieri
soleat, & debeat, non est necesse disputare: est enim
in promptu: tantum locus attingendus fuerit.

Ad gratiam multitudinis comparandam maximè valere
abstinentiam, contraque exinuatione alieni summam existe-
re perniciem.

Memorable
de Roman.
ducum con-
tinentia.

Scio avaritia
ad Romanos
demigravit.
Ab hoc Tri-
buno Ple-
bicum lata
lex de repe-
rundis Cen-
sura, &
Manlio
Coss.

Africani ab-
stinentia.
Val. Tit. de
abstinentia,

Caput autem est in omni procuratione negotij, &
muneris publici, ut auaritia pellatur etiam mini-
ma suspicio. Utinam, inquit C. Pontius Samnis, ad il-
la tempora fortuna me seruasset, & tunc essem natus,
quando Romani dona accipere cœpissent, non essem
passus diutius eos imperare, nec illi quidem multa se-
cula expectanda fuerunt: modo enim hoc malum in
hanc Rempublicā inuasit. Itaq̃ facile patior tunc po-
tius Pontium fuisse, si quidem in illo tantum fuit ro-
boris. Nondum centum & decem anni sunt, cū de
pecunijs repetundis à Lucio Pisone lata est lex, nulla
antea cum fuisset. At verò postea tot leges, & proxi-
ma quaq̃ duriores, tot rei, tot damnati, tantum Itali-
cum bellum propter iudiciorum metum excitatum,
tanta sublatis legibus, & iudicijs expilatio, direptioq̃
sociorum, ut imbecillitate aliorum, non nostra vir-
tute valeamus. Laudat Africanum Panatius, quod
fuerit abstinentes. Quidni laudetur? Sed in illo alia ma-
iora. Laus enim abstinentia non hominis est solum,
sed etiam temporum illorum. Omni Macedonum ga-
za,

za, quæ fuit maxima, potitus est Paulus: tantum in
 erarium pecunia inuenit, ut vnius imperatoris præ-
 da finem attulerit tributum: at hic nihil in domum
 suam intulit, præter memoriam nominis sempiterna.
 Imitatus patrem Africanus, nihilo locupietior Car-
 thagine euerfa. Quid? qui eius collega in censura fuit
 Lucus Mummius, nunquid copiosior, cum copiosissi-
 mam urbem funditus sustulisset? Italiam ornare,
 quam domum suam maluit. Quamquam Italia orna-
 ta, domus ipsa mihi videtur ornatio. Nullum igitur
 vitium terius (ut eò unde egressa est, reseat se oratio)
 quam auaritia, præsertim in principibus, & Rempub.
 gubernantibus. Habere enim quæ sui Remp. non modo
 turpe est, sed sceleratum etiam, & nefarium. Itaque
 quod Apollo Pythius oraculo edidit, Spartam nulla re
 alia, nisi auaritia esse perituram: id videtur non solum
 Lacedæmoniis, sed & omnibus opulentis populis præ-
 dixisse. Nulla enim re conciliare facilius beneuolenti-
 am multitudinis possunt ij, qui Reip. præ sunt, quam
 abstinentia, & continentia. Qui vero populares esse
 volunt, ob eamque causam aut agrariam rem tentant, ut
 possessores suis sedibus pellantur, aut pecunias credi-
 tas debitoribus, condonandas putant, ij labefactant
 fundamēta Reip. Concordiam primum tollunt, quæ esse non
 potest cum alijs adimuntur, alijs condonantur pecu-
 nia: deinde equitatem, quæ tollitur omnis, si habere
 suum cuique non licet. Id enim est proprium (ut supra
 dixi) ciuitatis, atque urbis, ut sit libera, & non sollicita
 suæ rei cuiusque custodia. Atque in hac perniciē Reipub.
 ne illam quidē consequuntur, quam putant gratiam. Nam
 cuires erepta est, est inimicus cui data, etiam dissimu-
 lat se accipere voluisse, & maxime in pecunijs cre-

Pauli Æmi-
 lij in victoria
 Pe sei abli-
 nentia.
 Lege Plutar-
 chum.
 Scipio Æmi-
 lianus, qui
 Africanus
 minor.

Mummius
 Achatius
 euerfa Co-
 rintho ab
 omni præda
 abstulit.
 Oraculum
 Sparte
 redditum.
 Philostrate
 in corruptis
 historiis d
 edit.
 Spartam cu-
 piditas, ex
 pu neuit, a-
 lud nihil.
 Condonan-
 tur, remit-
 tuntur.

ditis occultat suum gaudium, ne videatur non fuisse solvendo. At verò ille qui accipit iniuriam & meminit & praese fert dolorem suum: nec si plures sunt ij, quibus improbe datum est, quam illi, quibus iniuste ademptum est, idcirco plus etiam valent. Non enim numero haec indicantur, sed pondere. Quam autem habet aequitatem, ut agrum multis annis, aut etiam seculis ante possessum qui nullum habuit, habeat: qui autem habuit, amittat? At propter hoc iniuris genus Lacedaemonij Lyfandrum Ephorum expulerunt: Agum regem, quod nunquam antea apud eos acciderat, necaverunt. Ex eo tempore tanta discordia secuta est, ut tyranni existerent, & optimates exterminarentur, & praeclarissime constituta Respub. d. laberetur. Nec verò solùm ipsa cecidit, sed etiam reliquam Graciam euerit cogitationibus malorum, quae à Lacedaemonijs profecta manarant latius. Quid nos? Tyberij Cracchi summ. vir. filios, Afrigij nepotes in omne Agraria cōtentiones perdiderunt? At verò Aratus Sicyonius iure laudatur, qui cum eius ciuitas quinquaginta annos à tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyonem, clandestino introitu urbe est potitus. Cumq; tyrannum* Nicoclem in prouiso oppressisset, sexcentos exules (qui fuerant eius ciuitatis locupletissimi) restituit: remque pub. aduentu suo liberauit. Sed cum magnam animaduerteteret in bonis & possessionibus difficultatem, quod & eos, quos & ipse restituerat, quorum bona alij possederant, egero iniquissimū arbitrabatur, & quinquaginta annorum possessiones mouere, non nimis aequum putabat, propterea quod tā longo spatio multa hereditatibus, multa emptionibus, multa dotibus detineban-

Quae cal-
mitates ex
inoffi-
Lagitioni-
bus.

Patere latius
manare lati-
us, venustas
sermo.

Arati saluta-
re exem-
plum.

* Alias Me-
thodene.
Historia
excit. apud
Polybium.

tur sine iniuria: indicavit neque illis adimi, neque his non satis fieri, quorum illa fuerunt, oportere. Cum igitur statisset opus esse ad eam rem constituendam pecunia, Alexandriam se proficisci velle dixit, remque integram adreditum suum iussit esse. Isque celeriter ad Ptolemaeum suum hospitem venit, qui tum regnabat alter post Alexandriam conditam: cui cum exposuisset patriam se liberare velle, causamque dormisset, à Rege opulento vir summi facile impetruit, ut grandi pecunia adiuvaretur. Quam cum in Sicyonē attulisset, adhibuit sibi in consilium quindecim principes, cum quibus causas cognovit, & eorum, qui aliena detinebant, & eorum, qui sua amiserant: perfecitque estimandis possessionibus, ut persuaderet alijs, ut pecuniam accipere mallerent, & possessionibus cederent alijs, ut commodius putaret numerari sibi quod tanti esset, quam suum recuperare. Ita perfectum est, ut omnes constituta concordia sine querela discederent. O virum magnum, dignumque, qui in nostra Repub. natus esset! Sic par est agere c. civibus, non (ut his iam vidimus) hastam in foro ponere, & bona civium voci subycere praconis. At ille Gracus (ad quod fuit sapiētis, & praestantis viri) omnibus consulendum putavit. Ea est summa ratio, & sapiētia summi civis, cōmoda civium defendere, non diuellere, atque omnes aequitate eadem continere. Habitēi gratis in alieno. Quid ita? ut cum eo emerim, adificari, tuear, impendam; tu me invito, fruare meo? Quid est aliud, quam alijs sua eripere, alijs dare aliena? Tabula verò nona quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundum, & eum tu habeas, ego non habeam pecuniam? Quamobrem ne sit as alienum quod Reipublica noceat, providendum

Stoma. hatur Cicero nonnulli etiam privato dolere.

Diuisio argumentum indigna.

Exaggerat condemnationem alicui.

e², quod multis rationibus cauere potest, si hoc non fuerit, ut locupletes suum perdant, debitores lucrentur alienum. Nec enim ulla res vehementius Rempublicam continet, quam fides, quae esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum. Nunquam enim vehementius actum est, quam me Consule, ne solueretur. Armis & Ca²ris tentata res est ab omni genere hominum & ordine: quibus ita restiti, ut hoc tantum malum de Repub. tolleretur. Nunquam nec maius as alienum fuit, nec melius, nec facilius dissolutum est, Fraudandi enim spe sublata, soluendi necessitas consecuta est. At vero hic noster victor, nunc quidem victus, quae cogitabat, cum ipsius intererat, tum ea perfecit, cum eius iam nihil interesset. Tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret peccare, etiam si causa non esset, ab hoc igitur genere lagitionis, ut alijs detur, alijs auferatur, aberunt ij, qui Rempub. tuebuntur. Imprimisq³ operam dabunt, ut iuris, & iudiciorum aequitate suum quisq³ teneat: & neq³ tenuiores propter imbecillitatem circumueniantur, neque locupletibus ad sua vel ^{tenenda}, vel recuperanda obsit inuidia. Præterea quibuscuq³ rebus vel belli, vel domi poterunt, Rempub. augeant Imperio, agris, vectigalibus. Hac magnorum hominum sunt, hac apud maiores nostras factitata. Hac genera officiorum qui persequuntur, cum summa utilitate Reip. magnam sibi adipiscuntur & gratiam, & gloriam. In his autem utilitatum praeceptis Antipater Tyrius Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo praecepta censet esse à Panætio prætermissa; Valetudinis curationem, & pecuniam. Quas res à summo philosopho præteritas arbitror, quod essent faciles. sunt certe vitiles.

Cæsari
tertaxatus.

* Tenenda.

Panætius à
Cicerone
defensus
contra An-
tipatrum.

Quibus

Quibus rationibus Valetudo, & res familiaris tum paranda, tum tuenda.

Sed Valetudo sustentatur notitia sui corporis, & Observatione earum rerum quae res aut prodesse soleant aut obesse: & continentia in vultu omni, atq; cultu corporis tuenda causa, & praetermittendis voluptatibus: Postremo arte eorum, quorum ad scientiam haec pertinent. Res autem familiaris quari debet ijs rebus, à quibus ab est turpitudine: conservari autem Diligentia, & Parsimonia: iisdem etiam rebus augeri. Has res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista ferè etate cum essemus, quae est tunc, è Graeco in Latinum convertimus.

Oeconomicus, id est, de familia administranda.

Quartum genus deliberationis, inter Utilia utrum utilius, aut quid utilissimum.

Sed utilitatum comparatio (quoniam hic locus est) rat quartus à Panatio praetermissus) saepe est necessaria. Nam & corporis commoda cum externis, & externa cum corporis, & ipsa inter se corporis, & externa cum externis comparari solent. Cum externis, corporis hoc modo cōparantur: Valere ut malis, quàm dives esse. Cum corporis, externa hoc modo: Dives esse potiùs quàm maximis corporis viribus. Ipsa inter se corporis sic. ut bona valetudo voluntati anteponatur, vires celeritati. Externorum autem: ut gloria divitijs, vestigalia urbana rusticis. Ex quo genere comparationis illud est Catonis senis: à quo cum quaereretur, quid maximè in re familiari expediret? respondit, Bene pascere. Quid secundum? Satis bene pascere. Quid tertium? Bene vestire. Quid quartum? Arare, Et cum ille qui quaesierat, dixisset? Quid facerari?

Quid in agricultura utilissimum sit, Cato indicavit.

nerari? tum Cato: Quid hominem, inquit, occidere?
 Ex quo, & multis alijs, intelligi debet, utilitati com-
 parationes solere fieri, recteq; hoc adiunctū esse quar-
 tum exquirendorum officiorum genus. Sed toto hoc de
 genere, de querenda, de collocanda pecunia, etiam de
 utenda, commodius à quibusdam optimis viris ad me-
 dium Iannum sedentibus, quam ab vltis philosophis vltis
 in schola disputatur. Sunt tamen et cognoscenda:
 pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro disputa-
 tum est. Reliqua deinceps persequemur.

M. T. CICERONIS DE OFFI- CIIS LIBER TERTIVS.

Hic Anniba-
 le pulso, A-
 fricam fecit
 tributariam.
 Aequalis ad
 rem re-
 fertur.
 Decora con-
 tentio ac
 traductio.
 Cessare pro
 oriri, aut
 nihil agere.

Acuere, pro
 acriorem fa-
 cere.

Verecundē
 collationem
 ingreditur.

Publium Scipionem, Marce fili, cum qui
 primus Africanus appellatus est, dicere so-
 litum scripsi Cato (qui fuit ferè eius æ-
 qualis) Nunquam se minus otiosum esse, quam cum
 otiosus: nec minus solum quam cum solus esset. Mag-
 nifica verò vox & magno viro, ac sapiente digna, qua
 declarat illum & in otio de negotijs cogitare. & in so-
 litudine secum loqui solum, ut neq; cessaret unquā,
 & interdum colloquio alterius non egeret. Itaque dua
 res qua languorem afferunt ceteris, illum acuebant,
 Otium & solitudo. Vellem & nobis hoc idem verè
 dicere liceret. Sed si minus imitatione tantam ingenij
 præstantiam consequi possumus, voluntate certe pro-
 ximè accedimus. Nam & à Repub. forensibusque ne-
 gotijs, armis impijs, vique prohibiti otium persequi-
 mur. Et ob eam causam urbe relicta, & rura pe-
 ragrantes, sæpe soli sumus. Sed nec otium hoc cum
 Africani otio, nec hac solitudo cum illa compa-
 randa

randa est. Ille enim requiescens à Reipub. pulcherri-
 mis muneribus, otium sibi sumebat aliquando, & à
 cælis hominum frequentiaq; interdum, tanquam in
 portum, se in solitudinem recipiebat. Nostrum autem
 otium negotij inopia nec requiescendi studio constitu-
 tum est. Extincto enim Senatu, deletisq; iudicijs, quid
 est, quod dignum nobis aut in curia, aut in foro agere
 possimus? Ita qui in maxima celebritate, atque in o-
 culis civium quondam viximus, nunc fugientes con-
 spectum sceleratorum, quibus omnia redundant, abdi-
 mus nos, quantum licet, & sæpe soli sumus. Sed quia
 sic ab hominibus doctis accepimus, non solum ex ma-
 lis eligere minima oportere sed etiam excerpere ex his
 ipsis, si quid inesset boni: propterea & otio fruior, non
 illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperisset oti-
 um civitati; nec eam solitudinem languore patiar,
 quam mihi affert necessitas, non voluntas. Quamquam
 Africanus maiorem laudem vel meo iudicio assequi-
 batur, nulla tamen eius ingenij monumenta mandata
 literis, nullum opus otij, nullum solitudinis munus ex-
 tat. Ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, in-
 vestigationeq; earum rerum, quas cogitando conseque-
 batur, nec otiosum, nec solum unquam fuisse: nos au-
 tem qui non tantum roboris habemus, ut cogitatione
 tacita à solitudine abstrahamur, ad hanc scribendi o-
 peram omne studium curamq; convertimus. Itaq; plu-
 ra brevi tempore eversa, quam multis annis stante
 Rep. scripsimus. Sed cum tota philosophia, mi Cicero,
 frugifera, & fructuosa nec ulla pars eius inculta, ac
 deserta sit: tamen nullus feracior in ea locus est, nec
 uberior, quam de Officijs, à quibus constanter, hone-
 steque vivendi precepta ducuntur. Quare, quamquã à
 Cratippo

Latentur su-
 um otium
 commendat.

Sapiens ne-
 que otiosus
 unquam ne-
 que solus.

Memoria, id
est ætatis.
Loci cohorta-
ta di primū
à re, deinde
ab expecta-
tione, quam
à sua, Cra-
tippique per-
sona, tum
etiam à loco
colligit.

Nouè dixit
discendi,
pro discere.

Crattippo nostro. principe huius memoria philosopho-
rum, hoc te assidue audire, atque accipere confido: ta-
men conducere arbitror, talibus aures tuas vocibus
vndiq; circumsonare, nec eas (si fieri posset) quicquam
aliud audire. Quod cum omnibus est faciendum qui
vitam honestam ingredi cogitant, tamē haud scio, an
nemini potius quam tibi. Summes enim non parua
expectationem imitanda industria nostra, magnam
honorum, nonnullam fortasse nominis. Suscepisti onus
preterea graue & Athenarum, & Cratippi: ad quos
cum tanquam ad mercaturam bonarum artium sis
profectus inanem redire turpissimum est, dedecorantē
& urbis auctoritatem, & magistri. Quare quantum
conñiti animo potes quantum labore comendare, (si
discendi labor est potius, quam voluptas) tantum fac
efficias: neue committas, ut cum omnia suppeditata
sint à nobis, tute tibi defuisse videare. Sed hæc hacten-
us. Multa enim sepe ad te cohortandi gratia scrip-
simus, nunc ad reliquam partem proposita diuisionis
reuertamur.

Reprehensus Panætius, quod tria genera pollicitus, ter-
tium non exoluerit. Ab alijs item notatus, quod eam partem
homo Stoicus induxerit, in qua diceretur cum Honestate
pugnare Utilitas, atque à Cicerone defensus.

Panætius igitur, qui sine controuersia de officijs ac-
curatissime disputauit, quemque nos correctione
quadam adhibita, potissimum sequuti sumus, tribus
generibus propositis, in quibus deliberare homines, &
consultare de officio solerent: uno cum dubitarent,
Honestumne id esset, de quo ageretur, an turpe: alte-
ro, Utilene an Inutile: tertio, si id quod speciem habe-
ret honesti, pugnaret cum eo, quod utile videretur,
quomodo

quomodo ea discerni oporteret) de duobus generibus primis tribus libris explicauit. de tertio autem genere deinceps se scripsit dicturum, nec exoluit quod promiserat. Quod eo magis miror, quia scriptum à discipulo eius Possidonio est, triginta annis vixisse Panatium postquam eos libros edidisset. Quem locum miror à Possidonio breuiter esse tractatum in quibusdam commentarijs, presertim cum scribat, nullum esse locum in tota Philosophia tam necessarium. Minime vero assentior ijs, qui negant eum locum à Panatio pratermissum: sed consulto relictum, nec omnino scribendum fuisse, quia nunquam posset *Utilitas cum Honestate* pugnare. De quo alterum potest habere dubitationem. adhibendumne fuerit hoc genus quod in diuisione Panatij tertium est, an plane omittendum: Alterum dubitari non potest quin à Panatio susceptum sit, sed derelictum. Nam qui è diuisione tripartita duas partes absoluerit, huic necesse est restare tertiam. Præterea in extremo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse dicturum. Accedit eodem testis locuples Possidonius, qui etiã scribit in quadam epistola, Publium Rutilium Ruffum dicere sole. e, qui Panatium audiuerat, ut nemo pictor esset inuentus, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquisset; absolueret, (oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi, spem auferebat) sic ea, quæ Panatius pratermisisset, & non perfecisset propter eorum, quæ perfecisset præstantiam, neminem esse persecutum. Quamobrem de iudicio Panatij dubitari non potest: rectene autem hanc tertiam partem ad exquirendum officij adiunxerit, an secus, de eo fortasse dubitari potest. Nam siue honestum solum bonum est, ut Stoicis placet: siue quod honestum

Nobilis illa
Venus Apel-
lis capite
tan um ab-
soluere, reli-
quo corpore
delineata
solum.
* Fecisset.

Vnicum bonum
Stoici
ponunt,

Peripatetici
ordinem bo-
norum indu-
cunt.

Legere, pro
sumere, vel
deligere.

Vera virtus,
in vno sapi-
ente: simula-
chra eius eti-
am in medi-
ocribus.

honestum est, id ita summum bonum est (quemadmodum Peripateticis nostris videtur) ut omnia ex altera parte collocata, vix minimi momenti instar habeant: dubitandum non est, quin nunquam possit utilitas cum honestate contendere. Itaque accepimus, Socratem solitum execrari eos, qui primum hac natura coherentia, opinione distraxissent. Cui quidem ita sunt Stoici assensu, ut etiam, quicquid honestum esset, id utile esse censerent; nec utile quicquam, quod non honestum. Quod si is esset Panatius, qui virtutem propterea colendam diceret, quod ea efficiens utilitatis esset; ut ij, qui res expetendas vel voluptate, vel indolentia metiuntur: liceret ei dicere, Honestatem aliquando cum Utilitate pugnare. Sed cum sit is, qui id solum bonum indicet quod honestum sit, qua autem huic repugnent specie quadam utilitatis, eorum neque accessione meliorem vitam fieri, nec decessione peiorem: non videtur huiusmodi debuisse deliberationem introducere, in qua quod utile videretur, cum eo, quod honestum est, compareretur. Etenim quod summum bonum à Stoicis dicitur, conuenienter natura vivere, id habet hanc (ut opinor) sententiam, cuius virtute congruere semper: cetera autem quae secundum naturam essent, ita legere si ea virtuti non repugnarent. Quod cum ita sit putant quidam hanc comparisonem non recte esse introductam, nec omnino de eo genere quicquam precipiendum fuisse. Atque illud quidem honestum, quod proprie vereque dicitur, id in sapientibus esse solis, neque à virtute diuelli unquam potest. In ijs autem, quibus sapientia perfecta non est, ipsum illum quidem perfectum honestum nullo modo esse potest, sed similitudines honesti esse possunt. Hac igitur omnia officia, de quibus

quibus his libris disputamus. Media Sroici appellant: & ea communia sunt, & late patent: quæ & ingenij bonitate multi assequuntur, & progressionem discendi. Illud autem officium quod rectum ydem appellant, perfectum atq; absolutum est: & ut ydem dicunt, omnes numeros habet: nec præter scientem, cadere in quendam potest. Cum autem aliquid actum est, in quo media officia compareant, id cumulate videtur esse perfectum: propterea quod vulgus, quid absit à perfecto, fere non ex toto intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat prætermisum. Quod autem in poematibus, & in picturis usu venit, in alijsq; compluribus, ut delectentur imperiti, laudentque ea, quæ laudanda non sint: ob eam credo causam, quod insit in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui idem quid in unaquaq; re vitij sit, nequeant indicare. Itaq; cum sint docti à peritis, facile desistunt à sententia. Hæc igitur officia, de quibus his libris disserimus, quasi secunda quedam honesta dicunt esse, non sapientum modo propria, sed cum omni hominum genere communia. Itaq; his omnes, in quibus est virtutis indoles, communentur. Nec verò cum duo Decij, aut duo Scipiones, fortes viri commemorantur, aut cum Fabricius, aut Aristides iustus nominatur, aut ab illis fortitudinis, aut ab his iustitia, tanquam à sapientibus petitur exemplum. Nemo enim horum sic sapiens est, ut sapientem intelligi hic volumus. Nec hi, qui sapientes habiti sunt, & nominati, M. Cato & C. Lælius sapientes fuerunt. Nec illi quidem septem sed ex mediocrius officiorum frequenti similitudinem quandam gerebant, speciemq; sapientium. Quocirca nec id quod vere honestum est, fas est cum vtilis repugnantia comparari: nec id quod communiter appellamus

Media, & adiaphora.

Omnes numeros habet id est, nulla pars deest.

De artibus nemo rectè iudicat nisi artifex: de virtute non nisi sapiens. Docti participationem, virtutis indoles. Decij pater & filius. Scipiones, fratres. Fabricius auri contemptor, Ar. st. des Atheniensis, ob abstinentiam iusti cognomen meruit.

Cato & Lælius sapientes cognominati.

appellamus honestum, quodq; colitur ab ijs, qui bonos viros haberi se volunt, cum emolumentis unquam est comparandum. Tamq; id honestum, quod in nostram intelligentiam cadit, tuendum conservandumq; est nobis, quam id, quod proprie dicitur, vereq; est honestū, sapientibus. Aliter enim teneri non potest, si qua ad virtutem est facta progressio. Sed hac quidem de ijs, qui conservatione officiorum existimantur boni. Qui

Epicurei.

Exponit quē
habeat intelli-
lectum, cum
honestas di-
citur cum v-
tilitate re-
pugnare.

Modò pro
duntaxat.

autem omnia metiuntur emolumentis & commodis, neq; ea volunt praponderari honestate, hi solent in deliberando honestum cum eo, quod utile putant, comparare; boni viri non solent. Itaque existimo Panatium, cum dixerit homines solere in hac comparatione dubitare, hoc ipsum sensisse quod dixerit, solere modò, non etiam oportere. Etenim non modò pluris putare, quod utile videatur, quàm quod honestum, sed hac etiam inter se comparare, & in his addubitare turpissimum est. Quid est ergo quod nonnunquam dubitationem afferre soleat, considerandumq; videatur? Credo, si quando dubitatio accidit, quale sit id, de quo consideretur. Sape enim tempore fit, ut quod plerumq; turpe haberi soleat, inveniatur non esse turpe. Exempli causa ponatur aliquid quod pateat latius, Quod potest esse maius scelus, quam non modo hominem, sed etiam familiarem occidere? Num igitur se obstrinxit scelere, si quis tyrannum occidit quamvis familiarem? Populo quidem Rom. non videtur, qui ex omnibus praeclaris factis illud pulcherrimum existimat. Vicit igitur utilitas honestatem, imò verò honestas utilitatem secuta est.

Formula præscripta, ne quando nos falsa utilitatis species ab honestate abducatur, ut iustitiam, vel solum, vel maximum

mun bonum statuamus, iniulitiam malorum maximum: nihilque ad priuatum commodum, sed ad communem societatem referantur omnia.

Itaq; ut sine ullo errore dyndicare possimus si quando cum illo quod honestum intelligimus, pugnare id videbitur, quod appellamus utile, formula quædæ constitutenda est; quam si sequemur in comparatione rerum ab officio nunquam recedemus. Ex ista autem hac formula Stoicorum, rationi, disciplinæ, maxime consentanea, quam quidem in his libris propterea sequimur, quod quamquam & à veteribus Academicis, & Peripateticis nostris, (qui quondam idem erant, qui Academici) qui quæ honesta sunt, anteponentis, quæ videntur utilia: tamen splendidius hæc ab ijs differantur quibus quicquid honestum est, idem utile videtur, nec utile quicquam, quod non honestum: quam ab ijs quibus est honestum aliquod non utile, aut utile non honestum. Nobis autem nostra Academia magnam licentiam dat, ut quodcumq; maxime probabile occurrat, id nostro iure liceat defendere. Sed redeo ad formulam. Depravare igitur aliquid alteri, & hominem hominis incommode suum angere commodum magis est contra naturam, quam mori, quam pauperem, quam dolere, quam cetera: quæ possunt aut corpori occidere, aut rebus externis. Nam principio tollitur coniunctum humanum, & societatem. Si enim sic edimus affecti, ut propter suum quisque modum suum prohibet, aut violenter alterum, disrumpi aurose est eam, quæ maxime est secundum naturam, humani generis societatem. Præsi prout quodq; membrum sensum hunc haberet, ut posset putaret se valere, si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debilitari, & interire totum corpus necesse

Olim idem
Academici,
& Peripatetici.

Quoduis incommodum
potius accipiendum
quam iniuste
quid committendum.

cesse esset: sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se com-
moda aliorum, detrahatur, quod cuique possit, emolamē-
ti sui gratia. societas hominum, communitasque euertatur
ne cesse est. Nam sibi ut quisque malit, quod ad usum
vita pertineat, quia alteri acquirere, concessum est, non
repugnante natura. Illud quidem natura non patitur, ut
aliorum spolijs nostras facultates, copias, opes augeamus.
Neque verò hoc solum natura, id est, iure gentium,
sed etiam legibus populorum, quibus in singulis ciuitati-
bus Respublice continentur, eodem modo constitutum est, ut non
liceat (sui commodi causa nocere alteri. Hos enim spe-
ctant leges; hoc volunt, incolumem esse ciuium coniu-
ctionem: quam qui dirimunt, eos morte, exilijs, vin-
culis, damno coercent. Atque hoc multo magis exigit
ipsa nature ratio: quæ est lex diuina, & humana, cui
parere qui velit (omnes autem parebunt, qui secundum
naturam volunt vivere) nunquam committere, ut alie-
num appetat, & id quod alteri detraxerit, sibi assumat.
Etenim multo magis est secundum naturam celsitudo
animi, & magnitudo, itaque communitas, iustitia, libera-
litas, quam voluptas, quam vita, quam diuitia. Quæ
quidem contemnere, & pro nihilo ducere comparantur
cum utilitate communi, magni animi, & excelsi est.
Detrahere autem alteri sui commodi causa, magis est
contra naturam, quam mors, quam dolor, quam cetera
generis eiusdem. Itemque magis est secundum natu-
ram pro omnium gentibus (si fieri possit) conservandis
aut inuandis maximos labores, molestiasque suscipere,
imitantem Herculem illum, quem hominum fama be-
neficiorum memorem in concilio ælestium collocauit,
quam vivere in solitudine, non modo sine ullis mole-
stijs, sed etiam in maximis voluptatibus, abundantem
omnibus

Ratio nature
ius gentium,
ius ciuile
quod hic le-
ges populo-
rum vocat.

omnibus copijs, ut excellas etiam pulchritudine, & viribus. Quocirca optimo quisque splendidissimoq; ingenio longe illam vitam huic anteponebat. Ex quo efficitur, hominem natura obedientem, homini nocere non posse. Deinde qui alterum violat, ut ipse aliquid commodi consequatur: aut nihil se existimat contra naturam facere: aut magis fugiendam censet mortem, paupertatem, dolorem, amissionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quàm facere cuiuspiam iniuriam. Si nihil existimat contra naturam fieri in hominibus violandis, quid cum eo differas, qui omnino hominem ex homine tollat? In fugiendum id quidem censet, & multo illa peiora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quod ullum aut corporis aut fortune vitium, animam vitis gravius existimat. Ergo unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas uniuscuiusq; et uniuersorum. Quam si ad se quisq; rapiat, dissoluetur omnis humana consociatio. Atq; si etiam hoc natura præscribit, ut homo homini, quicumque sit, ob eam ipsam causam, quod is homo sit, consultum velit, necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. Quod si ita est, una continetur omnes & eadem lege natura. Idque ipsum si ita est, certe violare alteri lege natura prohibemur. Verum autem primum, verum igitur & extremum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parentis se, aut fratri nihil detracturos commodi sui causa, sed aliam rationem esse, civium reliquorum. Hi sihi nihil iuris, & nullam societatem communis utilitatis causam statuerunt esse cum civibus: qua sententia omnem societatem destrahit civitatis. Qui autem civium rationem dicunt esse habendam, externorum ne-

Complexio
qualifican-
que.

Societatis lesa
non modò
cum propin-
quis, sed eti-
am cum vai-
ueris civi-
bus, patri re-
mò & cum
hospitibus
servandum.

Ratio nature
ius gentium
ius civile
quod hic le-
ges populo-
ram vocat.

cesse esset: sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se com-
moda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumentum
sui gratia, societas hominum, communitasque evertatur
neceesse est. Nam sibi ut quisque malit, quod ad usum
vita pertineat, quod alteri acquirere, concessum est, non
repugnante natura: Illud quidem natura non patitur, ut
aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.
Neque verò hoc solum natura, id est, iure gentium,
sed etiam legibus populorum, quibus in singulis civitati-
bus Respublice continentur, eodem modo constitutum est, ut non
liceat sui commodi causa nocere alteri. Hos enim spectant
leges; hoc volunt, incolumem esse civium coniunctionem:
quam qui dirimunt, eos morte, exiliis, vinculis, damno coercent.
Atque hoc multo magis exigit ipsa natura ratio: quæ est lex diuina, & humana, cui
parere qui velis (omnes autem parebunt, qui secundum
naturam volunt vivere) nunquam committet, ut alienum
appetat, & id quod alteri detraxerit, sibi assumat.
Etenim multo magis est secundum naturam celsitudo animi,
& magnitudo, itaque cõmunitas, iustitia, liberalitas, quam
voluptas, quam vita, quam diuitia. Quæ quidem contem-
nere, & pro nihilo ducere comparantem cum utilitate communi,
magni animi, & excelsi est. Detrahere autem alteri sui
commodi causa, magis est contra naturam, quam mors, quam
dolor, quam cetera generis eiusdem. Itemque magis est
secundum naturam, pro omnibus gentibus (si fieri possit) conseruandis
aut inuandis maximos labores, molestaque suscipere,
imitantem Herculem illum, quædò hominum fama be-
neficiorum memor in concilio celestium collocauit,
quam vivere in solitudine, non modo sine vili mole-
stis, sed etiam in maximis voluptatibus, abundante
omnibus

omnibus copijs, ut excellas etiam pulchritudine, & viribus. Quocirca optimo quisque splendidissimoq; ingenio longe illam vitam huic anteposit. Ex quo efficitur, hominem natura obedientem, homini nocere non posse. Deinde qui alterum uisitat, ut ipse aliquid commodi consequatur: aut nihil se existimat contra naturam facere: aut magis fugiendam censet mortem, paupertatem, dolorem, amissionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quam facere cupiam iniuriam. Si nihil existimat contra naturam fieri in hominibus violandis, quid cum eo differas, qui omnino hominem ex homine tollat? In fugiendum id quidem censet, & multo illa peiora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quod ullum aut corporis aut fortune vitium, anima vitis grauius existimat. Ergo unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas uniuscuiusq; et uniuersorum. Quam si ad se quisq; rapiat, dissoluetur omnis humana consociatio. Atq; si etiam hoc natura praescribit, ut homo homini, quicumque sit, ob eam ipsam causam, quod is homo sit, consultum velit, necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. Quod si ita est, una continemur omnes & eadem lege naturae. Idque ipsum si ita est, certe violare alteri lege naturae prohibemur. Verum autem primum, verum igitur & extremum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parenti se, aut fratri nihil detracturos commodi sui causa, sed aliam rationem esse, ciuium reliquorum. Hi si hi nihil iuris, & nullam societatem communis utilitatis causa statuunt esse cum ciuib;: qua sententia omnem societatem destrahit ciuitatis. Qui autem ciuium rationem dicunt esse habendam, externorum ne-

Complexio
qualifican-
que.

Societatis lues
non modo
cum propin-
quis, sed eti-
am cum vai-
ueris ciui-
bus, potius re-
mo & cum
hospitibus
seruandum.

gant, hi dirimunt communem humani generis societatem: qua sublata beneficentia, liberalitas, bonitas, iustitia funditus tollitur. Quae qui tollunt, etiam adversus Deos immortales impij indicandi sunt: ab ijs enim conflictum inter homines societatem evertunt. Cuius societatis arctissimū vinculum est, magis arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrabere sui commodi causa, quam omnia incommoda subire vel externa, vel corporis, vel etiam ipsius animi, quae vacent iustitia. Haec enim una virtus omnium est domina, & regina virtutum. Forsitan quispiam dixerit, Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullam rem utili? Minime verò. Non enim mihi est vita mea utilior, quam animi talis affectio, reminem ut vilem commodi mei gratia. Quid? si Phalarim crudelem tyrannum & immanem vir bonus, ne ipse frigore conficiatur, vestitus spoliare possit, nonne faciat? Haec ad iudicandum sunt facillima. Nam si quid ab homine ad nullam partem vestitus, tua utilitatis causa detraxeris, inhumane feceris, contraque naturae legem: si autem is tu sis, qui multam utilitatem Reipublicae atque hominum societati, si in vita remaneas, asferre possis, si quid ob eam causam alteri detraxeris, non sit reprehendum: si autem id non sit eiusmodi, scilicet cuique incommodum ferendum est potius, quam de alterius commodis detrahendum. Non igitur magis est contra naturam morbus, aut egestas, aut quid huiusmodi, quam detractio, aut appetitio alieni. Sed communis utilitatis derelictio, contra naturam est: est enim iniusta. Itaque lex ipsa naturae quae utilitatem hominum conservat, & continet, debet: it prope totum ab homine inerti, atque inulti ad sapientem;

Attentum nihil v'sarpandum, nec si citra cuiusque iniuriam fieri possit.

Homini ad nihil vili detrabere licet, si eo spiciatur, ut societati prosit, non proprie tibi.

pientem, bonum fortemq; virum transferantur res ad
 viuendum necessaria: qui si occiderit, multum de com-
 muni utilitate detraxerit: modo hoc ita faciat, ut ne
 ipse de se bene existimans seq; diligens, hanc causam
 habeat ad iniuriam. Itaq; semper officio fungatur, uti-
 litati consulens hominum, & ei (quem ipse commemo-
 ro) humane societati. Nam quod ad Phalarim atti-
 net, per facile iudicium est. Nulla enim nobis cum ty-
 rannis societas, sed potius summa distractio est: neque
 est contra naturam spoliare eum, si possis, quem hone-
 stum est necare: atq; hoc omne genus pestiferum, atq;
 impium ex hominum communitate exterminandum
 est. Etenim ut membra quedam amputantur, si & ip-
 sa sanguine, & tanquam spiritu carere cœperunt, &
 nocent reliquis partibus corporis: sic ista in figura ho-
 minis feritas et immanitas bellua à communi tanquam
 humanitate corporis segreganda est. Huius generis
 sunt quæstiones omnes ea, in quibus ex tempore offici-
 um exquiritur. Eiusmodi igitur credores Panætium
 persecuturum fuisse, nisi aliquis casus, aut occupatio
 consiliū eius peremisset. Ad quas ipsas consultationes
 ex superioribus libris satis multa præcepta sunt, qui-
 bus perspicere possit, quid sit propter turpitudinem fugi-
 endum: quid sit id, quod idcirco fugendū non sit: quia
 omnino turpe non est. Sed quoniam operi inchoato, pro-
 pè tamen absoluto, tanquam fastigium imponimus: ut
 Geometra solent non omnia docere, sed postulare, ut
 quedā sibi concedantur, quò facilius, quæ velint, expli-
 cent: sic ego à te postulo, mi Cicero, ut mihi cōcedas (si
 potes) nihil præter id quod honestū sit, esse propter se
 expetendum. Sin hoc non licet per Cratippum, at illud
 certè dabis, quod honestū sit, id esse maxime propter se

Causam, id
 est, prætex-
 tum, & com-
 menticiā id
 funktionem.

* Præuenisset.
 Fastigium, id
 est, iunmam
 manum: ab
 ædificijs trā-
 situm, qui-
 bus perfectis
 cœtus aliquis
 imponitur
 iunmo.
 Principia
 prima per se
 nota.

Marte nostro prouerbialiter, à minima translatum, ubi suo Marte rem gerere dicebantur, qui nullis auxiliaribus copijs adiuti committerent.

expetendum. *Mibi utrumuis satis est, & tum hoc, tum illud probabilius videtur, nec prater ea quicquam probabile. At primum Panetias in hoc defendendus, est, quod non utilia cum honestis pugnare dixerit aliquando posse (neq. enim ei fas erat) sed ea qua videntur utilia. Nihil verò utile, quod non idem honestum: nec honestum, quod non idem utile sit, saepe testatur: nec. neq. ullam pestem maiorem in vitam hominum inuasisse, quam eorum opinionem, qui ista distraxerint. Itaque non ut aliquando anteponeremus utilia honestis sed ut ea sine errore dyndicaremus si quando incidissent, induxit eam, qua videretur esse, non qua esset, repugnantiam. Hanc igitur partem relictam explebimus, nullius adminiculis, sed (ut dicitur) Marte nostro. Neque enim quicquam de hac parte post Panetiam explicatum est, quod mihi probaretur de ijs, qua in manus nostras venerunt.*

Ne qua nos commoditas quantavis cum summa etiam impunitate coniuncta permoueat, ut vel tantillum ab honesto recedamus, sine quo nihil non perniciosum.

Cum igitur aliqua species utilitatis obiecta est, nos commoueri necesse est: sed si cum animum attenderis, turpitudinem videas adiunctā ei rei qua speciem utilitatis attulerit: tunc utilitas non requirenda est, sed intelligendum, ubi turpitudine sit, ibi utilitatem esse non posse. Quod si nihil est tam contra naturam, quam turpitudine (recta enim, & conuenientia, & constantia natura desiderat, aspernaturq. contraria) nihilque tam est secundum naturam, quam utilitas: certè in eadem re utili, turpitudine esse non potest. Itemque si ad honestatem nati sumus, eaq. aut sola expetenda est, ut Zenoni est visum, aut certè amponere.

decre gravior est habenda, quàm reliqua omnia, quod Aristoteli placet : necesse est quod honestum sit, id esse aut solum, aut summum bonum : quod autem bonum, id cerè utile : ita quicquid honestum, id utile. *Quare error hominum non probrum, cum aliquid quod utile visum est, arripuit, id continuo secernit ab honesto.* Hinc sica, hinc vœna, hinc falsi testamēta nascuntur : hinc furti, hinc peculatus, expilationes, direptionesq; sociorum & civium : hinc opum nimiarum potentia non ferenda : postremo etiam in liberis civitatibus existunt regnantes cupiditates, quibus nihil nec tertius, nec fadius excogitari potest. Emolumenta enim rerum fallacibus iudicijs vident : pœnam non dico legum, quas saepe percurrunt sed ipsius turpitudinis (qua acerbissima est) non vident. Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur e medio (est enim totum sceleratum, & impium) qui deliberant utrum id assequantur, quod honestum esse videant, an se sciētes scelere contaminent. In ipsa enim dubitatione facinus inest, etiam si ad id non pervenerit. Ergo ea deliberanda omninò non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio. Atque etiam in omni deliberatione celandi, & occultandi spes, opinioq; remouenda est. Satis enim nobis (si modo in philosophia aliquid profecimus) persuasum esse debet, si omnes Deos hominesq; celare possumus, nihil tamen avarè, nihil inimicè nihil libidinosè, nihil incontinententer esse faciendum. Hinc ille Gyges inducitur à Platone, qui cum terra discessisset magnis quibusdā imbris, in illum hiatus descendit, anemq; equum (ut ferunt fabula) animaduertit, cuius in lateribus fores essent : quibus apertis, hominis mortui vidit corpus magnitudine inmensata, annulumq; aureum.

Turpis villitas omnium scelerum parens,

Turpitudine per se fugienda, etiam summa impunitate propiciata.

Turpi in re turpis etiam ipsa deliberatio.

Aurea præceptio & semper in pectore gestanda. Lib. 2 de Rep.

Fabula Gygia Platonici quem habebat lentium.

Pala, massa,
qua annuli
gemma clau-
ditur.

in digito, quem ut detraxit ipse induit (erat au-
tem regius pastor) tum in concilium pastorum se re-
cepit: ibi cum palam eius annuli ad palmam conuer-
terat, a nullo videbatur, ipse autem omnia videbat:
idem rursus videbatur, cum in locum annulum inuer-
terat. Itaq; hac opportunitate annuli usus, regina stu-
prum intulit: eaq; admirice regem dominum intere-
mit, sustulitq; quos obstare arbitrabatur. Nec in his
quisquam cum facinoribus potuit videre: sic repente
annuli beneficio rex exortus est Lydia. Hunc igitur
ipsum annulum si habeat sapient, nihil plus sibi licere
putet peccare, quam si non haberet. Hæc est enim bo-
nis viris non occulta quaruntur. Atque hoc loco Phi-
losophi quidam, minimè mali illi quidem, sed non satis
acuti, fictam & commentitiam fabulam dicunt prola-
tam a Platone: quasi verò ille aut factum id esse, aut
fieri potuisse defendat. Hæc est vis huius annuli, &
huius exempli: si nemo sciturus, nemo ne suspicatu-
rus quidem sit, cum aliquid diuitiarum, potentia, do-
minationis, libidinis causa feceris, si id Dijs, homini-
busq; futurum sit semper ignotum, sis nè facturum? Ne-
gant id fieri posse, quamquam potest id quidem. Sed
quæro: quod negant posse, id si posset, quidnam face-
rent. Virgent rustice sanè: negant enim posse, & in eo
perstant. Hoc verbum quid valeat, non vident. Cum
omni querimus, si possint celare, quod facturi sint, non
querimus, possintne celare: sed tanquam tormenta
quidam adhibemus, ut si responderint se impunitate
proposita facturos quod expediat, facinorosos se esse
fateantur: si negent, omnia turpia per se ipsa fugienda
esse concedant. Sed iam ad propositum reuertamur.
Incidunt sæpe multa causa, quæ conturbant animos
utilitatis

* Alias non
potest.

utilitatis specie, non, cum hoc deliberetur, relinquenda sit honestas propter utilitatis magnitudinem, (nam id quidem imbrobum est, sed illud, possitne id, quod utile videatur, fieri non turpiter. Cum Collatino Tarquinio Collega Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere id iniuste: fuerat enim in regibus expellendis socius Bruti & consiliorum etiam adiutor. Cum autem consilium hoc principes cepissent, cognitionem Superbi, nomenque Tarquiniarum, & memoriam regni esse tollendam, quod erat utile patriæ consulere, id erat ita honestum, ut etiam ipsi Collatino placere deberet. Itaque utilitas valuit propter honestatem, sine qua nec utilitas quidem esse potuisset. At in ea rege, qui urbem condidit, non item? Species enim utilitatis animum pepulit eius, cui cum visum esset utilius solum se, quam eum altero regnare, fratrem interemit. Omisit hic & pietatem, & humanitatem, ut id quod utile videbatur, neque erat, assequi posset: & tamen muri causam opposuit, speciem honestatis, nec probabilem, nec satis idoneam. Peccavit igitur, pace vel Quirini, vel Romuli dix-
rim.

Proprijs commodis quatenus cuique inferuire permissum. Nec tamen nostra nobis utilitates omittenda sunt, alijsq; tradenda, cum his ipsi segeamus: sed sua cuique utilitati, quod sine alterius iniuria fiat, serviendum est. Scitè Chrysippus, ut multa: Qui stadium, inquit, currit, eniti & contendere debet, quam maxime possit, ut vincat: supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere, quod pertineat ad usum, non iniquum est: alteri subripere, iniustum est.

Formula

in Collatino propter rui-
diam nomi-
nis cecidio,
quia publicæ
utilitati con-
sultum est,
ne honestas
quidem ad-
fuit.

Romulus, ut
solus impe-
raret Rerum
fratrem occi-
dit, hanc qui-
dem causam
prætexens,
quod mœnia
cont a legem
transiliret
Romulus
Quirinus.

Formula in amicitijs, vt semper honestati cedat beneuolentia amici, fides præstetur, etiam maximis incommodis propositis. Communibus in rebus tantum charitati amicorum tribuatur, quantum religio, & honesti ratio patitur: cæterum ne qua res turpis aut petatur ab amico, aut præstetur petenti.

Commodandum amicis, sed vique ad aram.

Maximè autem perturbantur officia in amicitijs, quibus & non tribuere, quod rectè possis, & tribuere, quod non sit æquum, contra officium est. Sed huius generis totius breue, & non difficile præceptum est. Quæ enim videntur utilia, honores, diuitiæ, voluptates, & cætera generis eiusdem, hæc amicitia nunquam anteponenda sunt. At neque contra Remp. neque contra iusiurandum, ac fidem, amici sui causa vir bonus faciet, ne si iudex quidem erit de ipso amico. Pōnit enim personam amici, cum induit iudicis. Tantum dabit amicitia, ut veram amici causam esse malit, & ut perorande litis tempus, quoad per leges liceat, accommodet. Cum verò iurato dicenda sententia sit, meminerit Deum se adhibere testem, id est (ut arbitrator) mentem suam, qua nihil homini dedit ipse Deus diuinius. Itaque præclarum à maioribus accepimus morem rogandi iudicis, si enim teneremus, Quæ salua fide facere possit. Hæc rogatio ad ea pertinet, quæ paulo ant dixi, honesta amico à iudice posse concedi. Nam si omnia facienda sint, quæ amici velint, non amicitia tales, sed coniurationes putandæ sunt. Loquor autem de communibus amicitijs: nam in sapientibus viris, atq; perfectis nihil potest esse tale. Damonem; & Pythiam Pythagoreos ferunt hoc animo inter se fuisse. ut cum eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinasset, & is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulasset, vas factus est alter eius sistendi: ut si ille non reuertisset

Perorande, finiendæ. Malim equidem ad amplificationem, quam ad clepsydram numerum referre. Iudex quod salua fide præstare non possit, ne rogandos quidem est.

Damon & Pythias nobile par amicorum.

* Reuertisset ad diem.

visset, moriendū esset sibi ipsi. Qui cū ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem tyrannus, petiuit, ut se in amicitia tertium adscriberent. Cū igitur id quod utile videtur in amicitia, cum eo quod honestum est, comparatur, iaceat utilitatis species, valeat honestas. Taceat, pro Cū autem in amicitia, qua honesta non sunt, postu- negligatur. labuntur, religio, & fides anteponantur amicitiae. Et sic habebatur is, quem exquirimus, delectus officij.

In publicis consultationibus semper honestum falsa utilitate potius habendum, neque consilium vllum videri utile oportere, quod cum honesto pugnet. Atque huius rei utramque in partem exempla.

Sed utilitatis specie in Republica sapissimè peccatur, ut in Corinthi disturbance nostrā. Durius etiam Athenienses, qui sciuerunt, ut Aeginetis (qui classe valebant) pollices praeviderentur. Hoc visum est utile: nimis enim imminerebat propter propinquitatem Aegina Piraeo: sed nihil, quod crudele, vile. Est enim hominum natura (quam sequi debemus) maxime inimica crudelitati. Male etiam qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosque exterminant, ut ⁱⁿ ^{Penaeus} ^{Attica} ^{Pyra-} ^{us} ^{portus} ^{A-} ^{thensarum.} ^{Petronius.} Penaeus apud patres nostros, Papius nuper. Nam esse pro ciue, qui ciuis non sit, rectum est non licere, quam tulerunt legem sapientissimi consules Crassus & Scaevola. Vbi verò urbis prohibere peregrinos, sanè inhumanum est. Illa praecleara, in quibus publica utilitatis species praehonestate contemnitur. Plena exemplorum est nostra Resp. cū saepe aliās, tum maxime bello Punico secundo, qua Cannesi calamitate accepta, maiores animos habuit, quā unquā rebus secundis. Nulla timoris significatio, nulla mentio pacis. Tanta vis est honesti, ut speciem utilitatis obscurer. Athenienses cū Persa-

In Corinthi delenda falsa utilitatis species fecellit Romanos: nihil enim vtiliter fuit quod crudeliter.

Aegina insula e regione Attica, Pyraeus portus Athenarum. Petronius.

Cannensi, à Cannis vico Appuliz, ubi Paulus Aemilius fuit cum innumerablem ciuium & legionum Rom. multitudine cecidit.

Træxen in
Pelopóneso,
in sinu Arge-
lico, quæ o-
lim Posido-
nia dicta.

*Cyrillum,
alij Lycidam
fuisse sciri sūt.
Hitoria est
apud De-
mosthenum.

ἐν τῷ πρῶ-
τῳ λόγῳ.

Sic accipien-
dierant, qui
nunc tyrann-
is nostris
omnia, vel
turpissime
suadent,
modò quæ-
stiosa.

Gythæum
nobile naua-
la Lacedæm-
In altero
notatus

Pompeius,
qui ex pira-
tis à se victis,
aliquot mil-
lia per colo-
nias diuifit:
in altero

Cæsar qui
Campano-
rum agros
distribuit.

*Persarum impetum nullo modo possent sustinere, sta-
tuerentq; ut urbe relicta coniugibus & liberis Træ-
zene depositis, naues conscenderent, libertatemq; Gre-
cia classe defenderent * Cyrillum quendam suaden-
tem, ut in urbe manerunt, Xerxemq; reciperent, lapi-
dibus obruerunt. Atque ille sequi utilitatem videba-
tur: sed ea nulla erat, repugnante honestate. Themisto-
cles post victoriâ eius belli quod cum Persis fuit dixit
in concione, se habere consilium Reip. salutare, sed id
scire opus non esse: postulauitq; ut aliquem populus da-
ret, quicum communicaret. Datus est Aristides. Hu-
ic ille classem Lacedæmoniorum, qua subducta esset ad
Gythæum, clam incendi posse: quo factò frangi Lacedæ-
moniorum opes necesse esset. Quod Aristides cum
audiuisset, in concionē magna expectatione venit, dix-
itq; perutile esse consilium quod Themistocles afferret,
sed minime honestum. Itaq; Athenienses, quod hone-
stum nō esset, id ne utile quidem putauerunt, totamq;
eam rem, quam ne audierant quidem, autore Aristi-
de repudiauerūt. Melius hi quàm nos, qui piratas im-
munes, socios veltigales habemus. Maneat ergo, quod
turpe sit, id nunquam esse utile, ne tum quidem, cum id
quod utile esse putes, adipiscare: Hoc enim ipsum uti-
le putare, quod turpe sit, calamitosum est.*

In contrariis communibus, quæ formula honesti, & uti-
lis fingit autem speciem quandam iuris consultorum more;
deque ea duos Stoicos diuersa sentientes, quorum alter ad
Stoicam rationem omnia refert, alter ex hominum consue-
tudine, & iure ciuili moderatur,

Sed incidūt (ut supra dixi) sæpe causa, cum repug-
nare utilitas honestati videatur, ut animadu-
erendum sit, repugnetne planè, an possit cum hone-
state coniungi. Eius generis hæ sunt quæstiones: Sæ
(exempli

(exempli gratia) vir bonus ab Alexandria profectus, Rhodum agnum frumenti numerū aduexerit in Rhodiorum inopia, & fame, summaq; annona caritate: si i- Soluisse, neutraliter, id est, nauigasse.
 de sciat cōplures mercatores ab Alexandria soluisse, nauesq; in cursu frumento onustas petentes Rhodum viderit, dicturusne sit in Rhodijs, an silentio suum quāpturimo venditurus? Sapientem, & bonum virū fingimus: de eius deliberatione, & consultatione quārimus, qui celaturus Rhodios nō sit, si id turpe indicet, sed dubitet an turpe non sit. In eiusmodi cāsis aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno, & graui Stoico: aliud Antipatro discipulo eius homini acutissimo. Antipatro omnia patefaciēda, ut ne quid omnino quod venditor norit, emptor ignoret. Diogeni venditorem, quatenus in re ciuili constitutum sit, dicere vitia oportere, cetera sine insidijs agere: et quoniam vendat, vel le quā optime vendere. Aduexi, exposui, vendo meum non plūris, quā ceteri, fortasse etiam minoris, cum maior est copia: cui sit iniuria? Exoritur Antipatri ratio ex altera parte. Quid agis? tunc cum hominibus consilere debemus, & seruire humanae societati, eaq; lege natus sis, ut ea habeas principia naturae, quibus parere, & quae semper sequi debeas, ut utilitas tua cōmūnis utilitas sit, vicissimq; communis utilitas tua sit, celabis homines, quid ijs adsit commoditatis, et copia? Respondebit Diogenes fortasse sic? Aliud est celare, aliud tacere: neq; ego nunc te celo, si tibi nō dico, quae natura Deorum sit, quis sit finis bonorū, quae tibi plus prodesset cognita, quā tritici utilitas. Sed nō quicquid tibi laudare utile est, id mihi dicere necesse est. Immo verū (inquit ille) necesse est: si quidem esse inter homines natura meministi cōiunctam societatem. Me-

mini

mini, inquit ille: sed num ista societas talis est, ut nihil suum cuiusq. sit? Quod sit ita est, ne vendendum quidem quicquam est, sed donandum. Vides in hac tota disceptatione non illud dici: Quamuis hoc turpe sit, tamen, quoniam expedit, faciam: sed ita expedire, ut turpe non sit. Ex altera autem parte, ea re, quia turpe sit, non esse faciendum. Vendat ades vir bonus propter aliqua vitia, qua ipse norit, ceteri ignorent: pestilentes sint, & habeantur salubres: ignoretur in omnibus* cubiculis apparere serpentes: male materiata, ruinosa: sed hoc prater dominum nemo sciat, Quaro, si hoc emptoribus venditor non dixerit, adesq. vindiderit pluris multo, quam se venditurum putarit, num* id iuste, an improbe fecerit? Ille verò (inquit Antipater) improbe facit. Quid enim est aliud erranti viam non monstrare (quod Athenis execrationibus publicis sancitum est) si hoc non est, emptorem pati rueri, & per errorem in maximam fraudem incurrere? Plus etiam est, quam viam non monstrare: nam est scientem in errore alterum inducere. Diogenes contra. Num te emere coegit, qui ne hortatus quidem est? Ille quod non placebat prosc. ipse: tu quod placebat, emisti. Quod si qui proscribunt villam bonam, beneque adificatam, non existimantur fefellisse, etiam si illa nec bona est, nec adificata ratione: multo minus qui domum non laudarunt. Vbi enim iudicium emptoris est, ibi frans venditoris que potest esse? Sin autem dictum non omne prestandum est, quod dictum non est, id prestandum putas? Quid verò est stultius, quam venditorem eius rei, quam vendat, vitia narrare? Quid autem tam absurdum, quam si domini iussu ita praeco predices, Domum pestilentem vendo? Sic ergo in quibusdam

* Quidam
cubiculis lo-
gunt pro la-
tebris.

* Alias irim-
fide aut im-
probe.
Publice exc-
erationes A-
theniensium
in eos, qui
viam erranti
non mon-
strarent. Ta-
bula reum
venalium.

Præco, aucti-
onarius.

In ista causis dubijs ex altera parte defenditur honestas; ex altera ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile videatur, non modo facere honestum sit, sed etiam non facere, turpe. Hæc est illa, quæ videtur utilium fieri cum honestis sæpe diffensio.

Superiori altercationi Philosophorum suam interponit sententiam, omnino viro bono neque simulandum esse quicquam, neque dissimulandum sui commodi causa etiam si mos; legesque civiles quædam reticere non verentur.

Qua dijudicanda sunt. Non enim, ut quærere-mus, exposuimus, sed ut explicaremus. Non igitur videtur nec frumentarius ille Rhodius, nec hic ædium venditor celare emptores debuisse. Neque enim id est celare, cum quid reticeas sed cupi, quod tu scias, id ignorare emolumentum tui causa velis eos quorum intersit id scire. Hoc autem celandi genus quale sit, & cuius hominis, quis non videt? Certe non aperti, non simplicis est, non ingenui; non iusti, non viri boni: versuti potius; obscuro, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri. Hæc tot, & alia plura, non inutile est vitiorum subire nomina? Quod se vituperandi sunt, qui reticuerunt, quid de ijs existimandum est, qui orationis vanitatem abibuerunt? Caius Cæcilius eques Romanus, homo nec infacetus, & satis literatus, cum se Syracusæ otinandi causa, non negotiandi (ut ipse dicere solebat) contulisset, dictabas se hortulos aliquos velle emere, quò innitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus possit. Quod cum percrebuisse, Pythimæi quidam, qui argentari-um faceret Syracusis, dixit, venales quidem se hortos non habere sed licere, uti Cæcilio (si vellet) ut suis: & simul ad cenam hominem in hortos inuocavit in posterum diem. Cum ille promississet, tam Pythimæi,

Aliud celare aliud reticere.

* Quicquid retinens.

Turpe celare quod est, turpius mentiri quod non est.

qui

Fabula per-
quam, am-
na, quo actu
Graculus
Canis im-
posuerit.
* Paratum
erat.

Grauate, vel
grauatim
inuitis &
vix.

Nomina fa-
cit, debito-
rem se con-
stituit.

Formulas iu-
ris regulas.
Quod dolo
malo gestum
est, id in in-
tegrum resti-
tui oportet.

ut argentarius qui esset, apud omnes ordines gratio-
sus, piscatores ad se conuocauit, & ab his petiuit, ut
ante suos hortulos postera die piscarentur: dixitque
quid eos facere vellet. Ad cenam tempore venit Can-
nius: opipare à Pythio * apparatus erat conuiuium. Cym-
barum ante hortulos multitudo. Pro se quisq; quod ce-
perat, afferrebat: ante pedes Pythii pisces abiciebatur.
Tum Canius, Quæso, inquit, quid est ò Pythi? tantum-
ne piscinum? tantumne cymbarum? Et ille. Quid mirum,
inquit? hoc loco est Syracusis quicquid est piscium: hic
aquatio, hac villa isti carere non possunt. Incensus Ca-
nius cupiditate, contendit à Pythio, ut venderet. Gra-
uate ille primo. Quid multa? impetrat. Emit homo cu-
pidus, & locuples tanti quanti Pythius voluit: & emit
instruktos. Nomina facit, negotium conficit, Inuitat
Cannius postridie familiares suos. Venit ipse mature.
scalmum nullum vidit. Quærit ex proximo vicino,
num ferie quadam piscatorum essent, quod eos nullos
viderit. Nulle (quod sciam) inquit ille: sed hic piscari
nulli solent, itaque heri mirabar quid accidisset. Sto-
machari Cannius: sed quid faceret? nondum enim A-
quilinus collega, & familiaris meus protulerat de Dolo
malo formulas. In quibus ipsis cum ex ea quæreretur,
quid esset Dolus malus, respondebat, cum esset aliud
simulatum, aliud actum. Hoc quidem sane luculen-
ter, ut ab homine perito definiendi. Ergo & Pythius,
& omnes aliud agentes, aliud simulantes, per fidi, im-
probi, uoluptosi sunt. Nullum igitur factum eorum po-
test utile esse, cum sis, ut vitia inquinatum. Quod si
Aquiliana definitio vera est, ex omni tria simulatio,
dissimulatioq; tollenda est. Ita nec utemat melius, nec
ut vendat, quicquam simulabit, aut dissimulabit. vir
bonus

bonus. Atque iste dolus maior etiam legibus erat vindicatus, ut tutela xy. tabulis, & circumscriptio adolescentium lege * Latoria: & sine lege, iudicij, in quibus ex fide bona * agitur. Reliquorum autem iudiciorum hæc verba maximè excellent: In arbitrio rei uxoria, Melius, Aequius: in fiducia, ut inter bonos bene agier. Quid ergo? aut in eo quod melius, aequius est, potest vlla pars inesse fraudis? aut cum dicitur, Inter bonos bene agier, quicquam agi dolose, aut malitiose potest? Dolus autem malus simulatione, & dissimulatione (ut ait Aquilius) continetur. Tollendum est igitur in rebus contrahendis omne mendacium: non licitatore venditor, nec qui contra se liceatur, emptor opponit. Uterque si ad eloquendum venerit, non plus, quam semel eloquetur. Q. quidem Scauola P. filius, cum postulasset, ut sibi fundus, cuius emptor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset, dixit se pluris aestimare, addidit centum millia. Nemo est qui hoc viri boni fuisse neget: sapientis, negant: ut etiam si minoris quam potuisset, vendidisset. Hæc igitur est illa perniciēs, quod alios Bonos, alios Sapientes existimant. Ex quo Ennius, Ne quicquam sapere sapientem, qui sibi ipsi prodesse nequiret, Vere id quidem, si, quid esset Prodesse, mihi cum Ennio conveniret. Hecatonem quidem Rhodium discipulum Panatij, video in his libris, quos de officiis scripsit Q. Tuberoni, disserentem, Sapientis esse, nihil contra mores, leges, instituta facientem, habere rationem rei familiaris. Neque enim solum nobis divites esse volumus, sed libris, propinquis, amicis, maximeque Reipub. Singulorum enim facultates, & copia, divitiæ sunt civitatis. Huic Scauola factum (de quo paulo ante dixi) placere nullo modo

I

potest,

Circumscribere, circumducere.

* Alias platoria.

* Alias additur.

Bona fidei iudicia.

Inter bonos bene agier.

Verba sunt solennia,

quibus in negotijs bonæ fidei utebantur.

Nona Scævola in emendo integritas.

Indicaretur, i. aestimaretur

Semel id est, ut statim

summum pretium eloqueretur.

Simile est vendere minoris, quam possis: & emere pluris quam possis.

Ex Ennij Medea.

Compendium, id est, lucrum.

potest. Etenim omnino senegat facturum compendij sui causa, quod non liceat. Huic nec laus maxima tribuenda est, nec gratia. Sed sine & simulatio, & dissimulatio dolus malus est: per pauca res sunt, in quibus dolus iste malus non versatur: sine vir bonus est is, qui prodest quibus potest. nocet nemini, recte iustum virum bonum non facile reperiemus. Nunquam igitur est utile peccare, quia semper est turpe. Et quia semper est honestum virum bonum esse, semper est utile, ac de iure quidem praediorum sancitum est apud nos iure civili, ut in his vendendis vitia dicerentur, quae nota essent venditori. Nam cum ex duodecim tabulis satis esset ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui inficiatus esset, dupli poenam subiret: à Iurisconsultis etiam reticentia poena est constituta. Quicquid enim est in praedio vitij, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere. Ut cum in arce augurium Augures acturi essent, iussissentque Titum Claudium Centimalum, qui aedes in Calio monte habebat, demoliri eas, quorum altitudo officeret auspicijs: Caudius proscripsit insulam, vendidit: emit Publius Calphurnius Lanarius. Huic ab Auguribus illud idem denunciatum est: itaque Calphurnius cum demolitus esset, cognovissetque Claudium aedes postea proscripsisse, quam esset ab Auguribus demoliri iussus, ad arbitrium illum adegit, quid sibi de ea re facere oporteret, ex fide bona. M. Cato sententiam dixit, huius nostri Catonis pater. Ut enim ceteri ex patribus, sic hic, qui illud * lumen progenit, ex filio est nominandus. Is igitur index ita pronuncianit, cum in vendendo rem eam scisset, & non pronunciasset, emptori damnum praestari oportere. Igitur ad fidem

Lingua nuncupata. veterum iurisperitum scito.

In Claudio reticentia pro dolo malo damnata.

* Quicquid sibi dare facere oportet.

fidem bonam statuit pertinere notum esse emptori vitium, quod nosset venditor. Quod si recte indicauit: non recte frumentarius ille, non recte adium pestilentium, venditor tacuit. Sed huiusmodi reiicentia iura civili omnes comprehendere non possunt: quae autem possunt, diligenter tenentur. *M. Marius Gratiidianus* propinquus noster *C. Sergio Orata* vendiderat ades eas, quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat. Haec *Sergio* seruiebant. Sed hoc in mancipio *Marius* non dixerat. Adducta res in iudicium est. *Orata* *Crassus*. *Gratiidianum* defendebat *Antonius*. Ius *Crassus* urgebat, quod vitium venditor non dixisset, sciens id oportere praestari: aequitatem *Antonius*, quoniam id vitium ignotum *Sergio* non fuisset, qui illas ades vendidisset, nihil fuisse, necesse dici: nec enim esse deceptum qui id quod emerat, quo iure esset, teneret. Quorsum haec? ut illud intelligas, non placuisse maioribus nostris actus. Sed aliter Leges, aliter Philosophi tollunt astutias. Leges quatenus manu tenere res possunt Philosophi, quatenus ratione. & intelligentia. Ratio igitur hoc postulat, ne quid insidiosè, ne quid simulatè, ne quid fallaciter. Sùntne igitur insidia, tendere plagas, etiam si excitaturus non sis, nec agiturus? ipsa enim fera, nullo insequente saepe incidunt. Sic tu cum ades pro-scribas, tabulam tanquam plagam ponas, domum propter vitia vendas, in eam aliquis incurrat imprudens. Hoc quanquam video propter deprauationem consuetudinis, neque more turpe haberi, neque aut lege sanciri aut iure civili: tamen natura lege sancitum est. Societas est enim (quod etsi saepe dictum est, dicendum tamen est saepius) latissime quidem quae pateat *organum* inter omnes: interior eorum, qui eiusdem

Seruiebant, id est, debebant seruitutem. Rigor iuris, Urgebat, id est, premebat. Aequitas.

Quid inter leges & Philosophorum dogmata,

* Si bestiam, nec agit.

* Hominum inter homines.

Ius gentium,
ius civile
continet,
non contra.

Iuris formu-
la à diuina,
& naturali
ratione du-
ctæ.

* Nature
principijs,
& ver.

* Aliæ age-
retur ex fide.

In mancipi-
j, dicit ter-
ritur noli-
tæ quæri so-
læ tantum,
regum, an-
teractia

gentis sunt, propior eorum, qui eiusdem civitatis. Ita-
que maiores aliud ius gentium aliud ius civile esse vo-
luerunt. Quod enim civile, non idem continuò Genti-
um: quod autem Gentium, idem Civile esse debet. Sed
nos veri iuris germanæque iustitiæ solidam, & expres-
sam effigiem nullam tenemus, umbra & imaginibus
utimur, easque ipsas utinam sequeremur. Feruntur
enim ex optimis * natura, & veritatis exemplis. Nam
quanti verba illa? Ut me propter te, fidemue tuam,
captus, fraudatusne sim: quam illa aurea? Ut inter
bonos bene agere oportet, & sine fraudatione? Sed qui
sint boni, & quid sit Bene agere, magna quæstio est. Q.
quidem Scævola pontifex maximus summam vim esse
dicebat in omnibus ijs arbitrijs, in quibus * addere-
tur, Ex fide bona: fideique bonæ nomen existimabat
manare latissime, idq. versari in tutelis, societatibus,
fiducijs, mandatis, rebus emptis, venditis, conductis,
locatis, quibus vita societas continetur. In his magni
esse iudicis statnere, præsertim cum in plerisque essent
indicia contraria. quid quæque cuique præstare opor-
teret. Quocirca astutia tollenda sunt, eaque malitia,
quæ vult quidem videri, se esse prudentiam, sed abest
ab ea, distatque plurimum. Prudentia est enim loca-
ta in delictu bonorum, & malorum: malitia, si om-
nia, quæ turpia sunt, mala sunt, mala bonis anteponi.
Nec verò in prædijs solum ius civile duclum à natu-
ra malitiam, fraudemque vindicat, sed & in manci-
piorum venditione, venditorum fraus omnis excludi-
tur. Qui enim scire debuit de sanitate, de fuga, de fur-
tis, præstat edicto Edilium. Hæredum alia est cau-
sa: Ex quo intelligitur, quoniam iuris natura fons sit,
hoc secundum naturam esse, & minem id agere, ut ex
alterius

alterius prædetur incitiam. Nec vlla perniciēs vita ma-
ior inueniri potest, quā in malitia simulatio intelli-
gentiæ: ex quo illa innumerabilia nascuntur ut vtilia
cum honestis pugnare videantur. Quotus enim quis-
que reperietur, qui impunitate, & ignoratione omni-
um proposita, abstinere possit iniuria? Periclitemur
(si placeat) & in ijs quidem exemplis, in quibus peccari
vulgus hominum fortasse non putat. Nequē enim de
ficarijs, veneficijs, testamentarijs, furibus, peculatori-
bus hoc loco differendum est: qui non verbis sunt, &
disputatione Philosophorum sed vinculis, & carcere
* fatigandi: sed hæc consideremus, quæ faciunt ijs, qui
habentur boni. L. Minutij Basilij locupletis hominis
falsum testamentum quidam à Græcia Romam attu-
lerunt: quod quo facilius obtinerent, scripserunt hæ-
redes secum M. Crassum, & Q. Hortensium, homines
eiusdem civitatis potentissimos, qui cum illud falsum
esse suspicarentur, sibi autem nullius essent conscij cul-
pæ, alieni facinoris munusculum non repudiaverunt.
Quid ergo? satin' hoc est, ut non deliquisse videan-
tur? Mihi quidem non videtur, quanquam alterum
amari vivum, alterum non idi mortuum. Sed cum
Basilus Marcum Satyrium sororis filium nomen su-
um ferre voluisset, eumque fecisset heredem, hunc au-
tem dicopatronum agri Piceni, & Sabini (o turpem
notam temporum illorum!) non erat æquum principes
* civis rem habere, ad Satyrium nihil præter nomen
pervenire. Etenim si is, qui non defendi iniuriam, ne-
que populas à suis, cum potest, iniuste facit, ut in pri-
mo libro disserui: qualis habendus est is, qui non mo-
dò non repellit, sed etiam adiuvat iniuriam? Mihi qui-
dem etiam veræ hereditates non honestæ videntur, si

* Alias cessan-
gandi.
Testamen-
tum falsum.
No. ari Cras-
sus & Horten-
sius.

* Civitatis.

Hæres legatæ
si tempore.

*sint malitiosis blanditijs officiorum, nō veritate, sed simulatione acquisita. Atqui in talibus rebus aliud utile interdum, aliud honestum videri solet falio. Nam eadem utilitatis quæ honestatis est regulari: qui hoc non præviderit, ab hoc nulla fraus abierit, nullum facinus. Sic enim cogitans: est illud quidem honestum, verum hoc expedit, res à natura copulatas audēbit errore diuellere, qui fons est fraudum, maleficiorum, scelerum omnium. Itaq̃, si vir bonus habeat hanc vim, ut si digitis cōcrepuerit, possit in locupletū testamenta nomen eius irripere, hac vi non vitatur, ne si exploratum quidem habeat, id omnino neminem unquam suspicaturū. At si dares hanc vim M. Crasso, ut digitorum percussione haeres posset scriptus esse, qui re vera nō esset haeres, in foro (mibi crede) saltaret. Homo autem iustus, & is quem sentimus virum bonum, nihil cuiquam, quod in se transferat, detrahet. Hoc qui admiratur, is se, qui sit vir bonus, nescire fateatur. At verò si quis voluerit animi sui complicatam notionē enoluerē, iam se ipse doceat, cum virum bonum esse, qui pro sit quibus possit: noceat nemini, nisi lace ssus iniuria. Quid ergo? hic non noceat, qui quodam quasi veneno perficiat, ut veros heredes moueat, in eorum locum ipse succedat? Non ergo faciat (dixerit quis) quod utile sit, quodq̃ expediat? imo intelligat, nihil nec expedire, nec utile esse, quod sit iniustum. Hoc qui nō didicerit, bonus vir esse non poterit. Fimbriam consularē audiebam de patre nostro puer, iudicē M. Lūcātio Pythia fuisse. E-
 quiti Romano sanē honesto, cum is sponsionē fecisset, ni bonus vir esset. Itaq̃, ei dixisse Fimbriam, se illam rem nunquam indicaturū: ne aut spoliaret fama probatum hominem, si contra indicasset: aut statuisse videretur*

* *Alia per-
 siderit.
 Supini, &
 quibus loqui
 non liberet,
 digitulo cre-
 pitantes
 quippiam
 significa-
 bant.*

Notionem,
 formam, &
 speciem di-
 cit.

De patre pro
 à patre inu-
 sitatus.

VIRUM

virum bonum aliquem esse, cum ea res innumerabilibus officiis. & laudibus contineretur. Huic igitur viro bono quem Fimbria etiam, non modo Socrates nouerat, nullo modo videri potest quicquam esse utile, quod non honestum sit. Itaque talis vir non modo facere, sed nec cogitare quidem quicquam audebit, quod non audeat predicare. Hec nonne est turpe dubitare Philosophos, quia ne rustici quidem dubitent? à quibus natum est id quod iam tritum est vetustate proverbium cum enim fidem alicuius, bonitatemque laudant, Dignum esse dicunt, quicum in tenebris mices. Hoc quam habet vim, nisi illam: nihil expedire quod non deceat, etiam si id possis nullo resellente obtinere? Videsne igitur hoc proverbio neque Gygi illi posse veniam dari, neque huic quem paulo ante fingebam digitorum percussione hereditates omnium posse convertere? Vt enim quod turpe est, id quamuis occulietur, tamen honestum fieri nullo modo potest: sic quod honestum non est, id utile ut sit, effici non potest, aduersante etiam & repugnante natura. At enim cum permagna premia sunt, est causa peccandi. C. Marius cum a spe Consulatus longè abisset, & iam septimum annum post praeturam iaceret, neque petiturus unquam Consulatum videretur, Q. Metellum, cuius legatus erat, summum virum, & ciuem, cum ab eo Imperatore suo Romam missus esset, apud populum Romanum criminatus est, bellum illum* ducere: si se Consularem fecissent, breui tempore aut vinum, aut mortuum Inguirtham se in potestate populi Rom. redacturum. Itaque factus est ille quidem Consul, sed à fide, institi atque discessit, qui optimus, & granissimum ciuem, cuius legatus, & a quo missus esset, in invidiam falso crimine adduxerit. Ne noster

Exaggeratio est à Socrate ad Fimbriam, à Fimbria ad rusticos.

Lusus genus erat micatio digitis repente motis. Cic. de diuinatione. Quid est enim fors? idem prope modum quod micare quod talos iacere, quod tesseras. Citat idem adagium & in secundo de finib. lib. Notatus Marius, qui consulatus gratia ab officio recesserat.

*Producere. Notatus Gratiannus qui collegarum communem gratiam ad se proprie transtulit.

quidem Gratidianus officio boni viri functus est tuus, cum Prator esset, collegiumque Pratorum Tribunum plebis adhibuissent, ut res nummaria de communi sententia constitueretur. Iactabatur enim temporibus illis nummus, sic, ut nemo posset scire, quid haberet. Conscripterunt communiter edictum cum poena, atque iudicio constitueruntque, ut omnes simul in rostra post meridiem descenderent, & ceteri quidem alius alio: Marius à subsellis in rostra relictus: idque, quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Et ea res (si queris) ei magno honoris fuit. Omnibus vicis statua facta, ad eas itus & cerei. Quid multa? nemo unquam multitudinis fuit charior. Hæc sunt, quæ conturbant homines in deliberatione nonnunquam, cum id, in quo violatur aequitas non habetur ita magnum: illud autem, quod ex eo paritur, permagnum videatur: ut Mario, præripere collegis, & Tribunis plebis popularem gratiam non ita turpe consulem ob eam rem fieri, quod sibi tunc proposuerat, valde utile videbatur. Sed omnium una regula est, quam cupio tibi esse notissimam: aut illud quod utile videtur, turpe ne sit, aut si turpe est, ne videatur esse utile. Quid igitur? possumusne aut illi Marium virum bonum indicare, aut hunc? Explica atque excute intelligentiam tuam, ut videas, quæ sit in ea species, forma, & notio viri boni. Cadit ergo in virum bonum mentiri emolumenti sui causa, criminari, præripere, fallere? Nihil profecto minus. Est ergo vlla res tanti, aut commodum vllum tam expetendum, ut viri boni & splendorem & nomen amittas? Quid est, quod afferre tantum utilitas ista, quæ dicitur, possit, quantum auferre, si boni viri nomen eripuerit, fidem, iustitiamque detraxerit? Quid enim interest, virum ex homine se

COMMERCIAL

Explica, nam
superius
complicatam
dixit notio-
nem.

conuertat quis in belluam, an in hominis figura im-
manitatem gerat bellua? Quid? qui omnia reſta, & ho-
neſta negligunt, dummodo potentiam conſequantur,
nonne idem faciunt quod is, qui etiam ſocerum habere
voluit enim, cuius ipſe audacia potens eſſet? Vtile enim
videbatur plurimum poſſe alterius inuidia: id quàm
iniuſum in patriam, quàm inuile, quàm turpe eſſet,
non videbat. Ipſe autē ſocer in ore ſemper Græcos ver-
ſus Euripidis de Phœniſſis habebat, quos dicam ut po-
terō, incoſcite fortaſſe, ſed tamen ut res poſſit intelligi:

Nam ſi violandum eſt ius, regnandi gratia

Violandum eſt: alijs rebus pietatem colas.

Capitalis Etheocles, vel potiùs Euripides, qui id unum,
ſolū quod omnium ſceleratiſſimū fuerat, exceperit. Quid
igitur minuta colligimus? hereditates, mercaturas,
venditiones fraudulentas? Ecce tibi, qui rex populi
Romæ dominuſq; omnium gentium eſſe concupierit, idq;
perfecerit. Hanc cupiditatem, ſi quis honeſtam eſſe di-
cit, amens eſt. Probat enim legum, & libertatis inte-
ritum: earumq; oppreſſionem tetram & deteſtabilem,
glorioſam putat. Qui autem fatetur honeſtum non eſ-
ſe in ea ciuitate, qua libera fr̄it, quaq; eſſe debeat, reg-
nare: ſed ei, qui id facere poſſit, eſſe utile: qua hunc ob-
iurgatione, aut quo potiùs conſtitio à tanto errore co-
ner auertere? Poſſe enim, Dij immortales, cuiquam
eſſe utile ſædiſſimum, & terribiſſimum parricidium pa-
tria: quamuis is, qui ſe eo obſtrinxerit, ab oppreſſis ci-
uib; Parens nominetur? Honeſtate igitur dirigenda
utilitas eſt, & quidem ſic, ut hæc duo verbainter ſe
diſcrepare, ſed tamen unum ſonare videantur. Nunc
* adeo ad vulgi opinionem. Quæ maior utilitas, quàm
regnandi eſſe poſſit? Niſil contrà inuilius ei, qui in-
iſtè

Pompeius
notatus, qui
turpi conſi-
lio Cæſarem
affinem ad-
iunxit de-
ſa cius filia.

Euripideum
carmen à
Cæſare verſu-
patum.
iſtius dñi
dixit xpm,
tuphridi

epi notat
ſuæ diſſimul.
t' a dñi dñi
iſtius dñi
xpm.

Cæſar pater
patriæ ap-
pellatus, ſed
ab oppreſſis.
At Roma
patrem pa-
triæ Cicero-
nem libera
dixit.

* Alen.

inſte conſecutus ſit, inuenio, cū ad veritatem cœpi
renocare rationem. Poſſunt enim cuiquam eſſe viles
angores, ſolicitudines, diurni & nocturni metus, vita
inſidiarum, periculorumque pleniffima?

Multi iniqui, atque infideles regno, pauci ſunt
boni,

inquit Accius. At cui regno? quod à Tantalò, & Pe-
lope proditum iure obtinebatur. Nā quanto plures ei
regi putās, qui cū exercitu Pop. Rom. populum ipſum
Romanum oppreſſiſſet, ciuitatemq; non modo liberam,
ſed etiam gentibus imperantem, ſeruire ſibi coeſiſſet?
Hunc tu quas conſcientia labeſ in animo cenſes ha-
buiſſe? qua vulnera? Cuius autem vita ipſi poteſt uti-
lis eſſe, cū eius vita ea conditio ſit, ut qui illam eri-
puerit, in maxima & gratia futurus ſit, & gloria?
Quod ſi hæc vtilia non ſunt, qua maximè videntur,
quia plene ſunt dedecoris, ac turpitudinis, ſatis per-
ſuaſum eſſe debet, nihil eſſe utile, quod non honeſtum
ſit. Quanquam id quidem, cū ſapè aliàs tum Pyrrhi
bello à C. Fabritio Conſule iterum, & à ſenatu noſtro
iudicatum eſt. Cū enim rex Pyrrhus Pop. Rom. bel-
lum ultro intuliſſet, cumq; de Imperio certamen eſſet
cum Rege genereſe, ac potente, perſuga ab eo venit in
caſtra Fabritij, eiq; eſt pollicitus, ſi præmium ei propo-
ſuiſſet, ſe, ut clam veniſſet, clam in Pyrrhi caſtra re-
diturum & eum veneno necaturum. Hunc Fabritius
reducendum curauit ad Pyrrhum: idq; eius factum
à Senatu laudatum eſt. Atque ſi ſpeciem utilitatis,
opinionemq; quarimus, magnum illud bellum perſuga
vnius, & grauem aduerſarium Imperij ſuſtulſſet: ſed
magnum dedecus, & flagitium, quicum laudis certa-
men fuiſſet, eum non virtute, ſed ſcelere ſuperatum.

Virum

Hiſtoriæ à
Pyrrhi medi-
co epistolam
Fabritio miſ-
ſam narrant.

Vtrū igitur utilium vel Fabritio, qui talis in hac urbe, qualis Aristides Athenis fuit, vel Senatui nostro, qui nunquam utilitatem à dignitate seinnxit, armis cum hoste certare, an venenis? Si gloria causa Imperium expetendū est, scelus absit, in quo non potest esse gloria: sin ipsa opes expetuntur quoquo modo; non poterunt esse utiles cum infamia. Non igitur utilis illa L. Philippi Q. filij sententia: quas ciuitates L. Sylla pecunia accepta ex Senatusconsulto liberauisset, ut ha-
Turpis, eō-
que nec vi-
lis L. Philip-
pi sententia.
*rursus vestigales essent: neque his pecuniam, quam pro libertate dederat, redderemus. Ei senatus est assensus. Turpe imperio. Piratarum enim melior fides quam Senatus. At aucta vestigalia. Utile igitur? Quousque audebunt dicere quicquam utile, quod non honestum? Potest autem ulli Imperio, quod gloria debet fultum esse, & benivolentia sociorum, vile esse o-
Caro per-
strictus.
dium, & infamia? Ego etiam cum Catone meo saepe assensi: nimis enim mihi videbatur praefractè ararium, vestigaliaq; defendere, omnia publicanis negare, multa socijs, cum in hos beneficii esse deberemus: cum illis sic agere, ut cum colonis nostris soleremus. Eoq;
Turpis oratio Curionis
Vincat utilitas.
*magis, quod illa ordinum co iunctio ad salutem Respub. pertinebat. Male etiam Curio, cum causam Trauspadanorum aquam esse dicebat: semper autem addebat, vincat Utilitas. Potius diceret: non esse aquam, quia non esset utilis Reip. quam cum aquam esse diceret, non esse utilem fateretur.**

Formulas aliquot, & rogatiunculas colligit non in anceps, in quibus videtur aliud hortari utilitas, aliud honestas.

PLenius est sextus liber de officijs Hecatonis talium questionum: sitne boni viri in maxima caritate annona, familiam non alere. In utramque partem disputat:

disputat, sed tamen ad extremum, utilitate putat officium dirigi magis, quam humanitate. Quarit, si in mari iactura facienda sit, equine pretiosius potius iacturam faciat, quam servuli vilis. Hic aliò res familiaris, aliò ducit humanitas. Si tabulam de naufragio stultus arripuerit, extorquebitne eam sapiens, si potuerit? Negat, quia sit iniurium. Quid dominus navis, eripietne suum? Minimè: non plus, quam si nauigantem in altu eicere de navi velit, quia sua sit. Quoad enim perven-
 rum sit eò, quò sumpta navis est, non domini est navis; sed nauigantiu. Quid si ip vna tabula sint duo naufragi, hiq, sapientes, * sibi ne uterque rapiat, an alter cedat alteri? Cedat verò: sed ei, cuius magis inter sit vel sua, vel Reip. causa vivere. Quid si hac paria in utroque?

Sumpta, con-
 ducta.

* Vetus ex-
 emplar, sibi
 vter rapiat.

* In micando.
 Agere cuni-
 culos, ut an-
 tē, agere
 rimas.

Nullum erit certamen, sed quasi in sorte, aut * in di-
 micando victus, alteri cedat alter. Quid si pater fana
 expilet, cuniculos agat in ararium, indicetne id ma-
 gistratibus filius? Nefas id quidem est: quin etiam
 defendat patrem, si arguatur. Non igitur patria pra-
 stabit omnibus officys. Imò verò: sed ipsi patria con-
 ducit, pios habere cives in parentes. Quid si tyrannidem
 occupare, si patriam prodegre conabitur pater? fitebitne
 filius? Imò verò obsecrabit patrem, ne id faciat: si ni-
 hil proficiet, accusabit: minabitur etiam. Ad extre-
 mum, si ad perniciem patria respectabit, patria salu-
 tem anteponet salutis patris. Quarit etiam, si sapiens
 adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis,
 cum id rescierit, soluturusne sit eos, si cui debeat, pro
 bonis? Diogenes ait: Antipater negat, cui potius as-
 sentior. Qui vinum fugiens vendat sciens, debeatne
 dicere? Non necesse putat Diogenes: Antipater viri
 boni existimat. Ha sunt quasi cotrouersia in iure Stoi-
 corum,

Fugiens
 quod dura-
 rum non
 sit.

corum, In mancipio vendendo, dicendane vitia? Non ea, quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium iure civili: sed hæc, mendacem esse, aleatorem, furacem, ebriosum: alteri dicenda videntur, alteri* non videntur. Si quis aurum vendens, orichalcum se patet vendere, indicetne vir bonus aurum illud esse, an emas denario, quod sit mille denarium? Perspicuum est iam, & quid mihi videatur, & quæ sit inter eos Philosophos, quos nominavi, controuersia. Pacta, & promissa semperne seruanda sint, quæ nec vi, nec dolo malo (ut prætores dicere solent) facta sint? Si quis medicamentum cuiuspiam dederit ad aquam interuentem, pepigeritque ne illo medicamento unquam postea vteretur: si eo medicamento sanus factus fuerit, & annis aliquot post incidere in eundem morbum, nec ab eis, quicum pepigerat, impetret, ut item eo liceat uti, quid faciendum sit, cum sit is inhumannus qui non concedat uti, nec ei quicquam fiat iniuriæ: Vita, & saluti consulendum est. Quid? si quis sapiens rogatus sit ab eo, qui eum heredem faciat, cum ei testamento sesterium milles relinquatur, ut ante quam hereditatem adeat, luce palam in foro saulet, idque se facturum promiserit, quod aliter eum heredem scripturus ille non esset: faciat quod promiserat ille, necne? Promississe nollem, & in arbitror fuisse grauitatis: sed quoniam promissit, si saltare in foro turpe ducet, honestius mentietur, si ex hereditate nihil ceperit, quam si ceperit: nisi forte eam pecuniam in Reip. magnum aliquod tempus contulerit, ut vel saltare eum, cum patria consulturus sit, turpe non sit. Ac ne illa quidem promissa seruanda sunt, quæ non sunt ijs ipsis utilia, quibus illa promiseris. Sol Phaethoni filio (ut redeamus

Redhibitio, cum venditor item, emptor pretium recipit, verbum est iurisconsultorum. * Non dicenda.

Aqua intercus, quæ hydrops, aut hydropisis.

De Sole & Phaethonis filio.

ad

ad fabulas) facturum se esse dixit, quicquid optasset : optavit, ut in curru patris toleretur : sublatu est, ^{* Aliqua quæ} ^{* atque is antequam constitit, ictu fulminis deflagra-} ^{constitit.} ^{De Theseo} ^{& Neptuno.} nit. Quanto melius fuerat in hoc promissum patris non esse servatum? Quid? quod Theseus exegit promissum à Neptuno? cui cum res optiones Nepinnus dedisset, optavit interitum Hypoliti filij sui, cum in patris suspectus esset de nonerca : quo optato impetrato, Theseus, in maximis fuit luctibus. Quid? Agamemnon cum denovisset Diana, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natu pulchrius. Promissum potius non faciendum, quam tam tetrum facinus admittendum fuit : Ergo & promissa non facienda nonnunquam. Neque semper deposita reddenda sunt. Si gladium quis apud te sana mentis deposuerit, reperat insaniens : reddere, peccatum sit : non reddere, officium. Quid? si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ, reddere depositum? Non credo : facies enim contra Remp. qua debet esse charissima. Sic multa, qua natura honesta videntur esse, temporibus fiunt non honesta : Facere promissa, stare conventis, reddere deposita, commutata utilitate fiunt non honesta. Ac de ijs quidem, qua videntur esse utilitatis contra iustitiam simulatione prudentia, satis arbitror dictum. Sed quoniam à quatuor fontibus honestatis primo libro officia duximus, in eisdem versabimur, cum docebimus ea, qua videntur esse utilia, neque sunt, quam sint virtutis inimica. Ac de Prudentia quidem, quam vult imitari Militia : itemque de iustitia (qua semper est utilis) disputatum est.

De Agamē-
none, & filia
immolata.

Reliqua sunt dua partes honestatis, quarum altera in animi excellentis magnitudine, & praestantia cernitur: altera in conformatione, & moderatione continentiae, & temperantia. Vtile videbatur Vlyssi (ut quidā poeta Tragicī prodiderunt: nam apud Homerum optimum auctorem, talis de Vlyse nulla suspicio est) sed simulant eum tragœdia simulatione insania militiam subterfugere voluisse. Non honestum consilium. At utile (ut aliquis forpasse dixerit) regnare, Ithaca vivere otiose cū parentibus, cū uxore, cū filio. An vllum tu decus in quotidianis periculis, & laboribus cū tranquillitate hac conferendum putas? Ego verò istam contemnendam, & abijciendam: quoniam qua honesta non sit, ne utilem quidem esse arbitror. Quid enim auditurum putas fuisse Vlyssē, si in illa simulatione persenerasset? qui cū maximas res gesserit in bello, tamen hac audiuit ab Aīace:

Ciuis ipse princeps iurisiurandi fuit,
 Quod omnes scitis. solus neglexit fidem.
 Furere assimulauit, ne quō iret, institit.
 Quod ni Palamedis perspicax prudentia
 Istius percepisset malitiosam audaciam.
 Fide sacratum ius perpetuo falleret.

Illi verò non modò cū hostibus, verum etiam cū fluctibus, id quod fecit, dimicare melius fuit, quam deserere consentientem Græciam ad bellum Barbaris inferendū. Sed dimittamus & fabulas, & externa ad rem factā, nostramq; veniamus. M. Attiliū Regulū cū consul iterū in Africa, ex insidijs captus esset, dūce Xantippo Lacedaemonio, imperatore autem patre Annibalis

Vlysses ne ad Troiam iret, furorem simulauit, aggrū proicissū tale ferens. Palamedes odoratus illius astutiam filium eius, quā fulcus ducendus erat obiecit. Vlysses arte aratrum suspendit. Itaque detecta fraus, cuius rei memore Vlysses, postea Palamedem falso criminatus oppressit.

Ex tragœdia quāpiam senarij sunt.

Annibalis Hamilcare, iuratus missus est ad Senatum, ut nisi redditi essent Pœnis captivi nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem: is cum Romam venisset, utilitatis speciem videbat, sed eam (ut res declarat) falsam iudicavit: quæ erat talis, manere in patria, esse domi suæ cum uxore cum liberis: quam calamitatem accepisset in bello, communem fortuna bellica indicare: tenere Consularis dignitatis gradum. Quis hac neget esset utilia? Quid censes? Magnitudo animi & fortitudo negat. Num locupletiores quaris auctores? Harum enim est virtutum proprium nil eximere, omnia humana despicere, nihil quod homini accidere possit, intolerandum putare. Itaque quid fecit? In Senatum venit, mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusavit: quamdiu iureiurando hostium teneretur, non esse se Senatorem. Atque illud etiam (ô stultum hominem dixerit quispiam, & repugnantem utilitati suæ!) reddi captivos, negavit esse utile: illos enim adolescentes, et bonos duces esse, se iam confectum senectute. Cuius cū valuisset autoritas, captivi retenti sunt, ipse Carthaginem rediit: neque eum charitas patriæ retinuit, nec iuorum. Neque, verò tum ignorabat se ad crudelissimum hostem & ad exquisita supplicia proficisci; sed iusiurandum conservandum putabat. Itaque tum, cum vigilando necabatur, erat in meliori causa, quam si domi senex, captivus, & periurus Consularis remansisset. At stulte, qui non modo non censuerit captivos remittendos, verum etiam dissuaservit. Quomodo stulte? etiamne si Reip. conducebat? Potest autem quod inutile Reip. sit, id cuiquā civi utile esse? Pervertunt homines ea quæ sunt fundamenta naturæ, cū utilitatem ab honestate seiungunt. Omnes enim

enim expetimus utilitatem, ad eamq; rapimur, nec facere aliter ullo modo possumus. Nam quis est, qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non studiosissime persequatur? Sed quia nusquam possumus, nisi in laude, decore, honestate utilia reperire, propterea illa prima & summa habemus: utilitatis nomen non tam splendidum, quam necessarium ducimus. Quid est igitur, dixerit quis, in iureiurando? Num, iratum timemus Iouem? At hoc quidem commune est omnium Philosophorum, non eorum modo, qui Deum nihil habere ipsum negotij dicunt, & nihil exhibere alteri: sed eorum etiam, qui Deum semper agere aliquid, & moliri volunt, nunquam nec irasci Deum, nec nocere. Quid autem iratus Iupiter plus nocere potuisset, quam nocuit sibi ipse Regulus? Nulla igitur vis fuit religionis, qua tantam utilitatem peruerteret. An ne turpiter faceret? Primum, minima de malis. Num igitur tantum mali turpitudine ista habebat quantum ille cruciatus? Deinde illud etiam apud Accium, Frege sine fidem? Neque dedi, neque do infideli cuiquam. Quamquam ab impio Rege dicitur, lusculte tamen dicitur. Addunt etiam quemadmodum nos dicamus, videri quaedam utilia, qua non sint: sic se dicere, videri quaedam honesta, qua non sint: ut hoc ipsum videtur honestum conseruandi iuri iurandi causa ad cruciatum reuertisse sed sit non honestum, quia quod per vim hostium esset actum, ratum esse non debuit. Addunt etiam quicquid valde utile sit, id fieri honestum, etiamsi antea non videretur. Hec fere contra Regulum. Sed prima videamus. Non fuit Iupiter metuendus, ne iratus noceret, qui neque irasci solet, neque nocere. Hec quidem ratio non magis contra Regulum, quam con-

Minima de malis deligenda. Eclipsis viderata in sermonibus vulgo vsurpatis.

Iurandū. *tra omne iurandum valet. Sed in iure iurando, non qui metus, sed qua vis sit, debet intelligi. Est enim iurandum affirmatio religiosa. Quod autē affirmatiue quasi Deo teste promiseris, id tenendum est. Iam enim non ad iram deorum, qua nulla est, sed ad iustitiam, & ad fidem pertinet. Nam praclarē Ennius: O fides alma, apta pinnis, & iurandum Iouis! Qui igitur iurandum violat, is fidem violat, quam in Capitolio vicinam Ioui Opt. Max. (ut in Catonis oratione est) maiores nostri esse voluerunt. At enim ne iratus quidem Iupiter plus Regulo nocuisset quam sibi nocuit ipse Regulus. Certē, si nihil malum esset, nisi dolere: Id autem non modo non summum malum, sed ne malum quidem esse, maxima auctoritate Philosophi affirmant. Quorum quidem testem non mediocre, sed haud scio an grauissimum, Regulum, nolite quaeso vituperare. Quem enim locupletiores quarimus, quam principem Pop. Ro. qui retinendi officij causa cruciatum subierit voluntarium? Nam quod aiunt, Minima de malis, id est, ut turpiter potius, quam calamitosē: an est vllum maius malum turpitudine? Quē, si in deformitate corporis habeat aliquid offensionis, quāta illa deprauatio, & fœditas turpificati animi debet videri? Itaque nervosius qui ista differunt, solum audent malum dicere id quod turpe sit: qui autem remissius, hi tamen non dubitant summum malum dicere. Nam illud quidem, Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam; idcirco rectē à poeta dicitur, quia cum tractaretur Atreus, personae serviendum fuit. Sed si hoc sibi sumunt, Nullam esse fidem, quae infideli data sit: videant ne quaratur latebra periurio. Est autem ius etiam bellicum, fidesq; iurandi saepe hosti seruanda. Quod enim*

Fides in Capitolio Ioui proxima.

Certē, concedentis.

Nervosius ut Stoici: Remissius, ut Peripatetici.

à Hinc.

enim ita iuratum est, ut mens conciperet fieri oportere, id observandum est: quod aliter, id si non feceris, nullum periurium est. Ut si prædonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus est, ne si iuratus quidem id non feceris. Nam pirata non est ex perduellitum numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum hoc nec fides esse debet nec insurandum commune. Non enim falsum iurare, peierare est: sed quod ex animi tui sententia iuraveris, sicut verbis concipitur (more nostro) id non facere, periurium est. Scite enim Enripides,

Iuravi lingua, mentem iniuratam gero.

Regulus vero non debuit conditiones, pactionesq; bellicas & hostiles perturbare periurio: cum iusto enim & legitimo hoste res gerebatur, aduersus quem & totum ius feciale, & multa sunt iura communia. Quod ni ita esset, nunquam claros viros Senatus vinulos hostibus deditisset. At verò T. Veturius, & Spurius Posthumius, cum iterum consules essent, quia cum male pugnatum apud Caudium esset, legionibus nostris sub iugum missis pacem cum Samnitibus fecerant, dediti sunt his: iniussu enim populi, Senatusq; fecerant. Eodemq; tempore T. Numitius, Q. Emilius, qui tum tribuni plebis erant, quod eorum auctoritate pax erat facta, dediti sunt, ut pax Samnitum repudiaretur. Atqui huius deditiois ipse Posthumius, qui dedebatur, suator, & autor fuit. Quod idem multis annis post C. Mancinus, qui ut Numantinis, quibus sine Senatus auctoritate fœdus fecerat, dederetur: rogationem suavit eam, quam Lucius Furius & Sextus Atilius ex Senatusconsulto ferebant: qua accepta, est hostibus deditus. Honestius hic, quam Q. Pompeius,

Iustus hostibus pacta præstanda: latronibus nihil oportet.

Quid peierare.
In Hippolyto coronato.
ἡ γὰρ ὁ δὲ
μυροῦν ἢ δὲ
ἔστιν ἀμύρο-

Rom. exercitus in Caudinis furcis sub iugum missus a Samnitibus.

quo, cū in eadem causa esset, deprecante, accepta lex non est. Hic ea, qua videbatur utilitas, plus valuit, quā honestas. Apud superiores utilitatis species falsa, ab honestatis auctoritate superata est. At nō debuit ratum esse, quod erat actū per vim. Quasi verō forti viro vis possit adhiberi. Cur igitur ad Senatum proficiscebatur, cū praesertim de captivis dissuasurus esset? Quod maximum in eo est, id reprehenditis. Non enim suo iudicio stetit, sed suscepit causam, ut esset iudicium Senatus: cui nisi ipse autor fuisset, captivi profecto Pœnis redditi essent, ita incolumis in patria Regulus restitisset. Quod quia patria non utile putavit, idcirco honestum sibi & sentire illa, & pati credidit. Nam (quod aiunt) quod valde utile sit, id fieri honestum: imo vero esse, non fieri. Est enim nihil utile, quod idem non honestum: nec quia utile honestum: sed quia honestum, utile. Quare ex multis mirabilibus exemplis, haud facile quis dixerit hoc exemplo aut laudabilius, aut praestantius. Sed ex tota hac laude Reguli, unum illud est admiratione dignum, quod captivos retinendos censuerit. Nam quod redijt, nobis nunc mirabile videtur: illis quātem temporibus aliter facere non potuit. Itaq; ista laus non est hominis, sed temporum. Nullum enim vinculum ad astringendam fidem iure iurando maiores arctius esse voluerunt. Id indicant leges in Duodecim tabulis, indicant sacra, indicant foedera, quibus etiam cum hoste denuncitur fides: indicant notationes, animadversionesq; Censorum, qui nulla dere diligentius, quā de iure iurando indicabant. L. Manlio Auli filio, cum Dictator fuisset, M. Pomponius Tribunus plebis diem dixit, quod is paucos sibi dies ad dictaturam gerendam addidisset: criminabatur

melius est esse
bonum quam
bonum fieri.

Quanta anti-
quitas iu-
ris iurandi
religio.

Pomponius
iusto antea
erit in me ut
extortum
praestandum
petavit.

minabatur etiam, quod Titum filium, qui postea est Torquatus appellatus, ab hominibus relegasset, & ruri habitare iussisset. Quod cum audisset adolescens filius negotium exhiberi patri, accurrisse Romam, & prima luce Pomponij domum venisse dicitur. Cui cum esset nunciatum, quod illum iratum allaturum ad se aliquid contra patrem, arbitraretur, surrexit è lectulo, remotisque arbitris, ad se adolescentem in iussu venire. At ille, ut ingressus est, confestim gladium distrinxit, iuravitq; se illum statim interfecturum, nisi iussurandum sibi dedisset, se patrem missum esse facturum. Iuravit hoc terrore coactus Pomponius: rem ad populum detulit: docuit cur sibi à causa desistere necesse esset. Epiphon. Manlium missum fecit: tantum temporibus illis iussurandum valebat. Atque hic T. Manlius is est, qui ad Anienem Gallo, quem ab eo provocatus occiderat, torque detracto, cognomen inuenit: cuius tertio Consulatui Latini ad Veserim fusi, & fugati. Magnus vir in primis, & qui nuper indulgens in patrem, idem acerbus, & severus in filium. Sed ut laudandus Regulus in conservando iure iurando: sic decem illi quos post Cannensem pugnam iuratos ad Senatum misit Annibal, se in castra redituros ea, quorum positi erant Pœni, nisi de redimendis captivis impetrauissent: si non redierunt, vituperandi De quibus non omnes uno modo. Nam Polybius, bonus autor, in primis scribit, ex decem nobilissimis, qui tunc erant missi, novem revertisse, à Senatu re non impetrata: unum ex decem, qui paulo post quam egressus è castris, redisset, quasi aliquid esset oblitus, Roma remansisse. Reditu enim in castra liberatum se esse iure iurando interpretabatur: non rectè. Fraus enim distringit non dissolvit periuriū. Fuit igitur stulta cal-

Torquati
cognomen.

Epiphon.

Indulgers
quem acerbum in se,
sic tamen a-
mau t, idem
filium securi
percussit.

an olde
knaue:

lidas, peruerse imitata prudentiam. Itaq; decreuit
Senatus ut ille veterator, & callidus vincetus ad An-
nibalem duceretur. Sed illud maximum: octo homi-
num millia tenebat Annibal, nō quos in acie cepisset,
aut qui periculo mortis diffugissent, sed qui relictī in
castris fuissent à Paulo, & Varrone Consulibus. Eos
Senatus non censuit redimēdos* cū id parua pecunia
fieripotuisset: ut esset insitum militibus nostris, aut
vincere aut emori. Qua quidem re audita, fractum
animum Annibalis scripsit idem, quod Senatus, popu-
lusq; Romanus rebus afflictis tam excelso animo fuis-
set. Sic honestatis comparatione, ea quae videntur uti-
lia, vincuntur.* Attilius autem, qui Græce scripsit hi-
storiam plures ait fuisse, qui in castra reuertissent, ea-
dem fraude, ut iureiurando liberarentur, eosq; à Cen-
soribus omnibus ignominis notatos. Sit iam huius lo-
ci finis. Perspicuum est enim ea, quae timido animo, hu-
mili, demisso, fractoq; fiant, (quale fuisset Reguli fa-
ctum, si aut de captivis, quod ipsi opus esse videretur,
nō quod Reip. consuisset, aut domi remanere voluis-
set) nō esse utilia, quia sunt flagitiosa, fœda, & turpia.

DE TEMPERANTIA.

REstat quarta pars, quæ decore, moderatione, mo-
destia, continentia, temperantia continetur. Po-
test igitur quicquam vile esse, quod sit huic talium
virtutum choro contrarium? Atqui ab Aristippo Cy-
renaici, atq; Annicerij Philosophi nominati, omne bo-
num in voluptate posuerunt: virtutemq; censuerunt
ob eam rem esse laudandam, quod efficiens esset volup-
tatis. Quibus obsoletis, floret Epicurus, eisdem fere
adiutor autorq; sententia. Cum his, velis, equiq; (ut
dicitur)

Cyrenaici
Epicurei ab
Aristippo
Cyrenaico.
Annicerij ab
Annicerio,
qui priorem
secta enun-
ciavit.
Obsoletis, id

dicitur) si honestatem tueri, ac retinere sententia est, ^{est, obscura}
 decertandum est. Nam si non modo utilitas, sed vita ^{ris, Velis, e-}
 omnis beata corporis firma constitutione, eiusque con- ^{quisque, pro-}
 stitutionis spe explorata (ut à Meirodoro scriptum ^{verbaliter.}
 est) continetur, certè hac utilitas, & quidem summa ^{palis et equis}
 (sic enim censent) cum honestate pugnabit. Nam ubi ^{decertandū est}
 primum prudentia locus dabitur? An, ut conquirat
 vndique suavitates? Quàm miser virtutis famulatus
 seruientis voluptati! Quod autem munus prudentia?
 An legere intelligitur voluptates? Fac nihil isto esse
 iucundius, quid cogitari potest turpius? Iam qui do-
 lorem summum malum dicat, apud eum quem habet
 locum fortitudo, quæ est dolorum, laborumq; contemp-
 tio? Quamvis enim multis in locis dicat Epicurus (si-
 cut hic dicit) satis fortiter de dolore, tamen non id
 spectandum est quid dicat, sed quid consentaneum sit
 ei dicere, qui bona voluptate terminauerit, mala do-
 lore: ut si illum audiam de continentia, & temperan- ^{præcæsum}
 tia: dicit ille quidem multa multis locis, sed aqua ha- ^{Aqua hæret,}
 ret, ut aiunt, Nam qui potest Temperantiam laudare
 is, qui ponat summum bonum in voluptate? Est e-
 nim Temperantia libidin. inimica: libidines autem
 confectatrices voluptatis. Atque in his tamen tribus
 generibus, quoquo modo possunt, non incallide tergi- ^{thy luanæ & sui}
 versantur. Prudentiam introducunt, scientiam suppe- ^{dictes.}
 ditantem voluptates, depellentem dolores. Fortitudi-
 nem quoque aliquo modo expediunt, cum tradunt ra-
 tionem negligenda mortis, perpetiendiq; doloris. Eti-
 am temperantiam inducunt, non faciliè illi qui-
 dem, sed tamen quoquo modo possunt. Dicunt enim,
 voluptatis magnitudinem doloris detractiōe fieri.
 Insistia vacillat, vel iacet potius, omnesq; ea virtutes,

De finibus
bonorum &
malorum.

qua in communitate cernuntur, & in societate generis humani. Neque enim bonitas, nec liberalitas, nec comitas esse potest, non plus, quam Amicitia, si hac non per se expetantur, sed ad voluptatem, utilitatemue referantur. Conferamus igitur in pauca. Nam ut utilitatem nullam esse docuimus, qua honestati esset contraria, sic omnem voluptatem dicimus honestati esse contrariam. Quo magis reprehendos Calliphonem, & Dinomachum iudico, qui se dirempiuros contronerfam putauerunt, si cum honestate voluptatem, tanquam cum homine pecudem copulauissent. Non recipit istam coniunctionem honestas, aspernatur, repellit. Nec verò finis bonorum & malorum, qui simplex esse debet, ex dissimilibus rebus misceri, & temperari potest. Sed de hoc hactenus: magna enim res, alio loco pluribus verbis disputata. Nunc ad propositum. Quemadmodum igitur, si quando ea, qua videretur utilitas, honestati repugnat, diiudicanda res sit, satis est supra disputatum. Sin autem speciem utilitatis etiam voluptas habere dicatur, nulla potest esse ei cum honestate coniunctio. Nam ut tribuamus aliquid voluptati, condimenti fortasse non nihil, utilitatis certè nihil habebit.

PERORATIO OPERIS.

Habes à patre munus, Marce fili, mea quidem sententia magnum: sed perinde erit, ut acceperis, Quamquam & hi tibi tres libri inter Cratippi commentarios tanquam hospites erunt recipiendi. Sed ut si ipse venissem Athenas (quod quidem esset factum, nisi me e medio cursu clara voce patria reuocasset) aliquando me quoque audires: sic quoniam his voluminibus ad te profecta vox mea est, tribus his temporis quantum

quantum poteris : poteris autem quantum voles. Cum
verò intellexero te hac scientia genere gaudere, tum &
& præsens tecum propediem (ut spero) & dum aberis
absens loquar. Vale igitur, mi Cicero, tibi que persuade,
te mihi quidem esse charissimum : sed multo fore chari-
orem, si talibus monumentis, praeceptisque latabere.

Marci Tullij Ciceronis libri tertij de
Officiis finis.

M. T. CICERONIS LÆLIUS SIVE
DE AMICITIA DIALOGVS AD
T. Pomponium Atticum.

PRAEFATIO.

Quintus Mutius Angur Scauola multa Lælius Sca-
narrare de C. Lælio socero suo memoriser, nolæ Augu-
& incunde solebat, nec dubitare illum in ris, & Fannij
omni sermone appellare Sapientem. Ego socer.
autem à patre ita eram deductus ad Scauolam sumpta Toga viriles
virilitoga, ut quoad possem, & liceret, à senis latere mores exi-
nunquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter gebat.
disputata, multa etiam breuiter & commode dicta me-
moriam mandabam, fierique studebam eius prudentia do-
ctior. Quomodo me ad Pontificem Scauolam con-
suli, quem unum nostræ ciuitatis & ingenio, & * indu-
stria præstantissimum audeo dicere. Sed de hoc alias : Hemicyc-
nunc redeo ad Augurem. Quum sæpe multa narraret, us
tum memini domi in hemicyclo sedentem (ut solebat) cathedra in
quum & ego essem unà & pauci admodum familiares, modum me-
in eum sermonem illum incidere, qui tum fere mul-
tis erat in ore. Meministi enim profecto (ut opinor)
Actice,

Scauola
pontifex.
* Iustitia.
Hemicyc-
cathedra in
modum me-
dij circuli.

Pomponius
Atticus.

P. Sulpitius
& Q. Pompeius, quo-
rum alter
tribunus, al-
ter vero con-
sul fuit.

Attice, et eo magis, quod P. Sulpitio utebare multum, quum is tribunus Pleb. capitali odio à Q. Pompeio, qui tñ erat consul, diffideret, quicquid coniunctissime, & amantissime vixerat, quanta hominum esset vel admiratio, vel querela. Itaque, tum Scauola, quum in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Laliy, de amicitia habitum ab illo secum, et cum altero genere C. Fannio Marci filio, paucis diebus post mortem Africani. Cuius disputationis sententias memoria mandavi, quas in hoc libro exposui meo arbitrato. Quasi enim ipsos introduxit loquentes, ne Inquam, & Inquit sapius interponeretur. Atque, ideo feci, ut tanquam a presentibus coram haberi sermo videretur. Cum enim saepe mecum ageres Attice, ut de amicitia scriberem aliquid, digna mihi res, tum omnium cognitione, tum nostra familiaritate, visa est: itaque feci non inuitus, ut prodessem multis tuo rogatu. Sed ut in Catone maiore feci (qui est scriptus ad te de Senectute.) Catonem induxi senem disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, qua de illa aetate loqueretur, quam eius, qui & diutissime senex fuisset, & in ipsa senectute praeceteris floruisset: sic quum accepissemus à patribus maxime memorabilem C. Laliy & P. Scipionis familiaritatem fuisse, C. Laliy persona visa est idonea mihi, qua de amicitia ea ipse differeret, qua disputata ab eo meminisset magister meus Scauola. Genui autem hoc sermonem positum in hominum veterum auctoritate, & eorum illustrium, plus (nescio quo pacto) videtur habere gravitatis. Itaque, ipse mea legens, sic afficior interdum, ut Catonem, non me loqui existimem. Sed ut tum ad senem senex de senectute, sic in hoc libro ad amicum amicissimum de Amicitia scripsi. Tum est Ca-

Cato maior.

C. Laliy, &
P. Scipionis
familiaritas.
Plus habet
gravitatis
sermo pos-
itus in aucto-
ritate veterum
& illustrium
virosum,

ta locutus, quo erat nemo ferè senior temporibus illis, nemo prudentior: Nunc Lælius & sapiens (sic enim est habitus) & amicitia gloria excellens, de amicitia loquitur. Tu velim à me animum parumper auertas, Lælium loqui ipsum putes C. Fannius, & Q. Mutius ad focerum veniunt post mortem Africani, ab his sermo oritur: respondet Lælius, cuius tota disputatio est de amicitia: quā legens tu ipse cognosces FANNIVS. Sunt ista vera, Læli: nec enim melior vir fuit Africano quisquam, nec clarior: sed existimare debes omnium oculos in te esse coniectos; unum te sapientem & appellant & existimāt; tribuebatur hoc modo M. Cato. Scimus L. Acilium apud patres nostros appellatum esse sapientem: sed uterque alio quodam modo: Acilius, quia prudens esse in iure civili putabatur: Cato, quia multarum rerum vsum haberet, multaque eius & in Senatu & in foro vel prouisa prudenter, vel acta constanter, vel responsa acute ferebantur: propterea quasi cognomen iam habebat in senectute sapientis: Te autem alio quodam modo dicunt, non solum natura & moribus, verum etiam studio, & doctrina esse sapientem: nec sicut vulgus, sed ut eruditi solent Septem Gre- appellare sapientem, qualem in reliqua Græcia nemi- ciz sapientes. nem. Nam qui septem appellantur, eos qui ista subti- Socrates Apollinis ora- lius querunt, in numero sapientum non habent. A- culo sapien- thenis unum accepimus, & eum quidem etiam Apol- tissimus iudi- linis oraculo sapientissimum iudicatum. Hanc esse in carus. te sapientiam existimant, ut omnia tua in te posita esse ducas, humanosq; casus virtute inferiores esse putes. Itaq; ex me querunt, credo, & ex hoc item Scauola, quonam pacto mortē Africani feras, eoq; magis, quod his proximis Nonis, cum in hortos D. Bruti Auguris com-

Commen-
tarij.

Scipionis
laus.

commentandi causa (ut affolet) venissemus, tu non af-
fuisi: qui diligentissime semper illum diem, & illud
munus solitus esses obire. SCAEVOLA. Quarunt qui-
dem, C. Leli, multi, ut est à Fannio dictum: sed ego id
respondeo, quod animaduerti, te dolorem, quem acce-
peris cum summi viri, tum amantissimi mortis, ferre
moderate, nec potuisse non commoveri, nec fuisse id hu-
manitatis tuae. Quod autem his Nonis in nostro colle-
gio non affuisses, valetudinem causam, non mastruam
fuisse. LAELIVS. Recte tu quidem Scanola, & vere.
Nec enim ab isto officio, quod semper usurpani cum
valerem, adduci incommodo meo debui: nec villo casu
arbitror hoc constanti homini possit contingere, ut vlla
intermissio fiat officij. Tu autem Fanni, qui mihi tan-
tum tribui dicis, quantum ego nec agnosco, nec po-
tulo, facis amicè: sed (ut mihi videris) non rectè iu-
dicas de Catone: aut enim nemo (quod quidem ma-
gis credo) aut si quisquam, ille sapiens fuit. Quomodo
enim (ut alia omittam) mortem filij tulit? Memi-
neram Paulum, videram Caium: se hi ne comparen-
tur Catoni maximo & spectato viro. Quamobrem
cane Catoni anteponas ne istum quidem ipsum, quem
Apollo (vi ais) sapientissimum iudicavit. Huius enim
facta, illius dicta laudantur. De me autem (ut iam
cum utroque loquar) sic habetote. Ego si Scipionis defi-
derio me moveri negem, quàm id rectè faciam, viderint
sapientes, sed certe mentiar. Moveor enim tali amico
orbatu, qualis (ut arbitror) nemo unquam erit: &
ut confirmare possum, nemo certè fuit. Sed non ego
medicina: me ipse consolor, & maxime illo solatio,
quò deo errore careo, quo amicorum decessu plerique
angis solent. Nihil enim mali accidisse Scipioni puto:
mihi

mihi accidit, si quid accidit. Suis autem incommodis
 grauius angitur, non amicum, sed se ipsum amantiis est.
 Cum illo vero quis neget actum esse praeclare? Nisi e-
 nim (quod ille minime putabat) immortalitatem op-
 taret vellet, quid non est adeptus, quod homini fas esset
 optare? Qui summam spem ciuium, quam de eo iam
 puero habuerant, continuo adolescens incredibili vir-
tute superauit: qui Consultatum petijt nunquam, fa-
 ctus est consul bis: primum ante tempus, iterum sibi
 suo tempore, Reipub. pene serò: qui duabus urbibus
 euerfis, inimicissimis huic imperio, non modo presen-
 tia, verum etiam futura bella deleuit. Quid dicam
 de moribus facilimis? de pietate in matrem? liberalita-
 te in sorores? bonitate in suos? iustitia in omnes? Hac
 nota sunt vobis. Quam autem ciuitati charus fuerit,
 mœrore funeris indicatum est. Quid igitur hunc pau-
 corum annorum accessio inuare potuisset? Senectus
 enim quamuis non sit grauis (ut memini Catonem
 vno anno antequam mortuus est, mecum & cum Sci-
 pione differere) tamen aufert eam viriditatem, in qua
 etiam* tunc erat Scipio. Quamobrem vita quidem
 talis fuit, vel fortuna, vel gloria, ut nihil posset acce-
 dere. Moriendi autem sensum celeritas abstulit: de quo
 genere mortis difficile dictum est. Quid homines suspi-
 centur, videtis: hoc tamen vere licet dicere, P. Scipi-
 oni ex multis diebus, quos in vita celeberrimos la-
 tissimosque viderit, illam diem clarissimum fuisse cum
 Senatu dimisso, domum reductus ad vesperam est à
 patribus conscriptis, à populi Romani socijs, & Lati-
 nis, pridie quam excessit e vita, ut ex tam alto dignita-
 tis gradu ad superos videatur potius, quam ad infe-
 ros peruenisse. Neque enim assentior ijs, qui hac nuper
 differere

Scipionis
 mors à tota
 Roma de-
 plorata.

*Nunc.

Quod anima
sit immor-
talis.

Philus.
Manilius.

differere cœperunt, cum corporibus simul animas interire, atque omnia morte deleri. Plus apud me antiquorum autoritas valet, vel nostrorum maiorum, qui mortuis tam religiosa iura tribuerunt: quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur, vel eorum qui in hac terra fuerunt, magnamq; Græciam (qua nunc quidem deleta est, tum florebat) institutis, & praeceptis suis erudierunt: vel eius, qui Apollinis oraculo sapientissimus est iudicatus: qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque, sed idem dicebat semper, animos hominum esse diuinos, ipsq; cum e corpore excessissent, reditur ad cælum patere, optimoque & iustissimo cuique expeditissimum: quod idem Scipioni videbatur. Qui idem quasi praesagiret, per paucis ante mortem diebus, cum & Philus & Manilius adessent, & alij plures, tuq; etiã Scaiola me conuenisses, triduum differuit de repub. Cuius disputationis fuit extremum fere de immortalitate animorum: qua se in quæste per visum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, ut optimi cuiusque animus in morte facillime euolet, tanquam è custodia, vinculisq; corporis: cui censemus cursum ad Deos faciliorem fuisse, quam Scipioni? Quocircà mœrere hoc eius euentu, vereor ne inuidi magis, quàm amici sit. Sin autem illa vereor, ut idem interitus sit animorum & corporum, nec ullus sensus maneat: ut nihil boni est in morte, sic certè nihil est mali. Sensu enim amisso, sit idem quasi natus non esset omnino: quem tamen esse natum, & nos gaudemus, & hac ciuitas dum erit, letabitur. Quamobrem cum illo quidem (ut supra dixi) actum optimè est, mecum autem incommodius: quem fuit equius, ut prius introieram in vitam, sit prius exire de vita.

Sed

Sed tamen recordatione nostra amicitia sic fruor, ut beate vixisse videar, quia cum Scipione vixerim, quicum mihi coniuncta cura de repub. & de privata fuit: quocum domus fuit, & malitia communis: & id, in quo est omnis vis amicitiae, voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensus. Itaque non tam ista me sapientia (quam modo Fannius commemoravit) fama delectat, falsa praesertim, quam quod amicitia nostra memoriam spero sempiternam fore; idque mihi eo magis est cordi, quod ex omnibus seculis vix tria, aut quattuor nominantur parva amicorum: quo in genere sperare videor Scipionis amicitiam, & Lali notam posteritati fore. FAN. Istud quidem Lali ita necesse est: sed quoniam amicitiae mentionem fecisti, & sumus otiosi, pergratum mihi feceris, spero item Scaiola, si quemadmodum soles de ceteris rebus, cum ex te quaeruntur, sis de Amicitia disputaris, quid sentias, quale existimes, quae praecepta de, SCAE. Mihi verò pergratum hoc erit, atque id ipsum cum tecum agere conarer, Fannius antevertit: quamobrem utrique nostrum gratum admodum feceris. LAEL. Ego vero non gravarer, si mihi ipse considerem. Nam & praclara vis res est, & sumus (ut dixit Fannius) otiosi. Sed quis ego sum? aut quae in me facultas? doctorum est ista consuetudo, eaque Graecorum, ut iis proponatur, de quo disputent, quamvis subito, Magnum opus est, egetque exercitatione non parva. Quamobrem quae disputari de Amicitia possunt, ab eis censeo petatis, qui ista profitentur. Ego vos hortari tantum possum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. Nihil est enim tam naturae aptum, tam conveniens ad res vel secundas, vel adversas. Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse.

Quid sit amicitia.

Vix tria aut quattuor amicorum parva nominantur.

Amicitia omnibus rebus humanis anteponenda.

Amicitia nisi
in bona esse
non potest:
declarat au-
tem qui sunt
boni.

Pingui Mi-
nerua.

Natura opti-
ma recte vi-
uendi dux.

posse. Neque id ad viuum refeco, ut illi, qui hac sub-
tilium differunt, fortasse vere, sed ad communem utili-
tatem parum. Negant enim quenquam virum bonum
esse nisi sapientem. Sit ita sane: sed eam sapientiam
interpretantur quam adhuc mortalis nemo est conse-
cutus. Nos autem ea quæ sunt in usu, vitæq; commu-
ni, non ea quæ finguntur, aut optantur sperare debe-
mus. Nunquam ego dicam C. Fabricium, M. Curium
T. Coruncanum, quos sapientes nostri maiores iudica-
bant, ad istorum normam fuisse sapientes. Quare sibi
habeant sapientia nomen. et inuidiosum, & obscurum,
concedatq; ut hi boni viri fuerint: Neque id quidem
facient, negabat id, nisi sapienti, posse concedi. Aga-
mus igitur pingui Minerva, ut aiunt. Qui ita se ge-
runt, ita viuunt, ut eorum probeatur fides, integritas,
aquitas, liberalitas: nec sit in eis ulla cupiditas, vel li-
bido, vel audacia, sintq; magna constantia, ut hi fue-
runt, quos modo nominavi: hos viros bonos, ut habiti
sunt, sic etiam appellandos esse putemus: qui assequun-
tur, quantum homines possunt, naturam optimam,
recte viuendi ducem. Sic enim perspicere mihi vi-
deor: ita natos esse nos, ut inter omnes esset societas
quedam: maior autem, ut quisque proxime accederet.
Itaq; cives potiores sunt, quam peregrini: & propin-
qui quam alieni: cum his enim amicitiam natura
ipsa peperit, sed ea non satis habet firmitatis. Namque
hoc præstat Amicitia Propinquitati, quod ex propin-
quitate beneuolentia tolli potest, ex amicitia autem non
potest. Sublata enim beneuolentia, amicitia nomen
tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem vis a-
micitiæ sit, ex hoc intelligi maxime potest, quod ex
in suis societatibus generis humani, quæ conciliauit ip-
sa

sa natura, ita contracta res est, & adducta in angustia,
 vromnischaritas aut inter duos, aut inter paucos in-
 geretur. Est autem amicitia nihil aliud, nisi omnia re-
 ctitudinarum, humanarumq; rerum cum benevolentia,
 & charitate summa consensio. Quae quidem haud scio,
 an excepta sapientia, quicquam melius homini sit a
 Dijs immortalibus dari. Dinitias alij preponunt,
 bonam alij valitudinem, alij potentiam, alij honores,
 multi etiam voluptates. Belluarum hoc quidem extre-
 mum est: illa autem superiora sunt caduca, & incer-
 ta posita non tamen nostris consilijs, quam in fortuna
 temeritate. Qui autem in Virtute summum bonum
 ponant praestare illi quidem: sed hoc ipse virtus ami-
 citiam gignit, & continet: nec sine virtute amicitia
 esse vltro pacto potest. Iam virtutem ex consuetudine
 vitae, sermonisq; nostri interpretemur: nec metiamur
 eam (ut quidam indocti) verborum magnificentia: vi-
 rosq; bonos eos, qui habentur, numeremus: Paulos, Ca-
 tones, Caios, Scipiones, Philos: his communis vita con-
 tenta est. Eos autem omittamus, qui omnino nusquam
 reperiuntur. Talos igitur inter viros amicitia tantas
 opportunitates habet, quatenus vix queo dicere. Princi-
 pio * cui potest esse vita vitalis (ut ait Ennius) qui non
 in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dul-
 cius quam habere, quicumq; omnia audeas sic loqui, ut
 tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus,
 nisi haberes, qui illis aequo ac tu ipse gauderet: Ad-
 uersas vero res ferre difficile esset sine eo, qui illas gra-
 tulus etiam quam tu ferret. Denique cetera res, qua
 expetuntur, opportuna sunt singula rebus fere singulis,
 dinitias, ut vitare: opes ut colare: honores, ut laudare:
 voluptates te, ut gaudere: valetudo, ut dolore careas,

Amicitia de-
 finitio.

Sic Virtute
 amicitia esse
 non potest.

* Qui potest.

Amicitia
que necess-
ria, cele-
stia.

& muneribus fungare corporis. Amicitia plurimas
res continet, quoquò te verteris, præsto est, nullo loco
excluditur, nunquam in tempestiva, nunquã molesta
est: itaq; non aqua, non igni, non aere (ut aiunt) plu-
ribus locis utimur, quam amicitia. Neque ego nunc
de vulgari, aut de mediocri (quæ tamen ipsa delectat,
& prodest) sed de vera, & perfecta loquor, qualis eo-
rum, qui pauci nominantur, fuit. Nam & secundas
res splendidiores facit amicitia, et aduersas partiens,
communicansq; leniores. Cumq; plurimas, & maxi-
mas commoditates amicitia contineat, tum illa nimi-
rum præstat omnibus, quòd bona spe præluceat in poste-
rum nec debilitari animos, aut cadere patitur: veru
etiam, amicum qui intuetur, tanquam exemplar ali-
quod intuetur sui. Quocirca & absentes adsunt, & e-
gentes abundant, et imbecilles valent, & quod diffici-
lius dictu est, mortui viuunt: tantus eos bonos, me-
moriam, desiderium prosequitur amicorum. Ex quo il-
lorum beata mors videtur, horum vita laudabilis.

Omnia sine
amicitia cor-
ruunt.

Quòd si exemeris ex natura rerum beneuolentia con-
iunctionem, nec domus vlla, nec vrbs stare poterit, nec
agri quidem cultus permanere. Id si minus intelli-
gitur, quanta vis amicitia, concordiaq; sit, ex dissensio-
nibus, atq; ex discordiis percipi potest. Quæ enim do-
mus tam stabilis, quæ tam firma ciuitas est, quæ non
odiis, atq; dissidiis funditus possit enerti? Ex quo, quã-
tum boni sit in amicitia, indicari potest. Agrigentinu
doctum quendam virum carminibus Græcis vaticini-
atum ferunt, quæ in rerum natura, totoq; mundo cõ-
starent, quæq; mouerentur, ea contrahere amicitiam,
dissipare discordiam. Atq; hoc quidem omnes mortu-
les & intelligunt, & reprobant. Itaq; si quando aliquos
officium

Empedocles
Agrigenti-
nus p. 62a,
dicebat om-
nes res, &
mundum to-
tum constare
ex ami-
citiis.

officium exitit amici in periculis, aut adeundis, aut communicandis, quis est, qui id non maximis efferat laudibus? Qui clamores tota cauea nuper in hospitibus, & amici mei M. Pacunij fuerunt nona fabula: cum ignorante rege, uter eorum esset Orestes, Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur: Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse persueveret Stantes autem plaudebant in re ficta. Quid arbitramur in vera fuisse facturos? Facile indicabat ipsa natura vim suam, cum homines quod facere ipsi non possent, id recte fieri in altero iudicarent. Hactenus mihi videor de amicitia, quid sentirem potissime dixisse: si qua prater a sunt (credo autem esse multa) ab ijs, si videbitur, qui ista disputant, queritote, FAN. Nos autem a te potius: quanquam etiam ab istis saepe quaesivi, & audiui non inuitus equidem, sed aliud quoddam expetimus filum orationis tuae. SC AE. Tu magis id diceres Fanni, si nuper in hortis, Scipionis, cum est de Repub. disputatum affuisses: qualis in tu patronus iustitiae fuit contra accuratam orationem Philid? FAN. Facile id quidem fuit, iustitiam iustissimo viro defendere. SC AE. Quid amicitiae? nonne facile ei erit, qui ob eam summa fide, constantia, iustitiaq; seruata, maximam ceperit gloriam? LAEL. Vim hoc quidem est asferre. Quid enim refert, quae me ratione cogatis? Cogitis certe studijs enim generorum, praesertim in re bona, cum difficile est, tum ne aequum quidem obsequere. Sapissime igitur mihi de amicitia cogitanti, maxime illud considerandum videri solet, num propter imbecillitatem, atque inopiam desideranda sit amicitia: ut in dandis, recipiendisq; meritis, quod quisq; minus per se possit, id acceperit ab alio vicissimque redderet.

Cauca. M.
Pacunij
tragedia de
Grette &
Pylade.

Filum ora-
tionis.

Antiquior, id
est, Nobilior

Amor ex
quo amicitia
à natura po-
tius quàm ab
imbecillitate
orta.
Fictum & fi-
nula um.

* Indigentia.

an esset hoc quidem proprium amicitia, sed antiquior,
et pulchrior, & magis à natura ipsa profecta alia cau-
sa esset. Amor enim (ex quo amicitia est nominata)
princeps est ad benevolentiam coniungendam. Nam
utilitates quidem etiam ab ijs percipiuntur saepe, qui
simulatione amicitia coluntur, & observantur causa
temporis. In amicitia autem nihil fictum, nihil simula-
tum: & quicquid in ea est, idem verum & voluntaria-
rium est. Quapropter à natura mihi videtur potius,
quàm ab * imbecillitate orta amicitia: & applicatio-
ne magis animi cum quodam sensu amandi, quàm ce-
gitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura.
Quod quidem quale sit, etiam in bestijs quibusdam a-
nimadverti potest, quæ ex se natos ita amant ad quod-
dam tempus, & ab eis ita amantur, ut facile earum
appareat sensus. Quod in homine multo est evidētius.
Primum ex ea charitate, quæ est inter natos, & parē-
tes: quæ dirimi (nisi detestabili scelere) non potest.
Deinde cum similis sensus extiterit amoris, si aliquem
nati sumus, cuius cum moribus, & natura congrua-
mus, quod in eo quasi lumē aliquod probitatis, & vir-
tutis perspicere videamur. Nihil est enim amabilius
virtute, nihil quod magis alliciat homines ad diligen-
dum, quippe cum propter virtutem, & probitatem eos
etiam quos nunquam vidimus, quodammodo diliga-
mus. Quis est, qui C. Fabritij, M. Curij cum charitate
aliqua, & benevolentia memoriam non usurpet, quos
nunquam viderit? Quis autem est, qui Tarquinium
Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Melium non oderit?
Cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum
est, Pyrrho & Annibale: Ab altero propter probitatem
eius, non nimis alienos animos habemus: Alterum
propter

propter crudelitatem eius semper hac civitas oderit. Quod si tanta vis probitatis est ut eam vel in eis, quos nunquam vidimus, vel quod maius est, in hoste etiam diligamus: quid mirum, si animi hominum moveantur, cum eorum quibuscumque usu coniuncti esse possint. virtutem, & bonitatem perspicere videantur? Quamquam confirmatur amor & beneficio accepto, & studio perspecto, & consuetudine adiuncta: quibus rebus ad illum primum motum animi, & amoris adhibitis, admirabilis quadam exardescit benevolentia magnitudo: quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit per quam quisque assequatur, quod desideret, humilem sanè relinquunt, & minime generosum (ut ita dicam) ortum amicitia, quam ex inopia, atque diligentia nasci volunt. Quod si ita esset, ut quisque valetudinis minimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus, quod longè secus est. Vt enim quisque sibi plurimum confidit, & ut quisque, maxime virtute, & sapientia sic munitus est, ut nullo egeat, suaque omnia in se ipso posita indicet: ita in amicitijs expetendis, colendisque, maxime excellit. Quid enim erat Africanus indigens mei? Maxime hercle. Ac ne ego quidem illius: sed ego admiratione quadam virtutis eius, ille vicissim opinione fortasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit: auxit benevolentiam, consuetudo. Sed quamquam utilitates multe, & magna consecuta sunt, non sunt tamē ab earum spe causa diligendi profecta: ut enim beneficii, liberalesque sumus, non ut exigamus gratiā, (neque enim beneficium faceremur) sed natura propēsi ad liberalitatem sumus: sic amicitiam, non spe mercedis adducti, sed quod omnis eius fructus in ipso amore inest, expetendam putamus.

* Alias ut quisque minimum in se.

Non esse facerandum beneficium, Amicitia non spe mercedis, sed ex fiducia amoris expetenda est.

Ab ijs, qui pecudū ritu ad voluptatem omnia referū, longe dissentimus. Nec mirum: nih' lenim altum, nihil magnificū, ac diuinū suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abiecerunt in rem tam humilem, tamque contemptam. Quamobrem hos quidem ab hoc sermone remoueamus: ipsi autem intelligamus, à natura gigni sensum diligendi, & beneuolentia charitatem, facta significatione probitatis. Quam qui appetuerunt, applicant sese, & propius admovent, ut & usu eius, quem diligere cœperunt, fruantur, & moribus: sintq; pares in amore, & aequales, propensioresq; ad bene merendū, quàm ad reposcendum. Atq; hac inter eos sit honesta certatio. Sic & utilitates ex amicitia maxima capiuntur, & erit eius ortus à natura, quàm ab imbecillitate & grauior, & verior. Nam si utilitas amicitias conglutina-ret, eadem commutata dissolueret. Sed quia natura mutari non potest, idcirco vere amicitie sem-piternæ sunt. Ortum quidem amicitia videtis, nisi quid adhuc fortè vultis. S CAE. Tu verò perge Lali: pro hoc enim, qui minor est natu, meo iure respondeo. F AN. Recte tu quidem: quamobrem audiamus.

LÆLIUS.

Nihil difficilius, quam amicitiam. Vsq; ad extremum vitæ diem permanet.

A Vdire verò optimi viri ea, qua sapissimè inter me, & Scipionem de Amicitia disserebantur: quanquam ille quidē nihil difficilius esse dicebat, quàm amicitiam vsq; ad extremum vitæ diem permanere. Nam vel ut non idem expedires utrique incidere sa-pe: vel ut de Repub. non idem sentirent: mutari etiam mores hominum sapè dicebat, alias aduersis rebus alias atate ingrauescente. Atque earum rerum exemplum ex similitudine capiebat inuentis atatis, quæ

summi

summi puerorum amores sæpè unâ cum prætextâ, * & * Sumpta
toga deponerentur. Sin autem ad adolescentiam per- toga.
duxissent, dirimi tamen interdû contentione, vel lux-
uria, vel conditionis, vel commodi alicuius, quod idem
adipisci uterq; non posset. Quod si quis longius in ami-
citiâ prouecti essent, tamen sæpè labor facturi, si in hono-
ris contentione incidissent. Pestem enim maiorem esse
nullam in amicitijs, quàm in plerisque pecunia cupidi-
tatem, in optimis quibusque honoris certamen, & glo-
ria: ex quo inimicitias maximas sæpè inter amicissi-
mos extitisse. Magna enim dissidia, & plerunque ius-
ta nasci, cum aliquid ab amicis, quod rectû non esset,
postularetur, ut aut libidinis ministri, aut adiutores
essent ad iniuriam. Quod qui recusarent, quamuis ho-
nestè id facerent, ius tamen amicitia deferere argue-
rentur ab ijs, quibus obsequi nollent. illos autem, qui
quidvis ab amico auderent postulare, postulatione ip-
sa profiteri omnia se amici causa esse facturos: eorum
querela inueterata, non modo familiaritates extingui
solere, sed etiam odia gigni maxima, atque sempiter-
na. Hac ita multa quasi fata impendere amicitijs, ut
omnia subterfugere non modo sapienti e, sed etiam fœ-
licitatis diceret sibi videri. Quamobrè id primum vi-
deamus, si placet, quatenus amor in Amicitia progredi
debeat. Num si Coriolanus habuit amicos, ferre con-
tra patriam arma illi cum Coriolano debuerè? Num
Becillinum amici regnum appetentem, num Sp. Me-
lium inuare debuerunt? Tiberium quidem Gracchum
Remp. vexantem à Q. Tuberone, equalibusque ami-
cis derelictum videbamus. At C. Blossius Cumanus,
hospes familia vestra, Sceuola, cum ad me qui ade-
ram cum Lenate, & Rutilio consulibus in consilio,

Nulla maior
pestis in ami-
citiâ, quàm
pecunie cu-
piditas.

Quatenus a-
mor in ami-
citiâ progredi
debeat.
Coriolanus
arma contru
patriam mo-
uens.

Deprecari, id
est, à se cri-
men remo-
uere.

Nefaria vox
C. Blossij.

Nulla est
excofatio
peccati, si
an rei causa
peccaueri.

deprecatum non esset, hanc, si sibi ignoscere, causam
afferbat, quod tanti Tib. Gracchus fecisset, ut que-
quid ille vellet, sibi faciendum putaret. Tempore. E-
tiamne, inquam, sic in Capetium facere ferre vellet?
Nunquam, inquit, voluisset id quidem: sed si voluis-
set, paruissim. Vide, quam nefaria vox? & hercle
ita fecit, vel plura etiam, quam dixit. Non enim paruit
ille Tiberij Gracchi remortui, sed profuit: nec se co-
mixtem illius furoris, sed ducem protulit. Itaque hac a-
mentia, questione non perterritus in Asia profugit,
ad hostes se contulit, pennis Reip. graves insasq. per-
soluit. Nulla est igitur excusatio peccati si amici can-
sa peccaueris. Nam cum conciliatrix amicitia vir-
utis opinio fuerit, difficile est amicitiam manere, si à
virtute desectis. Quod si rectum stauerimus, vel
concedere grati, quicquid velint, vel impetrare ab a-
micis, quicquid velimus, perfecta quidem sapientia su-
mus, si nihil habeat res vitij: sed loquimur de ijs ami-
cis qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus
memoriam accepimus, aut quos nouit vita communis.
Ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt, & eorum
quidem maxime, qui ad sanantiam proxime accedunt.
Vidimus Paulum & Emilium C. Lucinio familiarem
fuisse (sic à patribus accepimus) his una Consules; &
collegas in Censura: tum etiam cum ijs, & inter se
conianctissimos fuisse M. Curium, & T. Cornelia-
nam memoria traditum est. Igitur ne suspicari quidē
possamus, quengquam horum ab amico quippiam con-
tendisse, quod contra fidem, contra iusurandum, con-
tra Rem pesseret. Nam hac quidē in talibus viris quid
attinet dicere si contendissent, scia impetraturos non
fuisse, cum illi sanctissimi viri fuerint. Equē autem
refac

nefas sit, tale aliquid & facere rogatum, & rogare. At verò Tiberium Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, & minime tunc quidem Cato frater, nunc idem acerrimus* inimicus.

Hæc igitur prima lex in amicitia sancitur, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati. Turpisenim excusatio est, & minime accipienda, cum in cæteris peccatis, tum si quis contra Remp. se amici causa facisse fateatur. Etenim eo loco, Fanni & Scævola, locati sumus, ut nos longè prospicere oporteat futuros casus Reip. Deflexit enim iam aliquantulum de spatio, curriculoq; cōsuetudo maiorū. Tib. Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnavit is quidē paucos menses. Num quid simile pop. Ro. audierat, aut viderat? Hunc etiam post mortem secuti amici, & propinqui. Quid in P. Scipionem Nasicam effecerint, sine lacrymis non queo dicere. Nam Carbonem quoq; quē modo posuimus, propter recentē pœnā Tib. Gracchi sustinuimus. De C. Gracchi autē tribunatu quid expectem non libet augurari. Serpit enim deinde res, quæ proclivis ad perniciem, cū semel cepit, labitur. Videtis in tabella iam antè quanta sit facta labe, primò Gabinia lege, biennio autē post. Cassia. Videre iam videor pop. Rom. à Senatu disiunctum, multitudinisq; arbitrio res maximas agi. Plures enim discent quemadmodum hæc fiant, quam quemadmodum his resistatur. Quorsum hæc? quia sine socijs nemo quicquam tale sonatur. Præcipiendum est igitur bonis, ut si in eiusmodi amicitias ignari casu aliquo inciderint, ne existiment ita se alligatos, ut ab amicis in magna realiqua in Rempub. peccantibus non discedant. Improbis autem pœna statuenda est: nec minor verò ijs, qui se-

* Hostis.

Prima lex in amicitia, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati.

quanti

* *Alias in-
iuriam.
Coriolanus,
& Themis-
tocles mor-
tem sibi con-
sciuerunt.*

quasi erunt alterum, quàm is, qui ipse fuerint impie-
tatis duces. Quis clarior in Græcia Themistocle? quis
potentior? qui cum Imperator bello Persico servitute
Græciam liberasset, propterque invidiam in exilium
missus esset, ingrata patria invidiam non tulit, quam
ferre debuit. Fecit idem quod xx. annis antè apud nos
fecerat Coriolanus. His adiutor contra patriam in-
uentus est nemo: itaq; mortem sibi uterque conscivit.
Quare talis improborum consensio non modò excusa-
tione amicitia tegenda non est, sed potius omni suppli-
cio vindicanda: ut ne quis concessum putet, amicum,
bellum patriæ inferentem sequi. Quod quidem, ut res
cepit ire, haud scio, an aliquando futurum sit. Mihi
autem non minori cura est, qualis Respub. post mortem
meam futura sit quàm qualis hodie sit.

Hæc igitur prima lex amicitia sanciat, ut ab
amicis honesta petamus, amicorum causa hone-
sta faciamus: neq; expectemus quidem, dum rogemur,
sed studium semper adsit, cunctatio absit: consilium
verum dare gaudeamus liberè. Plurimum in amicitia
amicorum bene suadentium valeat autoritas: eaq; ad-
hibeatur admonendum non modò aperte, sed etiam a-
criter si res postulabit: authoritati adhibita pareatur.
Nam quibusdam, quos audio sapientes fuisse habitos
in Græcia, placuisse opinor mirabilia quadam: sed ni-
hilest, quod illi non persequantur suis argutijs, partim
fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit unum so-
licitum esse pro pluribus: satis superq; esse sibi suarum
cuiq; rerum curam, alienis nimis implicari molestum
esse: commodissimum esse quam laxissimas habenas ha-
bere amicitia, quas vel adducas, cum velis, vel remit-
tas. Caput enim esse ad beatè vivendum securitatem:

Poloponia.

qua frui non possit animus, si tanquam parturiat unus pro pluribus. Alios autem dicere aiunt etiam multò inhumanius, quem locum breuiter perstrinximus paulò ante praesidij adiumentiq; causa, non beneuolentia, neque charitatis amicitias esse expetendas. Itaq; ut quisquis minimum firmitatis habeat, minimumq; virium, ita amicitias appetere maximè. Ex eo fieri, ut muliercula magis amicitiarum praesidia querant, quam viri: et inopes, quam opulenti: & calamitosi, quam ijs, qui putantur beati. Quaeclaram sapientiam! Solem enim è mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt: qua à Dys immortalibus nihil melius habemus, nihil incundius. Quae est enim ista securitas? specie quidem blanda sed re ipsa multis locis repudianda est. Neq; enim est consentaneum, ullam honestam rem, actionemue, ne sollicitus sis, aut non suscipere, aut susceptam deponere. Quod si curam fugimus, virtus fugienda est, qua necesse est, ut cum aliqua cura res sibi contrarias aspernetur, atq; oderit: ut bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignauiam fortitudo. Itaq; videas rebus iniustis iustos maximè dolere, imbecillibus fortes, flagitiosis modestos. Ergo hoc pr. priu est animi bene constituti, & latari bonis rebus, & dolere cōtrarijs. Quāobrem si cadit in sapientem animi dolor, qui profectò cadit, nisi ex eius animo extirpatam humanitatem arbitremur, qua causa est, ut amicitiam funditus tollamus è vita, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias? Quid enim interest (motu animi sublato) non dico inter pecudem & hominem, sed inter hominem & saxum aut truncum, aut quiduis generis eiusdem? Neq; enim sunt isti audiendi, qui Virtutem duram, & quasi ferream esse volunt: qua quidè est tum multis in rebus,

Solem à mūdo tollere videntur qui amicitiam è vita tollunt.

Proprium animi bene constituti.

In Stoicos.

rebus, tum in amicitia, tenera, atque tractabilis, ut & bonis amici quasi diffundatur, & in commodis contrahatur, Quamobrem angor iste, qui pro amico saepe capiendus est, non tantum valet ut tollat à vita amicitiam: non plus quàm ut virtutes, quia nonnullas curas, & molestias afferunt, repudientur. Cum autem contrahat virtus amicitiam (ut supra dixi) si qua significatio virtutis luceat, ad quam se similis animus applicet, & adiungat: id cum contigit, amor ibi exoritur necesse est. Quid enim tam absurdum quàm delectari multis inanibus rebus, ut honore, ut gloria, ut adificio, vestitu, cultuq; corporis: animo autem virtute prae dito, eo, qui vel amare, vel (ut ita dicam) redamare possit, non admodum delectari? nihil est enim remuneratione benevolentiae, nihil vicissitudine studiorum, officiorumq; iucundus. Quod si etiam illud addimus, quod recte addi potest, nihil esse quod ad se rem ullam tam alliciat, & tam attrahat, quàm ad amicitiam similitudo: conceditur profecto verum esse, ut bonos boni diligant, adsciscantq; sibi quasi propinqui: atque coniunctos, atq; natura. Nihil est enim appetentius similium sui, nihil rapacius, quàm Natura. Quamobrem hoc quidem, Fanni, & Scaiola, constat & ut opinor, bonus inter bonos quasi necessariam Benevolentiam esse quae est amicitiae fons, à natura constitutus. Sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet: non est enim inhumana virtus, neque immanis neq; superba, quae etiam populos uniuersos tueri, eisq; optime consulere soleat: quod non faceret profecto, si à charitate vulgi abhorreret. Atq; etiam mihi quidem videntur, qui utilitatis causa fingunt amicitias, amabilissimum nodum amicitiae tollere: non enim tam Vtilitatem

Amicitia ex amore nascens. Morum similitudo amicitiam contrahit. Quorum quorundam opinio.

utilitas parva per amicum, quàm amici Amor ipse delectat. Tumq̃ illud fit, quod ab amico est profectum, iucundum, si cum amore & studio est profectum. Tantumq̃ abest, ut amicitia propter indigentiam colatur, ut ij, qui opibus, & copiis, maximeque virtute præditi (in qua plurimum est præsidij) minimè alterius indigent, liberalissimi sint, & beneficentissimi: atque haud scio, an ne opus sit quidem nihil unquam omnino deesse amicis. Vbi enim studia nostra vighissent, si nunquam studio, nunquam consilio, nunquam opera nostra nec domi, nec militia Scipio eguisset? non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam consequuta est. Non ergo erunt homines diuitijs affluentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu, nec ratione habent cognitam, disputabunt: Nam quis est (proh Deum, fidem atque hominum) qui velit, ut neq̃, diligat quemquam, nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atq̃ in omnium rerum abundantia vivere? Hac enim est tyrannum vita, nimirum in qua nulla fides, nulla charitas, nulla stabilis benevolentia potest esse fiducia: omnia semper suspecta atque sollicita sunt, nullus locus est amicitia. Quis enim aut eum diligat, quem metuit: aut eum, à quo se metui putet? Coluntur tamen simulatione amicitiae duntaxat ad tempus, quod si forte (ut sit plerumq̃) ceciderint, tum intelligitur, quàm fuerint inopes amicorum. Quod Tarquinium dixisse ferunt tum, cum exul esset, se intellexisse quos fidos amicos habuisset, quosq̃ infidos, cum iam neutris gratiā referre posset. Quanquam miror in illa superbia & importunitate, si quengquam habere potuit. Atq̃ ut huius (quē dixi) mores veros amicos parare non potuerit, sic multorum opes præpotentium excludunt

Tyranno.
rum vita.

In aduersis
cognoscuntur
amici.

Fortuna
caca.

Melius lau-
dabilis que
est amicus
quam diuiti-
bus arare.

Qui sunt in
amicitia
fines.

Precari ami-
cos ab indigno.

cludunt amicitias fideles. Non enim solum ipsa For-
tuna caca est: sed eos etiam plerumq; efficit cacos, quos
complexa est; itaq; illi efferuntur fastidio fere, & con-
tumacia: neque quicquam in sapiente fortunato into-
lerabilius fieri potest. Atque hoc quidem videre licet,
eos, qui antea commodis steterant moribus, imperio, po-
testate, prosperis rebus immutari, spernig; ab his vete-
res amicitias, & indulgeri nouis. Quid autem stultius,
quam (ut plurimum copijs, facultatibus, opibus possint)
cetera parare, que parant pecuniam, equos, famulos,
vestes, gloriam, vasa pretiosa: amicos non parare, op-
timam, & pulcherrimam vitam (ut ita dicam) supelle-
tilem? Etenim cetera cum parant, cui parant, nesci-
unt, nec cuius causa laborent. Eius enim est istorum
quicquid est, qui vincit viribus: amicitiarum sua cui-
que permanet stabilis & certa possessio: ut etiam si illa
maneat, qua sunt quasi dona Fortune, tamen vita in-
cultura, & deserta ab amicis non possit esse incunda. Sed
hec haftenus. Constituendi autem sunt, qui sint in a-
micitia fines, et quasi termini deligendi: de quibus tres
video sententias ferri: quarum nullam probo. Vnam,
ut eodem modo erga am. cum affecti simus, quo erga
nosmet ipsos. Alteram, ut nostra in amicos beneuolen-
tia, illorum erga nos beneuolentia pariter, equaliterq;
respondeat. Tertiam, ut quanti quisque se ipsum facit,
tanti fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nul-
li prorsus assentior: nec enim illa prima vera est, ut
quemadmodum in se quisque, sic in amicum sit anima-
tus. Quam multa enim, qua nostra causa nunquam
faceremus, facimus causa amicorū? precari ab indig-
no, supplicare, tñ acerbius in aliquē inuehi, insectariq;
vehementius: qua in nostris rebus non satis honeste, in
amicorum

amicorum sunt honestissime. Multa quoque res sunt, in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt detrabiq; patiuntur, ut ipsi amici potius, quàm ipsi fruantur. Altera sententia est, quæ definit amicitiam paribus officiis, ac voluntatibus. Hoc quidem est nimis exigue & exiliter ad calculos reuocare amicitiam, Ad calculos reuocare. ut par sit ratio acceptorum, & datorum. Ditiior mihi et fluentior videtur esse vera amicitia, nec obseruare stricte, ne plus reddat, quàm acceperit. Neq; enim verendum est, ne quid accadat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus equo quid in amicitia congeratur. Tertius verò ille finis deterrimus, ut quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. Sæpe in quibusdam aut animus abiectior est, aut spes amplificanda fortune fractior: non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est: sed ^{potius debet} potius eniti, & efficere, ut amici iacentem animum excitet, inducatque in spem cogitationemque meliorem. Alius igitur finis vera amicitia constituendus est, si prius, quid maxime reprehendere Scipio solitus sit, edixero. Negabat ullam vocem inimicitiorem amicitia potuisse reperi quàm eius, qui dixisset, ita amare oportere, ut aliquando esset osurus. Nec verò se adduci posse, ut hoc (quemadmodum putaretur) à Biante dictum esse crederet, qui sapiens habitus esset vnus ex septem: sed impuri cuiusdam, & ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam reuocantis esse sententiam. Quonam enim modo quisquam amicus eius esse poterit. cuius se putabit inimicum esse? Quin etiam necesse erit cupere, & optare, ut quàm sapissimè peccet amicus, quo plures det sibi tanquam ansas ad reprehendendam. Rursum autem recte factis, commodisq; amicorum necesse erit

Quousque a-
micitia pro-
ducenda.

Difficile est
amicum iu-
dicare.

erit angere, dolere, invidere. Quare hoc quidem præcep-
tum, cuiuscunque est, ad tollendam amicitiam valet. Il-
lud potius præcipiendum fuit, ut eam diligentiam ad-
hibeamus in amicitijs comparandis, ut nequando a-
mare inciperemus eum, quem aliquando odisse posse-
mus. Quinetiam si minus felices in diligendo fuisset-
mus, ferendum id Scipio potius, quam inimicorum
tempus cogitandum putabat. His igitur finibus vren-
dam arbitror, ut cum emendati mores amicorum sint,
tum sit inter eos omnium verum, consiliorum, & volun-
tatum sine ulla exceptione communitas: ut etiam si
qua fortuna acciderit, ut minus iusta amicorum vo-
luntates adiuuanda sint, in quibus eorum aut de capi-
te agatur aut fama, declinandum est de via, modo ne
summa turpitudine sequatur. Est enim quatenus ami-
citia dari venia possit. Nec verò negligenda est fama.
Nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet
benivolentiam civium: quam blanditijs, & assen-
tationibus colligere turpe est. Virtus quam sequitur
Charitas, minimè repudianda est. Sed sæpe (redeo enim
ad Scipionem, cuius omnis sermo erat de amicitia)
querebatur, quod in omnibus rebus homines diligen-
tiores essent; capras, & oves quot quisque haberet, di-
cere posse: amicos quot haberet, non posse dicere: & in
illis quidem parandis curam adhibere, in amicis, eli-
gendis negligentes esse, nec habere quasi signa quadam
& notas, quibus eos qui ad amicitiam essent idonei,
indicarent. Sunt igitur firmi, & stabiles, & constantes
eligendi: cuius generis est magna penuria: & iudica-
re difficile est sane, nisi expertum. Experiendum au-
tem est in ipsa amicitia: ita præcurrit amicitia iudici-
um, tollitque experiendi potestatem. Est igitur pruden-
tis

is sustinere, ut cursum sic impetum benevolentia: quo
 utamur, quasi aquis tentatis, sic amicitijs, aliqua par-
 te periculis moribus amicorum. Quidam sepe in
 parva pecunia perspicuntur, quam sint leues: quidam
 autem, quos parva movere non potuit, cognoscuntur in
 magna. Si verò erunt aliqui reperti, qui pecuniam præ-
 ferri amicitia sordidum existiment: ubi eos inuenie-
 mus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, o-
 pes, amicitia non anteponant? ut cum ex altera parte
 proposita hæc sint, ex altera * vis amicitia: non multo
 illa malini? Imbecilla enim, * natura est ad contem-
 nendam potentiam: quam etiam si neglecta amicitia
 consecuta sint, excusatum iri se arbitrantur, quia non
 sine magna causa sit neglecta amicitia. Itaque vere
 amicitia difficiliter reperiantur in ijs, qui in honori-
 bus, Regibus, publica versantur. Ubi enim istum inueni-
 as, qui honorem amici anteponant suo? Quid? (hæc ut
 omitam) quam graves, quam difficiles plerisque vi-
 dentur calamitatum societates? ad quas non est facile
 inuentus, quid descendat. Quanquam Ennius rectè:

Amicus certus in re incerta cernitur.

Tamen hæc duo levitatis, & infirmitatis plerisque con-
 uincunt: aut si in bonis rebus contemnunt amicos, aut si
 in malis deserunt. Qui igitur utraque in re grā, con-
 stantem, stabilem se in amicitia præstiterit, hunc ex
 maximè raro hominum genere iudicare debemus; &
 penè diuino. Firmamentum autem stabilitatis, con-
 stantiæque eius, quam in amicitia quarimus, Fides est:
 Nihil enim stabile est, quod infidum est. Simplicè præ-
 terea, & communem, & consentientem, * & qui rebus
 iisdem moneatur, eligi par est: quæ omnia pertinent
 ad fidelitatem. Neque enim fidum potest esse multiplex

* Ital.

* Alias hu-
 mana natu-
 ra.

Fides stabilis
 amicitia fun-
 damentum.

* Alias id est,
 qui rebus.

M

ingenium

ingenium, & tortuosum: neq; verò qui non iisdem rebus monetur, & natura consentit, fidus aut stabilis potest esse. Addendum eodem est, ut ne criminibus aut inferendis delectetur amicus, aut credat *oblati: quæ omnia pertinent ad eam, quæ iam dudum tracto, Constantiam. Ita fit verum illud, quod initio dixi, Amicitiam nisi inter bonos esse non posse. Est enim boni viri (quem eundem Sapientem licet dicere) hæc duo tenere in amicitia. Primum, ne quid fictum sit, neve simulatum: Apertè enim vel odisse, magis ingenuum est, quàm fronte occultare sententiam. Deinde, non solum ab aliquo, oblatas criminationes depellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Accedat huc suauitas quadam oportet sermonum, atq; morum, nand quam mediocre condimentum amicitia. Tristitia autem, & in omni re seneritas absit. Flabet illa quidem gravitatem, sed amicitia remissior esse debet, & liberior, & dulcior, & ad omnem comitatem, facilitatemq; proclivior. Existit autem hoc loco quedam quaestio subdifficilis: Num quando amici noni, non indigni amicitia, veteribus sint antepponendi, ut equis vetulis, teneros antepondere solemus? Indigna homine dubitatio. Non enim amicitiarum esse debent, sicut aliarum rerum, satietates. Vt terrima quæque (ut ea vina quæ vetustatem ferunt) esse debent suavissima: verumq; illud est, quod vulgo dicitur: Multos medios salis simul edendos esse, ut amicitia munus expletum sit. Novitates autem, si spem afferunt, ut tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illa quidem repudianda: vetustas tamen suo loco conservanda est. Maxima est enim vis vetustatis, & consuetudinis

* Illatis.

Tristitia &
seueritas ab-
esse debent
ab amicitia.

Noui amici
non sunt ve-
teribus ante-
ponendi.

Notandum
proverbiū.

suetudinis. Atqui in ipso equo (cuius modò mentionem feci) si nulla res impediatur, nemo est qui nō eo, quo consuevit, libentius utatur, quam intractato, & nouo. Nec modò in hoc quod est animal, sed in ijs etiam quæ sunt inanimata, consuetudo valet: cū locis etiam ipsis montosis delectemur, & syluestribus, in quibus diutius commorati sumus. Sed maximum est in amicitia, superiore parem esse inferiori. Sæpè enim excellentia quedam sunt, qualis erat Scipionis in nostro (ut ita dicam) grege. Nunquam se ille Philo, nunquam Rutilio, nunquam Mummi anteposuit, nunquam inferioris ordinis amicis. Q. verò maximum fratrem, ^{Superioritate colendus est.} egregium virum, omnino sibi nequaquam parē, quod is anteibat ætate, tanquam superiorem colebat suosq; omnes per se esse posse ampliores volebat. Quod faciendum, imitandumq; est omnibus: ut si quam præstantiam virtutis, ingenij, fortuna consecuti sunt, impertiant eam suis, communicentq; cum proximis: ut si parentibus nati sint humilibus, si propinquos habeant imbecilliores vel animo, vel fortuna, eorum augeant opes, eisq; honori sint & dignitati: ut in fabulis, qui aliquandiu propter ignorant. in stirpis, & generis, in famulatu fuerint, cum cogniti sunt, & aut Deorum aut regum filij inuenti, retinent tamen charitatem in pastores, quos patres suos multos annos esse duxerunt. Quod quidem est multo profecto magis in veris patribus certisq; faciendum. Fructus enim ingenij, & virtutis, omnisq; præstantiæ tum maximè capitur, cū in proximum quenque confertur. Ut igitur ij, qui sunt in amicitia, coniunctionisq; necessitudine superiores, ex æquare se cum inferioribus debent: sic inferiores dolere non debent, se à suis amicis aut ingenio

Meminisse
debet is, in
quem colla-
tum est be-
neficium,
non memo-
rare qui
contulit.

Scipio Ruti-
lium consu-
lem fecit.
* *Alias Le-
lium.*
Amicitia æ-
tate proue-
cta iudican-
da sunt.

aut fortuna, aut dignitate superari. Quorum plerique aut queruntur semper aliquid, aut etiam exprobrant, eoq; magis, si aliquid habere se putant, quod officiose, aut amice, & cum labore aliquo suo factum queant dicere. Oiosum sane genus hominum officia exprobrantium: quæ meminisse debet is, in quem collata sunt: non commemorare qui contulit. Quamobrem, ut y qui superiores sunt, submittere se debent in amicitia: sic quodammodo inferiores extollere. Sunt enim quidam qui molestas amicitias faciunt, cum ipsi se contemni putant: quod non sere contingit nisi is, qui etiam contemnendos se arbitrantur, qui hac opinione non modo verbis, sed etiam opere leuandi sunt. Tantum autem cuique tribuendum est primum, quantum ipse efficere possit: Deinde etiam quantum ille, quem diligas, atque adiuues, possit sustinere. Non enim tu possis (quantum vis licet excellas) omnes tuos ad honores amplissimos perducere: ut Scipio P. Rutilium potuit. Consulem efficere, fratrem eius * Lucium non potuit. Quod si etiam possis quidvis deferre ad alterum, videndum est tamen, quid ille possit sustinere. Omnino amicitia corroboratis iam confirmatisq; & ingenijs, & ætatibus iudicanda sunt. Nec si qui ineunte ætate venandi, aut p. la studiosi fuerunt, eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio pradios dilexerunt: isto enim modo nutrices, & pedagogi iure vetustatis plurimum benevolentie postulabunt: qui negligendi quidem non sunt, sed alio quodam modo colendi: aliter enim amicitia stabiles permanere non possunt. Dispariter enim mores, disparia studia sequuntur: quorum dissimilitudo dissociat amicitias: nec ob aliam causam ullam boni improbi, improbi bonis amici esse non possunt.

sunt, nisi, quòd tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorumq; distantia. Rectè etiam præcipi potest in amicitijs, ne quis intemperata quadà benevolentia (quod per sæpè fit) impediatur magnas utilitates amicorum. Nec enim (ut ad fabulum redeam) Neoptolemus Troiam Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrymis iter suum impediens audire voluisset. Et sæpè incidunt magnæ res, & discedendum sit ab amicis: quas qui impedire vult, quòd desiderium non facile ferat, is & infirmus est, molliq; natura, & ob eam ipsam causam in amicitia parum iustus. Atque in omni re considerandum est, & quid postulares ab amico, & quid patiari à te impetrari. Est etiam quasi quadam calamitas in amicitijs dimittendis nonnunquam necessaria. Iam enim à sapientum familiaritatibus, ad vulgares amicitias oratio nostra delabitur. Erumpunt sæpè vitia amicorum, tum in ipsos amicos, tum in alienos, quorum tamen ad amicos redundet infamia. Tales igitur amicitia sunt remissione usus eleuanda, & (ut Catonem dicere auidi) dissuenda magis, quam discindenda sunt: nisi quædam admodum intolerabilis iniuria exarserit, ut neq; rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, ut non statim alienatio, disunctioq; facienda sit. Sin autem morum aut studiorum commutatio, quadam (ut fieri solet) facta erit, aut in Reip. partibus dissensio intercesserit, (loquor enim, ut paulò antè dixi, non de sapientum, sed de communibus amicitijs) cauendum erit, ne non solum amicitia deposita, sed inimicitia etiam suscepta videantur. Nihil enim turpius, quàm cum eo bellum gerere, quicum familiariter vixeris: Ab amicitia Q. Pompeij meo nomine

Neoptolemus.
Lycomedes.

Considerandum est quid ab amicis peratur.

Dissuenda magis quam discindenda amicitia.

Q. Pompeius.

Metellus.

se remouerat (ut scitis) Scipio : propter deffensionem autem, qua erat in repub. alienatus est à collega nostra Matello Vtrumq; egit grauter, autoritate & offensione animi non acerba. Quamobrem primum danda opera est, ne qua amicorum dissidia fiant : sin tale aliquid euenerit, ut extincta potiùs amicitia, quam oppressa esse videantur. Cauendum verò est, ne etiam in graves inimicitias conuertant se amicitia : è quibus iurgia, maledicta, contumelia exiguntur. Qua tamen si tolerabiles erunt, ferenda sunt, & hic bonos veteri amicitia tribuendus est, & is in culpa sit, qui faciat, non qui patiatur iniuriam. Omnino omnium horum vitiorum, atque incommodorum una cautio est, atque una promissio, ut ne nimis citò diligere incipiamus, ne ne indignos : Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis ineest causa, cur diligantur. Rarum genus (& quidē omnia praeclara rara) nec quicquam difficilius, quam reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectū. Sed plerique neque in rebus humanis quicquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit : & amicos, tanquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. Itaque pulcherrima illa, & maximè naturali carent amicitia, per se, & propter se expetenda : nec ipsi sibi exemplo sunt, hac vis amicitia, qualis, & quanta sit. Ipse enim se quisque diligit, non ut aliquam à se ipso mercedem, exigit charitatis suae, sed quod per se sibi quisque charus est : quod nisi idem in amicitia transferatur, verus amicus nunquam reperietur. Est enim is Amicus quidem, qui est tanquam alter idem. Quod si hac apparent in bestiis, volueribus, agrestibus, natantibus, cicuribus, feris, primum se ut ipsae diligant (id enim pariter

Quis sit amicus.

pariter cum omni animalis nascitur) deinde ut requirant, atque appetant, ad quas se applicent, eiusdem generis animantes: idque faciunt cum desiderio, & cum quadam similitudine amoris humani: quanto id magis in homine sit natura, qui & se ipse diligit, & alterum acquirit, cuius animum ita cum suo commisceat, ut efficiat penè unum ex duobus? Sed plerique, perversè, nodicam impudenter, amicum habere talem volunt, quales ipsi esse non possunt: quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab ijs desiderant. Par est autem, primum ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui querere. In talibus ea, quam iam dudum tractabamus, stabilitas amicitie confirmari potest, cum homines benivolentia coniuncti, primum cupiditatibus ijs, quibus ceteri servunt, imperabunt: deinde æquitate, iustitiæque gaudebunt, omniaque alter pro altero suscipiet, neque quicquam unquam nisi honestum & rectum alter ab altero postulabit: neque solum colent se inter se, ac diligunt, sed etiam verebuntur. Nam maximum cramentum amicitie tollit, qui ex ea tollit verecundiam. Itaque in ijs perniciosus est error, qui existimant libidinum, peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam. Virtutum enim amicitia adiutrix à natura data est, non vitiorum comes: ut quoniam solitaria non posset virtus ad ea que summa sunt, pervenire, coniuncta & sociata cum altera perveniret: quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est, eorum est habendum ad summum natura bonum, optimus beatissimisque comitatus. Hæc est, inquam, societas, in qua omnia insunt, quæ putant homines expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi, atque incunditas: ut cum hæc adsint, beata vita sit, & sine his esse non possit. Quod cum

Amicus vir bonus esse debet.

Nunquam nisi honestum, & rectum petendum est. Non debet verecundia ab amicitia abesse.

Apoplytheg-
ma.
Iudicandum
est prius,
quàm diliga-
mus.
A cum a-
gere.

optimum maximumque sit, si id volumus adipisci, vir-
tuti operanda est: sine qua neque amicitiam, neque ul-
lam rem expectandam consequi possumus. Ea verò neg-
lecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique
errasse sentiunt, cum eos gravis aliquis casus experi-
ri cogit. Quocirca (dicendum est enim apertius) cum
iudicaueris, diligere oportet: non cum dilexeris, iudi-
care. Sed cum multis in rebus negligentia plectimur,
tum maxime in amicis & diligendis, & colendis. Præ-
posteris enim utimur consilijs, & acta egimus, qua ve-
tamur veteri proverbio. Nam implicati viro & ci-
trò, vel vso diuurno, vel etiam officijs, repente in me-
dia cursu amicitia, exorta aliqua offensione, dirumpi-
mus. Quo etiam magis vituperanda est rei iam maxi-
me necessaria tanta incuria. Una est enim amicitia in
rebus humanis, de cuius utilitate omnes uno ore con-
sentient: quanquam à multis ipsa virtus contemni-
tur, & venditatio quadam atque ostentatio esse dicitur.
Multi diuitias despiciunt, quos paruo contentos, tenuis
victus, culisque delectat: honores verò, quorum cupidi-
tate quidam inflammantur, quam multi ita contem-
nunt, ut nihil inanius esset, nihil lenius existiment. Item
cetera, quæ quibusdam admirabilia videntur, per mul-
ti sunt, qui pro nihilo putent. De amicitia omnes ad v-
num idem sentiunt, & hi, qui ad remp. se contulerunt,
& ii, qui rerum cognitione, doctrinaque delectantur, &
ij qui suum negotium gerunt otiose: postremo ij, qui se
totos tradiderunt valetudinibus, sine amicitia vitam
esse nullam sentiunt, si modo velint aliqua ex parte li-
beraliter vivere. Serpit enim nescio quo modo per om-
nem vitam amicitia, nec ullam ætatis degenda ra-
tionem patitur esse capientem sui. Quinetiam si quis
asperitate

asperitate ea est, & immanitate natura, ut congressus, & societatem hominum fugiat atq; oderit, qualem fuisse Athenis Timonem, nescio quem, accepimus: tamen is pati non possit, ut non acquirat aliquem, apud quem enemat virus acerbitalis suae. Atq; hoc maxime indicaretur, siquid tale posset contingere, ut aliquis nos Deus ex hac hominum frequentia tolleret, & in solitudinem uspiam collocaret, atq; ibi supeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam & copiam, hominis omnino aspiciendi potestatem eriperet: quis tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset? cuiq; non auferret fructum voluptatem omnium solitudo? Verum igitur illud est, quod à Tarentino Archita (ut opinor) dici solum nostros senes commemorare audimus, ab alijs senibus auditum: Si quis cælum ascendisset, naturamq; mundi & pulchritudinem siderum perspexisset, insuauem illam admirationem ei fore; quae incundissima fuisset, si aliquem, cui narraret, habuisset. Sic natura solitarium nihil amat, semperq; ad aliquid tantumquam adminiculum annititur, quod in amicissimo quoque dulcissimum est. Sed cum tot signis eadem natura declaret, quid velit, ac quærat, quia desideret: obscurdesimus tamen nescio quomodo, nec ea qua ab ea monemur, audimus. Est enim varius & multiplex usus amicitiae, multaq; causae suspicionum offensionumque dantur, quas tum evitare, tum eleuare, tum ferre sapientis est. Vna illa subleuanda offensio est, ut ei veritas in amicitia, & fides retineatur. Nam & monendi amici sæpe sunt, & obiurgandi & hac accipienda amicitia, cum beneuolè fiunt. Sed nescio quomodo verum est, quod in Andria familiaris meus Terentius dixit, Obsequium amicos, veritas odium parit. Molestia veritatis

Timon.

Natura nihil
solitarium
amat.* Vtilitas.
An verum sit
Terentia-
num illud.
Obsequium
amicos, veri-
tas odium
parit.

Fugiendam
esse assenta-
tionem.

Audienda
est veritas.

Nota.

tas est, siquidem ex ea nascitur odium, quod est vene-
num amicitia: sed obsequiū multò molestius, quod pec-
catis indulgens precipitem amicum ferri sinit. Maxi-
ma autem culpa in eo est, qui & veritatem asperna-
tur, & in fraudem obsequio impellitur. Omnis igitur
hac in re habenda ratio & diligentia est, primum ut
monito acerbitate, deinde, ut obiurgatio contumelia
careat. In obsequio autē (quoniam Terentiano verbo
libenter vitimur) comitas adit, assentatio vitiorū ad-
iutrix procul amoveatur, qua non modo amico, sed ne
libero quidem digna est. Aliter enim cum tyranno, ali-
ter cum amico vivitur, Cuius autem aures clausa ve-
ritati sunt, ut ab amico verum audire nequeat, huius
salus desperanda est. Scitum est enim illud Catonis,
multò melius de quibusdam acerbos inimicos mereri,
quàm eos amicos, qui dulces videantur: illos verum
sapè dicere, hos nunquam. Atque illud absurdum est,
quòd ij scilicet qui moventur, eam molestiam, quā de-
bent capere, non capiunt: eam capiunt, qua debent ca-
rere. Peccasse enim se non anguntur, obiurgari molestè
ferunt: quod contra oportebat, delicto dolere, obiurga-
tione gaudere. Ut igitur & monere & moneri propi-
um est vera amicitia, & alterum liberè facere, non as-
perè; alterum patienter accipere, non repugnanter: sic
habendum est, nullam in amicitijs pestem esse maiorem,
quàm adulationem, blanditias, assentationem: quam-
vis enim multis nominibus est hoc vitium notandum,
levium hominum atque fallacium, ad voluptatem lo-
quentium omnia, nihil ad veritatem. Cum autem om-
nium rerum simulatio est vitiosa (tollit enim iudicium
veri, idq; adulterat) tum amicitia repugnat maximè:
delet enim veritatem, sine qua non valet amicitia va-
lere

lere non potest. Nam cum amicitia vis sit in eo, ut v. ^{Amicitia vis.}
 nuu quasi animus fiat ex pluribus: quid id fieri poterit,
 sine in uno quidē unus animus erit, idemque semper,
 sed varius, commutabilis, multiplex? Quid enim po-
 test esse tam flexibile, tam deivum, quā animus eius,
 qu: ad alterius non modo sensum ac voluptatem, sed
 etiam vultum atq; nutum conuertitur? Negat quis?
 nego: ait? aio. Postremò imperavi egomet mihi, om-
 nia assentari, ut ait idem T. rentius: sed ille sub Gna-
 thonis persona: quod amici genus adhibere omninò le-
 uitatis est. Multi autem Gnathonum similes cum
 sint, loco, fortuna, fama, superiores: horum est assenta-
 tio molesta, cum ad vanitatem accessit autoritas. Se-
 cerni autem blandus amicus à vero & internoscit tam
 potest adhibita diligētia, quā omnia fucata & simu-
 lata à sinceris, atq; veris. Concio, qua ex imperitissi-
 mus constat, tamen indicare solet, quid intersit inter
 popularem, id est, assentatorem, & leuē ciuem, & in-
 ter constantem, senerum & grauem. Quibus blandi-
 tijs C. Papyrius Consul nuper influebat in aures con-
 cionis, cū ferret legē de Tribunis pleb. reficiēdis? Dis-
 suasimus nos. Sed nihil de me, ac Scipione dicā libenti-
 us. Quanta illi (Dij immortales) fuit grauitas, quan-
 ta in oratione maiestas! ut facile ducem Pop. Rom. non
 comitē dicerēs: sed affuisti, & est in manibus oratio.
 Itaq; lex popularis suffragijs populi repudiata est. At-
 que (ut ad me redeam) meministi Q. Maximo fratre
 Scipionis, & L. Mancino consulibus, quā popularis
 lex de sacerdotijs C. Licinij Crassi* videbatur: coopra-
 tio enim collegiorum ad populi beneficium transfere-
 batur. Atque is primū instituit in forum* versibus
 agere cum populo. Tamen illius vendibilem orationem
 religio

Papyrius.

* Al inbe-
batur.

* Versus.

Scena.

* Apertum
amici pectus.Assentatio-
nem amat,
qui ipse sibi
assentatur.

* Voluntatem.

Semper au-
get assenta-
tio.

religio decorum immortalium, nobis defendentibus, facile vincebat. Atque id actum est Praetore me, quin-
quennio antequam Consul sum factus. Itaque re ma-
gis, quam auctoritate causa illa defensa est. Quod si in
scena, id est, in conspiciendo, in qua rebus fictis & adum-
bratis loci plurimum est, tamen verum valet, si modo
id patefactum & illustratum est: quid in amicitia fi-
eri oportet, quae tota veritate perpenditur? in qua nisi
(ut dicitur) * apertum pectus videas, tuumque ostendas,
nihil fidem, nihil exploratum habeas: ne amare quiaem
aut amari possis, cum id, quam verè fiat, ignores. Quan-
quam ista assentatio, quamvis periculosa sit, nocere
tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recipit, atque ea de-
lectatur. Ita sit, ut is assentatoribus patefaciat aures
suas maxime, qui ipse sibi assentetur, & se maxime ip-
se delectet. Omnino est amans sui virtus: optime enim
se ipsa novit, quamque amabilis sit, intelligit. Ego autem
non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione.
Virtute cuius ipsa non tam multi praediti esse, quam vi-
deri volunt. Hos delectat assentatio: his fictus ad eo-
rum * voluptatem sermo cum adhibetur, orationem
illam vanam, testimonium esse laudum suarum putant.
Nulla est igitur hac amicitia, cum alter verum audi-
re non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec pa-
rasitorum in comædiis assentatio nobis faceta videretur,
nisi essent milites gloriosi. Magnas verò agere
gratias Thais mihi? Satis erat respondere, Magnas:
Ingentes, inquit. Semper auget assentatio id, quod is,
cuius ad voluntatem dicitur, vult esse magnū. Quam-
obrem quamvis blanda ista vanitas apud eos valeat,
qui ipsam illic delectant, & innitant: tamen etiam gra-
uioribus constantioribusque admonendi sunt, ut animaduer-
tant

sant, ne callida assentatione capiantur. *Aperte enim Nota.*
adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est ex-
cors. Callidus ille, & occultus ne se insinuet, studiosè
cauendum est: nec enim facile agnoscitur, quippe qui
etiam aduersando spè assentetur, & litigare se simu-
lans blanditur, atq; ad extremum dei manus, vinciq;
se patitur, ut is, qui illus sit, plus vicisse videatur.
Quid autem turpius, quam illud? Quod ne accidat,
magis cauendum est, ut in Epicureo:

Hodie me ante omnes comicos, stultos, senes

Verfaris, atque luseris lautissimè.

Hac etiam in fabulis stultissima persona est, improvi-
dorum, & credulorum senum. Sed nescio quo pacto ab
amicis perfectorum hominum, id est, sapientum (de
hac dico sapientia, qua videtur in hominè cadere pos-
se) ad leues amicitias defluxit oratio. Quamobrem ad
illā primā redeamus, eāq; ipsam concludamus aliquan-
do. Virtus, inquam, C. Fanni, & tu Q. Muti, & con-
ciliat amicitias, & conseruat. In ea est enim conveni-
entia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia. Quae cum
se extulit, & ostendit lumen suum, & idem aspexit, ag-
nouitq; in alio, ad id se admo-: vicissimq; accipit il-
lud, quod in altero est, ex quo eorum exardescit siue a-
mor, siue amicitia: utrumq; enim dictum est ab Aman-
do. Amare autem nihil aliud est, nisi eum ipsum dili-
gere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate qua-
sita. Quae tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu
eam minùs sequutus sis. Hac nos adolescentes benemo-
lencia, senes illos L. Paulum, M. Catonem, C. Gal-
lum, P. Nascam, T. Gracchum Scipionis nostri socerum
dileximus. Hac etiam magis elucet inter aqua-
les, ut inter me & Scipionem, L. Furium, P. Ruti-
lium

Alias deflex-
it Epilogus
disputationis
de amicitia.
Virtus concii-
at amicitias
& conseruat.

Quid sit a-
mare.

Scena.

* *Apertum
amici pectus.*Assentatio-
nem amat,
qui ipse sibi
assentatur.* *Voluntatem.*Semper au-
get assenta-
tio.

religio deorum immortalium, nobis defendentibus, fa-
cile vincebat. Atque id actum est Pratore me, quin-
quennis antequam Consul sum factus. Itaque re ma-
gis, quam auctoritate causa illa defensa est. Quod si in
scena, id est, in conspiciendo, in qua rebus fictis & adum-
bratis loci plurimum est, tamen verum valet, si modo
id patefactum & illustratum est: quid in amicitia fi-
eri oportet, quae tota veritate perpenditur? in qua nisi
(ut dicitur)* apertum pectus videas, tuumque ostendas,
nihil fidem, nihil exploratum habeas: ne amare quiaem
aut amari possis, cum id, quam verè fiat, ignores. Quan-
quam ista assentatio, quamvis periculosa sit, nocere
tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recipit, atque ea de-
lectatur. Ita fit, ut is assentatoribus patefaciat aures
suas maxime, qui ipse sibi assentetur, & se maxime ip-
se delectet. Omnino est amans sui virtus: optimè enim
se ipsa novit, quamque amabilis sit, intelligit. Ego autem
non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione.
Virtute enim ipsa non tam multi praeiudicasse, quam vi-
deri volunt. Hos delectat assentatio: his fictus ad eo-
rum* voluptatem sermo cum adhibetur, orationem
illam vanam, testimonium esse laudum suarum putant.
Nulla est igitur hac amicitia, cum alter verum audi-
re non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec pa-
rasitorum in comœdijs assentatio nobis faceta videre-
tur, nisi essent milites gloriosi. Magnas verò agere
gratias Thais mihi? Satis erat respondere, Magnas:
Ingentes, inquit. Semper augeat assentatio id, quod is,
cuius ad voluntatem dicitur, vult esse magnū. Quan-
obrem quamvis blanda ista vanitas apud eos valeat,
qui ipsam illam allectant, & inuitant: tamen etiam gra-
uioribus constantioribusque admonendi sunt, ut animaduer-
tant

sant, ne callida assentatione capiantur. *Aperte enim* Nota.
adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est ex-
cors. Callidus ille, & occultus ne se insinnet, studiosè
cauendum est: nec enim facile agnoscitur, quippe qui
etiam aduersando sapè assentetur, & litigare se simu-
lans blandiatur, atq; ad extremum dei manu, vinciq;
se patiat, ut is, qui illusus sit, plus vicisse videatur.
Quid autem turpius, quàm illudi? Quod ne accidat,
magis cauendum est, ut in Epicureo:

Hodie me ante omnes comicos, stultos, senes
 Versaris, atque luseris lautissimè.

Hæc etiam in fabulis stultissima persona est, improvi-
 dorum, & credulorum senum. Sed nescio quo pacto ab
 amicis perfectorum hominum, id est, sapientum (de
 hac dico sapientia, quæ videtur in hominè cadere pos-
 se) ad leues amicitias defluxit oratio. Quamobrem ad
 illā primā redeamus, eāq; ipsam concludamus aliquan-
 do. Virtus, inquam, C. Fanni, & tu Q. Muti, & con-
 ciliat amicitias, & conseruat. In ea est enim conueni-
 entiarum, in ea stabilitas, in ea constantia. Quæ cum
 se extulit, & ostendit lumen suum, & idem aspexit, ag-
 nouitq; in alio, ad id se admouet, vicissimq; accipit il-
 lud, quod in altero est, ex quo eorum exardescit siue a-
 mor, siue amicitia: utrumq; enim dictum est ab Aman-
 do. Amare autem nihil aliud est, nisi eum ipsum dili-
 gere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate qua-
 sita. Quæ tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu
 eam minis sequutus sis. Hæc nos adolescentes benemo-
 lentia, senes illos L. Paulum, M. Catonem, C. Gal-
 lum, P. Nasicam, T. Gracchum Scipionis nostri socerum
 dileximus. Hæc etiam magis elucet inter equal-
 es, ut inter me & Scipionem, L. Furium, P. Ruti-
 lium

Alias deflex-
 it Epilogus
 disputationis
 de amicitia.
 Virtus conciliat
 amicitias
 & conseruat.

Quid sit a-
 mare.

lium, Sp. Mummiū. Vicissim autem senes in adolescentium charitate acquiescimus : ut in vestra & in Q. Tuberonis equidem admodum adolescentis, & P. Rutilij Virginij familiaritate delector. Quandoquidem enim ita ratio comparata est vita, naturaq; nostra, ut alia aetate oriatur ex alia : maxime quidem optandum est, ut cum equalibus possis, quibuscumque tanquam è carceribus emissus sis, iisdem ad calcem (ut dicitur) pervenire. Sed quoniam res humanae fragiles, caducaeque sunt, semper aliquis acquirendi sunt, quos diligamus & à quibus diligamur. Charitate enim, benivolentiaque sublata, omnis est & vita sublata iucunditas. Mihi quidem Scipio, quanquam est subito ereptus, vivit tamen, semperque vivet. Virtutem enim semper amavi illius viri, quae extincta non est : nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui : sed etiam posteris eris clara, & insignis. Nemo unquam animo, aut spe maiora suscipit, qui sibi non illius memoriam, atque imaginem proponendam putet. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possit comparari. In hac mihi de Reipub. fuit consensus, in hac rerum privatarum consilium, in eadem requies plena oblectationis fuit : nunquam illum, ne minima quidem re, offendi, quod quidem senserim : nihil audiui ex eo ipse, quod nollem. Una domus erat, idem victus, isque communis : neque solum militia, sed etiam peregrinationes, rusticationesque communes. Nam quid ego de studiis dicam, cognoscendi semper aliquid, atque discendi ? in quibus remoti ab oculis populi, omne otium, tempusque contrinimus. Quarum rerum recordatio & memoria, si una cum illo occidisset, desiderium

*desiderium coniunctissimi viri, atq̃, amantissimi ferre
nullo modo possem. Sed nec illa extincta sunt, ulunturq̃
potius & augētur cogitatione & memoria. Et si plane
illis orbatus essem, magnum tamen afferret mihi atas
ipsa solatium: diutius enim iam in hoc desiderio esse
non possum. Omnia autem brenia tolerabilia esse de-
bent, etiamsi magna sint. Hac habui de amicitia, qua
dicerem. Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis
(sine qua amicitia esse non potest) ut ea excepta, nihil
amicitia præstabilius puietis.*

M. T. C. LÆLII, SEV DE AMI-
CITIA FINIS.

M. T. CICERONIS CATO
MAIOR, SEV DE SENECTV-
TE AD T. POMPONIVM
Atticum.

PRAEFATIO.

Tite, si quid ego adiuto, cu-
ramue leuaffo,

Quæ nunc te coquit, & versat
sub pectore fixa.

Ecquid erit pretij?

* *Premi.*

*Licet enim mihi versibus eisdem
affari te Attico, quibus affatur. Atticus.*

*Flaminium ille vir hand magna in re, sed fidei plenius:
quanquam certo scio, non ut Flaminium,
Solicitari te Tite, sic noctesque, diesque.*

*Noni enim moderationē animi tui & aq̃uitatē, teq̃, nō
cognomen*

cognomen solum Athenis deportasse, sed humanitatē etiam & prudentiam intelligo. Et tamen suspicer istdem rebus te, quibus me ipsum interdum grauius commoueri: quatum consolatio & maior est, & in aliud tempus differenda. Nunc autem mihi visum est, de Senectute aliquid ad te scribere: hoc enim onere (quod mihi tecum commune est, aut iam urgentis, aut certe aduentantis senectutis, & te, & me ipsum leuari volo: etsi te quidem id modeste ac sapienter sicut omnia, & ferre, & laturum esse certo scio. Sed mihi cum de Senectute aliquid vellem scribere, in occurrebas dignus eomunere, quo uterque nostrum communiter uteretur. Mihi quidem ita incunda huius libri confectio fuit, ut non modo omnes absterferit senectutis molestias, sed effecerit mollem etiam, & incundam senectutem. Nunquam igitur satis laudari digne poterit Philosophia, cui qui pareat, omne tempus ætatis sine molestia possit degere. Sed de cæteris & diximus multe, & sepe dicemus. Hunc verò librum de senectute ad te misimus. Omnem autem sermonē tribuimus, nō Tithono, ut Aristoteli Chius, ne parum esset autoritatis tanquam in fabula: sed M. Catoni seni, quò maiorem autoritatem haberet oratio. Apud quem, Lælius, & Scipionem facimus admirantes, quòd is tam facile senectutem ferat, istq; eum respondentem. Qui si eruditiùs videbitur disputare, quàm consuevit ipse in suis libris, attribuito Græcis literis: quarum constat eum perfructuosum fuisse in senectute. Sed quid opus est plura? Iam enim ipsius Catonis sermo explicabit nostram omnem de senectute sententiam.

Tithonus, Aristoteli Chius. Personarum dignitas addit orationi auctoritatem.

DIALOGVS. P. SCIPIO, C.
LÆLIVS ET CATO, INTER-
LOCVTORES.

SCIPIO.

Ænumero admirari soleo cum hoc C.
Lælio, tum cæterarum rerum tuam ex-
cellentem, M. Cato, perfectamq; sapi-
entiam, cum vel maxime, quod senectū-
tem tuam nunquam tibi grauem esse
senferim. Quæ plerisq; senibus sic odiosa est, ut onus se
Ætua grauius dicant sustinere. CATO. Rem hand
sane, Scipio & Læli, difficile admirari videmini. Qui-
bus enim nihil opus est in ipsis ad bene beateq; viuen-
dum, ijs omnis grauis est ætas: qui autem omnia bona
à seipsis petunt, ijs nihil potest malum videri, quod na-
tura necessitas afferat. Quo in genere in primis est Se-
nectus, quam ut adipiscuntur, omnes optant: eandem
accusant ad p̃ti: tanta est inconstantia, stultitia, atq;
peruersitas. Obrepere aiunt eam citius, quàm putas-
sent. Primū, quis coegit eos falsum putare? Qui enim
citius adolescentiæ senectū, quàm pueritiæ adolescē-
tiæ obrepit? Deinde, qui minus grauis esset ijs senectus,
si octingentesimū annum agerent, quàm si octogesi-
mū? Præterita enim ætas, quamuis longa, cum ef-
fluxisset, nulla consolatione permulcere posset stultā se-
necutem. Quocirca si sapientiam meam admirari so-
letis (qua utinam digna esset opinione vestra, nostro-
que cognomine) in hoc sumus sapientes, quod natu-
ram optimam dicam tanquam Deum sequimur, eique
paremus. A qua non veri simile est, cum cætera partes
at ætis bene descriptæ sint, extremū actum, tanquam

Epiphonema
Nota.

Cato sapiens
dicebatur.
Cato sapiens

N

ab

Quid sit gi-
gantes cum
dijs bellare.
Oapaxiv.

ab inerti Poeta esse neglectum. Sed tamen necesse fuit esse aliquod extremum, & tanquam in arborum bac-
cis terraq; frugibus maturitate tempestiva, quasi vire-
tum & caducum: quod ferendum est molliter sapi-
enti. Quid enim est aliud, gigantum more bellare cum
dijs, nisi natura repugnare? LAEL. Atqui Cato gra-
tissimum nobis, ut etiam pro Scipione polliceat, fece-
ris, si (quoniam volumus, & speramus quidem senes
fieri) ante multo à te didicerimus, quibus facillime
rationibus ingrauescentem aetatem ferre possimus.
CATO. Faciam verò Laeli, praesertim si virique ve-
strum gratum (ut dicis) futurum est. SCIP. Volu-
mus sanè (nisi molestum est Cato) tanquam aliquam
viam longam confeceris, qua nobis quoque ingredien-
dum sit istuc, quò peruenisti, videre quale sit. CATO.
Faciam ut petero, Laeli: sapè enim interfui querelis

Proverbium.
Quis

meorum aequalium (pares autem cum paribus, veteri
proverbio, facillime congregantur)* quæ C. Salinator,
quæ Spu. Albinus homines Consulares, nostri ferè æ-
quales, deplorare solebant: tum quod voluptatibus
carerent, sine quibus vitam nullam putarent, tum
quod spernerentur ab ijs quibus essent coli soliti. Qui
mihî non id videbantur accusare, quod esset accusan-
dum. Nam si id culpa senectutis accideret, eadem mi-
hi usu euenirent, reliquisq; omnibus maioribus natu,
quorum ego multorum cognoui senectutem sine que-
rela, qui se à libidinum vinculis laxatos esse non mo-
leste ferrent, nec à suis despicerentur: sed omnium isti
ismodi querelarum in moribus est culpa, non in aetate.
Moderati enim, & nec difficiles senes, nec inhumani,
tolerabilem agunt senectutem. Importunitas autem,
& inhumanitas omni aetati molesta est. LAEL. Est ut
dicis,

In moribus
est culpa, non
in aetate.

dicis, Cato: sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes, & copias, & dignitatem tuam, tolerabilem senectutem videri: id autem non posse multis contingere.

CATO. Est istud quidem, Lali, aliquid, sed nequaquam in isto sunt omnia: ut Themistoclem ferunt Seriphio: cuiusdam in iurgio respondisse, cum ille dixisset non eum sua, sed patrie gloria splendorem assecutum: Nec hercle, inquit, si ego Seriphius essem, nobilis, ne si tu Atheniensis esses, clarus unquam fuisses. Quod eodem modo de senectute potest dici. Neque enim in summa inopia lenis esse Senectus potest, ne sapiēti quidem: nec in siti in summa copia non gravis. Apertissima omnino sunt, Scipio, & Lali, arma senectutis; artes exercitationesq; virtutum: qua in omni aetate culta, cum multum, diuq; vixeris, mirificos afferunt fructus: non solum quia nunquam deserunt, ne in extremo quidem tempore aetatis (quanquam id maximum est, veram etiam quia consciētia bene acta vite multorumq; benefactorum recordatio iucundissima est. Ego quidem Q. Maximum cum, qui Tarentum recepit, adolescens ita dilexi senem, ut aequalē. Erat enim in illo viro comitate condita gravitas, nec senectus mores mutauerat. Quanquam eum colere cōpi non admodum grandem natu, sed tamen iam aetate prouectum. Anno enim postquam primum Consul fuerat, ego natus sum: cumq; eo quarium Consule adolescens tulus miles profectus su ad Capuā, quintoq; anno post ad Tarentum Quēstor: Deinde Edilis, quadriennio post factus sum Prator: quem magistratum gessi Consulibus Tuditano, & Cethego. Tum quidem ille admodum senex suā sor legis Cincia de donis, & muneribus fuit. Hic & bella gerebat, ut adolescens cum plane

Themistocles
reiponfo ad
Seripeum
quendam.

Senectutis
arma.

Q. Fabij
Max. gestas.

Caput Apu-
liz ciuitas.

Cincia lex.

grandis esset: & Annibalem iuueniliter exultantem patientia sua mollebat: de quo praeclare familiaris noster Ennius.

Cunctator
Fabius.

Vnus homo nobis cunctando restituit rem.

Non ponebat enim rumores ante salutem.

Ergo postque magisque viri nunc gloria clarat.

Fuga Salina-
toris.

Tarentum verò qua vigilantia, quo consilio recepit? Cùm, quidem me audiente, Salinatori, qui omisso oppido fugerat in arcem, glorianti, atque ita dicenti: Mea opera Q. Eabi Tarentū recepisti. Certe, inquit ridens? nam nisi tu amisisses, nunquam recepissem. Nec verò in armis praestantior quam in toga: qui consul iterum, Sp. Caruilio collega quiescente, C. Flaminio tribuno plebis quoad potuit, restitit, agrum Picenum, & Gallicum viris: im contra Senatus auctoritatem diuidenti. Augurq, cum esset, dicere ausus est, optimis auspicijs ea geri, qua pro Reip. salute fierent: qua contra Rempublicam fierent, contra auspicia fieri. Multa in eo viro praeclara cognoui: sed nihil est admirabilius, quam quomodo ille mortem M. filij tulit clari viri, & Consularis. Est in manibus viri laudatio, quam cùm legimus, quem Philosophum non contemnimus? nec verò ille in luce modo atq, in oculis civium magnus: sed intus, domique praestantior. Qui sermo? qua praecepta? quanta notitia antiquitatis? qua scientia iuris augurandi? multa etiam, ut in homine Romano, literae: omnia memoria tenebat, non domestica solum, sed etiam externa bella. Cuius sermone ita tum cupide fruebar, quasi iam diuinarem id quod euenit: illo extincto, unde discerem, fore neminem. Quorsum igitur tam multa de Maximo? Quia profecto videtis, nefas esse dictu, miseram fuisse talem senectutem. Nec tamen

M. T. C. Cato
maior.

omnes

omnes possunt esse Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestres, navalesq; pugnas, ut bella à se gesta, triumphosque recordentur. Est enim quietè, & purè, & eleganter acta atatis placida, ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis, qui uno & octogesimo anno scribens mortuus est. Qualem Isocratis, qui cum librū, qui Panathenaeus inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquennium postea, cuius magister Leontinus Gorgias, centum & septem complevit annos: neque unquam in suo studio, atq; opere cessavit. Qui cum ex eo quaeretur, cur tamdiu vellet esse in vita: nihil habeo, inquit, quod accusem senectutem. Praclarum responsum, & docto homine dignum. Sua enim vitia insipientes, & suam culpam in senectutem conferunt: quod non faciebat is, cuius modò mentionem feci, Ennius:

Isocrates
scripsit Pa-
nathenaei-
cum.

(Sicut fortis equus, spatio quis ape supremo

Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.)

Equi fortis, & victoris senectuti comparat suam: què quidem prokè meminisse potestis. Anno enim undevigesimo post eius mortem, hi consules T. Flaminius, & M. Atilius facti sunt: ille autem* Capione & Philippo iterum Consulibus mortuus est (cum ego quidem v. & LX. annos natus legem Voconiam voce magna, & bonis lateribus suassem) annos LXX. natus (tot enim vixit Ennius) ita ferebat duo, qua maxima putantur onera, Paupertatem, & senectutem, ut eis penè delectari videretur. Etenim cum complector animo, quatuor causas reperio, cur senectus misera videatur: unam, quòd auocet à rebus regendis: alteram, quòd corpus faciat infirmum: tertiam, quòd priuet omnibus ferè voluptatibus: quartam, quòd hand

*al. Scipione.
Lex Voconia.

Cur senectus
misera videatur.

procul absit à morte. Earum si placet, causarum, quantumque valeat, quantumque infra sit unaquaque, videamus. A rebus gerendis senectus abstrahit. Quibus?

Prima vituperatio senectutis, Senectutem impedimento non esse rebus gerendis, Appius cecus.

an iis qua geruntur inueniente, & viribus? Nullane igitur res seniles sunt, quae vel infirmis corporibus, animo tamen administrentur? Nihil igitur agebat Q. Maximus? nihil L. Paulus pater tuus Scipio, socer optimi viri filii mei? Et ceteri senes, Fabricij, Curiij, Coruncani, cum Remp. consilio, et autoritate defendebant, nihil agebant? Ad Appij Claudij senectutem accedebat etiam, ut cecus esset: tamen is cum sententia senatus inclinaret ad pacem, & foedus faciendum, cum Pyrrho, non dubitavit dicere illa, quae versibus persecutus est Ennius,

Quo vobis mentes rectae quae stare solebant

Attehaec, dementij sese flexere ruina?

Ceteraque gravissime. Notum enim vobis carmen est: & tamen ipsius Appij extat oratio: atque hanc ille egit septem & decem annis post alterum Consulatum, cum inter duos Consulatus anni x. interfluxissent, Censorque ante consulatum superiorem fuisset. Ex quo intelligitur Pyrrhi bello grandem sane fuisse: & tamen sic à patribus accepimus. Nihil igitur afferunt, qui in re gerenda versari senectutem negant: simile scilicet sunt, ut si quis gubernatorem in nauigando agere nihil dicat, cum alij malos scandant, alij per fores cursitent, alij sentinam exhauriant; ille autem clavum tenens sedeat in puppi quietus. Non faciat ea, quae iuvenes: at verò multò maiora, & meliora facit. Non enim viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magna geruntur; sed consilio, & autoritate & sententia: quibus non modo non orbari, sed etiam augeri senectus

sanctus solet: nisi forte ego vobis (qui & miles, & Tribunus, & legatus, & Consul versatus sum in vario genere bellorum) cessare nunc videor, cum bella non gero: at Senatui qua sunt gerenda prescribo. & quomodo Carthagini male iamdiu cogitanti bellum inferatur, multo ante denuncio: de qua non ante vereri desinam, quam illam excisam esse cognouero. Quam palmam utinam immortales Di tibi Scipio referuent, ut aui reliquias persequare: cuius à morte bis tertius & trigesimus est annus: sed memoriā illius viri excipient omnes anni consequentes. Anno ante me Censorem mortuus est, namque annis post meum consulatum, cum Consul iterum me Consule creatus esset. Num igitur si ad centesimum annum vixisset, senectutis eum sua pœniteret? nec enim excursionē, nec saltu, nec eminus hastis, aut communis gladijs uteretur, sed consilio, ratione, sententia. Quamvis essent in senibus, non summum consilium maiores nostri appellarent Senatū. Apud Lacedæmonios quidem ij, qui amplissimum magistratum gerunt, ut sunt, sic etiam appellantur Senes. Quod si legere, & audire voletis externa, maximas Respub. et adolescentulos labefactas, à senibus sustentatas & restitutas reperietis. Cedo, qui vestram Remp. tantam amisistis tam citò? sic enim percontanti, ut est in Nami Poeta Ludo, respondentur & alia, & hac imprimis.

Proueniebant oratores noui, stulti adolescentuli. Temeritas est videlicet florentis ætatis, prudentia senectutis. At memoria minuitur. Credo, nisi exerceas eam, aut etiam si sis natura tardior. Themistocles omnium civium nomina perceperat, num igitur censeas eum, cum ætate processisset, qui Aristides esset, Ly-

Senatus a senio.
 igitur
 senes, unde
 multa
 lummum
 consilium,
 apud Lacedæmonios

Tambicus te-
 tramer.
 Memoriam
 in senectute
 non minui.
 Themisto-
 clis memo-
 ria.

simachum salutare solitum? Equidem non modo eos noni qui sunt, sed eorum patres etiam, et avos Nec sepulchra legens vereor (quod aiunt) ne perdam memoriam: his enim ipsis legendis redeo in memoriam mortuorum. Nec vero quencquam senem audiui oblitum, quo loco thesaurum obruisset: omnia quae curant meminerunt, vadimonia constituta, qui sibi, quibus ipsi debeant. Quid Iurisconsulti? quid Pontifices? quid Augures? Quid Philosophi senes? quam multa meminerunt? Manent ingenia senibus, modo permaneat studium, & industria. Nec ea solum in claris, & honoratis viris, sed in vita etiam privata, et quieta. Sophocles ad summam senectutem tragœdias fecit: qui propter studium cum rem familiarem negligere videretur, à filiis in iudicium vocatus est: ut quemadmodum, nostro more, male rem gerentibus patribus, bonis interdici solet: sic illam quasi desipientem, à re familiari removerent iudices. Tum senex dicitur eam fabulam quam in manibus habebat, & proximè scripserat, Oedipum Coloneam recitasse iudicibus, quae si sequi, num illud carmen desipientis videretur? Quo recitato, sententijs iudicum est liberatus. Num igitur hunc, num Hesiodum, num Simonidem, num Stesichorum, num quos antè dixi, Isocratem, Gorgiam, num Homerum, num Philosophorum principes Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Socratem, num postea Zenonem, Cleantem, aut eum, quem vos etiam Roma vidistis, Diogenem Stoicum, coegit in suis studijs obmutescere senectus? An non in omnibus ijs studiorum agitatio vita aequalis fuit? Age, ut ista divina studia omittamus, possum nominare ex agro Sabino rusticos vicinos, & familiares meos, quibus absentibus nunquam

Sophocles.

Senectutem non esse remotam à rebus gerendis.

quam ferè vlla in agro maiora opera fiunt, non seren-
dis, non percipiendis fructibus, non condendis. Quan-
quam in illis hoc minus mirū: nemo enim est tā senex,
qui se annum non putet posse viuere; sed idē laborant
in eis, quæ sciunt nihil ad se omninò pertinere.

Serunt arbores, quæ alteri seculo profint:
ut ait Statius noster in Synephebis. Nec verò dubitet
agricola, quamuis is senex, querenti, cui serat, res-
pondere, His immortalibus, qui me non accipere tan-
tummodo hac à maioribus voluerunt, sed etiam po-
steris prodere. Melius Cæcilius de senē alteri seculo
prospiciente, quam illud:

Statij duo
fuerunt.

Statius Cæ-
cilius.

Aedepol senectus si nihil quicquam aliud vitij

Apportet secum, cum aduenerit, vnū id est satis,

Quod diu viuendo, multa, quæ non vult, videt.

Et multa fortasse quæ vult. Atque in ea quidem quæ
non vult, sæpe etiam adolescentia incurrit. Illud verò
idem Cæcilius vitiosius:

Tūm etiam in senecta hoc deputo miserūm,

Sentire eā ætate esse odiosum se alteri.

Incundum potius, quàm odiosum. Vt enim adolescen-
tibus bona indole præditis, sapientes senes delectantur,
leniorq; sit eorum senectus, qui à iuuentute coluntur,
& diliguntur: sic adolescentes senum præceptis gau-
dent, quibus ad virtutum studia ducuntur. Nec mi-
nus intelligo me vobis, quàm vos mihi esse incundos.
Sed videtis, ut senectus, non modo languida, atq; iners
non sit, verum etiam sit operosa, & semper agens ali-
quid, & moliens tale scilicet, quale cuiusque studium
in superiore vita fuit. Quid? quod etiam addiscunt
aliquid? ut Solonem in versibus gloriantem vidimus,
qui se, quoniam aliquid addiscentem, senem fieri dicit:

Solonis
versus.

Ἰαχέωνος δ'
αἰεὶ πόλλ'
διδασκόμε-
νος.

Cato senex
Græcas lite-
ras didicit,
quas puer
contemp-
serat.

ut

ut ego feci, qui Græcæ literas senex didici. Quamquam sic anidè arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens, ut ea ipsa mihi nota essent, quibus me nunc exemplis uti videtis. Quod cum fecisse Socratem in fidibus audirem, vellem equidem & illud (discabant enim fidibus antiqui) sed in literis certè elaboravi.

Secunda vituperatio senectutis. Senectutem hoc mihi eram non esse, quod corpus infirmum reddat. Milonis querimonia.

Senectutem non officere oratori.

NEc nunc quidem vires desidero adolescentis (is enim locus erat alter de vitij senectutis) non plus, quam adolescens etiam vires tauri, aut elephantis desiderabam. Quod nim homini naturaliter infirmum est, eo uti decet: & quicquid agas, agere pro viribus. Quæ enim vox potest esse contemptior, quam Milonis Crotoniata? qui cum iam senex esset, athletasq; se in curriculo exercentes videret, aspexisse lacertos suos dicitur, illacrymansq; dixisse; at hi quidem iam mortui sunt. Non verò tam isti, quam tu ipse nugator: neq; enim ex te unquam es nobilitatus, sed ex lateribus & lacertis tuis. Nihil Sextus Amilius tale, nihil multis annis antè T. Cornucannus, nihil modò P. Crassus: à quibus iura cinibus præscribebantur, quorum usq; ad extremum spiritum prouecta est prudentia. Orator metuo ne languescat senectute; est enim munus eius non ingenij solum sed laterum etiam, & virium. Omnia canorum illud in voce splendescit, etiam nescio quo pacto in senectute, quod equidem non amisi adhuc, & tamen videtis annos meos: sed tamen decorus est sermo senis, quietus, & remissus: facit que per se ipse sibi audientiam disertis senis compta oratio, & mitis. Quod si exequi nequeas, possis tamen Scipioni præcipere, & Lelio. Quid enim est incundius senectute, stipata studijs iuuentutis? An nam quidem vires.

vires senectuti relinquemus, ut adolescentulos doceat, instituat, ad omne officij munus instruat? Quo quidem opere, quid esse potest praeclarior? Mihi vero C. & P. Scipiones, ani tui duo L. Aemilius, & P. Africanus comitatu nobilium iuuenum fortunati videbantur. Nec ulli bonarum artium magistri non beati putandi, quamvis consenserint vires atque desecerint: et si ista ipsa defectio virium adolescentia vitijs efficitur sapius quam senectutis. Lib. dinosa etenim, & intemp-
rans adolescentia effectum corpus tradit senectuti. Cyri senilis fortitudo.

Cyri quidem apud Xenophontem eo sermone, quem morieus habuit, cum admodum senex esset, negat se unquam sensisse senectutem suam imbecilliorē factam, quam adolescentia fuisset. Ego L. Metellum memini puer, quicum quadriennio post alterum consulatum Pontifex maximus factus esset (viginti & duos annos ei sacerdotio praefuit) ita bonis viribus esse in extremo tempore atatis, ut adolescentiam non requireret. Nihil necesse est de me ipso dicere mihi, quanquam est id quidem senile, at atque nostra conceditur. Videtis-
ne, ut apud Homerum sapissimè Nestor de virtutibus suis predicet? Terciam enim iam aetatem hominum vixerat, nec erat ei verendum, ne vera de se predicans, nimis videretur aut insolens, aut loquax. Etenim (ut ait Homerus) Ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio, quam ad suavitatem nullis egebat corporis viribus. Et tamen ille dux Graecia nunquam optat ut Aiace similes, decem habeat, at ut Nestoris quandoque. Quod si acciderit, non dubitat quin breui Troia sit peritura. Sed redeo ad me. Quartum annum ago & octogesimum, equidem posse vellem idem gloriari quod Cyrus: sed tamē hoc queo dicere, non me
quidem

Cyri senilis
fortitudo.

Seipsum lau-
dare senex
quis potest.
Nestoris se-
nectus, & co-
loquentia in
Iliad. primo.

Decem Ne-
storis similes
optat Aga-
memnon in
secundo
Iliad.

quidem his esse viribus, quibus aut miles Punico bello aut Quaestor in eodem bello, aut Consul in Hispania fuerim, aut quadriennio post, cum Tribunus militaris depugnavi apud Thermopylas, M. Atilio Glabrio-
ne consule: sed tamen, ut vos videtis, non planè me enervavit, non afflixit senectus: non curia vires meas desiderat, non rostra, non amici, non clientes, non hospites. Nec enim unquam sum assensus illi veteri, laudatoq; proverbio, quod monet, Mature fieri senem, si diu velis esse senex. Ego verò me minùs diu senem esse malle, quàm esse senem antequam essem. Itaq; nemo adhuc convenire me valuit, quin fuerim occupatus. At minùs habeo virium quàm vestrum uteris. Nec vos quidem T. Pontij centurionis vires habetis. Num idcirco ille est prastantior vobis? Moderatio modo virium adsit, & tantum, quantum quisque potest, nitatur: ne ille non magno desiderio tenebitur virium. Olympiæ per stadium ingressus esse Milo dicitur, cum humeris sustineret bonem: utrum igitur has corporis, an Pythagora tibi malis vires ingenij dari? Denique isto bono utare dum adsit, cum absit, ne requiras: nisi forte adolescentes, pueritiam, paululum atate progressi, adolescentiam debeant requirere. Cursus est certus ætatis, & via una natura, eaq; simplex suaque cuique parti ætatis tempestivitas est data; Ut enim, infirmitas puerorum est, & ferocitas iuvenum, & gravitas iam constantis ætatis: sic senectutis maturitas naturale quiddam habet, quod suo tempore percipi debeat. Arbitror te audire Scipio, hospes tuus Masinissa quæ faciat hodie nonaginta annos natus, cum ingressus iter pedibus sit, in equum omninò non ascendere: cum equo, ex equo non descendere; nullo imbre, nullo

T. Pontij
robur.

Milo.

Maturitas
senectutis.

Masinissa
rex Mauri-
tanis.

nullo frigore adduci, ut capite aperto sit: summam in eo esse corporis siccitatem: itaque exequi omnia regis officia, & munera. Potest igitur Exercitatio & Temperantia etiam in senectute conservare aliquid pristini roboris. Non sunt in senectute vires. Nec postulantur quidem vires à senectute. Ergo & legibus & institutis, vacat etas nostra muneribus ijs, qua non possunt sine viribus sustineri. Itaque non modò quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem cogimur. At ita multi sunt imbecilles senes, ut nullum officij, aut omnino vita munus exequi possint. At id quidem non proprium senectutis est vitium, sed commune valetudinis. Quàm fuit imbecillis P. Africani filius is, qui te adoptavit? quàm tenui, aut nulla potius valetudine? Quod nisi ita fuisset, alterum ille extitisset lumen civitatis. Ad paternam enim magnitudinem animi, doctrina vberior accesserat. Quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum ne id quidem adolescentes effugere possint? Resistendum Lali, & Scipio, senectuti est, & eius vitia diligentia * compensanda sunt. Pugnandum tanquam contra morbum est, sic contra senectutem. Habenda ratio valetudinis: videntum exercitationibus modicis. Tantum cibi, & potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur. Nec verò corpori soli subueniendum est, sed etiam menti, atq; animo multo magis: namq; hac quoque, nisi tanquàm luminis oleum instilles, extinguuntur senectute: & corpora quidem defatigatione, & exercitatione ingravescent; animi autem se exercendo leuantur. Nam quos ait Cæcilius comicus stultos senes, hos significat credulos, obliuiosos, dissolutos: quæ vitia sunt non senectutis, sed inertis, ignava, somniculosa senectutis.

* Corrigende.
Documenta
ad resistendum
senectuti.

Corpus exercitatione
ingravescit, animus
leuatur.

Deliratio.

Appius cæcus.

Originum libri a Catone scripti.

Pythagoreorum mos.

senectutis. *Ut petulātia, ut libido magis est adolescentium, quam senum, nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum: sic ista senilis stultitia (qua deliratio appellari solet) senum lenium est, non omnium. Quatuor robustos filios, & filias quinque, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & senex & cæcus: Intentum enim animum tanquam arcum habebat, nec languescens succumbebat senectuti. Tenebar, non modo auctoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant eum serui, verebantur liberi, charum omnes habebant: vigeat in ea domo patrius mos, & disciplina. Ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si ius suum retinet, si nemini mancipata est, si usq; ad extremum spiritum dominatur in suos. Ut enim adolescentem, in quo senile aliquid, sic senem, in quo adolescentis est aliquid, laudamus: quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo nunquam erit. Septimus mihi Originum liber est in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: causarum illustrum quas cunq; defendi, nunc quā maxime conficio orationes. In augurum, pontificum, civile tracto: multum etiam Græcis literis utor? Pythagoreorumq; more, exercenda memoria gratia, quid quoque die dixerim, audiuerim, egerim, commemoro vesperi. Ha sunt exercitationes ingenij, hæc curricula mentis. In his desudans atq; elaborans, corporis vires nō magnopere desidero. Adsum amicis, venio in Senatum frequens, ultroque offero res multum & diu cogitatas, easq; tueor animi, non corporis viribus. Quæ si exequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret mens ea ipsa cogitantem, quæ iam agere non possem: sed ut possim, facit acta vita. Semper enim in his studiis, laboribusque viventi non intelligitur*

intelligitur quando obrepit senectus. Ita sensim sine sensu atas senescit, nec subito frangitur, sed diuturnitate extinguitur.

Sequitur tertia vituperatio senectutis, quod eam *Scarere dicunt voluptatibus*. O praeclarum munus ætatis! siquidem id aufert à nobis, quod est in adolescenti vitiosissimum. Accipite enim, optimi adolescentes, veterem orationem Architi Tarētini magni in primis, & praeclari viri: qua mihi tradita est, cum essem adolescens Tarenticum Q. Maximo. Nullam capitaliorem pestem, quam corporis voluptatem hominibus dicebat à Natura datam: cuius voluptatis avidæ libidines temere & effrenate ad potiundum insisterentur. Hinc patriæ proditiones, hinc Rerum publicæ eversiones; hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci dicebat nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret: stupra verò, adulteria, & omne tale flagitium nullis alijs illecebris excitari, nisi voluptate. Cumque homini siue natura, siue quis Deus nihil mente præstabilius dedisset, huius divini muneris, ac dono nihil tam esse inimicum quam voluptatem. Nec enim libidine dominante temperantia locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quod quo magis intelligi posset, fingere animo aliquem inebat, tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi posset maxima: nemini censebat fore dubium, quin tamdiu dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quocirca nihil tam detestabile, tamque pestiferum, quam voluptatem, siquidem ea cum maior esset, atque longior, omne animi lumen extingueret. Hæc

cum

Tertia vituperatio senectutis. Senectutem autem miseram non esse, quod prius voluptatibus Oratio Architi contra voluptatem.

Menti voluptas iniuncta.

Plato quo
tempore Ta-
rentum ve-
nerat.

Detestabile
scelus à L.
Flaminio fa-
ctum ob vo-
luptatem.

Fabricius.
Pyrrhus:
Epicurus,
Philosophus.

cum C. Pontio Samnite patre eius, à quo in Caudino pralio P. Posthumius, & T. Veturius Consules superati sunt, locutum Architam Nearchus Tarentinus hospes noster, qui in amicitia populi Rom. permanse-
rat, se à maioribus natu accepisse dicebat: cum qui-
dem ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis, quem
Tarentum venisse L. Emilio, Appio Claudio Consu-
libus reperio. Quorsum hac? ut intelligatis, si volup-
tatem aspernari ratione, & sapientia non possumus,
magnam habendam senectuti gratiam, qua effecerit,
ut non liberet, quod non porteret. Impedit enim con-
siliū voluptas rationi inimica, ac mentis (ut ita di-
cam) perstringit oculos, nec habet ullum cum virtu-
te commercium. Inuitus quidem feci, ut fortissimi
viri T. Flaminij fratrem L. Flaminium è Senatu ej-
cerem septem annis postquam Consul fuisset: sed no-
tandam libidinem putavi. Ille enim cum esset Consul
in Gallia, exoratus est in conuiuiò à scorto, ut securi
feriret aliquem eorum qui in vinculis essent damnati
rei capitalis. Hic Tito fratre suo Censore (qui proxi-
mus ante me fuerat) elapsus est: mihi vero, & Flacco
uentiquam probari potuit tam flagitiosa, & tam per-
dita libido, qua cum probro privato coniungeret Im-
perij dedecus. Sape à maioribus natu audini, qui se
porro pueros à senibus audinisse dicebant, mirari soli-
tum C. Fabricium, quod quum apud regem Pyrrhuni
legatus esset, audisset à Thessalo Clinea, Athenis quē-
dam esse, qui se sapientem profiteretur, eumq; dicere,
Omnia quæ faceremus, ad voluptatem esse referendā.
Quod ex eo audientes, M. Curium, & Titum Corun-
canum optare solitos, ut id Samnitibus, ipsiq; Pyrrho
persuaderetur, quo facilius vinci possent, cum se vo-
luptatibus

luptatibus dedissent. Vixerat M. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum Consulem se pro Rep. quarto consulatu denouerat, Norat eundem Fabricius, norat Cornucanius: qui tam ex sua vita, tum ex eius, quem dico, P. Decij factis indicabant esse profecto aliquid natura pulchrum, atque preclarum, quod sua sponte peteretur, quodque spreto & contempta voluptate optimus quisque sequeretur. Quorsum igitur tam multa de voluptate? Quia non modo vituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quod ea voluptates nullas magnopere considerat. Caret epulis, extructisque mensis, & frequentibus poculis: caret ergo vinolentia, cruditate & insomniis. Sed si aliquid dandum est voluptati, quoniam eius blanditijs non facile obstitimus (Diuinus enim Plato escam malorum voluptatem appellat quod ea videlicet homines capiantur, ut hamo pisces.) quanquam immoderatis epulis careat senectus, modicis conuiuijs tamen potest delectari. C. Duillum M. filium, qui Pœnos primus classe deuicerat, redeuntem à cœna senem saepe videbā puer: delectabatur crebro funali, & tibicine, quæ sibi nullo exemplo priuatus sumpserat: tantum licentie dabat gloria. Sed quid ego alios? ad me ipsum iam reuertar. Primum habui semper sodales. Sodalitates autem me Quæstore constituta sunt, sacris lictis Magna matris acceptis. Epulabar igitur cum sodalibus omnino modice, sed erat tamen quidam feruor atatis, qua progrediente, omnia sunt etiam indies mitiora. Neque enim ipsorum conuiuiorum delectationem, corporis voluptatibus magis, quam cœtu amicorum, & sermonibus metiebar. Bene enim maiores nostri accubationem epularem amicorum, quia vitæ cōiunctionem haberet,

P. Decius se
pro Rep. de-
nouit.

Voluptas
malorum
eius.

Διδασκων καὶ
καὶ ἀδελφῶν.

C. Duillus
primus pœ-
nos classe de-
vicit.

* (creo fu-
nili.

Sodalitates.
Id est sacra.

Quare dica-
tur conui-
uium.

De conuiuiis.

214.

*Xenophon-
tis symposi-
um.*

*¶ Vicissim in
hyem: aut
Sol.*

*Pulchra So-
phoclis re-
sponso.*

conuiuium nominarunt, melius quam Græci: qui hoc idem tum Compotationem, tum Conconationem vocant: ut quod in eo genere minimum est, id maxime probare videantur. Ego vero propter sermonis delectationem tempestiuus conuiuijs delector, nec cum æqualibus solum, qui pauci admodum restant, sed cum vestra etiam aetate, atque vobiscum: habeoque senectuti magnam gratiam, quæ mihi sermonis aniditatem auxit, portionis & cibi sustulit. Quod si quem etiam ista delectant (ne omnino bellum indixisse videar voluptati, cuius est etiam fortasse quidam naturalis modus) non intelligo, ne in istis quidem voluptatibus ipsis, carere sensu senectutem. Me vero & magisteria delectant à maioribus instituta: & is sermo, qui more maiorum à summo adhibetur magistro in poculo: & pocula, sicut in symposio Xenophontis, minuta, atque vorantia: & refrigeratio æstate, & vicissim aut sol, aut ignis hybernus. Quæ quidem in Sabinis etiam persequi soleo, conuiuiumque vicinorum quotidiè compleo: quod ad multam noctem quam maxime possumus, vario sermone producimus. At non est voluptatum tanta quasi titillatio in senibus. Credo, sed nec desideratio quidem. Nihil autem molestum quod non desideres. Bene Sophocles, cum ex eo quidam iam confecta aetate quæreretur, utereturne rebus venereis: Dī meliora, inquit: libenter vero isthinc, tanquam à domino agresti, ac furioso profugi. Cupidis enim rerum talium odiosum & molestum esse fortasse carere, satiatis vero et expletis iucundius est carere quam frui. Quanquam non caretis, qui non desiderat. Ergo non desiderare dico esse iucundius, quam frui. Quod si istis ipsis voluptatibus bona aetas fruuntur, libentius primam parulis

frui.

fruitur rebus ut diximus: deinde ijs, quibus senectus etiam si non abundè potitur, nō omnino caret. Ut Turpione Ambuio magis delectatur, qui in prima cauea spectet, delectatur tamen etiam qui in ultima: sic adolescentia, voluptates propè intuens magis fortasse laetatur: sed delectatur etiam senectus procul eas spectans tantum, quantum sat est. At illa quanti sunt, animum tanquam immeritis stipendijs libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitiarum, cupiditatum omnium secum esse, secumq; (ut dicitur) vivere? Si vero habet aliquod tanquam pabulum studij, atq; doctrine nihil est oriosa senectute iucundius. Mori videbamus in studio dimetiendi penè cæli, atq; terra C. Gallū familiarem patris tui Scipio. Quoties illum lux noctu aliquid describere ingressum quoties nox oppressit cum cœpisset mane! Quam delectabatur, cum defectiones Solis, & Lune multò nobis antè prædiceret! Quid in leuioribus studijs, sed tamen acutis? Quam gaudebat bello suo Punico Næuius! quam Truculento Plautus! quam Pseudolo? Vidi etiam senem Liuium, qui cum septem annos antequam ego natus sum fabulam edidisset, Cethego, Tuditanoque Consulibus, usq; ad adolescentiam meam processit ætate. Quid de P. Licinij Crassi & pontificij, & ciuilibus iuris studio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus pontifex maximus factus est? Atqui eos omnes quos commemoravi, his studijs flagrant. Senes vidimus. M. verò Cethegum, quem rectè Suadè medullam dixit Ennius, quanto studio exerceri in dicendo videbamus etiam senem? quæ sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum voluptates cum his voluptatibus comparande? Atque hæc quidem studia sunt,

Cauca.
Emerita stipendia.
P. ouerbium.
Senectutis voluptas.
Se es studiosi.

Gallus astrologus.

Liuius Andronicus.

docuit
igitur

Suadè medulla M. Cethegus dixit.

Solonis di-
ctum.

ἡγεμονία δ'

αἰεὶ πόλις

διδασκόμε-

νη.

Ἀγ. icalture

latus.

Occatio.

* Requiescit

ut Priscia-

nus, lib. 2.

Scimus.

Ma leoli

Propago.

Clauiculus.

doctrina, quæ quidem prudentibus, & bene institutis pariter cum ætate crescunt: ut honestum illud Solonis sit, quod ait versiculo quodam (ut antè dixi) senescere se multa indies addiscentem: quæ voluptate animi nulla certè potest esse maior. Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec vlla impediuntur senectute, et mihi ad sapientis vitam proximè videntur accedere. Habent enim rationem cum terra, quæ nūquam recusat imperium, nec unquam sine usura reddit quod accepit, sed aliàs minore, plerunq; maiore cum fœnore. Quanquam me quidem non fructus modò, sed etiam ipsius terræ vis, ac naturæ delectat: quæ cum gremio molito, ac subactò semen sparsum accepit, primum id occatum, cohibet, ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum vapore, & complexu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem, quæ nixa fitris stirpium sensim adolescit, culmoq; erecta geniculato, vaginis iam quasi pubescens includitur. E quibus cùm emerferit fundit frugem spicæ ordine structam, & cōtra animum minoram morsum munitur vallo aristarum. Quid ego vitium satus, ortus, incrementa commemorem? Satiari delectatione non possum, ut mea senectutis requiem oblectamentumq; noscatis. Omitto enim viti ipsam omnium quæ generantur e terra, quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex cæterarum frugum, aut stirpium minutissimis seminibus tantos truncos, ramosque procreet: malleoli, plantæ, sarmenta, vites, trāduces, propagines, nonne ea efficiunt, ut quemuis non sine admiratione delectent? Vitis quæ natura caduca est, & nisi fulta sit, ad terrā fertur: eadem, ut se erigat, clauiculis suis, quasi manibus

nibus, quicquid est nata complectitur: quam serpente-
 tem multiplici lapsu, & erratico, ferro amputans co-
 ercet ars agricolarum, ne sylvescat sarmentis, & in
 omnes partes nimia fundatur. Itaque ineunte vere in
 ijs, quae relictae sunt, existit tanquam ad articulos sar-
 mentorum, ea quae gemma dicitur, à qua oriens una Gemma.
 sese ostendit, quae & succo terra, & calore solis au-
 gens primò est peracerva gustatu, deinde maturata,
 dulcescit, vestitaq; pat. pinis, nec modico tepore ca-
 ret, & nimios Solis defendit ardores. Quae quid potest
 esse tam fructu latius, tum aspectu pulchrius? cuius
 quidem non utilitas me solum (ut antè dixi) sed etiam
 cultura, & ipsa natura delectat: adminiculorum or-
 dines, capitum coniugatio, religatio, propagatio viti-
 um sarmentorumque ea quam dixi, aliorum amputa-
 tio, & aliorum immissio. Quid ego irrigationes? quid
 agri fossiones, repastinationesque proferam, quibus sit
 multò terra fecundior? Quid de utilitate loquar ster-
 corandi? dixi in eo libro, quem de rebus rusticis scri-
 psi: de qua doctus Hesiodus ne verbum quidem fecit,
 cùm de cultura agri scriberet. At Homerus, qui mul-
 tis, ut mihi videtur, antè seculis fuit, Laertem lenien-
 tem desiderium, quod capiebat è filio, colentem agrum
 & eum stercorem fecit. Nec verò segetibus solum Repasti-
natio.
Stercoratio:
Cura de re
Rustica.
 & pratis, et vineis, et arbutis res rustica leta sunt, sed
 pomarijs etiam & hortis, tum pecudum pastu, & apum
 examinibus, tum florum omnium varietate. Nec con-
 sitiones modo delectant, sed etiam insitiones: quibus
 nihil inuenit agricultura solertius. Possum per-
 sequi multa oblectamenta rerum rusticarum, sed
 ea ipsa quae dixi, sentio fuisse longiora. Ignoscetis
 autem; nam & studio rerum rusticarum promelius

* desuzit legie
Gara.

Repasti-
natio.
Stercoratio:
Cura de re
Rustica.

Homerus
ante Hesio-
dum.

sum, & senectus est natura loquacior, ne ab omnibus
eam vitis videar vindicare. Ergo in hac vita M. Cur-
rius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho trium-
phasset, consumpsit extremum tempus atatis: cuius
quidem villam ego contemplans (abest enim non lon-
ge à me) admirari satis non possum vel ipsius hominis
continentiam, vel temporum disciplinam. Curio ad so-
cum sedenti magnus auri pondus Samnites cum at-
tulissent, repudiati ab eo sunt. Non enim aurum habe-
re praeclarum sibi videri dixit: sed eis, qui haberent
aurum, imperare. Poteratne tantus animus non in-
cundam efficere senectutem? Sed venio ad agricolas,
ne à me ipso recedam. In agris erant tum senatores,
id est, senes. Si quidem L. Quintio Cincinnato in agro
aranti nunciatum est eum Dictatorem esse factum:
cuius Dictatoris insu magister equitum C. Servilius
Ahalas. Melium regnum appetentem, & occupare
volentem interemit. A villa in Senatum accerseban-
tur Curius, & ceteri senes: ex quo qui eos accerse-
bant Viatores nominati sunt. Num igitur eorum se-
nectus miserabilis fuit, qui se * agricolatione oblecta-
bant? At ea quidem sententia haud scio, hac an ulla
vita beatior esse possit: neque solum officio, quod homi-
num generi universo cultura agrorum est salutaris,
sed & delectatione quam dixi, & saturitate, copiaque
omnium rerum, quae ad victum hominum, & cultum,
etiam decorum pertinent. Et quoniam haec quidam de-
siderant, in gratiam iam cum voluptate redeamus.
Semper enim boni, assidue, domini referta cella vina-
ria, olearia mellaria, & penuraria est, villaque tota locu-
ples est: abundanti porco, hœdo, agno, gallina, lacte, ca-
seo, melle. Iam horum ipsi agricola Succidia alteram
appellant:

Senatores.

senes.

A villa in se-

natum ac-

cersebantur

senes.

Viatores

videt:

* No. Mar-

cellis legit,

agricultione

duabus dicti-

onibus, in

vitâ incip-

toris nescio.

Succidia.

appellans: tum conditiora facit hac etiam supernacaneis operis aucupium, atq; venatio. Quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus, aut vinearum, olivectorumue specie dicam? Brevis expediam. Agro bene culto nihil potest esse, nec usu uberius. nec specie ornatus, ad quem fruendum non modo non retardat, verum etiam innitat, atq; allectat senectus. Vbi enim potest illa etas aut melius, aut aquè calefcere, vel apricatione, vel igni? vel vicissim umbris, aquisue refrigerari salubrius? habeant igitur alij sibi arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clavam et pilam, sibi natationes, & cursus: nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquunt. et tesseras: id ipsum tamen ut libebit: quoniam sine his beata esse senectus potest. Multas ad res peritiles Xenophontis libri sunt, quos legite queso, studiose, ut facitis. Quam copiose ab eo agricultura laudatur in eo libro qui est de tuenda re familiari, qui Oeconomicus inscribitur? Atqui ut intelligatis, nihil ei tam regale videri, quam studium agri colendi: Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo: Cyrum minorem Persarum regem præstantem ingenio, atque imperij gloria, cum Lysander Lacedæmonius vir summa virtutis venisset ad eum Sardis, eiq; dona à socijs attulisset, & ceteris in rebus comem erga Lysandrum atq; humanum fuisse, & ei quendam conseptum agrum diligenter confitum ostendisse. Cum autem admiraretur Lysander et proceritates arborum, et directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atq; puram, & suavitatem odorum, qui afflarentur è floribus, tum eum dixisse: mirari se non modo diligentiam, sed etiam solertiam eius, à quo essent illa dimensa, atq; descripta: & ei Cyrum respondisse: Atque ego sum omnia ista dimensus,

Ager bene cultus.

Apticari.

Tali.

Tessera.

Xenophon-
tis Oecono-
micius.
Cyrus.
Lyander.

Quincum.

C. prus beatus,
à Lysandro, appella-
tus.
Virtuti for-
tuna com. s.

M. Valerius
Corvinus.

dimersus, mei sunt ordines, mea descriptio: multa etiam istarum arborum mea manu sunt sata. Tum Lysandrum intuentem purpuram eius, et nitrum corporis, ornatumq; Persicum multo auro, multisq; gemmis, dixisse: Recte vero te Cyre beatum ferunt, quoniam virtuti tua fortuna coniuncta est. Hac igitur fortuna si ui licet senibus: nec atas impedit, quo minus & caterarum rerum, & imprimis agricolendi studia teneamus usque ad ultimum tempus senectutis. M. quidem Valerium Corvinum accepimus ad centesimum annum vitam perduxisse, cum esset exacta iam aetate in agris, eosque coleret: cuius inter primum & sextum Consulatum, sex & quadraginta anni interfuerunt. Itaque quantum spatium aetatis maiores nostri ad senectutis initium esse voluerunt, tantus illi cursus honorum fuit: atque eius extrema atas in hoc beator, quam media, quod autoritatis plus habebat, laboris vero minus. Apex autem senectutis est autoritas. Quanta fuit in L. Cacillio Metello? quanta in Attilio Collatino? in quem illud elogium unicum.

* Concinnus.
Elogium.

αὐτὸς τὸ

αὐτὸς δὲ ἴνυ
αὐτὸς τὸ ἴνυ
ὁ γὰρ.

Vno ore plurimæ consentiunt gentes, Populi
Primum fuisse virum.

Notum est eius carmen incisum in sepulchro. Iure igitur gravis, cuius de laudibus omnium esset fama consentiens. Quem virum P. Crassum nuper Pontificem maximum, quem postea M. Lepidum eodē sacerdotio preeditum vidimus? Quid de Paulo aut Africano loquar? aut, ut iam ante, de Maximo? quorum non in sententia solum, sed etiā in nutu residebat autoritas. Habet senectus, honorata praesertim, tantam autoritatem, ut ea pluris sit, quam omnes adolescentia voluptates. Sed in omni oratione memento te, eā me laudare

dare senectutem, quæ fundamentis adolescentia cōstituta sit. Ex quo id efficitur, quod ego magno quondam cum assensu omnium dixi: Miseram esse senectutem, quæ se oratione defenderet. Non cani, non ruga repētē auctoritatem afferre possunt: sed honestè acta superior ætas fructus capit auctoritatis extremos. Hac enim sp̄sa sunt honorabilia, quæ videntur lenia atq; cōmunia, saluari appeti, decedi, assurgere, deduci, reduci, consuli: quæ & apud nos, & in alijs ciuitatibus, ut quæq; optimè morata, ita diligentissimè obseruatur. Lysandrum Lacedæmonium (cuius modò mentionem feci) dicere aiunt solitum: Lacedæmonie esse honestissimum domicilium senectutis. Nusquā enim tātū tribuitur ætati, nusquam est senectus honoratior. Quinetiā memoria proditum est, quum Athenis ludæ quidā in theatrum grandis ætate venisset, in magno confesso locū ei à suis ciuibz nusquam datum: cum autem ad Lacedæmonios accessisset, qui cum legati essent, in loco certo consederant, consurrexisse omnes illi dicuntur, & senem illum sessum recepisse. Quibus cum à cuncto concessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex his quendam Athenienses scire quæ recta essent, sed facere nolle. Multa in nostro collegio præclara sunt: sed hoc de quo agimus imprimis, quod ut quisque ætate antecellit, ita sententia principatum teneat. Neq; enim solum honore antecedentibus, sed ijs etiam, qui cum imperio sunt, maiores ætate anteponuntur. Quæ sunt igitur voluptates corporis cum auctoritatis præmijs comparanda? quibus qui splendide vixi sunt, ijs mihi videntur fabulam ætatis peregisse, nec tanquam in exercitati histriones in extremo actu corruisse. At sunt morosi & anxij, & iracundi, & difficiles senes: si quæ-

Apud Lacedæmonios, honestissimum erat senectutis domicilium.

* Alii fessum.
Athenienses sciunt quæ recta sunt, sed facere nolunt.

rimus,

rimus, etiam avari. Sed hac morum vitia sunt, non senectutis. At morositas tamen, & ea vitia, qua dixi, habent aliquid excusationis, non illius quidem inste sed qua probari posse videatur. Contemni se putant, despici, illudi: praterea in fragili corpore odiosa omnis offensus est: tamen omnia dulciora sunt & bonis moribus, & artibus: idque tum in vita, tum in scena intelligi potest ex ijs fratribus, qui in Adelphis sunt: quantaliter in altero duritas, in altero comitas? Sic se res habent. Ut enim non omne vinum, sic non omnis aetas vetustate concecit. Senectutem in senectute probo, sed eam (sicut alia) modicam: acerbam nullo modo. Avaritia vero senilis quid sibi velit, non intelligo: potest enim quicquam esse absurdus, quam quò minus via restat, eo plus viatici querere?

Senectutem
hoc miseram
non esse,
quod haud
procul absit
à morte.

Quarta restat causa, qua maxime angere, atque sollicitam habere nostram aetatem videtur. Appropinquatio mortis, quae certè à senectute non potest longè abesse. O miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa aetate non viderit! quae aut plane negligenda est, si omnino extinguit animum: aut etiam appetenda, si aliquando eum deducit, ubi sit futurus aeternus. At qui tertium certè nihil inueniri potest. Quid igitur timeam si aut non miser post mortem, aut beatus etiam futurus sum? Quanquam quis est tam stultus (quamvis sit adolescens) cui sit exploratum, se ad vesperum esse venturum? Quinetiam aetas illa multo plures, quam nostra, mortis casus habet. Facilius in morbos incidunt adolescentes, gravius egrotant, tristius curantur. Itaque pauci veniunt ad senectutem: quod nisi ita accideret, melius, & prudentius viveretur. Mens enim, ratio, & consilium in senibus est, qui

Hip. Ap'or.
Seniores iu-
venibus ut
periculum
egrotant
minus.

si

si nulli fuissent, nulla omnino ciuitates essent. Sed redeo ad mortem impendentem. Quod illud est crimen senectutis, cum illud videatis cum adolescentia esse commune? Sensi ego tum in optimo filio meo, tum, in expectatis ad amplissimam dignitatem fratribus tuis Scipio, omni aetati mortem esse communem. At sperat adolescens diu se victurum: quod sperare idem senex non potest. Insipienter sperat. Quid enim est stultius quam incerta pro certis habere falsa pro veris? At senex nec quod sperat, habet quidem. At est eò meliore conditione, quam adolescens: cum id quod sperat ille, hic iam assecutus est. Ille vult diu viuere: hic diu vixit. Quanquam (ò Diu boni) quid est in hominis vita diu? Da enim supremum tempus: expectemus Tartefferum regis aetatem: fuit enim (ut scriptum video) Argantonius quidam Gadibus, qui octoginta regnavit annos, centum & viginti vixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quicquam videtur, in quo est aliquid extremum: cum enim id aduenerit, tunc illud quod praeterit, effluxit: tantum remanet, quod virtute, & rectè factis sis consecutus. Hora quidem cedunt, & dies, menses, & anni, nec praeteritum tempus unquam reuertitur, nec quid sequatur, sciri potest. Quodcunque temporis ad viuendum datur, eo debet contentus esse. Neque enim histrioni, ut placeat, peragenda est fabula, modo, in quocumque fuerit actu, probetur: nec sapienti usque ad Plaudite, viuendum. Breue enim tempus aetatis * Venientium, satis est longum ad bene honesteque viuendum. Sin procefferis longius, non magis dolendum est, quam agricolae dolent, praeterita verni temporis suauitate, aestatem autumnumque venisse. Ver enim tanquam adolescētia significat, ostenditque fructus futuros: reliqua tempora demetendis

Omni aetati
mortem esse
communem.

Melior senis
quam adoles-
centis con-
ditio.
Tartessio-
rum rex.

* Venientium.

ver.

Quæ secundum naturam.

Adolescentis acerba, senis verò, matura mors.

Novæ.

Solonis responsum.

demetendis fructibus, aut percipiendis accommodata sunt. Fructus autem senectutis, est (ut sæpe dixi) antè partorum bonorum memoria, & copia. Omnia verò quæ secundum naturam sunt, sunt habenda in bonis. Quid est autem tam secundum naturam, quàm senibus emori? quod idem cōtingit adolescentibus aduersante & repugnante natura. Itaque adolescentes mori sic mihi videntur, ut cū aqua multitudine vis flammæ opprimitur: senes autem, sicut sua sponte, nulla adhibita vi, consumptus ignis exstinguitur. Et quæ si poma ex arboribus, si ruda sunt, vi auelluntur; si matura & cocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert. senibus maturitas. Quæ mihi quidem tam iucunda est, ut quò propius ad mortem accedam, eo citius quasi terram videar videre, aliquandoq; in Portum ex longa navigatione esse venturus omnium atatum certus est terminus. senectutis autem nullus certus est terminus, recteque in ea vivitur, quoad munus officij exequi & tueri possis, & tamen mortem contemnere. Ex quo fit, ut animosior etiam senectus sit, quàm adolescentia, & fortior. Hoc est illud quod Pisistrato tyranno à Solone r. sponsum est: quum illi quaerenti, Quatandē spe fretus, sibi tam audacter obstitere: respondisse dicitur, Senectute. Sed viuendi finis est optimus, cū integra mente, ceterisq; sensibus, opus ipsa suum, eadem quæ coagmentauit Natura, dissoluit. Ut enim nauem, ut ædificium idem destruit facillimè, qui cōstruxit: sic hominē eadem optimè quæ conglutinauit Natura, dissoluit. Nam omnis cōglutinatio recens egrè: inueterata, facile dinellitur. Ita fit, ut illud breue vitæ reliquum, nec auidè appetendum senibus, nec sine causa deserendum sit. Vt atq; Pythagoras iniussu Imperatoris

peratoris, id est, Dei, de praesidio, & statione vita decedere. Solonis quidem sapientis elogium est, quo se negat velle suam mortem dolore amicorum, lamentisque vacare. Vult se charum, credo, suis esse. Sed haud scio an melius Ennius:

Solonis elogium extat apud Plutarchum.

Nemo me lacrymis deoret, neque funera fletu Ennij versus.

Faxit; cur? volito viuū per ora virū.

Non esse lugendam mortem censet, quam immortalitas consequatur. Iam sensus moriendi, si aliquis esse potest, is ad exiguum tempus durat. praesertim senis. Post mortem quidem sensus int optandus, aut nullus est. Sed hoc meditatum ab adolescentia debet esse, mortem ut negligamus: sine qua meditatione tranquillo esse animo nemo potest. Moriendum enim certē est, & incertum, an eo ipso die. Mortem igitur omnibus horis impendentem timens, quis possit animo consistere? De qua non ita longa disputatione opus esse videtur, cum recorder non solum L. Brutum, qui in liberanda patria est interfectus: non duos Decios, qui ad voluntariam mortem cursum equorum incitauerunt: non M. Attilium, qui ad supplicium est profectus, ut fidem hosti datam conseruaret: non duos Scipiones qui iter Pœnis vel corporibus suis obstruere voluerunt: non auum tuum L. Paulum, qui morte sua luit collegae in Cannensi ignominia temeritatem: non M. Marcellum, cuius interitum ne crudelissimus quidem hostis honore sepultura carere passus est: sed legiones quidem nostras (quod scripsi in Originibus) in eum locum saepe profectas alacri animo, & erecto, unde se nunquam redituras arbitrarentur. Quod igitur adolescentes, & ij quidem non solum indocti, sed etiam rustici contemnunt, id docti senes extimescent? Om-

Non est lugenda mors, quam immortalitas consequitur.

Qui propria mortui sunt.

Varia æta-
tum studia.
Ætas media.

ninò (ut mihi quidem videtur) rerum omnium satietas, vita facit satietatem. Sunt pueritia certa studia: num igitur ea desiderant adolescentes? Sunt & inuentis adolescentia: num ea iam constans requirit ætas, quæ dicitur media? Sunt etiam huius ætatis: ne ea quidem in senectute queruntur. Sunt autem extrema quænam studia senectutis: ergo ut superiorum ætatum studia occidunt, sic occidunt etiam senectutis. Quod cum euenit, satietas vita tempus maturum, mortis affert. Equidem nō video, cur quid ipse sentiam de morte, non audeam dicere vobis: quod eo melius cernere mihi videor, quo ad eam propius adsum. Ego vestros patres P. Scipio, tuq; C. Læli, viros clarissimos, mihiq; amicissimos viuere arbitror, & eam quidem vitam, quæ est sola vita nominanda. Nam dum sumus in his inclusi compagibus corporis, munere quodam necessitatis, graui opere perfungimur. Est enim animus celestis ex altissimo domicilio depressus, & quasi demersus in terram, locum diuinæ naturæ, æternitatisq; contrarium. Sed credo Deos immortales sparsisse animos in corpora humana, ut essent, qui terras tuerentur, quique cœlestium ordinem contemplantes, imitarentur eum, vitæ n. odo atq; constantia. Nec me solum ratio ac disputatio impulit, ut ita crederem, sed nobilitas etiam summorum Philosophorum, & autoritas. Audiebam Pythagoram, Pythagoricosq; incolas penè nostros, qui essent Italici Philosophi quondam nominati, nunquam dubitasse, quin ex vniuersa mente diuinæ delibatos animos haberemus. Demonstrabantur mihi præterea, quæ Socrates supremo vitæ die de immortalitate animorum disseruisset, is qui esset sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa?

Vita vera.

Quare animus immortalis in corpora humana infusus sit.

multa? sic mihi persuasi. sic sentio, cum tanta celeritas animorum sit, tanta memoria praeceptorum, suorum prudentia, tot artes, tanta scientia, tot inuenta non posse eam naturam, quae res eas continet, esse mortalem: cumque animus semper agitur, nec principium motus habeat, quia ipsa se moueat, nec finem quidem habiturum esse motus, qui nunquam se ipse sit relicturus. Et, cum simplex animi natura esset, neque haberet in se quicquam admixtum, dispar sui, atque dissimile, non posse eum diuidi: quod si non possit, non posse interire. Magnaque esse argumento, homines scire pleraque antequam nati sint, quod iam pueri cum artes difficiles discant, ita celeriter res innumerabiles arripiant, ut eas non tum primum accipere videantur, sed reminisci & recordari. Haec Platonis sunt fere. Apud Xenophontem autem moriens Cyrus maior haec dicit: Nolite arbitrari, o mihi charissimi filij, me cum a vobis discessero nusquam, aut nullum fore: nec enim dum eram vobiscum, animum meum videbatis sed eum esse in hoc corpore, ex his rebus, quas gerebam, intelligebatis. Eundem igitur esse creditote, etiam si nullum videbitis. Nec vero clariorum virorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, quo diutius memoriam sui teneremus. Mihi quidem nunquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus, vivere: cum exissent ex iis, emori: nec vero tum animum esse insipientem, cum ex insipienti corpore euasisset: sed cum omni admixtione corporis liberatus, purus, & integer esse coepisset, tum esse sapientem. Atque etiam cum hominis natura morte dissoluitur, ceterarum rerum perspicuum est, quod quaeque discedat: abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt; animus

Animorum
immortalitas probatur.
Platonis.

Verba Cyri
morientis,
octavo Platonia,
apud
Xenophontem.

Nihil tam
mori simile,
quam som-
nus.

animus autem solus nec cum adest, nec cum discedit, apparet. Iam verò videtis nihil morti esse tam simile, quam somnum. Atqui dormientium animi maxime declarant diuinitatem suam: multa enim cum remissi, & liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sint, cum se plane corporis vinculis relaxauerint. Quare si hac ita sint, sic me colite ut Deum: sin unà interiturus est animus cum corpore, vos tamen Deos verentes qui hanc omnem pulchritudinem tuentur, & regunt, memoriam nostri pie, inuiolatèq; seruabitis. Cyrus quidem hac moriens Nos (si placet) nostra videamus. Nemo unquam mihi, Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paulum, aut duos a-uos Paulum & Africanum, aut Africani patrem, aut patruum, aut multos praestantes viros, quos enumerare necesse non est, tanta esse conatos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere posse. An censes (ut de me ipso aliquid more senū glorier) me tantos labores diurnos, nocturnosq; domi militiq; suscepturum fuisse, si iisdem finibus gloriam meam, quibus vitam, essem terminaturus? Nonne melius multò fuisse, otiosam, atatem & quietam sine ullo labore, et cōtentione traducere? Sed nescio quomodo animus erigens se, posteritatem semper ita prospiciebat, quasi cum excessisset è vita, tum deniq; victurus esset. Quod quidē ni ita se haberet, ut animi immortales essent, haud optimi cuiusq; animus maxime ad immortalem gloriam niteretur. Quid? quòd sapientissimus quisq; æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat, & longius videre se ad meliora proficisci: ille autem, cuius obtusior sit acies,

Stulti iniquo
animo mori-
tur ferunt:
sapientes
vero æquif-
ficati.

acies non videre? Equidem effector studio patres vestros (quos colui, & dilexi) videndi. Neque eos vero solum convenire aures, quos ipse cognovi: sed illos etiam, de quibus audivi, & legi. & ipse conscripsi. Quod quidem me proficiscientem haud sane quis facile retraxerit, neque tanquam pilam retorserit. Quod si quis Deus mihi largiatur, ut ex hac etate repuerascam, & in cunis vaciam, valde recusam: nec vero velim, quasi decurso spatio, a calce ad carceres evocari. Quid enim habet vita commoda? quid non potius laboris? Sed habeat sane habet certe tamen aut satietatem, aut modum. Non libere enim mihi deplorare visum; quod multi, & bidolli saepe fecerunt. Nec me vixisse poenitet: quoniam ita vixi, ut frustra me natum non existimem: & ex vita ista discedo tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo: commorandi enim natura diversoria non habet, aut dedi. O praclarum diem, cum ad illud animorum concilium, cœtumque proficiscar. & cum ex hac turba, & colluvione discedam! proficiscar enim non ad eos solum viros, de quibus ante dixi, sed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus est, nemo pietate praestantior: cuius a me corpus crematum est, quod contra decuit, ab illo meum: Animus vero non me deserens, sed respectans, in ea profecto loca discessit, quo mihi ipse cernebat esse veniendum. Quem ego meum casum fortiter ferre visus sum, non quod equo animo ferrem: sed me ipse consolabar: existimans non longinquum inter nos digressum, & discessum fore. His mihi rebus Scipio (id enim te cum Laelio admirari solere dixisti) lenis est senectus, nec solum non molesta, sed etiam iuvanda,

* Laurentius
Val. a cap. 28
lib. 1. legit
habeo, atque
ita legisse
videtur
Theodo. Ga-
za

* Peliam re-
coxit.

Prouerbiū.

Sic vixit Ca-
to, ut frustra
se natum nō
existimet.
Commorandi,
non habi-
tandi diuer-
sorium ha-
bemus.

cunda. Quod si in hoc erro, quod animos hominum im-
mortales esse credam, libenter erro: nec mihi hunc
errorem, quo delecter, dum vivo, extorqueri volo: si
mortuus (ut quidam minuti Philosophi censent) nihil
sentiam, non vereor ne hunc errorem meum mortui
Philosophi irrideant. Quod si non sumus immortales
futuri, tamen extingui homini suo tempore oprabile
est. Nam habet natura ut allarum omnium rerum,
sic vivendi modum. Senectus autem peractio etatis
est, tanquam fabula, cuius defatigationem fugere de-
bemus, praesertim adiuncta satietate. Habui has
de senectute, quae dicerem: ad quam utinam
perveniat, ut ea, quae ex me audistis,
re experti probare possitis.

Senectus
peractio et-
atis.

M.T. CICERONIS DE
SENECTUTE FINIS.

M.T.

M. T. CICERONIS PA-
RADOXA, AD MARCVM
BRVTVM.

Nimadnerti, Brute, sepe Catonem a-
nunculum tuum, cum in Senatu sen-
tentiam diceret, locos graves ex Phi-
losophia tractare, abhorrentes ab hoc
usu forensi, & publico: sed dicendo
consequi tamen, ut illa etiam populo probabilia vide-
rentur. Quod eo maius est illi, quam aut tibi, aut nobis;
quia nos ea Philosophia plus utimur, qua poperit di-
cendi copiam, & in qua dicuntur ea, qua non multum
discrepant ab opinione populari. Cato autem perfectus
(mea sententia) Stoicus & ea sentit, qua non sane
probantur in vulgus: & in ea est heresi, qua nullum
sequitur florem orationis, neque dilatat argumentum;
sed minutis interrogatiunculis, & quasi punctis, quod
proposuit efficit. Sed nihil est tam incredibile, quod
non dicendo fiat probabile: nihil tam horridum, tam
incultum, quod non splendescat oratione, & tanquam
excolatur. Quod cum ita putarem, feci etiam auda-
cius, quam ille ipse, de quo loquor. Cato enim duntax-
at de magnitudine animi, de Continentia, de Morte,
de omni laude Virtutis, de Dijs immortalibus, de
Charitate patriæ, Stoicè solet, nullis oratorijs orna-
mentis adhibitis, dicere. Ego autem illa ipsa, qua vix
in gymnasijs, & in otio Stoici probant, ludens conieci
in communes locos. Quæ quia sunt admirabilia, con-
trariæque opinionem omnium, ab ipsis etiam ^{magistris} ~~magistris~~
appellantur: tentare volui, possentne proferri in lu-
cem, id est, in forum, & ita dici, ut probarentur: an

Paradoxa,
id est, præter
opinionem

alia quadam esset erudita, alia popularis oratio. Eoque scripsi libentius, quod mihi ista ~~maximè~~ ^{maximè} quæ appellantur, maxime videntur esse Socratica, longeque verissima. Accipies igitur hoc paruum opusculum lucubratum his tam contractioribus noctibus: quoniam illud maiorum vigiliarum munus in tuo nomine apparuit. Degustabis & hoc genus exercitationum mearum, quibus uti consuevi, cum ea, quæ dicuntur in scholis ~~dicuntur~~ ^{dicuntur}, ad nostrum hoc oratorium transfero disendi genus. Hoc tamen opus in apertum ut proferas, nihil postulo: non enim est tale, ut in arce poni possit, quasi illa Minerva Phidias: tale tamen est ut ex eadem officina exisse appareat.

On s'en ayador, to rader: id est,

Quod solum bonum, honestum.

Pecunia &
id genus non
est in bonis
connume-
randa.

Vereor, ne cui vestrum ex Stoicorum hominum, disputationibus, non ex meo sensu de prompta hac videatur oratio. Dicam tamen quod sentio, & dicam brevius, quam res tanta dici possit. Nunquam, mehercule ego neque pecunias istorum, neque reita magnifica, neque opes, neque imperia, neque eas, quibus maxime adstruiti sunt, voluptates, in bonis rebus aut expetendis, esse numerandas duxi: quippe cum viderem homines rebus his circumfluentes: ea tamen desiderare maxime quibus abundarent. Neque enim unquam expletur, nec satiatur cupiditatis fides: neque ea solum quæ habent, libidine angendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. In quo equidem continentissimorum hominum maiorum nostrorum sæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla & commutabilia pecunia membra, solo verbo, Bona putauerunt appellanda, cum re ac factis longè aliter indicavissent. Potestne bonum cuiquam ma-

lo esse? aut potest quisquam in abundantia bonorum, ipse esse non bonus? Atqui ista omnia talia videmus, ut etiam improbi habuant, & obsint probis. Quamohrem, licet irrideat, si quis vult: plus apud me tamen vera ratio valebit, quam vulgi opinio. Neque ego unquam bona perdidisse dicam, si quis pecus aut suppellectilem amiserit. Nec non saepe laudabo sapientem illum Biantem, ut opinor, qui enumeratur inter septem sapientes. Cuius cum pater in Prienum cepisset hostis, ceterique ita fugerent, ut multa de suis rebus secum asportarent, cum esset admonitus a quodam, ut idem ipse faceret: Ego vero, inquit, facio: nam omnia mea mecum porto. Ille hac ludibria fortuna, ne sua quidem putavit, quae nos appellamus etiam bona. Quid est igitur, quæret aliquis, Bonum? si quid recte sit, & honeste & cum virtute est, id bene fieri, & recte dicitur: & quod rectum & honestum, & cum virtute est, id solum opinor Bonum. Sed hæc videri possunt obscuriora, cum sine appositione exemplorum lentius disputantur: vita atque factis illustranda sunt summorum virorum hæc, quæ verbis subtilius, quam satis est, disputari videntur. Quæro enim à vobis, num ullam cogitationem habuisse videantur ij, qui hanc Rempublicam tam praeclare fundatam nobis reliquerunt, aut auri, aut argentum ad auaritiam, aut amicitiarum ad delectationem, aut suppellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates? Ponite ante oculos unumquemque regum; vultis, incipiam à Romulo? vultis, post liberam civitatem ab ijs ipsis, qui liberaverant eam? Quibus tandem gradibus Romulus ascendit in cælum? Iste, quæ isti bona appellant? aut rebus gestis atque virtutibus? Quid autem Numa Pompilius? minime gratas Dijs immortalibus

Epiphonema
quo concludit
Biantis
sententiam.

Pulchra dicitur
tributio.

Inductione
probat divi-
tias à veteri-
bus Romanis
non habitas
in albo be-
norum.

Enumeratio
vehemens &
copiosa.

* alias, An
putabimus
quenquam
horum cogi-
tasse quic-
quam in vita
sibi expeten-
dum.
Permissio a-
marulenta.

Voluptas
non est sum-
mum bonum.

bus capedines, ac fictiles urnulas fuisse, quā delicatas aliorum pateras arbitramur? Omitto reliquos: sunt enim omnes pares inter se prater Tarquinium Superbum. Brutum vero si quis rogat quid egerit in patria liberanda: si quis item reliquos eiusdem consilij socios, quid spectauerint, quid sequuti sint: num quis existat, cui voluptas, cui diuitie, cui denique prater officium fortis & magni viri quicquam aliud propositum fuisse videatur? Quae res aduocem Perseenna Q. Mutium impulsit, siue vlla spe salutis suae? Quae vis Horatium Coclitem contra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? Quae vis patrem Decium, quae filium deuonit, ac immisit in armatas hostium copias? Quid continentia C. Fabricij? Quid tenuitas victus M. Curij sequebatur? Quid duo propugnacula belli Punici, C. & P. Scipiones qui Carthaginiensium aduentum corporibus suis intercludendum putauerunt? Quid Africanus minor? quid maior? Quid inter horum aetates interiectus Cato? Quid innumerabiles alij? Nam domesticis exemplis abundamus.* An cogitasse quicquam putamus in vita sibi expetendum, nisi quod laudabile esse & praclarum videretur? Veniant igitur irrisores huius orationis ac sententiae: & iam vel ipsi indicent, utrum se horum et cuius, qui marmoreis telis, ebone, & auro fulgentibus, qui sigis, qui tabulis, qui calato auro & argento, qui Corinthijs operibus abundant, an C. Fabricij, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, similes esse valint? Atq; hac quidem, quae modo huc, modo illuc transferuntur, facile adduci solet, ut in rebus bonis esse negent: illud tamen arte tenent accuratèque defendunt, voluptatem esse summum Bonum. Quae quidem mihi vox pecudum vide-

tur esse, non hominum. Tu, cum tibi, siue Deus, siue
 mater (ut ita dicam) rerum omnium Natura dede-
 rit animum, quo nihil est prestantius, neque diuinus,
 sic te ipse abicies, atq; prosterneſ ut nihil inter te, at-
 que inter quadrupedē aliquid putes interesse? Quic-
 quamne bonum est, quod non cum, qui possidet, melio-
 rem facit? Ut enim quisque est maxime boni parti-
 ceps, ita & laudabilis maximè: neque est ullum bo-
 num, de quo non is, qui id habeat, honeste possit gloria-
 ri. Quid autem est horum in voluptate? Meliorem ne
 efficit, aut laudabiliorem visum? an quisquam in poti-
 undis voluptatibus gloria se & predicatione extollit?
 Atqui si voluptas (quæ plurimorum patrocinijs deſen-
 ditur) in rebus bonis habenda non est, eaque quæ est ma-
 ior, eo magis mentem e sua sede, & statim dimouet: pro-
 fectò nihil est aliud bene, & beate viuere, nisi honestè &
 recte viuere.

Repugnat
 bonis melio-
 rem non
 facere.

Assumptio
 argumeta-
 tionis.

Conclusio.

ἢ τὸ αὐτὸ τὸ καλὸν ἢ ἀπὸ τοῦ καλοῦ: ἢ ἡ ἀρετὴ: id est,

Quod se ipsa contenta virtus ad beatè viuendum.

NEc vero ego M. Regulum arummosum, nec in-
 felicem, nec miserum unquā putavi. Non enim
 magnitudo animi eius cruciabitur à Pœnis, non gra-
 uitas, non fides, non constantia, non ulla virtus, non de-
 nique animus ipse, qui tot virtutum presidio munitus,
 tantoque comitatu virtutis septus, cum corpus eius
 caperetur, capieret ipse non potuit. C. vero Ma-
 rimum vidimus, qui mihi secundis in rebus unus ex
 fortunatis hominibus, in aduersis unus ex summis vi-
 ris videbatur, quo beatius esse mortali nihil potest.
 Nescis insane, nescis quantas vires virtus habeat;
 nomen tantum virtutis usurpat, quid ipsa valeat,
 ignoras. Nemo potest non beatissimus esse, qui est

Inductio à
 loco coniu-
 gatorum

* Carperetur
 * Carpi.

torus aptus ex sese, quique in se uno sua ponit omnia.
 Cui autem spes omnia & ratio, & cogitatio pender ex
 fortuna, haec nihil potest esse certi, nibique quod ex-
 ploratum habeat perman surum sibi, ne unum quidem
 dicat, Eum tu hominem terreo, si quævis eris natus
 istius modi, mortis, aut exilij metu: mihi verò quic-
 quid acciderit in tam ingrata civitate, ne recusanti
 quidem enexerit, non modo non repugnant. Quid enim
 ego laboravi, aut quid egi, qui in quo enigilaverunt
 cura & cogitationes mea? Siquidem nihil peperit tale,
 nihil consecutus sum, ut eo statura essem: quem neque
 fortuna, temeritas, neq; minorum labefactaret in-
 iuria. Mortemne mihi minitaris, ut omnino ab ho-
 minibus: an exilium, ut ab improbis demigrandum
 sit? Morsterribilis est ijs, quorum cum vita omnia
 extinguntur: non ijs quorum laus morti non potest:
 exilium autem terribile ijs, quibus quasi circumscriptus
 est habitandi locus: non ijs, qui omnem orbem ter-
 rarum unam urbem esse ducunt. Te miseria, te arum-
 na premunt omnes, qui te beatum, qui te florentem
 putas: tua libi aures te torquent: tu dies, noctesq; cri-
 ciaris, cui nec satis est quod est, & id ipsum quod ha-
 bes, ne non diuturnum sit futurum, times. Te conscientia
 stimulant m. lesiciorum tuorum: te metus exanimat
 iudiciorum, atque legum. Quocunque aspexisti, ut fu-
 ria, sic tra tibi occurrunt iniuria, quæ te respicere non
 sinunt. Quamobrem ut improbo, & stulto, & iner-
 ti nemini bene esse potest: sic bonus vir, & sapiens, &
 fortis miser esse non potest. Nec verò cuius virius, mo-
 resq; laudandi sunt, eius non laudanda una est: ne-
 que perro fugienda vita est, quæ laudanda est. Esset
 autem fugienda, si esset misera. Quamobrem quic-
 quid

Probat nec
 mortem, nec
 exilium mala
 esse.

quid est landabile, idem & beatum, & florens, & expectandum videri debet.

Ὅτι τὸ αὐτὸ καὶ ἀγαθὸν καὶ μακάριον, id est,

Æqualia esse peccata.

PARUA, inquit, res est, atqui magna culpa. Nec enim peccata rerum euentu, sed vitij hominum metienda sunt. In quo peccatur, id potest aliud alio maius esse, aut minus: ipsum quidem illud peccare, quoquo te verteris, unum est. Auri namque enervitas gubernator an palea, in te aliquantum, in gubernatoris inscitia nihil interest. Lapsa est alicuius libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, quam si etiam petulans fuisset in aliqua generosa ac nobili virgine: peccavit vero nihilominus: siquidem est peccare, tanquam transilire lineas. Quod cum feceris, culpa commissa est: quam longe progrediare cum semel transieris, ad augendam transeundi culpam nihil pertinet. Peccare certe licet nemini. Quod autem non licet, id hoc uno tenetur, si arguitur non licere. Id siquidem nec maius, nec minus unquam fieri potest: quoniam in eo est peccatum, si non licuit. Quod semper unum, & idem est, quia ex eo peccata nascuntur, æqualia fiant oportet. Quod si virtutes pares sunt inter se, paria esse etiam vitia necesse est. Atqui pares esse virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantio rem, nec forti fortio rem, nec sapiente sapientio rem posse fieri, facillime potest perspicui. An virum bonum dices, qui depositum nullo teste, cum lucrari impune posset auri pondo decem, reddiderit, si idem in decem millibus pondo auri non idem fecerit? Aut temperantem eum, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Una virtus est consentiens cum ratione, & perpetua constantia.

*Æqualia
peccata.*

*Declarant
exempla, quæ
à speciebus
sumuntur
per indocti-
onem.
similitudo.
Argumenta-
tio ex vide-
factionis.*

Epiphonema

Approbatio
ex comuni-
guit.

constantia. Nihil huic addipoteſt, quo magis virtus ſit : nihil dēmi, ut virtutis nomen relinquatur. Etenim ſi bene facta, recte facta ſunt, & nihil recto reſtitus eſt, ceriè nec bono quidem melius quicquam inveniri poteſt. Sequitur igitur, ut etiam vitia ſint paria : ſiquidem pravitates animi recte vitia dicuntur. Atqui quoniā pares virtutes ſunt : recte etiam facta, quoniam à virtutibus proficiſcuntur, paria eſſe debent. Itemq; peccata, quoniam ex vitijs manant, ſint aequalia neceſſe eſt. A Philoſophis, inquit, iſta ſumus. Metuebam : ne à lenonibus diceret. Socrates diſputabat iſto modo. Bene hercule narras : nam iſtam doctum, & ſapientem virum fuiſſe memoria traditum eſt. Sed tamen quero ex te (quando verbis inter nos contendimus, non pugnis) utrum potius de bonis eſt querendum, quid baiuli, atq; operarii, an quid homines doctiſſimi ſenſerint ? præſertim cum hæc ſententia non modo verior, ſed ne utilior quidem hominum vita reperiri vili poſſit. Quæ vis eſt enim, quæ magis arceat homines ab omni improbitate, quàm ſi ſenſerint, nullum in delictis eſſe diſcrimen ? & aq̃ue peccare ſe ſi privatis, ac ſi magiſtratibus manus inferant ? quæcunque in domum ſtuprum intulerint, eandem eſſe labem libidinis ?

Ab exemplo. Nihilne igitur intereſt (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an ſervum ? Nuda iſta ſi ponas, iudicari qualia ſint, non facile poſſunt. Patrem vita privare, ſi per ſe ſcelus eſt. Saguntini, qui parentes ſuos liberos e-mori, quàm ſervos vivere maluerunt, parricide fuerunt. Ergo & parenti nonnunquam adimi vita, ſine ſcelero poteſt : & ſervo ſapè, ſine iniuria non poteſt. Cauſa igitur hæc, non naturā diſtinguit : quæ quando alteri acceſſit, id ſit propenſum : ſi virique coniuncta eſt,

est, paria fiant necesse est. Illud tamen interest, quod in seruo necando, si id sit iniuria, semel peccatur: in patris vita violanda multa peccantur. Violatur is, qui procreauit: is, qui aluit: is, qui erudit: is, qui in sede ac domo, atque in Repub. collocauit. Multitudine peccatorum prestat, eoque pœna maiore dignus est. Sed nos in vita, non qua cuique peccato pœna sit, sed quantum cuique liceat, spectare debemus. Quicquid non oportet, scelus esse: quicquid non licet, nefas putare debemus. Etiamne in minimis rebus? Eiam. Siquidem rerum modum fingere non possumus, animorum modum tenere possumus: Histrion si paulo se moneat extra numerum, aut si versus pronuntiatus est syllaba una breuior aut longior, exhibetur, & exploditur: in vita, qua omni gestu moderatior, omni versu aptior esse debet, ut in syllaba, te peccare dices? Poetam non audio in nugis; in vita societate audiam eicem digitis peccata dimetientem sua? qua si visa sint breuiora, leniora qui possint videri? cum quicquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atque ordinis: perturbata autem semel ratione, & ordine, nihil possit addi, quo magis peccari posse videatur.

Exemplum à
minore.

in parte: si magis malorum: id est,

Omnes stultos insanire.

EGO verò te non stultum, ut saps, non improbum, Inuehitur in
ut semper, sed dementem, & insanum * rebus * ad P. Clandium.
dicam necessarijs. Sapientis animus magnitudine Vide num
consilij, tolerantia rerum humanarum, contempione rationibus
fortuna, virtutibus denique omnibus, ut maxime sit legendum
septus, vincetur, & expugnabitur, qui nec ciuitate " s. probabo.
quidem pelli potest? Qua est enim ciuitas? Omnisne
contentus ferorum, & romanum? Omnisne etiam
fugiti-

fugitivorum, ac latronum congregata unum in locum multitudo? Certè negabis. Non igitur erat illa tum civitas, cum leges in ea nihil valebant, cum iudicia iacebant, cum mos patrius occiderat, cum, ferro pulsus magistratibus, Senatus nomen in Repub. non erat. Prædonum ille concursus, & te duce latrocinium in foro constitutum, & reliqua cõmationis à Catilina furys ad tuum scelus, furoremq; conversa, num civitas erat? Itaq; pulsus ego civitate non sum, quæ tum nulla erat: accersitus in civitatē sum, cum esset in Republica Consul, qui tum nullas faceret: esset Senatus, qui tum occiderat: esset consensus populi liberi: cum esset iuris, & æquitatis (quæ vincula sunt civitatis) repetita memoria. At vide quàm ista tui latrocinij tela contempserim: iactam, & immixtam à nefariam in me iniuriam semper duxi: percutisse tamen ad me nunquam putari: nisi forte cum parietes disturbabas, aut cum tectis sceleratas faces inseebas, tunc meorum aliquid ruere, aut deflagrare arbutabare. Nihil neque meū est, neq; cuiusquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses * diuinam animi mei constantiā, meas curas, vigil. u., consilia, * quibus Resp. inuicta stat, si huius æterni beneficii immortalē memoriā deleuisses: multò etiam magis, si illam mentem, unde hæc consilia manarunt, mihi eripuisses: tum ego accepiſſe me confiterer iniuriam. Sed si hæc nec fecisti, nec facere potuisti, redditum mihi gloriolum tua dedit iniuria, non exitum calamitosum. Ergo ego semper ciuis eram, & tum maxime, cum meam salutē Senatus exteris nationibus, ut ciuis optimi commendabat: tu ne nunc quidem es ciuis, nisi forte idem hostis esse, & ciuis potest. An tu ciuem ab hoste natur., ac loco,

* Diurnam.

* Quibus te inuictissimo stat Resp.

conclusio à
uitario.

loco, non animo, factisq; distinguis? Cadem in foro fecisti; armatis latronibus templum tenuisti: prinatorum domos, adesq; sacras incendisti. Cur hostis Spartacus, si tu ciuis? Potes autem esse tu ciuis, propter quem aliquando ciuitas non fuit? Et me exulem, tuo nomine, appellas, cum omnes meo discessu exulasse Rempublicam putent? nunquamne, homo amentissime, te circumspicias? nunquamne quid facias considerabis, nec quid loquere? Nescis exilium scelerum esse penam? meum illuditer, ob praeclarissimas res à me ante gestas, esse susceptum? omnes sceleratius atque impij, quorum tute ducem esse profiteris, quos leges exilio affici volunt, exules sunt, etiam si solum non mutarunt. An, quum omnes leges te exulem esse iubeant, non eris tu exul? Non appellatur inimicus, QUI CUM TELO FERRET? ante Senatum tua sica deprehensa est: QUI HOMINEM OCCIDERIT? tu plurimos occidisti: QUI INCENDIUM FECERIT? ades Nympharum mansina deflagrauit. QUI TEMPLA DEORUM OCCUPAVERIT? in foro etiam castra posuisti. Sed quid ego communes leges profero, quibus omnibus es exul? Familiarissimus tuus Cornificius de te privilegium tulit, ut, si in operis Bona Dea accessisses, exulares. At, te id fecisse, etiam gloriari soles: Quomodo igitur tui legibus in exilium eiektus, nomen exulis non perhorrescis? Roma sum, inquis. Et in quidem in * operto fuisse. Non igitur ubique erit, eius loci ius tenebit, si ibi eum legibus * esse non oportebit.

Argumentum à definitione exulis, & à legum autoritate.

Clodius repertus in templo Bonae Deae.

* al. porta al. ponto.

* esse subiectum non oportet.

ὅτι παρὰ τὴν αἰσθητικὴν ἀποφασίαν, καὶ τὴν ἡθελῶς ἀποφασίαν: id est,

Omnes sapientes liberos esse, & stultos omnes seruos.

Inuehitur in M. Antonium.

Laudetur vero hic Imperator, aut etiam appellatur, aut hoc nomine dignus putetur. Quomodo?

aut

Nemo liber
nisi sapiens.

aut euitandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? Refranet primum libidines, spernat voluptates, iracundiam teneat, coerceat auaritiam, ceteras animi labes repellat: tum incipiat alijs imperare, cum ipse improbissimis dominis, decori, ac turpitudini, parere desierit. Dum quidem his obediens, non modo Imperator, sed liber habendus omnino non erit. Praclare enim est hoc usurpatum à doctissimis, quorum autoritate non vterer, si mihi apud aliquos agrestes hac habenda esset oratio: cum verò apud prudentissimos loquer, quibus hac inaudita non sunt, cur ergo similem me, si quid in his studijs opera posuerim, perdidisse? Dictum est igitur ab eruditissimis viris, nisi sapientem, liberum esse neminem. Quid est enim libertas? potestas viuendi, ut velis. Quis igitur vivit, ut vult, nisi qui recta sequitur? qui gaudet officio: cui viuendi via considerata, atque prouisa est; qui legibus quidem non propter metum paret, sed eas sequitur, atque colit, quia id salutare maxime esse iudicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique nisi libenter, ac libere, cuius omnia cōsilia, resque omnes, quas gerit, ab ipso proficiuntur, eodemque referuntur: nec est vlla res, quae plus apud eum polleat, quam ipsius voluntas, atque iudicium? Cui quidem etiam (quae vim habere maximam dicitur) Fortuna ipsa cedit, quae, sic ut sapiens poeta dixit. Suis cuique fingitur moribus. Soli igitur hoc contingit sapienti, ut nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. Quod etsi, ita esse pluribus verbis differendum est: illud tamen breui confitemur, est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum, neminem. Igitur omnes improbi, serui. Nec hoc iam re est, quam dictu inopinatum, atque mirabile. Non enim ita

* Breui confitemur est.

ita dicunt eos esse seruos, ut mancipia, qua sunt domi-
 norum facta nexu, aut aliquo iure civili: sed, si serui-
 tus sit, sicut est, obedientia fracti animi, & abiecti, &
 arbitrio carentis suo, quis neget omnes leues, omnes
 cupidos, omnes denique improbos esse seruos? An ille
 mihi liber videtur, cui mulier imperat? cui leges im-
 ponit, praescribit, iubet, vetat quod videtur? qui nihil
 impraei negare potest, nihil recusare audet? poscit,
 dandum est: vocat, veniendum: eiecit, abeundum: mi-
 natur, extimescendum? Ego verò istum non modò ser-
 num, sed nequissimum seruum, etiamsi in amplissima
 familia natus sit, appellandum puto. Atque, ut in mag-
 na familia seruorum, sunt alij lautiores (ut sibi vi-
 dentur) sed tamen serui, Atrienſes, topiarij: pari
 stultitia sunt, quos signa, quos tabulae, quos calatum
 argentum, quos Corinthia opera, quos aedificia mag-
 nifica nimio opere delectant. At sumus, inquit, prin-
 cipes ciuitatis. Vos verò ne conseruorum quidem ve-
 strorum principes estis. Sed ut in familia, qui tra-
 ctant ista, qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui
 spargunt, non honestissimum locum seruitutis tenent: sic in
 ciuitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt,
 ipsius ciuitatis locum penè in finem obtinent. Magna,
 inquit, bella gessi: magnis imperijs, & prouincijs pra-
 fui. Gere igitur animu laude dignu, * Ecbionis tabu-
 la te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti.
 omitto unde susculeris, & quomodo habeas: intuentem
 te: admirantem, clamores tollentem cum video, ser-
 num te esse ineptiarum omnium iudico. Nonne igitur
 sunt illa festiua? Sunt: nam nos quoq, oculos erudi-
 tos habemus. Sed obsecro te, ita venusta habeantur
 ista, non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta
 puer-

Epiphonema
 quod claudis
 sententiam
 similitudo.

* Hic locus
 variat, de
 quo vide ea
 quae post
 Annotatione
 nes Erasmi
 adieciunt.

puerorum. Quid enim censes? si L. Mummius aliquem
 istorum videret Maellionem Corinthum cupidissime
 tractantem, cum ipse totam Corinthum contempnisset,
 utrum illum ciuem excellentem, an Atriensem seruum
 diligentem putaret? Reminiscat Marcus Curius, aut
 eorum aliquis, quorum in villa, ac domo nihil splendi-
 dum, nihil ornatum fuit, prater ipsos, & videat aliquem
 summis populi beneficijs usum, barbatulos, mululos
 * acceptantem de piscina, & pertractantem, & mare-
 narum copia gloriantem, nonne hunc hominem ita
 seruum iudicet, ut ne in familia quidem dignum ma-
 iore aliquo negotio putet? An eorum seruitus dubia
 est, qui cupiditate peculij nullam conditionem recusant
 durissima seruitutis? Hereditatis spes, quid iniquita-
 tis in seruiendo non suscipit? Quam numquam locupletis
 orbi senis non obseruat? Loquitur ad voluntatem:
 quicquid denunciatum sit, facit: assentatur, assidet,
 miratur, Quid horum est liberi? quid denique non ser-
 ui inertis? Quid iam illa cupiditas (qua videtur esse
 liberior) honoris, Imperij, prouinciarum? Quam
 dura est domina, quam imperiosa, quam vehemens?
 Cethego homini non probatissimo, seruire res coegit e-
 os, qui sibi esse amplissimi videbantur, numera mittere,
 noctu venire domum ad eum, precari, denique suppli-
 care. Quae seruitus est, si hac libertas existimari po-
 test? Quid? cum cupiditatum dominatus excessit, &
 alius est Dominus exortus, ex conscientia peccatorum,
 timor? Quam est illa misera, quam dura seruitus? A-
 dolescentibus paulo loquacioribus est seruiendum? om-
 nes qui aliquid scire videntur, tanquam domini ti-
 mentur. Index vero quantum habet dominatum? quo
 timore nocentes afficis? An non est omnis metui ser-
 uiti?

* Captantem.
 Murenam,
 lampredam
 vocauit.

Seruitus ex
 conscientia.
 Adolescentes
 dicuntur ma-
 los ciues ac-
 cusabant.

uitus? Quid valet igitur illa eloquentissimi viri, L. Crassiciopiosa magis, quam sapiens oratio? ERIPITE NOS EX SERVITUTE. *Quis est ista servitus, tam* Servitus quid sit
claro homini, tamq. nobili? Omnis animi debilitati, et
humilis, & fracti timiditas, servitus est. NOLITE
SINERE NOS CUIQVAM SERVIRE. In liber-
tatem vindicari vult? Minimè. Quid enim? adiungit,
* NISI VOBIS VNIVERSIS: Dominum mutare, * Sic forte
non liber esse vult. QVIBVS ET POSSVMVS ET melius. Nisi
DEBEMVS. Nos verò, siquidem animo excelso, & al- vobis uni-
to, & virtutibus exaggeratò sumus, nec debemus, nec ueris quibus
possumus. Tu posse te dicito: quandoquidem potes: de- & possumus,
bere ne dixeris, quoniam nihil quisquam debet, nisi & debemus
quod est turpe non reddere. Sed hoc hactenus: ille vi- Dominium
deat quomodo Imperator esse possit: cum eum ne libe- mutare, &c.
rum quidem esse, ratio & veritas ipsa conuincat. Red t ad
Antonium,
& abruptè
concludit.

ὅτι μὴ ὁ δὲ οὐδὲς πλεονέκτην: id est,

Quòd solus sapiens diues sit.

QUae est ista in commemoranda pecunia tua tam Contra M.
insolens ostentatio? Solusne tu diues? Proh Di- Crassum
immortales, egone me audiuisse aliquid, & didicisse omnium Ro-
non gaudeam? Solusne tu diues? Quid si ne diues manorum
quidem? Quid si pauper etiam? Quem enim intelli- ditissimum,
mus diuitē? aut hoc verbum, in quo homine ponimus?
Opinor in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberali-
ter viuendum facile contentus sit: qui nihil quarat,
nihil appetat, nihil optet amplius. Animus enim
tuus oportet se iudicet diuitem, non hominum sermo,
neque possessiones tuae. Qui nihil sibi deesse putat,
nihil curat amplius: Qui satiatus est, aut conten-
tus etiam pecunia: concedo diues est. Sin autem

Quod propter

propter auaritiam pecunia nullum quæstum turpem putas, cum isti ordinine honestus, quidē possit esse vltus: si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, aufers, eripis: si socios spolias, ararium expilas: si testamenta amicorum expectas: aut ne expectas quidem, at ipse supponis: hac utrum abundantis, an egentis signa sunt? Animus hominis dives, non arca appellari solet. Quamuis illa sit plena, dum te inanem videbo, diuitem non putabo. Et nīm ex eo quantum cuique satis est, metiuntur homines diuitiarum modum. Filiam quis habet? pecunia est opus? Duas? maiore. Plures? maiore etiam. Si, ut aiunt, Danaï, quinquaginta sunt filia: tot dotēs magnam querant pecuniam. Quantum enim cuique opus est, ad id accommodatur, ut ante dixi, diuitiarum modus. Qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, qua brevi tempore maximas copias exhaurire possint: hunc quomodo ego appellabo diuitem, cum ipse egere se sentiat? Multi ex te audierunt, cum diceres neminem esse diuitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus: quod populus Romanus ex tantis vectigalibus iam pridem vix potest. Igitur hoc proposito nunquam eris dives, antequam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut eo tueri sex legiones & magna equitum, ac peditum auxilia possis. Iam fateris igitur non esse te diuitem: cui tantum desit, ut expleas id quod exoptas. Itaque istam paupertatem, vel potius egestatem, ac mendicitatem tuam nunquam obscure tulisti. Nam ut ijs, qui honeste rem quarunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæsito: sic qui videt domi suæ pariter

n̄ satis.
Conclusio.

Quem diuitem appellabat Crassus.

Declarat rem ad istam similitudine.

pariter accusatorum, atque indicum consociatos greges, qui nocentes, & pecuniosos reos eodem te antore corruptelam iudicii molientes, qui tuas mercedum partitiones in patrocinijs, * intercessionēs pecuniarum in coitionibus candidatorum, dimissiones libertorum ad faenerandas, diripiendāsque provincias, qui expulsionēs vicinorum, qui latrocinia in agris qui cum servis, cum libertis, cum clientibus societates, qui possessiones vacuas qui proscriptiones locupletum, qui cades municipiorum, qui illam Syllani temporis messem recorderetur, qui testamenta subiecta, qui sublato tot homines, qui denique omnia venalia, delectum, decretum, alienam, suam sententiam forum, domum, vocem, silentium; quis hunc non putet confiteri, sibi quaesito opus esse? Cui autem quaesito opus sit, quis unquam hunc verē dixerit diuitem? Est enim diuitiarum fructus in copia: copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia: quam tu quoriam nunquam assequere, nunquam omnino es futurus dives. Meam autem, quoniam pecuniam contemnis, & recte: est enim ad vulgi opinionem mediocris, ad tuam nulla, ad meam modica: de me silebo, de te loquar. Si censenda nobis atque aestimanda res sit, utrum tandem plurius aestimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricij, qui illam pecuniam repudiabat? utrum aurum Samnitum, an responsum M. Curij? hereditatem L. Pauli, an liberalitatem Africani, qui eius hereditatis Q. Maximo fratri partem suam concessit? Hec profecto, quae sunt summarum virtutum, plurius aestimanda sunt, quam illa, quae sunt pecuniae. Quis igitur (siquidem ut quisque, quod plurimi sit, possi-

Dimissiones
in diuersam
missiones.

Colligit argu-
mentatio-
nem, & con-
cludit.

Epiphonema
ex quo con-
cludit.

deat, ita ditissimus habendus sit) dubitet, quin in virtute diuitia sint? quoniam nulla possessio, nulla vis auri, & argenti, pluris quam virtus aestimanda est. O dii immortales! non intelligunt homines, quam magnum vectigal sit parsimonia? Venio enim iam ad sumptuosos: relinquo istum quaestuosum. Caput ille ex suis pradijs sexcenta sestertia, ego centena ex meis: illi aurata tecta in villis, & sola marmorea faciēti, & signa, tabulas supellectilem, & vestem infinitē concupiscenti, non modò ad sumptum ille fructus, est sed etiam ad scēnus, exiguus: ex meo tenui vectigali, detrahitis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Vter igitur est ditior, cui deest, an cui superat? quieget, an qui abundat? Cuius possessio quò est maior, eò pluri requirit ad se tuendam: an qua suis se viribus sustinet? Sed quid ego de me loquor, qui morum ac temporum vitio aliquantum etiam ipse fortasse in huius seculi errore verſer? M. Manilius patrum nostrorum memoria (ne semper Curios, & * Luscinos loquamur), pauper tandem fuit: habuit enim adiculas in Carinis, & fundum in * Labicano: nos igitur ditiores sumus, qui plura habemus? Vtinam quidem essemus. Sed non aestimatione census, verum victu atque cultu terminatur pecunia modus. Non esse cupidum, pecunia est; non esse emacem, vectigal est. Contentum vero suis rebus esse maxima sunt, certissimaque diuitia. Et enim si isti callidi rerum aestimatores, prata, & aereas quasdam magno aestimant, quò ei generi possessionū minime quasi noceri potest: quanti est aestimanda Virtus, quā nec eripi, nec surripi potest unquam: nec naufragio, neque incendio amittitur: nec tempe-

Conclusio
per conten-
tionem.

* C. Fabrici-
um Luti-
num signifi-
cat quem
ter in his Pa-
rad. vix iam
nominauit.

* Licopo.
Collatio cui
subiungit ex-
positionem
sententię.

Nota vir-
tu is poten-
tiam.

statum,

statum, nec temporum permutatione mutatur? quæ præditi qui sunt, soli sunt diuites. Soli enim possident res & fructuosas, & sempiternas: soli quæ (quod est proprium diuitiarum) contenti sunt rebus suis: satis esse putant, quod est; nihil appetunt, nulla re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt. Improbi autem & auari, quoniam incertas, atque in casu positas possessiones habent, et plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inuentus est, cui quod haberet esset satis: non modo non copiosi, ac diuites existimandi sunt.

M. T. CICERONIS PARADOXORVM FINIS.

Q3

M.T.

M. T. CICERONIS DE SOMNIO SCIPIONIS.

Ex libro de Repub. sexto.

* à Manlio
Consule du-
ctus, ad q.

*Q*uoniam in Africam venissem * M. Mani-
nilio Consule, ad quartam legionem
Tribunus (ut scitis) militum, ni-
hil mihi potius fuit, quàm ut Masinif-
sam convenirem, regem familia nostra
iustis de causis amicissimum. Ad quem ut veni,
complexus me senex collachrymans, aliquantog, post
suscepit in cælum, & grates, inquit, tibi ago summe
sol, vobisque reliquis cælites, quod antequam ex hac
vita migro. conspicio in meo regno & his tectis P.
Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor:
ut nunquam ex animo meo discedit illius optimi, at-
que inuictissimi viri memoria. Deinde ego illum de
suo regno, ille me de nostra Repub. percontatus est,
multisque verbis utroque citroque habitis, ille nobis con-
sumptus est dies. Post autem regio apparatus accepti,
sermonem in multam noctem produximus cum senex
nihil nisi de Africano loqueretur, omniaque eius non
solum facta, sed etiam dicta meminisset. Deinde ut
cubitus discessimus, me, & fessum de via, & qui ad
multam noctem vigilassem, arctior, quam solebat,
somnia complexus est. Hic mihi (credo equidem ex
hoc, quod eramus loquuti: fit enim ferè, ut cogitati-
ones sermoneque nostri pariant aliquid in somno, ta-
le, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet
sepissime vigilans solebat cogitare, & lequi) Africa-
nus

nus se ostendit illa forma, qua mihi ex imagine eius, quam ex ipso erat notior. Quem ut agnoui, equidem cohorruui. Sed ille, Ades inquit, animo, & omitte timorem. Scipio, & qua dicam, trade memoria. Videsne illam urbem, qua parere pop. Rom. coacta per me renouat pristina bella, nec potest quiescere (ostendebat autem Carthaginem de excelso & pleno stellarum, illustri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnanda nunc venis pene miles? hanc hoc biennio consul euertes, eritq; cognomen id tibi per te partu, quod habes ex nobis adhuc hereditarium. Cum autem Carthaginem deleneris, triumphum egeris, censorq; fueris, & obieris legatus Egyptum, Syriam, Asiam, Graciam, delegere iterum absens consul, bellumq; maximum conficies, Numantiamque excindes. Sec cum eris curru Capitolium inuectus, offendes Rempub. perturbatam consilijs nepotis mei. Hic tu Africane, ostendas oportebit patriae lumen animi, ingenij, consilijq; tui. Sed eius temporis ancipitem video quasi fatorum viam. Nam cum atas tua septenos oeties Solis anfractus, reditusq; conuerteris, duoq; hi numeri (quorum uterque plenus, alter altera de causa habetur) circumsa naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unu atq; tuum nomen se tota conuertet ciuitas. Te senatus, te omnes boni, te socij, te Latini intuebuntur. Tu eris unus, in quo nitatur ciuitatis salus. Ac ne multa, dictator Remp. Constituas oportet, si impis propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamasset Lelius, ingemissentq; ceteri vehementius, leniter arridens Scipio, Quaso, inquit, ne me e somno excitetis, & pax sit rebus: audite cetera. Sed quo sis Africane alacrior ad tutandam Rempublicam, sic habeto: Omni-

bus qui patriam conseruauerint, adiuerint, auxerint,
 certum esse in caelo, ac definitum locum, ubi beati aeo
 sempiterno fruuntur. Nihil est enim illi principi Deo,
 qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in ter-
 ris fiat acceptius, quam consilia, ceteraque hominum
 iure sociati, quae ciuitates appellantur: harum recto-
 res, & conseruatores hinc profecti, huc reuertentur.
 Hic ego, etsi crum perierimus, non tam metu mortis,
 quam insidiarum a meis, quae mihi tamen uiueretne ip-
 se, & pater Paulus, & alij quos non extinctos arbitra-
 remur. Immo uero, inquit, uiuunt, qui e corporum vin-
 culis tanquam e carcere euolauerunt. Vestra uero
 quae dicitur uita, mors est. Quin tu aspicias ad te ue-
 nientem Paulum patrem. Quem ut vidi, equidem
 uim lacrymarum profudi. Ille autem me amplexus at-
 que osculans flere prohibebat: atque ego ut primum
 fletu represso loqui posse coepi. Quaso, inquam, pater
 sanctissime atque optime, quando haec est uita (ut A-
 fricanum audio dicere) quid moror in terris, quin huc
 ad uos uenire propero? Non est ita, inquit ille. Nisi
 enim Deus is, cuius hoc templum est omne, quod con-
 spicis, istis te corporis custodijs liberauerit, huc tibi a-
 ditus patere non potest. Homines enim sunt hac lege
 generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc te-
 plo medium uides, quae terra dicitur. Hisque animus
 datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sydera, &
 stellas uocatis, quae globosae, et rotunda diuinis anima-
 ta mentibus circulis suos orbesque consueunt celerita-
 te mirabili. Quare & tibi Publi, & pijs omnibus reti-
 nendus est animus in custodia corporis: nec iniussu
 eius, a quo ille est uobis datus, ex hominum uita mi-
 grandum est, ne munus humanum assignatum a Deo
 defugisse

defugisse vidcamini. Sed sic, Scipio, ut annus hic tuus, ut ego qui te genui, iustitiam cole, & pietatem: quæ cum sit magna in parentibus, & propinquis, tum in patria, maxima est: quia ea vita, via est in cælum, & in hunc cætum eorum, qui iam vixerunt, & corpore laxati illum incolunt locum, quem vides (erat autem is splendidissimo candore inter flammæ elucens circulus) quem vos (ut à Graijs accepistis) orbem lacteum nuncupatis. Ex quo omnia mihi contemplanti præclara cætera, & mirabilia videbantur. Erant autem ea stella, quas nunquam ex hoc loco vidimus: & ea magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus. Ex quibus erat illa minima, quæ ultima cælo, citima terris luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terre magnitudinē facile vincebant. Iam verò ipsa terra ita mihi parua visa est, ut me imperij nostri, quo quasi punctum eius attingimus paniteret. Quam cum magis intuer, Quæso, inquit Africanus, quousque homini defixa tua mens erit? Nonne aspicias, quæ in templa veneris? Novem tibi orbibus, vel potius globis, connexa sunt omnia, quorum unus est cælestis extimus, qui reliquos omnes cõplectitur, summus ipse deus, arcēs & continens ceteros: in quo infixi sunt illi, qui volūtur, stellarū cursus sēpiterni: cui subiecti sunt Septē, qui versantur retrò cōtrario motu, atq; cælum. Ex quibus unū globū possidet illa, quam in terris Saturniā nominant, deinde est hominū generi prosper, & salutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis. Tum rutilus horribilisq; terris, quæ Martē dicitis. Deinde subter mediam ferè regionē Sol obtinet, dux, & princeps, & moderator luminū reliquorū, mēs mūdi, & tēperatio, tāta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret, & cõpleat.

Hunc

Hunc ut comites consequuntur alter Veneris, alter Mercurij cursus. In infimoq; orbe Luna radijs Solis accensa cōuertitur. Infra autē eam nihil est, nisi mortale, & caducum, præter animos generi hominū Deorū munere datos. Supra Lunā sunt aterna omnia. Nā ea, quæ est media, & nona, tellus neq; movetur, & infima est, & in eam feruntur omnia suo * motu pondera. Quæ cum intuerer stupens, ut me recepi, Quis hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus, & tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui intervallis cōiunctus imparibus, sed tamen pro rata portione distinctis impulsu & motu ipsorum orbium conficitur: qui acuta cum gravibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit. Nec enim silentio tanti motus incitari possunt, & natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acutè sonent. Quam ob causam summus ille cœli stelliferi cursus, cuius conversio est concitator, acuto & excitato movetur sono, gravissimo autem hic lunaris, atq; infimus. Nam terra nona immobilis manens, ima sede semper hæret cōplexa medium mundi locum. Illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, Mercurij, & Veneris, * modorum septem efficiunt distinctas intervallis sonos: qui numerus rerum omnium ferè nodus est. Quod docti homines nervis imitati, atq; cantibus, aperuere sibi reditum ad hunc locum: sicut alij, qui præstantibus ingenijs in vita humana divina studia coluerunt. Hoc sonitu opplete aures obsurduerunt: nec est ullus hebetior sensus in vobis: sicut in illis, ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominatur, præcipitat ex altissimis montibus, ea gens, quæ illum locum accolit, propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi caret. Hic verò

* alias m.
m.

Hic locus
v. 112.
al. modus.

Catadupa.

tantus

tantus est totius mundi incitatissima conuersione soni-
 tus, ut eum aures hominum capere non possint: sicut
 intueri solem nequitis aduersum, eiusque radijs acies
 uestra sensusq^{ue} vincitur. Hac ego admirans, referebā
 tamen oculos ad terram identidem. Tum Africanus,
 Sentiō, inquit, te sedem etiam nunc hominum contem-
 plari, ac domum: quæ si tibi parua (ut est) ita videtur,
 hæc cælestia semper spectato, illa humana contemnit.
 Tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut
 quàm expetendā gloriā consequi potes? Vides habi-
 tati in terra raris & angustis in locis, & in ipsis quasi
 maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interiectas.
 Hosq^{ue} qui incolunt terram, non modo interruptos ita
 esse, ut nihil inter ipsos ab alijs ad alios manare possit,
 sed partim obliquos, partim * auersos, partim etiam * *transuersos.*
 aduersos stare vobis à quibus expectare gloriā certè
 nullam potestis. Cernis autem terram eandem, quasi
 quibusdam redimitam, & circumdatam cingulis, è
 quibus duos maximè inter se diuersos, & cæli verti-
 cibus ipsis ex utraq; parte subnixos obriguisse primum
 vides: medium autem illum, & maximum Solis ar-
 dore torreri. Duo sunt habitabiles, quorum Australis
 ille (in quo qui insistant, aduersa vobis urgent vesti-
 gia) nihil ad vestrum genus. Hic autem alter subie-
 ctus Aquiloni quem incolitis, cerne quā vos tenui
 parte contingat. Omnis enim terra, quæ colitur à vo-
 bis angusta verticibus, lateribus latior, parua quæ-
 dā insula est: circumfusa illo mari, quod Atlanti-
 cum, quod magnum, quod Oceanum appellatis in ter-
 ris: qui tamen tanto nomine, quàm sit parvus, vides.
 Ex his ipsis cultis, notisq^{ue} terris, num aut tuum, aut
 cuiusquam nostrum nomen, vel Caucasum hunc quem
 cernis,

al.abeuntis.

a'.nobis.

cernis transcendere potuit, vel illum Gangem transf-
 are? Quis in reliquis orientis, aut ^a obeuntis Solis
 ultimis, aut Aquilonis, Austrine partibus tuum no-
 men audiet? Quibus amputatis, cernis profecto quan-
 tis in angustiis vestra gloria se dilatarı velit. Ipsi an-
 tem, qui de ^a vobis loquuntur, quā diu loquuntur?
 Quinetiam si cupiat proles illa futurorum hominum,
 deinceps, laudes uniuscuiusq; nostrū, à patribus accep-
 tas posteris prodero, tamen propter eluisiones, exustio-
 nesq; terrarū, quas accidere tempore certo necesse est,
 non modo non eternam, sed ne diuturnam quidem glo-
 riam assequi possumus. Quid autem interest ab ijs, qui
 postea nascentur, sermonem fore de te, cum ab ijs nul-
 lus fuerit, qui ante nati sint? Qui nec pauciores, &
 certē meliores fuerunt viri: cū præsertim apud eos
 ipsos, à quibus nomen nostrum potest audiri, nemo v-
 nius anni memoriam consequi possit. Homines enim
 populariter annum tantummodo solis, id est, unius a-
 stri reditu metiuntur: re ipsa autem cum ad idem un-
 dē semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eādem-
 que totius cæli descriptionem longis internallis re-
 tulerint: tum ille verē vertens annus appellari potest:
 in quo vix dicere audeo, quā multa secula hominum
 teneantur. Namque ut olim deficere sol hominibus,
 extinguique visus est, cum Romuli animus hac ipsa in
 templa penetravit: ita quādoquē, eadem parte sol
 eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omni-
 bus ad idem principium, stell. q; renocatis, expletum
 annum habeto. Huius quidem anni nondū vigesi-
 mam partem scito esse conuersam. Quocircā si redi-
 tum in hunc locum desperaueris, in quo omnia sunt
 magnis, & prestantibus viris, quanti tandem est ista
 hominum

hominū gloria, qua pertinere vix ad vnius anni partem exiguam potest? igitur altè spectare si voles, atq; hanc sedem, & aternam domum contueri, neque sermonibus vulgi dederis te, nec in premijs humanis spē posueris rerum tuarum: suis te illecebris oportet ipsa virtus trahat ad verum decus. Quid de te alij loquantur, ipsi videant: sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille, & angustijs cingitur ijs regionum, quas vides, nec vnquam de vl' perennis fuit, & obruitur hominū interitu, & obliuione posteritatis extinguitur. Qua cum dixisset. Ego vero, inquā, ò Africane, si quidem bene meritis de patria, quasi limes ad cœli aditū patet, quanquam à pueritia vestigijs ingressus patrijs & tuis decori vestro non defui: nunc tamen tanto premio proposito enitar multo vigilantius. Et ille: Tu verò enitere, & sic habeto, te non esse mortalem, sed corpus hoc. Nec enim tu is es, quem forma ista declarat: sed mens cuiusq; is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse: si quidē Deus est qui viget, qui sentit, qui meminit, qui prouidet, qui tā regit, & moderatur, & mouet id corpus, cui prapositus est, quam hunc mundum princeps ille Deus: & ut ipsum mundū ex quadam parte mortale ipse Deus aternus, sic fragile corpus animus sempiternus mouet. Nam quod semper monetur, aeternum est: quod autē motum affert alicui, quodq; ipsum agitur aliundē, quando finem habet motus, viuendi finē habeat necesse est. Solam igitur, quod sese mouet, quia nūquam deseritur à se, nunquam remoueri quidē desinit: quin etiā ceteris, quæ mouētur, hic fons, hoc principium est mouendi. Principio autē nulla est origo: nam ex principio oriuntur omnia: ipsi autē nulla ex re fieri potest

potest: nec enim esset hoc principium, quod gigneretur aliunde. Quod si nunquam oritur, nec occidit quidem unquam. Nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit: siquidem necesse est à principio omnia oriri. Ita sit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum à se mouetur: id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cælum, omnisque natura, * necesse est, nec vim ullam nanciscatur, * quæ à primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur aeternum id esse, quod à se ipso moueatur: quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? Inanimatum est enim omne, quod impulsu agitur externo. Quod autem anima est, id motu cietur interiore, & suo. Nam hac est natura propria animæ, atque vis. Quæ si est una ex omnibus, quæ sese moueat, neque nata est certe, & æterna est. Hanc tu exerce in optimis rebus. Sunt autem hæc optima cura, de salute patriæ, quibus agitur & exercitatus animus velocius in hanc sedem, & domum suam peruolabit: Idque ocius faciet, si iam tunc cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, & ea quæ extra erunt, contemplans, quàm maximè se à corpore abstrahet. Nam eorum animi, qui se corporis voluptatibus dederunt, earumque se quasi ministros præbuerunt impulsuque libidinum voluptatibus obedientium, Deorum, & hominum, iura violauerunt: corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur, nec in hunc locum, nisi multis exagitati seculis reuertuntur. Ille discessit: ego somno statim solutus sum.

M. T. C. DE SOMNIO SCIPIONIS FINIS.

INDEX RERVM ET VER- BORVM.

A.

A bstinentia Afric. P. 100	Adolescentiæ vet compara-
141	tur. 211
Abstinentia beneuolentiam	Adolescentiũ petulantia ma-
multitudinis conciliat. 101	gis est, quam senum. 206.1
16	Adolescentia multo plures,
Academiæ ratio quid à cæt-	quàm senectus, mortis ca-
ris differat. 72.2	sus haber. 108.19
Accij poeta Versus de Atreo	Adolescentum imbecillitas
146.29	• consilij propria. 50.51
Accusatoris nomen fugien-	Adulari, passiue. 40.15
dum. 89.14	Ab adulatoribus facile fal-
Accusatio multos illustrauit.	luntur omnes. ibid.
ead 1	Adulator occultus. 322.7
Acculare innocentēs, impi-	Æacus. 43.1
um. ead. 18	Ædes ruinosæ & materiæ.
Accusatio laudem peperit. L.	126.11
Crasso adolescenti. 88.32	Ædilitatum splendor. 92.24
Accusatio quibus de causis	Æginetis pollices præcisi 123
suscipienda. 8.89	15
Acta agere. 148.10	Ægina propinqua Piræo. ibi.
Actio cognitioni anteponen-	18
da. 65.28	Æquitas lucet ipsa per se. 55
Actiōe in omni suscipienda,	28
consideranda sunt hone-	Æsopus, fabularum actor. 50
stas & efficiendi facultas.	1
33.34. & modus. 60.8	Ætate ut quisque antecedit,
Adiuuare opera præstantius,	ita sententię principatum
quàm pecunia. 90.13	tenet in augurum colle-
Admirabilitas quibus rebus	gio. 240.9
comparetur. 83.11	Ætati cuique sua tempesti-
Adolescentes quibus è rebus	uitas data est. 204.24
commendationem petere	Ætati cuique sua sunt studia.
debeant. 152.7	60.1
Adolescens aliquid senile ha-	Ætatibus corroboratis ami-
bere debet. 106.10	citię iudicandę sunt. 100.16
Adolescentiæ vituperatio.	Æchionis tabula. 239.25
11. 17	Africani dictum pulcherri-
	mum

ET VERBORVM.

mum.	40.5	Amicitiz prima lex, vt neque
Africanus imitatus patrem.		rogemus res turpes, neque
	101.5	faciamus rogati 169.5
Africanus Prior anno ante		Amicitia orta à natura, non
cenforem. M. Catonem		ab indigétia. 164.10.165.14
mortuus est.	199.11	Amicitiam vsque ad extre-
Africanus maior.	232.18	mum vitæ diem permanere
Africanus minor.	ibid.	cur difficile sit. 166.27
Agamemnon immolauit Iphi-		Amicitias qui magis querant.
geniam filiam.	142.11	171.8
Agésilas:	75.6	Amici qui deligendi. 177.21
Agis rex occisus.	102.11	Amicitiz veræ difficultatē
Agraria lex Philippi.	99.19	reperiuntur in iis qui in
Agri fertiles inuitandi.	23.29	honoribus reque publica
Agriculturæ laus.	64.25	versantur. ibid. 15
Agricolarū voluptates.	ibid.	Amicus certus in re in certa
Agri bene culti laus.	65.16	cervitur. ibid. 21
Agrigentinus quidam doctus		Amicitiz fines ac termini, de-
vates.	162.27	que iis variz sententiæ. 174.20
Aiax, tragædia.	49.21	Amicitiz ne in graues inimi-
Aiax Telamonius.	50.1	citias conuertantur, cauē-
Albinus Sp.	194.19	dum est. 182.8
Alexander.	75.7	Amicitiz quæ minus proban-
Alexander Macedo, humani-		tur, dissuendæ magis, quàm
tate superatus à patre.	39.31	discindæ sunt. 181.21
Alexander Pheræus ab vxore		Amicitia inter æquales ma-
interfectus.	79.6	gis elucet. 26.6
Ambitiosos quorum similes		Amicitiz veræ sempiternæ
effexerit Plato.	38.19	sunt. 166.18
Amicitia honesto excitatur.		Amicitia quare propinquitati
	26.17	præster. 160.27
Amicitia vnū ex pluribus ef-		Amicus, tanquam alter idem.
fici Pythagoras voluit.	26.18	220.11
Amicorum consilium in re-		Amor princeps est ad bene-
bis secundis maxime ne-		uolentiā coniungendā. 165.8
cessarium.	40.11	Amici noui. 179.3
Amicorum paria rarissima.		Amicorum bene suadentium
	159.10	auctoritas in amicitia pluri-
Amicitia maxime perturbat		mum valere debet. 170.21
officia.	122.6	Amicorum causa multa faci-
Amicitiz præstat iustitia, ibi.		rum, quæ nostra causa non
		facereamus

ET VERBORVM.

faceremus.	174.29	Antipatri cypio de honesto.	135
Amicitia quid sit.	161.3		12
Amicorum omnia communia.	26	Appellus Venus.	19.23
	6	Apollinis Pythij oraculum.	101.15
Amare quid sit.	189.25	Appetitum rationi lege naturæ sub-	45.18
Amilcar Annibalis pater.	143.4	iectus est.	44.24
Animantium omnium communis		Appius Claudius cæcus, pacis cum	
sui suorumq; tuendi cura.	8.15	Pyrrho dissuasit.	198.11
Animorum natura cur mortalis es		Appius cæcus quatuor filios, quin-	
se non possit.	222.223	que filias habuit.	106.5
Animus hominis diues, non arca		Appij oratio, qua pacem cum Pyr-	
appellari debet.	244.7	rho dissuasit.	ibid.
Animi vitia grauiora.	115.24	Aqua hæret.	151.19
Animi motus in quo versati debent.	44.23	Aquilij de dolo malo formulæ.	128
Animus cælestis ex altissimo domicilio depressus in terram.	223		129
Animus nihil præstantius.	231.3	Arati præclarum consilium ad constituendam temp.	102.29
Animus in custodia corporis quoad deo videtur, retinendus.	428	Aratus Sicyonius Nicoclem tyrannum occidit.	ibid.23
	30	Arbitrorum formulæ.	132.9
Animi magnitudo in contemnenda voluptate, vita, re.	114.20	Architas Tarentinus.	207.8
Animi generi hominum deorum munere dati.	212.13	Areopagitas constituit Solon.	24.2
Animi opera maiora, quam corporis.	87.20	Arganthonius quidam octoginta regnavit annos, centum & viginti vixit.	230.9
Animorum natura æterna.	185.11	Argentarij apud omnes ordines gratiosi.	128.1
Animorum vis duplex.	44.16	Aristides iustus.	111.23
Animorum motus duplices.	56.29	Aristidis auctoritas Athenis.	114
Annibal callidus.	47.24	11. sententia de Themistoclis consilio.	ibid.
Annibal crudelis.	19.29	Aristippus auctor sectæ Cyrenaicæ & Aniceræ, omne bonum in voluptate posuit.	150.28
Annulus Gygis.	112.27	Aristo.	5
Annum solis reditu metimur.	252	Aristo Chius de senectute scripsit.	192.21
	18		4
Annus vere vertens multa hominum secula complectitur.	ibid.	Aristoteles.	4
	23	Aristoteles quid de pecuniarum effusionibus	
Antipater Tyrius.	134.28		
Antiope, tragædia.	50.1		

INDEX RERVM

effusionibus sentiat.	92.8	Auctio de bonis ciuium.	103.20
Aristotelis opinio de honesto.	119	Augures maiores natu, iis etiam	
	2	qui cum imperio sunt, antepo-	
Artificia quæ liberalia, quæ sordi-		nuntur.	283
da.	64.18	Auspicia quæ sunt optima.	196.16
Assentatio ab amicitia remouenda.	186.28	B	
Astutia tollenda.	132.31	Argulus Illyrius latio.	85.6
Astutias aliter leges, aliter philoso-		Beata vita in quo contineatur,	
phi tollunt.	131.18	ex Metrodori sententia.	151
Atticus.	43.5		4
Athenæ exemplis illustres.	3	Bella cur suscipienda.	17.31
Atheniensis in Aginetas duri.	123	Bellæ gloriæ studium in veteribus	
	15	Romanis.	29.1
Attilius Regulus iterum à Pœnis		Bellum de salute, cum Celtiberis,	
captus.	143.30	cum Cimbris: de imperio, cum	
Attilius vigilando necatus.	144.27	Latinis, Sabinis, Samnitibus,	
Attilius Calatinus primarius populi		Pœnis, Pyrrho.	19.28
vir.	216.21	Bellæ & res maiores ne sint urbanis,	
Attilius L. cur sapiens habitus.	265.25	an contra.	ibid.
		Bella iusta quæ.	19.15
Atticus Pomponius cognomen A-		Bellum Punicum tertium M. Caro-	
thenis reportauit.	192.1	ni consilio illatum.	32.23
Atticus Sulpicio multum utebatur.	154.1	Belli gloria adolescentibus quæ-	
		renda.	87.8
Attij poetæ versus de regno.	138	Bene agere quid sit.	132.12
	5	Bene & beate viuere nihil aliud est,	
Auaritia senili nihil absurdius.	218	nisi honestè & rectè viuere.	131
	14		16
Auaritia nullum est tetrius vitium.	101.10	Benefacta malè libata, malefacta	
		sunt.	94.22
Auaritia populos omnes perdit.	ibid.	Beneficia citra iniuriam esse de-	
		bent.	97.1.17
Auari plus semper appetunt.	148	Beneficia quæ plurimi faciend.	23
	21		27
Auaritia Spartam perditura.	161	Beneficentia, benignitas, liberali-	
	16	tas, eadem.	12.8
Auaritia inuitæ præcipua causa.	13	Beneficentia Herculem indecorum	
		numerus retulit.	114.30
Auaritiæ vituperatio.	101	Beneficij & liberales natura sumus.	165.27
			Beneficium

ET VERBORVM.

Beneficium qui dat, mores non fortunam sequi debet.	97.17	Bonum virum esse semper, est vile.	130.16
Beneficia in quos conferenda.	94.16	Boni viri qui appellandi sint.	160.19
Beneficij immemorem omnes oderunt.	94.31	Bonus nemo miser esse potest.	212.17
Beneficia in singulos.	97.1	Boni viri definitio.	134.17
Beneficia in temp.	99.6	Bonum summum, conuenienter naturæ viuere, è Stoicorum sententia.	112.1
Beneficia in egenissimos quosque præcipue conferenda.	24.14	Bona ea omnia sunt habenda, quæ secundum naturam sunt.	99.24
Beneficia omnibus communicanda, quæ.	96.6	Bonorum æquatio non laudanda.	99.14
Beneuolentiam adolescentuli ardore quodam amoris indicant.	23.10	Bonum solum honestum.	99.24
Beneuolentiam ciuium blanditijs & assentionibus colligere turpe est.	176.17	Bona caduca & incerta.	161.8
Beneuolentiæ colligendæ præcepta.	81.5	Bonitatem qui tollant.	116.1
Beneuolentiæ ratio.	23.18	Brutus quid in patria liberandæ spectant.	230.4
Benignitas quas cautiones habeat.	21.27	Brutus accusator.	89.15
Benignitas quæ sit utilis reipub.	93.94	Brutus L. in liberanda patria interfectus est.	274
Benignitas largitioni antepone- da.	ibid.	C	
Benignitate nihil hominis naturæ accommodatius.	22.27		
Benignitas propensior esse debet in calamitosos.	94.16	Cæcilius.	105.30
Bias sapiens.	226.8	Cæcilius versus contra senectutem.	201.13
Bianus patriæ Priene.	ibid. 9	Cæsar tyrannus.	78.1
Bias omnia secum portabat. ibid.	11	Cæsar C. regnandi causa peruerit omnia.	14.9
Blandus amicus à vero interfecti potest adhibita diligentia.	187.14	Cæsaris largitiones non liberales, sed iniustæ.	22.10
Bona bonis quæ anteponantur.	107.25	C. Cæsar. L. F.	67
Boni viri qui sint,	132.12	Cæsar reprehensus.	137.5
		Cæsar C. auli patris frater.	17.23
		Cæsaris dictatoris vituperatio.	103.104
		Cæsar dictator ciuium bona vendidit.	ibid.
		Callicratidas nimio gloriæ studio Lacedæmonis nocuit.	67.8
		R 2	Callipho

INDEX RERVM

Collipho philosophus.	152.8	Cato inter Africanorum ætates in-	
Calphurnius P. Lanarius.	130.22.	teriectus.	230.19
Calumniæ exempla.	16.17.	Cato M. miles.	195.26
Calypso.	40.7	Caro perfectus Stoicus.	217.13
Cannius C.	127.23.	Caro Censorius Africani prioris	
Campus Martius.	46.5.	ferè æqualis.	106.15
Ad Carceres à calce reuocari.	7.9.	Cato cur sapiens habitus.	194.6
Carthago euerfa à Pauli filio.		Cato è vita discedit tanquam ex	
	101.5	hospitio, non tanquam ex do-	
Carthago deleta.	18.8	mo.	200
Castigatio omnis vacare contume-		Cato repuerascere non vult. ibid.	
lia debet.	39.8	Cato M. quaestor.	195.28
Catonis senis præcepta quatuor ad		Catulus Q. Pompeio non inferior.	
utilitatem rei familiaris.	105.		34.29
	28	Catulorum sermo qualis.	48.10
Catonis facta, Socratis dicta lau-		Catuli optimè Latina lingua vti	
dantur.	156.23	purabantur.	57.20
Cato Censorius Græcarum litera-		Celare & tacere, non idem sunt.	
rum perstudiosus in senectute.			125.26
	192.27	Cella vinaria, olearia, penaria.	
Cato M. prætor.	191.29.		214.3.
Catonis liber de rebus rusticis.		Censor L. Mummius.	101.7
	64.27.	Censor Africanus.	ibid.5
Cato Uticensis nimis acerbus in		Cethegus.	195.30
publicanos & socios ærarij causa		Cethegus M. Suadæ medulla dictus	
	139.18	ab Entio.	211.28.
Catonis dictum.	186.14	Chrysippi dictum.	121.26
Cato Uticensis cur se interficere		Ciceronis de oppressa coniuratio-	
debuerit.	49.11	ne gloriatio.	35.4
Cato sapiens habitus.	111.27	Ciceronis versus.	65
Catonis maioris dicta.	105.30.	Cicero stante repub. plus tempo-	
Cato senex collegit		ris in agendo, quàm in scriben-	
	45.28.	do ponebat.	69.27
Catonis egregia laus.	130.25	Cicero Academicus fuit.	72.1
Cato M. legem Voconiam suasisit.			113.11.
	157.2	Ciceronis de gloria libri duo.	81
Cato M. quo anno natus.	125.25		10.
Catonis M. de Carthagine suspi-		Ciceronis Lælius.	ibid.
cio.	199.5	Ciceronis filij laus in re militari.	
Cato Bruti auunculus.	227.5		8.8
		Cicero	

ET VERBORVM.

Cicero M. omnes honores adeptus suo anno. 93.23	Communia ciuibus inter se quæ sint. 52.6
Cicero M. scripsit libros de rep. 94.6	Comœdia antiqua. 45.25
Ciceronis ædilitas. 93.24	Comparatio pulcherrima. 107.22
Cicero consul. 23.93	Concordia fundamentum reip. 101.25.
Cicero Academicus. 113.11	Coniugii societas prima. 26.5
Cicroni in ingrata repub. neque mors, neque exilium recusanti euenissent. 232.13	Consideratio tempus, & diligen- tiam postulat. 11.6
Cicroni reditum gloriosum in mi- corum dedit iniuria, non exitum calamitosum. 237.27	Consuetudinis maxima vis est. 178.32
Cincia lex à Maximo laudata. 195.31	Consulatus Ciceronis. 93.4
Cincinnatus dictator. 163.	Contemptus quos homines se- quatur. 83.23
Cineas Theſſalus. 208.27	Contentio. 57.4
Cimon Atheniensis. 95.29	Contentio plus ad gloriam valet quàm sermo. 88.21
Circe. 49.17	Continentiæ tractatio. 150.35
Ciuitas, quæ dici possit. 235.31	Conuiuium melius Latini, quàm Græci nominarunt. 210.1
Ciuitatis cum familia comparatio. 239.19	Corinthus cur deleta. 18.9
Ciuis quis sit. 236.29	Corin. à Mummio euerſa. 107.7
Ciuitatum rectoribus & conserua- toribus patet in cœlum aditus. 348.1	Coriolanus. 167.25
Claudij Centumali factum in pro- bum. 130.19	Cornelii Scipionis P. facta ab A- fricano prædicantur. 246.15
Claudij Ap. F. ædilitas. 92.29.	Corporis bona externis antepo- nenda. 105.18
Clodij P. Conatus. 93.16	Coruncanus etiam senex reip. vti- lis. 198.9.
Clementia & placabilitas magnis viris dignissima. 34.31	Crassi M. de diuitiis opinio. 13.28
Cleombrotus inuidiam timens, La- cedæmonios perdidit. 37.16.	Crassus M. 48.4.
Clytemnestra, tragœdia. 49.32	Crassus L. 47.15
Colendi qui. 63.20	Crassus L. adolescens ex accusari- one laudem consecutus. 87.10
Collatinus Tarquinius à Bruto colligæ emissus. 121.4	Crassi diuitis ædilitium munus. 92.25
Communitas hominum falso orta dicitur à necessitate vitæ. 67.5	Crassus pro diuitiis, de honesto non curabat. 13.26
	Crassi L. copiosa magis quàm sa- piens

INDEX RERVM

ens oratio.	141.1	reddere.	241
Cratippus Peripateticorum prin-		Decius P. quarto consulatu se pro	
ceps.	3.18	repub. deuotus.	209.5
Cratippus laus.	72.3	Decii duo.	111.22
Cratippus ætate Ciceronis prin-		Decorum.	41.19
ceps philosophorum.	108.10	Decorum ab honesto quid differat.	ibid.
Crat. opinio de honesto.	117.32	Decorum fufum est per omnes par-	
Crudelitas inimica nature.	123.2	tes honestatis.	42.17
Cura optima de salute patriæ.	254	Decori duplex descriptio.	ibid.
	17	Decor in poeticum.	ibid. 18
Curio utilitatem præponebat æ-		Decorum tribus in rebus possum	
quiritati.	139.25	st.	ibid. 18
Curius etiam senex reipub. utilis.	198.9	Decorum ab honesto separari non	
Curius M. oblatum aurum repudi-		potest.	41.20
auit.	214.2	Defensio accusatione laudabilior.	
Curi M. de Samnitibus, de Sabinis			88.30
de Pyrrho triumphauit.	214.3	Defendendi interdum etiam noc-	
Curius M. extrema ætate ruri vixit.		centes.	88.89
	214.2	Definitio necessaria principio dis-	
Curii M. villa.	ibid.	putationis.	69
Curius M. & T. Coruncanus inter		Deliberanda ea non sunt, in qui-	
se coniunctissimi.	168.26	bus est turpis ipsa deliberatio.	
Curii M. tenuitas victus.	230.14		119.20
Curii M. domus nihil ornatum ha-		Demetrius à Macedonibus re-	
buit præter ipsum.	240.6	ctus.	79.8
Cynicorum inuercundia.	35.12	Demetrius Phalereus.	4.18
Cyrellus quidam lapidibus obitu-		Demosthenes.	ibid. 25
rus.	324.5	Deos non nocere.	73.13
Cyrus.	75.6	Deposita non semper reddenda.	
Cyrus Persarum rex agricultura			142.15
Maximè oblectatus.	215.20	Detrahendi de absentibus studium	
Cyri morientis sermo, apud Xeno-		vitiosam naturam signifi- at.	8.8
phonem.	203.11	Diocæhi liber de interitu homi-	
Cyri morientis de animarum æter-		num.	75.12
nitæ oratio, apud Xenophonem.	223.6	Diligentia in amicitis comparan-	
		dis.	176.14
		Diligere oportet cum iudicaueris.	
			184.2
D amon Pythagoricus.	112.29	Dinomachus philosophus.	132.9
Debetur id, quod turpe est non		Diogenis	

ET VERBORVM.

Diogenis Babylonii, Stoici opinio de honesto.	125.10	uicit. 109.19. delectabatur cereo funali & tibicine.	ibid
Dionysius superior quanto moru vixerit	78.22	Duodecim tabularum de tutela.	129.2
Dionysius tyrannus.	122.29	E	
Dissensio sine acerbitate inter Africanum & Metellum,	38	Eloquentiarum laus.	66.16
	18	Eloquentia quid.	88.10
Dissimilitudo dissociat amicitias.	180.21	Eloquentiarum intermissio.	96.19
Diuitias amare, parui angustique animi est.	31.1	Ennii poetarum loci suae versus, diuersae ad res prolatae, suo quisque numero notati.	18.26
Diuitiarum fructus in copia est.	243.36	Ennii versus de fide.	146.6
Diuitiarum modum ex quo, quantum cuique sat est, homines metiuntur.	241.242	Ennii versus ad Flaminium.	191
Diuitiarum cur exasperantur.	13.21	Ennii versus de Fabio Maximo.	31
Dives non est, cui quae sit opus est.	243.11	Ennii versus de senectute sua.	119
Dives quis sit.	241.18		16
Diuisio rerum ad tuendam vitam pertinentium.	73.5	Ennius praecellere paupertatem & senectutem tulit.	198.14
Diuisiois vitium aliquid praeterire.	7.24	Ennius quot annos vixerit.	ibid.
Dolor contra naturam.	113.22	Ennii versus ex persona Apii caeci.	ibid.
Dolere malum non esse, philo sophi nonnulli affirmant.	136.13	Ennius censet non lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur.	221.5
Dolorum faces.	83.1	Ennius de Homero sapientissime cogitare, & loqui solebat.	250
Dolus malus legibus vindicatus.	120.20	Epicurei peruertunt praecipia ethicorum.	5
Dolus malus quid.	ibid.	Epicureorum sententia de Deo.	14.8
Domus hominis honorati qualis esse debeat.	59.15	Epicurus satis forriter de dolore dicat.	151.15
Domum dominus honestate debet non contra.	ibid.	Epicuri de bono & malo sententia.	451.21
Domus seminarium reip.	26.12	Epigoni tragodia.	49.31
Domus finis, versus.	ibid.	Epigoni.	61.10
Drusus M.	47.17	Epigoni.	ibid.2
Quilius Pœnos primus claudere		Euripidis versus.	137.11
		Exercitatio in omni re necessaria	

INDEX RERVM

ria.	28.2	sedebant.	106.6
Exercitatio in senibus quid efficiat.	205.3	Formæ dignitas quomodo tuenda.	56.13
Exigere non accerbè couenit	95.10	Fors hera.	20.4.
Exilium quibus terribile.	232.15	Fortis animus duabus in rebus cernitur.	30.24.
Exules qui sunt.	257.5	Fortissimus quisque, imperandi cupidissimus.	30.8
F		Forti viro vis adhiberi non potest.	148
Fabius Q. Labeo.	17.7	Fortitudo sine iustitia in vitio.	29.11
Fabij Maximi laus.	37.20	Fortitudinem quomodo definiant Stoici.	ibid.
calliditas.	47.29	Fortitudo est dolorum laborumque contemptio.	151.13
Fabricius iustus.	111.23	Fortuna cæca.	174.2
Fabricius etiam senex reip. utilis.	198.8	Fortunæ magna vis in utramque partem.	76.12
Fabricij continentia.	164.26	Fortunam suis quisque fingit moribus.	238.16
Fabula Platonis vtilissima.	120	Fraus odio digna maiore, quàm vis	21.8.
	15	Fraus vulpeculæ propria, vis leonidis.	ibid.
Falsum iurare, peierare non est.	147.8		
Fides vnde dicta.	13.1	G	
Fides vt nobis videatur, quibus artibus elaborandum.	82.8	Gabinia lege, quanta labe facta sit.	169.23
Fidei bonæ nomen latissimum.	132.15	Gallus dimetiendi cœli & terræ studiosissimus.	211.13
Fides vel hosti seruanda.	18.20	Gemma in vitibus.	213.6
	147.1	Geometrarum non omnia doceant.	117.26
Fidei templum in Capitolio.	146.8	Gloriæ cupiditas in maximis animis & ingenijs.	14.12
Fides & constantia in amicitia desiderantur.	177.28	Gloriæ cupidi homines facile ad res iniustas impelluntur.	39
Fidei vis.	134.27		16
Finis bonorum & malorum simplex esse debet.	152.13	Gloriam qui, susceptis laboribus	
Flaminius C. tribunus pl.	196	Ipse, vix inuenitur.	ibid. 17
	13.		Gloriæ
Flaminius L. è senatu eiectus	103		
Ireciale ius. 18.10. cum hostibus commune.	135		
Ignorari à Catone improbatum.	105.32		
Generatores ad medicinam lanum			

ET VERBORVM.

Gloriæ cupiditas libertatem eripit.

31.23

Gloriam qui contemnunt, non reprehendendi.

32.26

Gloria tribus è rebus constat.

84

Gloriæ consequendæ viam Socrates quam traderet.

86.7

Gloriam è rebus bellicis petere adollescentes debent.

87.9

Gloria diutius anteponenda.

105

Gloria hominum angustis finibus interminatur, nec diuturna esse potest.

352.5

Gnathonum multi similes.

187.11

Gorgias Leoninus Isocratis magister.

197.9

Gorgias Leontinus centum & septem compleuit annos.

ibid.

Gorgias Leontini de sua senectute responsum.

ibid.13

Gracchi filij vituperantur.

86.18

Gracchi patris laus.

ibid.

Gracchi C. fumentaria largitio.

99.12.

Gracchi Tiberij filij, Africani nepotes.

102.18.

Grac. Tib. qui secuti sunt.

169.2

Gracchus Tib. regnum occupare conatus est.

168.2

Græca cum Latinis coniungenda.

3.25

Græcorum nobiles victoriæ.

29.1

Græca verba Latinis inculcare ridiculum.

49.2

Græcia, manante à Lacedæmonis malo, cecidit.

102.16

Græcorum consuetudo, ut ijs proponatur, de quo disputent quam-

uis subito.

160

Gratiæ & pecuniæ comparatio.

97.29

Gratidianus prætor, lapsus in officio boni viri.

134

Gyges Platonicus, ex pastore rex.

119.27

Gytheum.

123.13

H

Hæreditas optima quæ quid efficiat.

240.14

Hasta bis in foro posita.

183.21

Hecatonis Rhodij lib. de officijs.

129.25.139.30

Hercules Prodicti.

51.12

Hercules in celestium numero collocatus propter beneficia in humanum genus collata.

114.29

Herillus.

5.30

Herodoti locus.

85.15

Hesiodi locus.

23.27

Hesiodus de stercoreatione verbum non fecit.

213.30.

Hippolytimors.

16.16

Homerus auctor optimus.

143.7

Homerus multis ante Hesiodum seculis fuit.

213.21

Homerus de stercoreatione memin.

ibid.34.

Homo cæteris animantibus, quantum & in quo præstet.

8.22

Hominis propria appetitio principatus.

9.14.

Homo solus ordine sentit.

ibid.20

Hominis propria veri inuestigatio, & in prudentia posita.

10.18

Homines quidam non res, sed nomen.

46.18

Homines secundum deos, hominibus maximè viles.

73.14

Homines

INDEX RERVM

Homines hominibus plurimum no- cent.	75.18	Hollis, olim peregrinus.	19.11
Hominum studia in nos quomodo excitantur.	76.10	Humanæ res fragiles & caducæ.	114.33
Homo hominij consultum vult.	115.19	Idem.	106.7
Honestum laudabile natura.	9.12	Iason Phærus callidus.	47.28
Honestum quibus ex rebus con- flectur.	ibid.	Imperii cupiditas in maximis ani- mis & ingeniis.	14.11
Honestum è quatuor veluti fonti- bus manat.	ibid.	Imperianon semper expetenda.	31.24
Honestum nihil quod iustitia vacat.	30.8	Imperium non est scelere quæren- dum.	149
Honestas à partibus quatuor ma- nat.	92	Imperator quis sit.	237.30
Honestas per se animos omnium mouet.	65.4	Impii aduersus deos qui sunt.	170
Honestum quid sit, è Stoicorum, Peripateticorum, Socratis sen- tentia.	109.31	Improbi serui sunt.	238.31
Honestum verum in sapientibus so- lis.	111.6	Incessus quæ ratio.	56.18
Honestas omni pondere grauior est habenda.	119.1	Iniuria fit duobus modis.	21.8
Honesti vis.	123.31	Iniustitiæ duo genera.	13.9
Honestas naturâ temporibus fiunt non honesta.	142.21	Inspiciente fortunato nihil est intole- rabilis.	174.4
Honestatis partes quatuor, pruden- tia iustitia, animi magnitudo, continentia.	ibid.	Insuperonibus nihil inuenit agricul- tura solertius.	213.29
Honoris certamen etiam inter op- timos, amicitiam labefactat.	167.10	Inuita Minerua nihil decet.	48.28
Horatius Cocles.	230.11	Iocandigenus duplex.	45.15
Hortensius, Ciceronis liber.	101	Iocandi genus quale esse debeat.	ibid.
Hortensii ædilitas.	92.33	Ira sci grauius inimicis non oportet.	38.29
Hortensii potentia.	133.16	Ira omnibus interdum repudianda est.	39.14
Hortus altera succidia.	236	Ira malè laudatur à Peripateticis.	ibid.
Hospitalitas à Theopr. laudatur.	139	Ira torum, aut alioqui commotorum forma ipsa corporis tota mutatur.	45.1
		Ira nihil rectè fieri patitur.	58.32
		Isocrates.	4.18
		Isocrates Gorgiz Leonini discip.	

ET VERBORVM.

seip. 197.9
 Iso rites vixit annos vno minus
 centum. ibid.
 Isocrates quarto & nonagesimo an-
 no Panathenaicon scripsit. i-
 bid.
 Italicum bellum. 100.25
 Iudiciorum ratio duplex. 88.29
 Iudicium fallax in cupiditate reg-
 nandi. 119.11
 Iudicium addebatur ex fide bono.
 120.3
 Iura belli. 17.21
 Iuris ciuilis cognitio laudabilis. 96
 10
 Ius civile neglectum. 96.13
 Ius gentium, & ius civile quomodo
 differant. 132.2
 Iuris cons, natura. ibid. 31
 Ius civile ductum à natura. ibid.
 Iusurandum ad assergendum fi-
 dem vinculum arctissimum. 148
 24
 Iustitiæ fundamentum fides. 13.2
 Iustitiam tollit ambitio. 14.1
 Iustitia seruanda etiam aduersus in-
 fimos. 21.2
 Iustitiæ fundamentum quod. 16
 Iustitia nullum tempus vocare de-
 bet. 30.7
 Iustitia sine prudentia satis habet
 auctoritatis. 12.20
 Iustitia ex vna viri boni nominan-
 tur. 84.6
 Iustitiæ opinio etiam solitario ho-
 mini necessaria. ibid.
 Iustitiæ particula aliqua etiam in
 piracis, ceterisque latronibus.
 ibid.
 Iustitiæ fruendæ causa, reges olim

constitui. 8.16
 Iustitia fundamentum est sapientie. 98
 32
 Iustitia omnium domina & regina
 virtutum. 116.10
 Iustitiam qui tollant. ibid.
 L
 Lacedæmonij victoriæ cupidissi-
 mi. 292
 Lacedæmonij quod iniuste impera-
 rent, ab omnibus fere deserti. 79
 10
 Lacedæmonij amplissimum magis
 stratum senes appellebant. 199
 10
 Lacedæmoniorum respub. quando
 & cor perierit. 101.15
 Lacedæmoniorum legati Athenis.
 217
 Lacedæmone honestum domicili-
 um senectutis. ibid.
 Lacedæ Curiales. 98.30
 Lacteus orbis. 249.8
 Laertes agrum stercoreat. 213.25
 Lælius semper eodem vultu. 39.32
 Lælius plenus hilaritatis. 47.18
 Lælius, cognomento sapiens. 85.9
 C. Lælius, Q. Mutij Scæuolæ au-
 guris socer. 153.14
 Lælij C. & P. Scipionis familiari-
 tas memorabilis. 154.23
 Lælio adolescente, L. Paulus, M.
 Cato, C. Gallus, P. Nasica, Tib.
 Gracchus iam senes. 189.30
 Lælij æquales Scipio, L. Furius,
 P. Rutilius, Sp. Mummius. i-
 bid.
 Lælio sene C. Fannius, Q. Mutius,
 Q. Tubero, P. Rutilius, A. Vir-
 giniius adolescentes. ibid.
 Largitionem

INDEX RERVM

Largitionem immodicam rapinæ sequuntur.	91.10	Liberales qui.	91.26
Largitio fundū non habet.	ibid. 30	Liberalitas secundum naturam.	104.17
Largorum duo genera.	ibid. 29	Liberalitatem qui tollant.	156.3
Largitio.	94.11	Libertatis causa, omnis à magnis viris suscipienda contentio.	31.23
Latronum leges quædam sunt.	85.6	Libertatis proprium quid.	32.6
Laude se dignum quisque putat.	40.16	Libertas quid sit.	237.30
Legiones Rom. sub iugum à Sanni- tibus missæ.	147.21	Liber nemo nisi sapiens.	237
Lentulus ædilis Cicerone consule.	92.31	Libidinosa & intemperans adole- scentia effæctum corpus tradit se- nectuti.	203.10
Leuërica calamitas.	79.12	Libidinosorum animi.	248
Legis xij. tabularum verba.	19.12	Licinij Crassi C. lex de sacerdotijs.	187.29
Lex agraria Philippi.	99.19	Lites valdè vitandæ.	95.3
Lex de repetundis.	100.23	Liuius poëta, ætate Catonis Cens. 111.20	
Lex Crassi & Scauolæ de peregri- nis.	183.24	Loci & temporis vis quanta sit.	62.2
Lex Petronia & Papia de peregri- nis.	ibid.	Luculli ædilitas.	92.29
Lex Lætoria.	129.3	Luculli magnificentia in villis ex- struendis.	60.11
Legis xij. tabularum locus.	129.3	Ludo & ioco quatenus vitendum.	45.10
Legis Cinciz suator Maximus.	195.31	Lucatius Pithias.	134.28
Lex Voconia à M. Catone laudata.	197.24	Lycurgus.	34.15
Leges quædam etiam inter latro- nes.	85.6	Lyfander dux Lacedæmoniorum.	ibid.
Leges cur constitutæ.	85.26	Lyfander Ephorus à Lacedæmo- nijs expulsus.	105.17
Leges ciuium incolumitatem spe- ctant.	114.12	Lyfander Lacedæmonius.	15.22
Lex naturæ communem vtilitatem spectat.	116.21	Lyfias Pythagoræus Epaminondam erudit.	66.14
Legum latores boni plus præ sunt ciuitatibus, quàm boni impera- tores.	33.32		
Liberalitas vide Benignitas.			
Liberalitatis duo sunt genera.	23		
	32		
Liberalitatis ratio duplex.	90.8		

M

Macedonium gaza potius L. Paullus.	100.32
Mælius Q. tribunus plebis.	147
	25
Magister	

ET VĒRBORŪM.

Magister conuiuij.	211.19	ta.	92.18
Magisteria.	ibid.17	Maximus Q. Tarentum recepit.	ibid.
Magnanimitas.	65.66	Maximus Q. mortuum filium pro	
Magnæ matris Ideæ sacra.	209	funere laudauit.	196.30
	25	Maximus Q. augur.	ibid.
Malitia distat à prudentia.	132	Maximi Q. fortitudo in ferenda	
	21	filii morte.	ibid.20
Mamercus, quòd avaritiæ causa		Maximus Q. iuris augurii. admo-	
ædilitatem prætermisisset, à con-		dum intelligens.	ibid.16
sularu repulsus.	93.3	Maximus Q. vt homo Romanus	
Mancinus Numantinis deditus.	147	valde literatus.	ibid.
	29	Max Q. Africani frater.	115
Manlius L. dictator accusatus à		Medea tragœdia.	49.31
Pomponio tribuno pl.	149.13	Melus æquius.	129.6
Manlius T. deterret tribunum pl.		Memoria legendis sepulchris per-	
ab accusatione patriæ.	ibid.	di putabatur.	199.23
Manlius M. pauper fuit.	218.13	Memoria senectute minuitur.	ibi.
Marcellus M.	221.26	Menalippa, tragœdia.	49.31
Marcellus C.	47	Mendacium omne contrahendis	
Marcus C. septimum annum post		rebus tollendum.	129.11
præturam iacuit.	135.12	Mente nihil diuinus.	122.10
Marcus C. à fide iustitiæque discel-		Mens cuiusq; is est quisque.	210
sit.	ibid.	Mercari quod statim vendas, sordi-	
Marius C. qualis in secundis & ad-		dum.	211
uersis.	34.18	Mercatura quæ probanda, quæ	
Marius M. Gratidianus.	131.6	minus.	64.5
Marius Gratidianus prætor edictis		Mercède ad amandum adduci, sordi-	
populo. quid seruet.	ibid.9	didissimum.	77.9
Marte nostro.	118.14	Mercenarii omnes sordidi.	64.3
Massaniſſa nonaginta annos natus		Metellus Q. imperator à legato	
quid fecerit.	204.29	suo C. Mario accusatus.	135.26
Massaniſſa familiæ Scipionum ami-		Metellus L. Quadriennio post al-	
cissimus.	246.8	terum consultatum pontifex	
Massaniſſa P. Cornelium Scipio-		maximus factus est.	203.14
nem regio apparatu accepit. ibid.		Metrodori de beata vita senten-	
Massilia in triumpho portata.	80.4	tia.	151.2
Materiatæ ædes.	126.7	Metus odii comes. 77.39. malus cu-	
Maximius Q. senex adolescente M.		stos diurnitatis.	ibid.
Catone.	195.21	Metus omnis, seruitus est.	240
Maximi grauitas comitate condi-		Micare	

INDEX RERV

Micare in tenebris.	135.11	Mucii Q. Mancini sermo qualis.	48
Miles semel dimissus, nisi secundo sacramento obligetur, pugnare iure contra hostem non potest.	18.20	Mucius Q. P. F. iuriconsul.	50.23
Milo gladiatores emittit.	93.14	Mucius s. p.	87.30
Milonis Crotoniatae abiecta vox.	202.13	Mucius Q. Porcennae interfector.	330.9
Milo humeris bouem sustinuit.	103	Mummius L.	101.7
Minerva Phidiae.	341	Mummius lapsus.	ibid.
Mops.	43.1	Munus perinde est, ut accipitur.	152.26
Mucii Basilii falsum testamentum.	133.13	Mutatio faciendae consilii, ubi nos errare cognoscimus.	32.12
Modestia.	41.16	N	
Modestia quid.	61.4	Nacui versus & ludus.	199
Mores corumpuntur diuitiis.	98	Nacui bellum Punicum.	211.19
Morosas secum aliquid excusatio- nis habet.	218.21	Naturam quisque suam potius quam alienam insequi debet.	48.43
Mors seruituti & turpitudini ante- ponenda.	36.8	Natura omnibus sequenda.	ibi 29
Mors seni aut plane negligenda, aut etiam optanda est.	218	Natura quas partes corporis rexit, castigare omnes debent.	54.32
Mors longe abesse a senectute non potest.	ibid.	Natura non patitur, ut alteri detra- hamus nostri commodi causa.	113.29
Mors omni aetati communis.	219.6	Natura est ius gentium.	114.8
Mortis adolescentum & senum dis- crimen.	218.29	Natura est lex diuina, & humana.	114.15
Mortem ut negligamus, ab aetate sententia meditari debet.	221.12	Naturae lege & eadem omnes continemur.	115.22
Morti nihil tam simile, quam som- nus.	224.2	Natura desiderat recta & conueni- entia.	118.27
Mortuis religiosa iura tribuuntur.	158.4	Naturae principia.	125.10
Mors quibus terribilis.	232.1	Naturae lex.	ibid 26
Mors rogandi iudicis.	132.22	Natura fons iuris.	132.41
Mucii Q. Edilitas.	92.37	Natura mutari non potest.	166.17.
		Natura similitum sui appetens est.	217.21
		Nearchus Tarentinus.	208.6
		Negligendus nemo in quo sit aliqua significatio virtutis.	23.9
		Neoptolemus.	

ET VERBORVM

Neoptolemus. 101.6

Neptunus tres optiones Theopodedit. 21. & 142.6. & 16.13

Nestor apud Homerum de virtutibus suis sèpissime prædicat. 203

Nicocles tyrannus occisus. 204.23

Nili accolæ. 250.29

Non putaram, videndum sapienter ne quando dicere cogatur. 36.3

Norban. C. à P. Sulpicio accusatus. 128

Numa Pompilius. 229.32

Numantia delicta. 34.7

Numericus T. Trib. Pl. 147.5

O Biurgationum qui modus. 59

Octavius Cn. primus è sua familia consul. 59.18

Octavij M. Frumentaria largitio. 99.13

Odisse apertè magis ingenuum est, quàm fronte occultare sententiam. 178.10

Oeconomus Xenophonis, liber à Cicerone adolescente versus. 215.16

Officina nihil habet ingenuum. 64.10

de Officijs libri non multum à Peripateticorum dogmate differunt. 4.1

Officij amplitudo, & laus. 5.4

Officiorum præcepta adolescentiæ aptissima. ibid.

Officij præceptio quorum philosophorum propria. 5.9 29

de Officijs libri à Stoicorum fontibus derivati. 6.2

de Officio questio duplex. ibid. 24

Officio diuisio. 101.10

Officium quid. 51.4

Officij defendendi causa. 105.5

Officij commutatio. 16.3

Officia alijs alia magis debentur. 29

Officiorum boni, ratiocinatores esse debemus. 30

Officia splendidissima, quæ ab animi magnitudine oriuntur. 28

Officia pro ætate ratione variantur. 93.1

Officium adolescentis. 53.10

Officia senum. ibid. 25

Officium magistratus. 54.2

Officium privati. ibid.

Officium peregrini. ibid.

Officiorum comparatio. 66.2

Officii persequendi rationes quinque. 72.17

Officiorum tractatio in philosophia vberissima. 107. deliberatio triplex. 108.27

Officia media. 110.32

Officia à quatuor fontibus hauriatis ducta. 140.17

Officia exprobrantium hominum odiosum genus. 180.9

Onera maxima, senectus & paupertas. 197.27

Opes cum infamia non viles. 104.26

Opifices omnes sordidi. 64.9

Opinionem hominum de se neglegere, arrogantis est. 43.26

Opiare paratum conuiuium. 118.5

Orationis vis. 227

Orationis duplex ratio. 88.6

Orationis

INDEX RERVM

- Orationis vis duplex. 57.3
 Oratoris proprium quid. 4.7
 Oratoris munus ingenij non solum
 est, sed laterum etiam & virum. 102.8
 Orbium celestium ordo. 219.21
 concentus. 250.10. ab hominibus
 non percipitur. ibid.
 Ordo quid. 61.11
 Origines, Caronis liber. 206.18
 Otium languorem affert. 106.22
 Pacuij M. fabula. 163.4
 Panætius reprehensus. 66.7
 Panæt. Africani præceptor. 40.3
 Panætius duas res in suis libris præ-
 termisit. 100.30. vtilitatem com-
 parationem omisit. 105.17. de
 officijs accuratissime scripsit. 108
 25. locum de officijs prætermi-
 sit. 109.10
 Panætium Cicero. secutus in li-
 bris de officijs. 108.27
 Panætij opinio de honest. 109.30
 Panætius defenditur à Cicerone. 118.3
 Papirius C. consul legem, tulit de
 tribunis præficiendis. 187.21
 Papias. 123.22
 Paulus Æmilius C. Luscio fami-
 liaris fuit. 168.23
 Pausanias. 227.30
 Pausanias. maximè Socratica. ibid.
 Parsimonia magnum vestigal. 244
 Pascere bene, prima vtilitas in re
 familiari. 105.10
 Patris vita cum violatur, quam
 multa peccentur. 234.27
 Patrie charitas quanta. 140.24
 Pro patria mors oppetenda, si ita
 res ferat. 27.5
 Patria parentibus anteponenda. 140.16
 Patroni ciuitatum & nationum qui
 essent. 18.20
 Paulus L. socer filij. M. Caronis. 243.18
 Paupertas contra naturam. 113.23
 Pausanias dux Lacedæmoniorum. 34.12
 Pax iniussu populi, senatusque facta
 irrita. 147.21
 Peccare, nunquam vtile. 130.8
 Peccandum non est amici causa. 167.18
 Peccata esse æqualia. 233.4
 Peccata non rerum eunt, sed vi-
 tijs hominum metienda sunt. ibid.6
 Peccare est tanquam lineas tran-
 sire. ibid.
 Peccatorum conscientia, dura ser-
 uitus. 240.28
 Pecuniarum cupiditas vnde. 13.31
 Pecuniam contemnere magnifi-
 cum est. 31.20
 Pecunia corrupti, fideles esse non
 possunt. 93.9
 Pecunia non querenda solum, sed
 etiam collocanda. 86.6
 Pecuniarum cupiditas in plerisque,
 summa amicitiarum pestis. 167.8
 Pecuniarum & gratiarum comparatio. 97
 28
 Pelopis regnum iniquum. 138.7
 Perduellis. 19.8
 Peregrinos vsu vrbis prohibere,
 inhumanum.

ET VERBORVM.

inhumanum.	113.10	Philosophiæ nomen quibusdam in-	
Periclis seueritas.	47.23	uisum.	ibid
Periclis dictum in Sophoclem.	61	Philosophi qui.	70.25
	30.75.6	Philosophia quid.	ibid
Pericles princeps Græciæ.	94.3	Philosophiæ defensor.	71.13
Periculosarum actionum multiplex		Philosophia tota frugifera & fru-	
ratio.	30.32	ctuosa.	107.28
Periculis sine causa offerre se: stul-		Philosophiæ pars de officijs vber-	
rum est.	36.21	rius.	ibid
Peripatetici, quod iracundiam lau-		Philosophia liberalitatem, iustitia	
dent, notati.	38	continentiam docet.	112.16
Peripateticis placet honestum sum-		Philosophia vitam tranquillam pre-	
um bonum esse.	32	stare.	193
Pernicies vitæ summa, intelligentiæ		Philosophorum principes.	200.20
simulatio in malitia.	123.1	Pictura etiam non perfecta delectat	
Personis veluti duabus natura v-		imperitos, & laudatur.	111
numquemque nostrum induit.	47		12
	114	Pietas in patriam, in cælum via est.	
Periurium quid sit.	147.10		248.2
Phaethon Solis filius ictu fulminis		Piratis fides non seruanda.	146.30
deflagrauit.	42.2	Pirata non est ex perduellium nu-	
Phalaridis mos.	79.9	mero, sed communis hostis om-	
Phalaris crudelis tyrannus.	117.7	nium.	ibid
Philippi, Macedonum regis, huma-		Pisonus L. lex de repetundis.	100
nitas.	39.30		23
Philippus L.	92.19	Plato.	4.16
Philippi ad Alexandrum epistola.		Platonis locus.	10.3
	90.23	Platonis præclara sententia.	21.12
Philippus tribunus pl. moderatus		Platonis dictum in Philosophos.	34
	99		31
Philippi L. iniusta sententia.	139	Platonis præcepta duo reip. præ-	
	7	futuris necessaria.	37.26
Philosophi in quo peccent.	14.10	Plato Dionem erudit.	66.14
Philosophorum vita minus exposi-		Plato vno & octogesimo anno scri-	
ta fortunæ telis, quam eorum		bens mortuus est.	197.5
qui rempub. tractant.	53.4	Platonis tranquilla senectus.	ibid
Philosophiæ, quando & quibus ra-		Plato Tarentum venit.	208.6
tionibus adductus operam dare		Platonis doctrina, discere, esse re-	
coeperit Cicero.	68.16.74	minisci.	223.3
	14	Plautus.	45.15
		S	Plauti

INDEX RERVM

Plauti comœdiæ, Truculentus, & Pseudolus.	211.12	Privata vita otiosior, publica fru- tuosior.	32.13
Pocula minuta & rotantia.	210.15	Privatam vitam multi coluere, ut tranquillè viuerent.	ibid
Pœmata vel minùs præclara dele- ctant imperitos, & laudantur.	111.11	Privata vita quibus concedenda, quibus minus.	ibid
Pœni sædisfragi.	20.10	Probabile quid sit, nisi facta causa- rum contentione, non constat.	202
Pœta iners extremum actum neg- ligit.	193.30	Prodigi qui.	91.31
Polyclæti signum.	239.26	Promissis quando standum non sit.	16.1.141.2
Pompeius Sex. geometrix studio- sus.	113.1	Promissa non seruanda.	141.30
Pompeij dictum honorificum in Ciceronem.	35.6	Propylææ.	9.44
Pompeij Magni theatrum.	93.32	Prudentia quid.	65.15
Pompeius Magnus reprehensus.	137.1	Prudentiæ & sapientiæ discrimen.	ibid
Pompeius Q. cum deprecaretur, Numantinis deditus non est.	147.28	Prudentia sine iustitia nocet.	8.15
Pomponius tribunus pl. diem dixit L. Manlio dictatori.	141.31	Prudentia vera & maximè utilis, quæ.	ibid
Pontij Samnitis dictum de avaritia.	100.15	Prudentia in quo sita.	10.16
Pontij T. Centurionis vires.	204.14	Prudentia senectutis est.	199.28
Pontius C. Sannis.	208.1	Ptolemæus rex, Arati Sicyonij hospes.	102
Pompilius.	18.96	Ptolemæus Ægypti rex alter post. Alexandriam conditam.	ibid
Posidonius.	67.29	Puithritudinis duo genera.	36.5
Posidonius Panetij discipulus.	109.5	Pyrrho.	5.29
Posidonius de officijs scripsit. ibi.		Phyrrici præclara sententia.	19.30
Posthumius hosti deditus, auctor ipse deditiois.	147.19	Pyrrhus Æacides.	ibid
Præclara omnia rara.	182.17	Pyrrho se Macedones dederunt.	79.8
Prandia decumæ nomini.	93.9	Pyrrhus bellum intulit Romanis.	138.21
Principatum appetere, hominis proprium.	9.14	Pyrrhi & Annibalidis dissimiles mo- res.	164.31
Privata nulla natura, sed occupa- tione, victoria, lege, pactione, condictione, forte.	12.22	Pythagoras.	26.18
		Pythagoræ seueritas.	47.18
		Pythagoreorum mos in exercenda memoria.	26.22
		Pythagoras	

Pythagoras vetat, iniussu impera-
roris, id est, dei præsidio & statio-
ne vitæ decedere. 221.1
Pythagoræ de animorum diuinita-
te opinio. 222.25
Pythias Pythagoricus. 122.39
Pythius argentarius. 127.28.31

Questio de honesto & vili. 123
13

Quæstiones de officio. 129.30

Quæstus ex repub. sceleratus & ne-
farius. 101.14

Quæstus turpes. 143.1

Ratione vrentium duo genera.
73.10

Rectum ita iustum, si voluntarium.
15.8

Rectè facta à virtutibus profici-
cuntur, peccata à vitia. 234.2

Referenda gratia nullum offici-
um magis necessarium est. 23

Reges cur institui. 10

Reges omnes Romanij pares inter
se præter Superbum. 230.3

Regnandi cupiditates vnde exi-
stant. 175

Regni fides nulla. 14.5

Regno iniqui atque infideles mul-
ti. 138.5

Regulus captus à Pænis. 20.10

Regulus M. non ærnuosus. 131.20

Rei familiaris augendæ qui mo-
dus. 6.3

Res familiaris quæri debet ijs re-
bus à quibus abest, turpitud. 105.8

Res magnæ non corporum viribus

sed animi geruntur. 198.31

Reperundarum lex. 100.23

Rempub. capeffentibus ad hibenda
est dispicientia rerum humana.
rum. 32.5

Reipub. præfuturis duo Platonis
præcepta necessaria. 37.27

Reip. rectores legum similes esse de-
bent. 39.19

Respublicæ maximæ per adole-
scuntulos labefactatæ, senibus
sustentatæ. 199.29

Rhetorum campus. 28.32

Rogatio ex S. C. de Mancino Nu-
mantinis dedendo. 29

Romani quibus populis victis ciui-
tatem dederunt. 18.7

Romani viti illustres bellica laude.
29.4

Romanorum mos verecundus. 55.56

Romani populi Cannensis clade a-
nimi magnitudo. 123.29

Romanorum legionum fortitudo
animi. 12.1

Romanorum veterum continentia.
230.14

Romulus iniustus. 21.1

Romulus quibus gradibus in cœ-
lum ascenderit. 121.11

Roscius Amerinum adolescens
defendit Cicero. 90.2

Ruinosa ædes. 126.11

Rupilius fabularum actor. 49.12

Rutilius P. 87.29

Rutilius Rufus Panætij auditor. 119.12

Sacra familiarum. 26.3

Saguntini. 234.27

Salinator C. 194.18

Salinatur

S 2

INDEX RERV

Salinator Tatentum amisit.	195	Scipio Numantiam excidit.	34.30
Sanguinis coniunctio, vinculum charitatis.	26.13	Scipio ambitiosus & tristis.	47
Sapientia amor ex cognitione ho- nesti.	10.7	Scipionis sermo qualis.	82.12
Sapientia in quo sita.	ibid	Scipio Africanus, Pauli filius, elo- quentia cumulavit bellicam glo- riam.	50.24
Sapientia quid a prudentia differat.	65.16	Scipionis Africani filius, qui mino- rem Africanum adoptavit.	52
Sapientia princeps virtutum.	ibid	Scipionis Africani dictum.	106.15
Sapientia quid.	70.27	Scipiones duo.	111.23
Sapientia laus.	ibid	Scipio P. pontifex maximus.	237
Sapientes septem, non tamen om- nino sapientes.	111.27	Scipiones duo iter Poenis vel cor- poribus suis obstruere voluerunt.	221.22
Sapientis est, habere rationem rei familiaris.	129.18	Scipionis virtutes.	155.23
Sapiens qui sibi non prodest, ne quidquam sapit.	ibid	Scipio paucis ante mortem diebus, triduum de rep. differuit.	158
Sapientis cum histrione, compara- tio.	219.25	Scipionis P. supremus dies fuit clarissimus.	157.27
Sapientissimus quisque & quissimo animo moritur, stultissimus ini- quissimo.	224.30	Scipio P. Rutilium consulem effe- cit, fratrem eius Lucium efficere non potuit.	180.18
Sapientum quorundam de amicitia opinio.	170.20	Scipio ab amicitia Q. Pompeij se remouit.	101.32
Sapientis animus quibus rebus munitus.	235.29	Scipionis oratio contra C. Papiri- um.	187.19
Satirius M. berg. an. sp. cul.	133.23	Scipiones duo propugnacula bel- li Punici.	230.15
Scæuola, Publij filius, vir bonus.	129.31	Scipio tribunus militum in Africa.	116.4
Scæuola, pontifex maximus.	132	Secundum naturam.	118.29
Scæuola pontificis laus.	153.24	Securitas caput est ad beatè viuen- dum.	170.32
Scavrus M.	34.18	Seditionum origo quæritur.	38.2
Scavri filius damnatus.	59.25	Seij M. benignitas.	293.10
Scavri ædilitas.	92.30	Senator non est, qui iureiurando hostium tenetur.	144.16
Scenicorum mos teretundus.	55	Senatus	
Scientia cupiditate omnes trahi- mur.	11.9		

ET VERBORVM.

Senatus Romanus iniustus. 139.7	Senectutis honestum domicilium
Senatus non censet captiuos redimendos. 150.6	Lacedæmone. 217.11
Senex nemo tam est, qui se annum non putet posse vivere. 210	Senectutis modica seueritas probatur. 218.11
13	Senectutis fructus est, ante partorum bonorum memoria & copia. 220.3
Senis sermo quietus & remissus, decorus est. 232.13	Senectus peractio ætatis est, tantumquam tabula. 226
Senibus conceditur, ut de se dicant. 111.19	Sepulchra communia propinquis inter se. 26.9
Senem maturè fieri, si vis diu esse senex, prouerbum. 204.3	Sergius Orata. 131.7
Senex is probatur, in quo est aliquid adolescentis. 218.2	Sermo qualis esse debeat. 57.31
Senili auaritia nihil absurdius, ibid.	Sermonis comitas multum ad gratiam colligendam valet. 83
Senum improvidorum & credulorum stultissima in fabulis persona. 189.12	11
Senes in adolescentium charitate acquiescunt. 190.2	Sermonum suauitas, amicitie condimentum. 178.16
Senectus operatur eademque accusatur. 193.17	Seruilius Ahala Sp. Mælium interemittit. 214.6
Senectutis arma sunt exercitationes virtutum. 195.13	Seruorum infima conditio. 21.2
Senectus placida post ætatem purè & eleganter actam. 197	Seruis quomodo vtendum. ibid.
14	Seruituti & turpitudini anteponenda mors. 63.8
Senectus accusatur non propter ætatem, sed propter mores. 197	Seueritate sublata administrari ciuitas non potest. 39.6
13	Seueritas modica in senectute probatur. 215.10
Senectus quatuor de causis misera videtur. 197.28	Sicyon per annos quinquaginta à tyrannis possessa. 122.22
Senectus maximum onus putatur. ibid.	Sidera. 249.25
Senectutis vitia diligentia compescenda sunt. 205.20	Silani ædificas. 92.30
Senectutis vituperatio. 207.4	Similiudo ad amicitiam afficit. 312
Senectutis natura loquacior. 207	Simulatum nihil diuturnum. 86
13	24
	Simulatio perfidi, improbi, malitiosi hominis est. 128.30
	Simulatum nihil in amicitia. 164
	7
	Societatis

INDEX RERVM

Societatis humanæ vinculum ora- tio.	24.25	Sophocles à filijs in iudicium voca- tus.	200.51
Societatis humanæ gradus.	ibid.	Sophoclis dictum egregium de re- bus Veneris.	210.26
Societas præstantissima, bonorum virorum familiaritas.	26.18	Sparta propter avaritiam peritura.	101.16
Societas inter omnes: maior autem, vt quisque proximè accedit.	160	Sponsio, ni bonus vir esset Pythias.	154.28
	13	Statij poetæ versus.	201.13
Socrates semper eodém vultu.	39	Status veterum ornatu ferè milita- ri.	29.6
	30	Stoicorum opinio de commodis communicandis.	12.20
Socrates ienor.	47.22	Stoici vnde verba sunt ducta, studi- ose exquirunt.	ibid
Socratici in sermone maximè excel- lunt.	57.13	Stoicorum inuerecundia.	55.11
Socrates: quam ad gloriam viam traderet.	96.7	Stoici honestum solum bonum esse dicunt.	110.14.119.3
Socratis opinio de honesto.	110.6	Stoici splendidius de officio, quam Academici aut Peripatetici, dis- seruerunt.	113.11
Socrates senex fidibus didicit.	202	Stoicorum oratio.	227.28
	5	Stulto nemini bene esse potest.	232.27
Socrates sapientissimus Apollinis oraculo iudicatus.	222.32	Stultos omnes insanire.	235.34
Socratis disputandi modus.	234	Sulpicius C. astrologiæ studiosus.	11.22
	11	Sulpicius P. C. Norbanum accusa- uit.	89.2
Sodalitates Catone quæstore con- stitute.	209.25	Sulpicius Seruius sententia iuris ci- vilis omnes superiores vicit.	139
Solitarium nihil natura amat.	185	Sulpicius P. tribunus pl à Q. Pom- peio capitali odio dissidet.	155
	19		156
Solitudi languorem affert.	106	Summum ius, summa iniuria.	17
	22		2
Solonis & Themistoclis compara- tio.	341.1	Superbia in prosperis rebus fugien- da.	39.25
Solon furorem simulauit.	47.30	Superiorem parem esse inferiori, maximum	
Solon se, quotidie aliquid add scien- tem, senè fieri dicit.	201.30		
Solonis præclarum dictum.	212.2		
Solonis sapientis elogium.	221.1		
Solon senectute fretus audacter Pi- sistraro tyranno obstitabat.	220		
	22		
Sophocles à Pericle reprehensus.	61		
	30		

maximum est in amicitia. 179.7
 Syllæ largitiones non liberales, sed iniustæ. 12.10
 Sylla qualis. 48.4
 Syllæ causa honesta. 79.80
 Syllæ dictum inhumanum. ibid
 Syllæ in victoria crudelitas. ibid
 Sylla L. ciuium bona vendidit. ibid
 Synephebi, comædia, Statij. ibid
 T
 Tabula nouæ iniustæ. 103
 Tantali regnum iniquum. 138.7
 Tarquinius exul. 173.26
 Tarsessorum regis ætas. 219.15
 Temperantia. 85.41
 Terentij locus. 15.16
 Terentius Lælii familiaris. ibid
 Terra habitatur raris in locis. 251
 Terra Oceano circumfusa. ibid
 Themistocles. 34.20
 Theophrastus. 18.20
 Thesei optata tria. 16.15.142.6
 Timon Atheniensis congressum hominum fugiebat. 105.3
 Timotheus Cononis filius. 50.28
 Tribuni Pl. hostibus dediti. 147
 Tributorum ratio & finis. 100.5
 Træzene. 114.2
 Tuditanus. 195.30
 Turpio Ambuius. 211.2
 Turpe mutatur tempore. 112.21
 Turpitudine maximè contra naturam. 118.28
 Turpe nunquam vile. 114.22
 Tyrannorum fere violenta mors. 77.78

V
 Valerius Cereinus ad centesimum annum vixit. 216
 Valetudinis tuendæ ratio. 205.6
 Vestigalia urbana rusticis anteponenda. 105.206
 Venandi studium honestum. 146.5
 Venditor legexij. tab. præstabat tantum vitæ, quæ lingua nuncupata essent. 130.11
 Veri adolescentia comparatur. 219
 Verecundia. 41.16.43.29
 Verecundia sublata, nihil rectum, aut honestum est. 163.19
 Verecundia maximum amicitia adiuumentum. 183.21
 Veri inuestigatio hominis propria. 143.2
 Veritas molesta est. 185.32
 Versus in Vlysem. 143.18
 Vestitus quæ ratio. 155.30
 Vetrerima quæque debent esse suauissima. 178.15
 Veturius hosti deditus. 147.18
 Viam erranti non monstrare. Atheis execrationibus publicis sanctum. 126.15
 Villa locuples abundat porco, hodo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. 13.30
 Vires celeritati anteponendæ. 105
 Virgula diuina. 67.14
 Viriatus Lusitanus à C. Lælio fractus & comminutus. 85.7
 Virtutes ut quæque leniores, ita amabiliore. 239
 Virtutum quarundam simula-
 chra

INDEX RERV

chra in belluis.	24.30	niz subterfugere voluit.	143
Virtus omnis tribus in rebus ferè			148
vertitur.	75.29	Voluptatis appetitum omnes ferè	
Virtutumenam qui habet, an om-		propter verecundiam occultant.	46.20
nes habeat.	82.29	Voluptates blandissimæ dominæ.	83.29
Virtutem quo modo nonnulli in		Voluptas omnis honestati contra-	
terpretentur.	161.15	ria.	152.7
Virtute nihil amabilius.	160.22	Voluptate nulla pestis capitolior.	107.10
Virtus tenera & tractabilis est.	311	Voluptates agricolarum.	212.5
Virtus amans sui est.	172.1	V-luptas plurimorum patrocinijs	
Virtutis opinio amicitiz concilia-		defenditur.	231.13
trix.	305.339.168.13	Vox clara & suavis esse debet.	57
Virtus seipsa contenta est ad beatè			15
viuendum.	189.23	Vt inter bonos bene agier.	129.6
Virtutes inter se pares.	233.24	Vtile ab honesto separari non de-	
Virtus est consentiens cum ratione		bet.	72.18
& perpetua constantia.	ibid.	Vtilitatum comparatio.	105.17
	32	Vtilitas communis secundum natu-	
Virtus pluris æstimanda, quàm vlla		ram.	215.21
possessio, aut vlla vis auri & ar-	244.2	Vulgus non ex toto intelligit, quid	
genti.		absit à perfectio.	111.9
Virtute qui præditi sunt soli sunt			
diuites.	345.1	X	
Virtus amitti non potest.	ibid	X Antippos Lacedæmonius Poe-	
Viscellinus.	167.28	norum dux.	243.32
Vitæ finis optimus.	220.24	Xenocrates senerus philosophus.	48.15
Vitam multi, & ij docti, deplora-			
runt.	222.223	Xenophontis locus.	51.12
Vita deserta ab amicis, secunda		Xenophontis Socratici liber de re	
esse non potest.	174.18	familiari.	105.12
Vitia animi grauiora, quàm cor-		Xenophontis libri admodum viles.	215.15
poris ac fortunæ.	113		
Vitis natura caduca.	214	Z	
Vliscendi modus.	118.2	Z Enonis opinio de honesto.	118
Vlysses.	49.16		32
Vlysses militiam simulatione insa-			

FINIS.